

Tilburg University

Richtingen & lichten

Nooy, Wouter de

Publication date:
1993

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Nooy, W. D. (1993). *Richtingen & lichten: Literaire classificaties, netwerken, instituties*. [, Tilburg University]. [s.n.].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Richtingen & Lichingen

Litteraire classificaties, netwerken, instituties

Wouter de Nooy

Richtingen & Lichtingen

Litteraire classificaties, netwerken, instituties

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Katholieke Universiteit Brabant,
op gezag van de rector magnificus, prof. dr. L.F.W. de Klerk,
in het openbaar te verdedigen
ten overstaan van een door het college van dekanen aangewezen commissie
in de aula van de Universiteit op 12 maart 1993 te 16.15 uur
door

Wouter de Nooy

geboren te Ede

Promotores:

prof. dr. H.J.A. Verdaasdonk
dr. C.J. van Rees

Voor J.L. Koole

*the obsession is in the chasing,
not the apprehending*

TOM WAITS, Foreign Affairs

Dit proefschrift vloeit voort uit een onderzoek dat gefinancierd is door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), dossiernummer 301-180-024. De belangrijkste resultaten van het onderzoek naar netwerken tussen beginnende literaire auteurs in de jaren '70 zijn eerder gepubliceerd in *Poetics* 20 (1991).

Inhoudsopgave

Voorwoord	v		
1 Inleiding	1	3.2.2 <i>Netwerken rond literaire tijdschriften</i>	60
1.1 Traditionele opvattingen over richtingen in de literatuur	3	3.2.3 <i>Netwerken van tijdschriftredacteurs</i>	63
1.2 Definitie van classificaties naar richting	8	3.2.4 <i>Netwerken rond uitgeverijen</i>	63
1.3 Een institutionele benadering	9	3.2.5 <i>Oordelen en vergelijkingen: dataverzameling</i>	64
2 Classificeren als praktijk	15	3.2.6 <i>Netwerken tussen auteurs op basis van vergelijkingen</i>	67
2.1 De produktie van literatuur	16	3.2.7 <i>Netwerken tussen auteurs op basis van oordelen</i>	69
2.1.1 <i>De materiële produktie van literatuur</i>	18	3.3 <i>Analysemethode</i>	72
2.1.2 <i>De symbolische produktie van literatuur</i>	21	3.4 <i>Ontwikkelingen in het classificeren in de jaren '70</i>	75
2.1.3 <i>De samenhang tussen symbolische en materiële produktie</i>	24	3.5 <i>Verkenningen: 1973-1976</i>	77
2.2 Een relationele benadering	29	3.5.1 <i>Carel Peeters (1973)</i>	77
2.3 De onderzoekstraditie	33	3.5.2 <i>Rudolf Geel (1974)</i>	81
2.4 De bemiddeling tussen literatuur en publiek	40	3.5.3 <i>Tymen Trolsky (1975)</i>	83
2.4.1 <i>Classificaties en het publiek</i>	40	3.5.4 <i>Carel Peeters en Ron Kaal (1975)</i>	85
2.4.2 <i>Institutionele praktijken</i>	43	3.5.5 <i>Jaap Goedegebuure (1976)</i>	89
2.4.3 <i>Het primaat van de literatuurbeschouwing</i>	45	3.5.6 <i>Samenvatting</i>	91
2.5 Conclusie en vooruitblik	47	3.6 <i>Confrontatie: 1977</i>	93
3 Literaire richtingen in de jaren '70	49	3.6.1 <i>Reinout Hogeweg</i>	93
3.1 Domeinafbakening	51	3.6.2 <i>Jan Brokken</i>	95
3.1.1 <i>Selectie van auteurs: resultaten</i>	53	3.6.3 <i>Aad Nuis</i>	99
3.1.2 <i>Selectie van auteurs: analyse</i>	53	3.6.4 <i>Samenvatting</i>	101
3.2 Dataverzameling en reconstructie van de netwerken	56	3.7 <i>Terugblik op een decennium: 1979</i>	101
3.2.1 <i>Classificaties</i>	56	3.7.1 <i>Jeroen Brouwers</i>	103
		3.7.2 <i>Frans de Rover</i>	105
		3.7.3 <i>Carel Peeters (1979c)</i>	107
		3.7.4 <i>Samenvatting</i>	109
		3.8 <i>Conclusie</i>	109

4	Bekendheid en gebruik van namen voor richtingen	117	6	Richtingen	185
4.1	Spreiding van de bekendheid en het gebruik van namen voor richtingen	119	6.1	Resultaten van het onderzoek	186
4.2	Dataverzameling en operationalisering van de variabelen	122	6.1.1	<i>De organisatie van de literaire produktie</i>	187
4.3	Keuze van een analysetechniek	128	6.1.2	<i>Institutionele normen</i>	188
4.3.1	<i>Loglineaire analyse</i>	128	6.1.3	<i>Verskillende institutionele praktijken</i>	190
4.3.2	<i>Variantie analyse met herhaalde metingen</i>	131	6.1.4	<i>Beeldvorming over literatuur</i>	193
4.4	Het gebruik van namen voor richtingen	135	6.2	Richtingen voor verder literatuur-sociologisch onderzoek	195
4.4.1	<i>Resultaten</i>	135	6.2.1	<i>Producenten</i>	195
4.4.2	<i>Interpretatie</i>	139	6.2.2	<i>Bemiddelaars</i>	198
4.5	De bekendheid van namen voor richtingen	140	6.2.3	<i>Lezerspubliek</i>	198
4.5.1	<i>Resultaten</i>	143	6.3	Literatuurgeschiedenis	201
4.5.2	<i>Interpretatie</i>	143			
4.6	Conclusie	145			
5	Het vergelijken van literatuur	151		Bijlagen	
5.1	Vergelijken?	153	1	De vragenlijst	207
5.2	Opzet van de analyse	155	2	Deskundigen	215
5.3	Resultaten	158	3	De vergelijkingen die in de interviews getrokken zijn	217
5.4	Interpretatie	167			
5.5	Dimensies waarop auteurs vergeleken worden	170		Bronnen	221
5.6	Opzet van de analyse	171			
5.7	Resultaten	177		Literatuur	223
5.8	Interpretatie	179			
5.9	Conclusie	181		English summary	229
				Lijst van figuren	231
				Lijst van tabellen	233

Voorwoord

In dit boek toon ik ondermeer dat literair werk niet ontstaat door de inspanningen van één persoon. Literair werk is een collectief produkt. Velen hebben een aandeel in het proces waarin literair werk ontstaat en een reputatie verwerft.

Zo ook is dit proefschrift alleen op het oog mijn geesteskind. De literatuurlijst toont de meest tastbare inbreng van voorgangers en voorbeelden. Deze lijst wil ik graag aanvullen. Op de eerste plaats met de begeleiding die ik gedurende het hele project heb ontvangen van Hugo Verdaasdonk en Kees van Rees. Zij hebben mij vrijelijk met hun kalf laten ploegen. Op de tweede plaats met de bemoedigende belangstelling van voormalige collega's van de Letterenfaculteit in Tilburg, met name Susanne Janssen, Sabine de Jong, Joris van de Leur, Gerard Seegers en Piet Mooren. Hetzelfde geldt voor mijn partner, familie en schoonfamilie. Mijn huidige werkkring, de vakgroep Kunst- en Cultuurwetenschappen van de Erasmusuniversiteit, heeft mij de gelegenheid gegeven om het proefschrift af te ronden. Ik heb mogen profiteren van hun commentaar op het onderzoek.

Onmisbaar voor het welslagen van het project was de medewerking van leraren Nederlands, literaire critici, boekverkopers en inlichtingenfunctionarissen van Openbare Bibliotheken. Ook zonder de leraar, die weigerde om "over zijn rug" onderzoek te laten doen, besef ik maar al te goed dat zij mij een gunst verleenden. Hopelijk was het de moeite waard.

1

Inleiding

Boeken worden onderverdeeld in soorten. De omvang van het aanbod aan boeken en de constante vernieuwing van dit aanbod nodigen hiertoe uit. De organisaties die boeken produceren en distribueren, hebben in de loop van de tijd verschillende rubriceringen ontwikkeld als hulpmiddel om boeken te classificeren. Het boekenvak heeft bijvoorbeeld de NUGI-code ontwikkeld, de Openbare bibliotheek heeft de SISO-code en een systeem van pictogrammen. Deze rubriceringen zijn vooral gericht op de boeken die niet tot de schone letteren, de literatuur worden gerekend. De onderverdeling van literatuur naar soort is grotendeels voorbehouden aan de literatuurbeschouwing: de literaire kritiek en de literatuurgeschiedschrijving. Binnen deze instituties worden indelingen naar genre, periode, stroming of beweging aangelegd. In deze studie ligt de nadruk op de indelingen van auteurs en hun oeuvre's in literaire bewegingen of stromingen. Korteitshalve zal gesproken worden over het *classificeren naar richting*. In verband met de omvang van het project is het onderzoek beperkt tot de naoorlogse, Nederlandse literatuur. Er is echter geen reden om aan te nemen dat het classificeren naar richting in andere westerse taalgebieden fundamenteel anders verloopt.

Ik zal de stelling verdedigen dat classificaties naar richting niet zozeer een tekstuele als wel een sociale basis hebben. De lezer zal daarom geen betoog aantreffen waarin beargumenteerd wordt dat een bepaald begrip een echte stroming vertegenwoordigt en wat de essentiële kenmerken van deze stroming zijn. Wat volgt is een betoog over de wijze waarop namen voor richtingen ontstaan en gebruikt worden. Namen voor nieuwe richtingen in de literatuur benoemen sociale relaties tussen beginnende auteurs, namelijk de posities die zij ten opzichte van elkaar innemen. Ook de positie die de criticus inneemt als classificeerder, speelt hierbij een rol. Kenmerken van de posities vormen een buiten-tekstuele basis voor classificaties van literatuur naar richting. De samenhang tussen classificaties en sociale kenmerken van de geclassificeerden blijkt tevens buiten het circuit van auteurs en critici op te treden; contextuele aspecten zijn in het algemeen van invloed op de manier waarop deskundigen literatuur ordenen. Analyses zullen aantonen dat deskundigen rekening houden met zaken als het debuutjaar, de uitgeverij en sexe van een auteur, wanneer zij vergelijkingen trekken tussen literaire auteurs.

Aangezien het classificeren naar richting niet op de eerste plaats samenhangt met tekst-inhoudelijke kenmerken van de geclassificeerde oeuvre's, zal kennis over en toepassing van namen voor richtingen niet op de eerste plaats afhangen van de gevoeligheid van de waarnemer, diens *Fingerspitzengefühl* of beheersing van esthetische leescodes. Namen voor richtingen vertegenwoordigen kennis over posities binnen het literaire veld en over de beeldvorming zoals die in de literatuurbeschouwing tot stand is gekomen. Afhankelijk van de taken die een

deskundige beroepshalve moet nakomen, zal deze kennis van meer of minder groot belang zijn. De deskundigen zullen dus in verschillende mate bekend zijn met en gebruik maken van namen voor richtingen. Het onderzoek wil aantonen dat het beroep van een deskundige van invloed is op diens kennis over literatuur en op diens gebruik van concepten voor richtingen in de literatuur. Deze stellingen worden onderbouwd met resultaten van empirisch onderzoek.

Op de eerste plaats is er een netwerkanalyse uitgevoerd op het circuit van literaire auteurs en critici in Nederland gedurende de jaren '70. Deze analyse laat zien hoe een aantal namen voor richtingen zijn ontstaan. Centraal staat de vraag in hoeverre deze nieuwe classificaties samenhangen met sociale netwerken van auteurs rond tijdschriften, uitgevers, literaire voorbeelden, etcetera.

Op de tweede plaats zijn er interviews gehouden met critici, leraren Nederlands, boekhandelaren en bibliothecarissen. In de interviews is de bekendheid en het gebruik gemeten van een aantal namen voor richtingen in de literatuur. Op basis van deze gegevens kan nagegaan worden welk effect het beroep van een functionaris heeft op diens bekendheid met en gebruik van namen voor richtingen. Bovendien is aan de functionarissen gevraagd om vergelijkingen te trekken tussen literaire auteurs. Met deze gegevens wordt onderzocht welke sociale kenmerken van auteurs een rol spelen bij de vergelijkingen. De hoofdstukken 3, 4 en 5 rapporteren over deze analyses. De resultaten worden samengevat in het zesde hoofdstuk. In hoofdstuk 2 wordt de invalshoek van deze studie uitgewerkt, namelijk een institutionele verklaring voor het ontstaan en gebruik van namen voor literaire richtingen.

De rest van het voorliggende hoofdstuk is gewijd aan een nadere omschrijving van het begrip classificatie en aan de achtergrond van het onderzoek. Een beknopte excursie in de traditionele literatuurwetenschap is nodig om uit te maken hoe men daar over classificaties naar richting denkt. De traditionele theorie wordt verworpen als adequate verklaring voor het ontstaan en gebruik van namen voor richtingen, ze vormt echter wel een bron voor veronderstellingen omtrent de conventies waaraan het gebruik van deze concepten gebonden is (paragraaf 1.1). Deze veronderstellingen zullen een rol spelen in de analyses. Verder levert deze excursie een operationele definitie op van het begrip *classificatie naar richting*, zoals het in dit onderzoek gehanteerd zal worden (paragraaf 1.2). In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk wordt de institutionele benadering geschetst, die ten grondslag ligt aan het onderzoek (paragraaf 1.3).

1.1 Traditionele opvattingen over richtingen in de literatuur

In bespiegelingen over literatuur worden literaire richtingen doorgaans in verband gebracht met de literatuurgeschiedschrijving. Ideeën over de aard en functie van stromingen en bewegingen moeten gezocht worden in theoretische verantwoordingen van literatuurgeschiedenissen of in theorievorming over de literatuurgeschiedschrijving. Hoewel er vanuit verschillende invalshoeken over literatuurgeschiedschrijving getheoretiseerd is, zal één tekst verder centraal staan, namelijk *Theory of literature* van Wellek en Warren (1962, 1949¹). Dit boek heeft een grote invloed gehad op de Nederlandse literatuur-

geschiedschrijving. In de meest recente, academische geschiedenis van de moderne literatuur in Nederland, *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*, wordt deze theorie als uitgangspunt gekozen (Anbeek 1990:13). Anbeek wijst er, mijns inziens, terecht op dat oudere collega's als Oversteegen en Fokkema in grote lijnen hetzelfde standpunt innemen wanneer zij respectievelijk literatuuropvattingen, periodecodes dan wel sociocodes als uitgangspunt kiezen voor een literatuurgeschiedenis (Oversteegen 1969, Fokkema 1979 en 1984). Eerder al had Knuvelder, de auteur van de omvangrijkste Nederlandse literatuurgeschiedenis die sinds de tweede wereldoorlog verschenen is, zich welwillend opgesteld tegenover de opvatting van Wellek en Warren over de literatuurgeschiedschrijving (Knuvelder 1963:23).

De kern van deze opvatting is dat een literatuurgeschiedenis tegelijkertijd moet beschrijven hoe de normen of conventies voor literatuur in de loop van de tijd veranderen en hoe de afzonderlijke literaire werken zich tot deze conventies verhouden. Wellek en Warren propageren daarbij een methode waarin de literaire tekst en idealiter niets dan deze tekst centraal staat. Literaire conventies worden gezien als een puur tekstueel verschijnsel. Genres, perioden en bewegingen vertegenwoordigen conventies die hun sporen nalaten in de literaire teksten omdat ze het schrijven van literaire teksten zouden beïnvloeden.¹

¹ Wellek en Warren noemen een genre: "a 'regulative' concept, some underlying pattern, a convention which is real, i.e. effective because it actually moulds the writing of concrete works." (Wellek & Warren 1962:261-262)

Het uitgangspunt van Wellek en Warren is niet zonder problemen, zoals zij zelf ook constateren. "There is, one must admit, a logical circle here: the historical process has to be judged by values, while the scale of values is itself derived from history." (op.cit. 257). Van de literatuurhistoricus wordt verwacht dat hij de evolutie van de 'algemene waarde' (*general value*) beschrijft die de literatuur representeert. Deze beschrijving kan alleen plaatsvinden op basis van de belangrijke literaire teksten die verschenen zijn. Wellek en Warren noemen dit de essentiële werken. Het probleem is nu, dat een literair werk pas belangrijk is wanneer het een verandering bewerkstelligt in de 'algemene waarde' oftewel in de literaire conventies. De essentiële werken kunnen dus alleen op basis van de veranderende waarden of conventies onderscheiden worden van de niet-essentiële werken. Het dilemma komt in het volgende citaat duidelijk naar voren: "The relationships between two or more works of literature can be discussed profitably only when we see them in their proper place within the scheme of literary development." (op.cit. 258). Het schema van de literaire evolutie is zelf echter niets anders dan een complex van relaties tussen literaire teksten.

Stel dat men in staat is om de literaire conventies te meten die bij het schrijven van een bepaalde tekst zijn toegepast, dan zal men tussen alle werken verschillen en overeenkomsten aantreffen. Op het moment dat de literatuurhistoricus besluit dat bepaalde overeenkomsten de 'algemene waarde' van een periode of richting vertegenwoordigen, dan legt hij of zij daarmee meteen de uitzonderingen vast, waaronder de werken die vooruitlopen op de conventies die kenmerkend worden geacht voor een

volgende periode of richting. Een keuze om andere overeenkomsten tussen de literaire werken te beschouwen als de conventie die de periode of richting typeert, levert automatisch andere essentiële werken op. Gezien de enorme omvang van het aantal teksten en het groot aantal kenmerken waarop teksten kunnen verschillen, is het naïef om te geloven dat er uit de verzamelde feiten vanzelf een patroon naar voren zal treden, dat dé literaire conventie van een periode of een richting vertegenwoordigt.

Ook Knuvelder probeert de problemen van de literatuurgeschiedschrijver met een cirkelredenering op te lossen. Hij wil een periode afbakenen op basis van de "stijlvormen waarin een periode zich uit" (Knuvelder 1963:19). Men dient echter eerst te weten wat de grenzen van een periode zijn, voordat men kan uitzoeken welke stijlvormen de teksten uit deze periode onderscheiden van de teksten uit een andere periode. Omgekeerd dient men te weten welke stijlvormen men a priori relevant acht om periodes af te bakenen, voordat men kan inventariseren vanaf of tot welk tijdstip dit kenmerk relatief veel voorkomt in literaire teksten. Wellek en Warren verwoorden dit als volgt. "The dilemma of genre history is the dilemma of all history: i.e. in order to discover the scheme of reference (in this case, the genre) we must study the history; but we cannot study the history without having in mind some scheme of selection." (op.cit. 260).

Aan dergelijke cirkelredeneringen is geen ontsnappen mogelijk, zelfs niet voor Karl Viëtor die volgens Wellek en Warren niet bang is voor logische cirkels (op.cit. 261). Toch worden er literatuurgeschiedenissen geschreven. Wellek en Warren concluderen

zelf dat "Our logical circle is, however, not insurmountable in practice." (op.cit. 260). Dit kan omdat de logische cirkel in de theorie van Wellek en Warren bestaat, maar niet in hun praktijk, noch in de praktijk van andere geschiedschrijvers. In de praktijk neemt de literatuurgeschiedschrijver namelijk aan dat bepaalde werken essentieel zijn en met elkaar in verband staan. Er wordt niet systematisch onderzocht welke teksten meer op elkaar lijken en welke minder.² Er wordt ad hoc naar tekstuele rechtvaardigingen gezocht voor veronderstelde overeenkomsten tussen belangrijk geachte literaire werken.

² Dit betekent niet dat het onmogelijk is om systematisch onderzoek te doen naar verschillen tussen teksten. Een voorbeeld van een onderzoek waarin de literaire teksten uit een groot aantal jaren systematisch vergeleken worden op inhoudelijke kenmerken, is Colin Martindale's inhoudsanalyse van Britse poëzie (Martindale 1986). Dit onderzoek is vanuit een psychologische invalshoek opgezet, waarin het begrip redundantie een centrale rol speelt. Het onderzoek heeft niet de bedoeling om literaire periodes af te bakenen. Niettemin kan men zich voorstellen dat het voor dit doel gebruikt wordt. Dan is het een voorbeeld voor de werkwijze waarin eerst bepaald wordt naar welke tekstenkenmerken men onderzoek doet om vervolgens empirisch vast te stellen op welke momenten de teksten wat dit kenmerk betreft veranderen. De theorie waarop het onderzoek gebaseerd is en die bepaalt naar welke tekstenkenmerken onderzoek wordt gedaan, is uitdrukkelijk geen theorie over de literaire waarde van afzonderlijke teksten. Dit voorkomt de logische cirkel waarin een onderzoeker terecht komt wanneer hij tegelijkertijd wil bepalen of en waarom een tekst literaire waarde heeft.

Waar komt het beeld van overeenkomsten en waarde-verschillen, zoals het onderscheid tussen essentieel en niet-essentieel werk, vandaan? Van Rees (1983b) heeft laten zien hoe de verschillende segmenten van de literatuurbeschouwing samenhangen. De taakverdeling tussen de recensenten, essayisten en academici maakt het mogelijk dat fundamentele problemen, bijvoorbeeld de onderbouwing van evaluaties met tekstuele argumenten, niet opgelost worden. De recensent evalueert nieuwe werken zonder over een theoretisch onderbouwd analyse-instrument te beschikken. De ontwikkeling en toepassing van dit instrument wordt overgelaten aan de academicus. Niettemin ontstaat er door de activiteiten van de recensenten wel een beeld van de kwaliteit en artistieke kenmerken van het literaire werk. Na verloop van tijd neemt de academicus dit beeld grotendeels over en gaat hij of zij theorieën opstellen om het te rechtvaardigen. De literatuurgeschiedschrijver ziet het vervolgens als zijn taak om de inzichten van de academici te verwerken tot een overzichtelijk verhaal over diachrone ontwikkelingen.

Uiteindelijk berust de literatuurgeschiedschrijving dus op de beeldvorming over artistieke kwaliteit en kenmerken die begint bij de activiteiten van literaire critici en van de auteurs zelf. De inbreng van de auteurs wordt door de literatuurgeschiedschrijvers erkend. Wellek en Warren schrijven: "As literary historians, we have first of all to pay heed to the ideas and conceptions, the programmes and names, of the writers themselves, and thus be content with accepting their own divisions." (op.cit. 263).

Ook bij Anbeek wordt deze gedachte aangetroffen.³ Welke en Warren relativeren het belang van uitspraken van de auteurs enigszins met de opmerking: "They [de programma's, wdn] may give us suggestions and hints, but they should not prescribe our own methods and divisions, not because our views are necessarily more penetrating than theirs but because we have the benefit of seeing the past in the light of the present." (op.cit. 264). Het voordeel waaraan Welke en Warren refereren bestaat mijns inziens uit niets anders dan de mogelijkheid om terug te kunnen vallen op het beeld van de kwaliteit en eigenheid dat zich ondertussen aan de auteurs gehecht heeft door eerdere activiteiten van literatuurbeschouwers. Via referenties belijden Anbeek en Knuvelde hun schatplichtigheid aan de activiteiten van academische literatuurbeschouwers.⁴ Het gebruik dat de academici maken van de receptie van het werk in de literatuurkritiek, wordt niet expliciet onderkend. Zo wordt uit het oog verloren dat de literatuurgeschiedenissen uiteindelijk voor een belangrijk deel gebaseerd zijn

³ "Want waar hij [de literatuurhistoricus - wdn] niet meer kan steunen op groepsvorming en manifesten die zijn verhaal structureren, wordt zijn eigen inbreng zichtbaarder." (Anbeek 1990:264)

⁴ Vgl. "Wie een overzicht tracht te schrijven, wordt zich pijnlijk bewust van de open plekken in het neerlandistisch onderzoeksveld." (Anbeek 1990:17) of "Anders immers is het schrijven van een geschiedenis der moderne letterkunde, van een samenhangend relaas onmogelijk; het is onmogelijk bij gebrek aan voldoende voorstudies over de werken van alle voornamere auteurs" (Knuvelde 1963:22).

op de activiteiten van critici en auteurs, voor wie andere doelen gelden dan voor de literatuurhistorici.

Van de programma's en manifesten wordt aangenomen dat zij een norm of conventie specificeren die tot uiting komt in het werk van de auteurs die dit programma onderschrijven. De programma's bevatten doorgaans echter alleen in vage termen omschreven ideeën over de nagestreefde tekstuele eigenschappen van literair werk. Gombrich heeft beargumenteerd dat programma's en manifesten vooral duidelijk maken wat men *niet* wil. Concepten voor stijlen en bewegingen in de kunst noemt hij daarom *terms of exclusion* (Gombrich 1963:88-89). Er mag met recht aan getwijfeld worden of de betrokken auteurs wel een helder beeld hebben van de nagestreefde veranderingen en, als zij dit hebben, of zij feitelijk dezelfde tekstkenmerken nastreven.

Een andere, gangbare verklaring voor inhoudelijke overeenkomsten in het werk van auteurs zijn voorbeeldrelaties tussen auteurs. Welke en Warren noemen literaire relaties tussen auteurs, waaronder zij de bronnen van auteurs en hun invloeden op collega's verstaan, een belangrijk hulpmiddel bij het schrijven van een literatuurgeschiedenis. Ook hier kan men zich afvragen of de literaire voorbeelden die een auteur aanwijst, noodzakelijkerwijs sporen achterlaten in de teksten die hij of zij geschreven heeft. Welke en Warren houden hier rekening mee wanneer zij over het bepalen van bronnen en invloeden opmerken: "Although not literary history in the narrow sense, the establishment of literary relationships between authors is obviously a most important preparation for the writing of such literary history." (op.cit. 257). Niettemin wegen opmerkingen van de auteurs over hun eigen literaire voorbeelden in de

praktijk vermoedelijk zwaar bij het bepalen van literaire relaties en tekstuele overeenkomsten.⁵

Het gebruik van begrippen als *litteraire relaties* tussen auteurs en *groepsvorming* zetten de gedachten op het spoor van sociale processen. De wijze waarop auteurs zich organiseren rond programma's of voorbeelden lijkt in verband te staan met hun classificatie naar richting. De stelselmatige toevoeging van het adjectief *litterair* moet de lezer ervoor behoeden om buiten de teksten om naar verklaringen voor richtingen te zoeken. In dit onderzoek zal de lezer juist aangespoord worden om die weg in te slaan en de teksten vooralsnog te laten voor wat ze zijn. De conventies of normen kunnen als puur sociale verschijnselen gezien worden, als middel om een groepsband of identiteit te creëren in plaats van een richtlijn bij het schrijven. Hiermee wordt overigens niet gekozen voor de benadering die Wellek en Warren de *extrinsic approach* noemen. Daarin worden sociale omstandigheden, bijvoorbeeld biografische feiten, in verband gebracht met de literaire tekst zelf. De lezer wordt nu echter uitgenodigd om de sociale omstandigheden in verband te brengen met datgene wat er *over* de literaire tekst gezegd wordt, in het bijzonder de wijze waarop de tekst geclassificeerd wordt.

Gombrich heeft laten zien dat de bekende namen voor stijlen in de kunst, zoals Gotiek, Barok, Impressionisme, gezien kunnen worden als een

poging om een onderscheid te maken tussen het klassieke en het niet-klassieke, waarbij het eerste de norm vormt voor goede kunst (Gombrich 1963). Op het moment dat een nieuwe stijl geïntroduceerd wordt, wordt zij negatief gedefinieerd, als iets dat niet voldoet aan de klassieke eisen. Dit geldt niet alleen voor stijlen in de beeldende kunst. Behrens (1940:7) laat zien dat in de oudheid twee verschillende begrippen circuleerden om klassieke teksten te onderscheiden van andere, namelijk *λυρικός* en *μελικός*. Als reden voor de introductie van een nieuwe stijl noemt Gombrich onder andere nationale trots (op.cit. 86) en meer in het algemeen de sociale identiteit van mensen: "Their frequency in our languages illustrates the basic need in man to distinguish 'us' from 'them', the world of the familiar from the vast, unarticulated world outside that does not belong and is rejected." (op.cit. 89).

Dit ondersteunt mijns inziens een benadering waarin classificaties gezien worden als pogingen om sociale normen en identiteit te creëren of te verstevigen. Eventuele overeenkomsten naar vormkenmerken van de kunstwerken uit een stijl zijn van secundair belang. In hoofdstuk 2 zal deze optiek uitgewerkt worden. Er kan nu al opgemerkt worden dat de ideeën die binnen de literatuurbeschuwing leven over de aard en betekenis van literaire bewegingen, vermoedelijk zelf ook functioneren als een norm voor het gedrag van een bepaalde groep deskundigen. Als zodanig zullen de normen object van onderzoek zijn in de analyses die volgen. Daarbij komen bijvoorbeeld de volgende hypothesen aan de orde. Worden classificaties die door de auteurs zelf zijn aangelegd, vaker gebruikt? Komen

⁵ Fokkema brengt bijvoorbeeld de bewondering van Ter Braak en Du Perron voor André Gide in verband met de literaire verwantschap die er tussen Gide en het Nederlands modernisme zou bestaan (Fokkema 1984:25).

uitspraken van auteurs over hun voorbeelden terug in de classificaties?

1.2 Definitie van classificaties naar richting

Een empirisch onderzoek begint met een definitie van het fenomeen dat bestudeerd wordt. Wat wordt er nu verstaan onder een classificatie naar richting? Namen voor richtingen die op dit moment gangbaar zijn in de literatuurbeschuwing, zoals de vijf-tigers of de nieuwe wilden, kunnen opgevat worden als etiketten waarmee een overeenkomst tussen een aantal auteurs benoemd wordt.⁶ De etiketten of namen zelf zijn niet bruikbaar als middel om classificaties naar richting te definiëren. Bij voorbaat staat niet vast welke namen in verband worden gebracht met richtingen binnen de literatuur. Het onderscheid met classificaties naar genre is bijvoorbeeld moeilijk aan te wijzen. Is revisor-proza de naam voor een richting of voor een genre? Een belangrijker probleem is de onbegrensbaarheid van namen voor richtingen ten opzichte van andere termen die gebruikt worden om literair werk te typeren. Wanneer een criticus een boek *academisch* noemt, bedoelt hij dan dat de auteur behoort tot de academisten?

⁶ De namen voor richtingen zijn in deze tekst in kleinkapitalen gezet. Dit illustreert het feit dat zij uit een ander discours afkomstig zijn. Deze termen zijn object van onderzoek, zij vormen geen onderdeel van het theoretische kader van waaruit het onderzoek verricht wordt.

Concepten voor stromingen en bewegingen, zoals ze gehanteerd worden in de literatuurbeschuwing, onderscheiden zich mijns inziens door het feit, dat er een overeenkomst benoemd wordt tussen het werk van verschillende auteurs. Een beweging bestaat uit een aantal auteurs, van wie aangenomen wordt dat hun werk op essentiële punten overeenkomsten vertonen. Het feit dat er een vergelijking getrokken wordt tussen het werk van enkele auteurs, is een bruikbaar criterium om classificaties te onderscheiden van andere literatuurkritische uitspraken. Uitspraken waarin een verband gelegd wordt tussen verschillende auteurs, zijn relatief eenvoudig te identificeren, namelijk aan het voorkomen van auteursnamen. Het merendeel van de literatuurbeschuwingen behandelt het werk van één auteur. Het criterium dat er een uitspraak over het werk van een aantal auteurs wordt gedaan, isoleert classificaties dus van de meeste andere kritische uitspraken.

In kritieken worden er naar aanleiding van het werk van een auteur vaak vergelijkingen getrokken met andere auteurs. Daarbij wordt steeds een verband gelegd tussen de besproken auteur en één andere auteur. Aangezien literatuurbeschouwers dergelijke vergelijkingen in de regel niet als classificaties naar richting zien, moet de definitie op dit punt gepreciseerd worden. In dit onderzoek gelden alleen uitspraken waarin een inhoudelijke overeenkomst wordt gesuggereerd tussen het werk van drie of meer auteurs als een classificatie naar richting. Gemakshalve zal hiervoor ook alleen de term *classificatie* gebruikt worden. Een classificatie is dus een uitspraak waarin minstens drie auteurs gegroepeerd worden. Het resultaat van een indeling naar richting, namelijk een concept of naam van een

richting, zal geen classificatie genoemd worden. Dit zal stelselmatig betiteld worden als *naam voor een richting*, eventueel afgekort tot *richting*. Uitspraken waarin een verband gelegd wordt tussen twee auteurs, worden *vergelijkingen* genoemd. Het feit dat er een definitoirisch onderscheid gemaakt wordt tussen classificaties en vergelijkingen, betekent niet dat de vergelijkingen buiten beschouwing blijven, integendeel. In de analyse van netwerken van auteurs in de jaren '70 zullen ook netwerken onderzocht worden die resulteren uit de vergelijkingen die naar aanleiding van de auteurs getrokken zijn. Ook in de interviews nemen vergelijkingen een belangrijke plaats in.

De definitie van classificaties is werkbaar en zal in grote lijnen de literatuurkritische uitspraken die bekend staan als classificaties naar stroming of beweging afbakenen van andere uitspraken. Het is onvermijdelijk dat er gevallen blijven bestaan die volgens de definitie een classificatie naar richting zijn, maar die door sommige literatuurbeschouwers niet als zodanig bestempeld worden of bedoeld zijn. Ook het omgekeerde is niet uit te sluiten. De reden hiervoor is dat er in de praktijk van de literatuurbeschouwing geen strikte richtlijnen gehanteerd worden bij het gebruik van dergelijke begrippen. De definitie is een construct ten behoeve van dit onderzoek. Het legt de nadruk op het beeld van een overeenkomst of tegenstelling tussen groepen auteurs. In feite zijn het de literatuurkritische uitspraken waarin expliciet verbanden gelegd worden tussen auteurs of oeuvre's. Zij vormen een goed uitgangspunt om onderzoek te doen naar de herkomst en ontwikkeling van dergelijke verbanden.

Door deze operationele definitie komen classifica-

ties die door critici, essayisten, literatuurwetenschappers en literatuurhistorici aangelegd zijn, centraal te staan in het onderzoek. Dit zijn namelijk de mensen die het meest over richtingen in de literatuur schrijven. Verbale classificaties uit andere instituties, bijvoorbeeld themalijsten van Openbare bibliotheken, komen hoogstens indirect aan de orde via de interviews die gehouden worden. Hetzelfde geldt voor niet-verbale classificaties, bijvoorbeeld de wijze waarop boeken geordend worden in de kasten van boekhandels en bibliotheken. Er is geen uitgebreid onderzoek gedaan naar dergelijke classificaties omdat zij de literatuur doorgaans niet of nauwelijks onderverdelen. De oude boekhandelscode (Uniforme Genre Indeling) kende bijvoorbeeld drie literaire categorieën, namelijk *literaire romans/verhalen/novellen*, *gedichten* en *toneel*. Voorzover de functionarissen in dergelijke instituties de literatuur verder onderverdelen, zal dit gebeuren op basis van praktijkervaring, die nergens direct aan af te lezen is. In het tweede hoofdstuk wordt hierop nader ingegaan.

Een institutionele benadering

1.3

Eerder in dit hoofdstuk is de lezer uitgenodigd om buiten de teksten om te zoeken naar verklaringen voor het ontstaan en gebruik van namen voor richtingen binnen de literatuur. Het classificeren vindt plaats binnen een sociale kontekst en de resultaten van deze activiteit, de namen voor richtingen, dragen hier de sporen van. Literaire instituties vormen de kontekst voor het classificeren; het onderzoek naar de invloed van instituties op de wijze waarop mensen met literaire teksten omgaan, staat bekend als de *institutionele benadering*, vaak

aangeduid als *empirische literatuursociologie*. Voor een goed begrip van de toepassing van deze benadering op het classificeren, waarmee in het volgende hoofdstuk een aanvang wordt gemaakt, is het wenselijk om de aard van de institutionele benadering kort te schetsen.

Er is een veelheid aan onderzoek dat geafficheerd wordt als *institutioneel*. Binnen de meeste sociale wetenschappen, bijvoorbeeld de sociologie, economie en politicologie, bestaan institutionele en zelfs neo-institutionele benaderingen, maar ook binnen de esthetica is er een richting die zich institutioneel noemt.⁷ Het institutionele onderzoek naar de literatuur kent twee richtingen. Aan de ene kant is er een onderzoekstraditie die de literatuur zelf als een institutie ziet. De literatuur zou maatschappelijke conventies en normen belichamen. Ontwikkelingen binnen de literatuur worden in deze benadering bijvoorbeeld in verband gebracht met ideologische ontwikkelingen binnen de samenleving. Aan de andere kant is er een richting die de produktie en verspreiding van literaire werken als onderzoeksobject kiest. Deze richting gaat ervan uit, dat literaire teksten hun specifieke karakter danken aan de wijze waarop zij geproduceerd, gedistribueerd en geconsumeerd worden. Literaire instituties reguleren de produktie en verspreiding van literatuur, en daarmee reguleren zij wat als literatuur wordt waargenomen. De bijzondere behandeling die literaire teksten ontvangen, levert hen een bijzondere culturele status op. Deze benadering is in Nederland geïntroduceerd door Hugo Verdaasdonk en Cees van Rees, die zich baseren op het werk van Pierre Bourdieu.⁸ Het voorliggende proefschrift sluit hierbij aan.

Wat is een literaire institutie? Verdaasdonk en

Van Rees verstaan hieronder een constellatie van actoren die een specifieke taak vervullen in de produktie, distributie en promotie van literatuur (Verdaasdonk 1984:250 noot 3 en Van Rees 1983a:292). Als voorbeelden van literaire instituties noemen zij de uitgeverij, boekhandel, bibliotheek, literatuurkritiek, het literatuuronderwijs en het geheel van organisaties die zich bezighouden met het literatuurbeleid. Voor Verdaasdonk hebben de literaire instituties gemeen dat zij de bevoegdheid hebben gekregen om kenmerken toe te kennen aan literaire teksten (Verdaasdonk 1985a:176 noot 2). Hieronder verstaat hij niet alleen het toekennen van kwaliteit aan teksten, maar ook hun ordening naar artistieke kenmerken. Binnen de literaire instituties wordt het aanbod aan boeken voortdurend onderverdeeld: literatuur wordt onderscheiden van niet-literaire genres, binnen de literatuur worden soorten teksten onderscheiden en daarbinnen wordt de top onderscheiden van de sub-top.

De onderscheidingen komen op verschillende manieren tot uitdrukking binnen de instituties. In de literatuurkritiek worden verbale onderscheidingen aangelegd, in de boekhandel worden de onderscheidingen

⁷ Zie DiMaggio en Powell (1991:2 e.v.) voor een bespreking van de verschillende vormen waarin New Institutionalism voorkomt. Van Rees (1983a:290-291) bespreekt het institutionalisme binnen de esthetica kort.

⁸ De uitgangspunten van deze benadering zijn omschreven in Van Rees 1983a, 1985b en in Verdaasdonk 1985a en 1986. Daar kunnen de verwijzingen naar het werk van Bourdieu gevonden worden. Verdaasdonk 1989b geeft een overzicht van het onderzoek dat in de jaren '80 verricht is vanuit deze benadering.

uitgedrukt in de verkopen die boeken realiseren, etcetera. Niettemin hangen de onderscheidingen tot op grote hoogte samen, omdat de instituties nauw verbonden zijn: de literatuurbeschouwing domineert de overige literaire instituties. De spreekwijzen en selecties van de literatuurbeschouwers worden in de andere instituties gereproduceerd. Het succes van literaire auteurs hangt daarom af van de wijze waarop hun werk in de verschillende instituties behandeld wordt en van de onderlinge verhoudingen tussen de instituties. De literatuurbeschouwing neemt in dergelijk onderzoek een centrale plaats in, omdat zij van grote invloed is op de behandeling die boeken ten deel valt binnen andere instituties (vgl. Verdaasdonk 1984, Van Rees 1983b, 1985a).

De definitie van literaire instituties als constellaties van actoren met een specifieke taak ten opzichte van literatuur geeft betrekkelijk weinig inzicht in de *modus operandi* van de instituties. Tot dusver is het onderzoek er vooral op gericht geweest om de reproductie van keuzen binnen en tussen instituties aan te tonen. Systematische patronen in de keuzen van mensen tonen de invloed van institutionele factoren, zo wordt aangenomen. Patronen van reproductie laten namelijk zien dat verschillende mensen tot op zekere hoogte op gelijke en voorspelbare wijze omgaan met literatuur. Dit roept vervolgens de vraag op *wat* die institutionele factoren eigenlijk zijn. Hoe komt het dat mensen die binnen een bepaalde institutie werken, vergelijkbaar gedrag vertonen? Deze vraag vergt een nadere specificatie van het begrip *institutie*.

In de cultuursociologie worden instituties niet zozeer gezien als een verzameling mensen of organisaties, maar als een gedragspatroon. Zijdeveld

omschrijft een institutie als "een traditionele manier van denken, voelen en doen die een objectief en in zekere zin ook dwangmatig karakter heeft" (Zijdeveld 1983:54). Instituties vertegenwoordigen een systeem van waarden, normen en betekenissen, die mensen zich door socialisering eigen maken. De institutie *literatuurkritiek* staat in deze visie dus voor een aantal normen of waarden. De uitspraken van critici over literaire werken zouden bijvoorbeeld aan de norm moeten voldoen dat zij voortvloeien uit het leesproces. Binnen deze institutie kan het vestigen van een eigen naam als waarde gelden. Dergelijke normen en waarden zullen het gedrag van critici beïnvloeden. Daarmee reguleren zij of en, zo ja, wat critici over een bepaald boek schrijven. De normen en waarden vormen dan institutionele factoren.

De nadruk op morele normen en waarden is volgens DiMaggio en Powell (1991:15-19) karakteristiek voor het gedachtengoed van Talcott Parsons. Zij stellen echter dat er in de loop van de tijd een alternatieve opvatting over instituties is ontstaan. Hierin staan niet zozeer de normen centraal, als wel de cognitieve aspecten die het werken binnen een organisatie met zich mee brengt. Gewoontevorming binnen de dagelijkse praktijk resulteert in praktische kennis, die bewust of onbewust een leidraad vormt voor het gedrag. De organisatie waarbinnen men functioneert brengt vaardigheden aan, maar ook manieren om informatie te verwerven en te ordenen. Boekhandelaren zullen bijvoorbeeld op de uitgeverij van een boek letten en dit laten meespelen in de wijze waarop ze boeken vergelijken. Voor leraren of bibliothecarissen is deze informatie in het dagelijks werk niet relevant. Bij hen zal dit aspect daarom geen rol van betekenis spelen in hun vergelijkingen.

In deze benadering wordt veel aandacht geschonken aan de organisaties die tot een institutie behoren. De organisaties geven een institutie duurzaamheid, omdat zij een beroepspraktijk continueren. Zij introduceren echter ook eigen doelen die niet noodzakelijkerwijs samenhangen met hun primaire taken. De carrières van de functionarissen zijn een goed voorbeeld van een nevendoeel dat een eigen vorm van gedrag oproept en in stand houdt. Literaire critici, zo zal in hoofdstuk twee beargumenteerd worden, letten bijvoorbeeld op de posities die auteurs en hun collega's innemen bij uitgeverijen en literaire tijdschriften. Dit vloeit voort uit de wijze waarop loopbanen binnen de literatuurkritiek tot stand komen.⁹

Instituten worden gekenmerkt door eigen normen, taken en praktische kennis. In het voorgaande zijn deze in verband gebracht met het dagelijks werk dat binnen bepaalde organisaties verricht moet worden. De boekhandelaar zou bijvoorbeeld informatie over de uitgevers van auteurs verwerven en bijhouden omdat de beroepspraktijk dit nu eenmaal met zich meebrengt. De verschillende literaire instituties opereren echter niet onafhankelijk van elkaar; zij houden zich uiteindelijk met dezelfde boeken bezig.¹⁰ De activiteiten die binnen de ene institutie ondernomen worden, hebben consequenties voor andere instituties. In het geval van de literaire instituties wordt de indeling van literaire teksten naar

soort en kwaliteit gedomineerd door de literatuurbeschouwing. De werkwijze van de literatuurbeschouwing is maatgevend voor andere instituties, zoals de boekhandel en de bibliotheek. De dominante positie wordt mede in stand gehouden doordat de normen die de literatuurbeschouwing aanlegt, niet of nauwelijks gehanteerd kunnen worden in de beroepspraktijk binnen andere literaire instituties. Het classificeren van literatuur wordt binnen de boekhandel en de bibliotheek dus niet alleen beïnvloed door de gedragswijzen die de eigen institutie stimuleert, maar ook door de normen die andere instituties stellen, namelijk de literatuurkritiek en het literatuuronderwijs.

Onderzoek naar het gedrag van mensen dient rekening te houden met de positie die zij innemen binnen een institutie, en met de positie van deze institutie ten opzichte van andere instituties. De kennis die mensen opdoen en de wijze waarop deze kennis wordt ingezet in het dagelijks werk, zijn afhankelijk van de institutie waarbinnen zij functioneren. Antropologen nemen aan dat dit met name geldt voor de classificaties die mensen hanteren. Ordeningsschema's komen tot stand en worden in stand gehouden in de dagelijkse omgang van mensen. Wat voor classificaties in het algemeen geldt, zal ook voor de classificaties van literatuur gelden. Deze classificaties zullen niet puur gebaseerd zijn op rationele overwegingen; zij zijn niet alleen het resultaat van tekstgericht onderzoek. Zij dragen de sporen van de praktijk waarin ze ontstaan en waarin ze een functie vervullen.

In deze paragraaf zijn een aantal omschrijvingen van instituties gegeven. Om enige duidelijkheid te scheppen, zal ik kort aangeven wat er in dit onder-

⁹ In hoofdstuk twee wordt deze stelling nader uitgewerkt.

¹⁰ Het geheel van instituties die zich op teksten richten, kan in navolging van Bourdieu het literaire veld genoemd worden (vgl. Bourdieu 1983, 1991).

zoek onder een institutie verstaan wordt en welke literaire instituties er onderscheiden worden. Onder een institutie wordt verstaan het geheel aan organisaties en personen met een gemeenschappelijke taak, praktische kennis en gemeenschappelijke normen. Het begrip institutie verwijst naar een praktijk van handelingen, die aan gemeenschappelijke regels gebonden zijn en die in bepaalde organisaties plaatsvinden. Een literaire institutie is een geheel van taken, praktische kennis en normen die betrekking hebben op de omgang met teksten, in het bijzonder fictionele teksten.¹¹ Een belangrijk kenmerk van literaire instituties is dat zij het onderscheid tussen literaire en niet-literaire teksten produceren.

In het onderzoek komen vier literaire instituties aan de orde, namelijk de literatuurkritiek, het literatuuronderwijs, de boekhandel en de bibliotheek. De literatuurkritiek heeft de taak om de literaire kwaliteit en eigenheid van teksten te benoemen. Deze activiteit vindt plaats binnen de media, met name de dag-, weekbladen en tijdschriften. Het literatuuron-

derwijs heeft onder andere de taak om spreekwijzen die in de literatuurkritiek ontwikkeld zijn over te dragen. De school is de typerende kontekst voor deze activiteit. Deze twee instituties behoren samen tot de literatuurbeschouwing, een term die gebruikt zal worden om te verwijzen naar de verschillende instituties waarbinnen beschrijvende, interpretatieve en evaluatieve uitspraken worden gedaan over literaire teksten (vgl. Van Rees 1983b:400). Ook de institutie *literatuurgeschiedschrijving*, waarnaar terloops verwezen zal worden, behoort tot de literatuurbeschouwing. De boekhandel en de bibliotheek hebben, ieder vanuit een eigen invalshoek, de taak om teksten te distribueren. De boekhandel opereert binnen een commerciële setting, terwijl de bibliotheek een gesubsidieerde instelling is. In de volgende hoofdstukken zullen een aantal verschillen tussen deze instituties geëxpliciteerd en onderzocht worden, wat betreft de praktische kennis en normen die ingezet worden bij het classificeren van literatuur.

¹¹ De laatste zinsnede moet de literaire institutie afbakenen van instituties die zich op teksten richten die niet tot de literatuur gerekend (kunnen) worden, bijvoorbeeld juridische instituties, zonder dat het begrip literair gebruikt hoeft te worden als onderscheidend kenmerk.

2

Classificeren als praktijk

In dit hoofdstuk worden de uitgangspunten van het onderzoek naar classificaties van literatuur uiteengezet. Het classificeren van literatuur naar richting vindt plaats binnen een institutie. De taken die functionarissen binnen een literaire institutie dienen na te komen, vereisen dat er geclassificeerd wordt. Zij beïnvloeden tevens de wijze waarop er geclassificeerd wordt. Binnen de verschillende instituties zal er daarom op verschillende wijzen geclassificeerd worden. Eerst wordt nagegaan welke functies het classificeren heeft bij de produktie van literatuur, d.w.z. voor de activiteiten van met name auteurs en critici (paragrafen 2.1 tot en met 2.3). Vervolgens wordt dit gecontrasteerd met de gang van zaken binnen enkele bemiddelende instituties, namelijk het onderwijs, de boekhandel en de bibliotheek (paragraaf 2.4). Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting en een vooruitblik op de analyses waarover de volgende hoofdstukken rapporteren (paragraaf 2.5).

De omgang van mensen met literatuur varieert van het schrijven van een manuscript tot het lezen of nabeschouwen van een gekocht of geleend boek. Naar wens kan dit proces voorgesteld worden als een communicatieproces tussen een zender en ontvanger of als een bedrijfskolom van producent of grondstof tot consument. In deze studie zal er vooral gebruik gemaakt worden van economische termen om de omgang van actoren en partijen met literatuur te benoemen. Zo wordt er een onderscheid gemaakt tussen de produktie en de distributie van literatuur. Hiermee wordt in feite niet meer bedoeld dan de activiteiten die leiden tot een aanbod van literaire boeken en teksten, tegenover de activiteiten van instellingen en personen die bemiddelen tussen het aanbod en de lezers van literatuur.

De termen *produktie* en *distributie* zijn handig omdat zij categorieën van actoren bijeen nemen, die doorgaans afzonderlijk bestudeerd worden. Niet alleen de boekhandelaren vervullen een functie in de distributie van literatuur, maar ook de bibliothecarissen en de leraren Nederlands, die met hun literatuurlessen en leeslijsten een schakel vormen tussen het aanbod aan literatuur en een specifieke groep lezers. De literatuurkritiek kan ook als een bemiddelaar beschouwd worden, in zoverre zij nieuwe literatuur presenteert aan potentiële lezers. De producenten van literatuur verenigen de uitgevers, drukkers en binders met de auteurs en de literaire critici. Critici zijn niet alleen producenten van beschouwende teksten, zij leveren via hun beschouwingen tevens een bijdrage aan het uiteindelijke

literaire produkt als kunstwerk. De kritiek vervult dus een dubbelrol in de omgang met literatuur. Om dit te verduidelijken moet iets meer gezegd worden over kunst als sociaal fenomeen.

Net als bijvoorbeeld de beeldende kunst bestaat de literatuur uit meer dan een verzameling materiële objecten. Op het moment dat een tekst of boek tot de literatuur gerekend gaat worden, ontstaat er een corpus van publieke, want gepubliceerde commentaren en meningen over de tekst. Kunst is niet denkbaar zonder de activiteit waarmee kunstwerken onderscheiden worden van elkaar en van andere objecten, namelijk de benoeming van de bijzondere waarde van het kunstwerk. Zonder tussenkomst van de literatuurkritiek, d.w.z. van commentatoren die zich publiekelijk uitspreken over de artistieke kwaliteit van een boek, is er wel een boek, maar nog geen literatuur. Het boek kan ooit nog literatuur worden, net zo goed als een literair boek deze status kan verliezen. Het zijn echter op de eerste plaats de activiteiten van literatuurbeschouwers die dit bepalen, zeker in de huidige tijd. Vanuit sociologisch oogpunt is de benoeming van een boek als literatuur door een daartoe gemachtigde deskundige een noodzakelijke voorwaarde voor de literaire status van het boek.

Door de activiteiten van literatuurbeschouwers ontstaat er een schil van commentaren rond de naakte tekst en deze schil gaat een eigen leven leiden. De lezer die met een boek in aanraking komt, ontkomt nauwelijks aan de commentaren over het boek in bijvoorbeeld adviezen van kennissen, flapteksten, recensies, uittrekselboeken of passages in literatuurgeschiedenissen. Zonder dat zij het boek gelezen hebben, beschikken lezers vaak al over een

beeld van de kwaliteit van het boek. Je hoeft bijvoorbeeld niets van W.F. Hermans gelezen te hebben om ervan overtuigd te zijn dat diens werk tot het belangrijkste naoorlogse Nederlandse proza behoort en dat het gekenmerkt wordt door zaken als nihilisme, moedwil en misverstand. Het beeld is op zichzelf een sociale werkelijkheid geworden: het is via een eigen circuit van informatiekkanalen gemeengoed geworden in die maatschappelijke sectoren waar belang wordt gehecht aan literatuur. Bourdieu heeft dit laatste heel treffend de produktie van geloof genoemd (Bourdieu 1980).

Anders dan de reclame en promotionele activiteiten bij veel andere produkten, is de publiciteit over literatuur geen activiteit die volledig gecontroleerd wordt door de organisatie die het produkt op de markt brengt. De beeldvorming over de kwaliteit van boeken en auteurs vindt vooral plaats via de recensies en interviews in dag- en weekbladen, in jury's voor literaire prijzen, etc. Deze activiteiten zijn niet alleen gericht op het publiek voor literatuur, maar ook op de producenten zelf: de auteurs, de uitgevers en collega-critici. De literatuurbeschouwing, als we daaronder het publiceren van uitspraken over de artistieke kwaliteit van teksten verstaan, heeft zijn eigen organen, beoefenaars en regels. Bovendien heeft zij een eigen produkt, namelijk de artistieke reputatie die een tekst geniet. Daarom kan ook de literatuurbeschouwing beschouwd worden als een produktieproces. Het is nuttig om niet alleen het fysieke object als een produkt te beschouwen, maar ook het bijbehorende beeld van de artistieke kwaliteit.

Literaire auteurs en critici zijn betrokken in twee produktieprocessen. Aan de ene kant schrijven zij

teksten die gepubliceerd worden. Als leveranciers van de grondstof voor tijdschriften en boeken, dragen zij bij aan het ontstaan van de materiële objecten waaruit de literatuur bestaat. Aan de andere kant becommentariëren zij deze teksten in hun recensies, essays, interviews en juryrapporten. Mede door hun activiteiten ontstaan literaire reputaties. In navolging van Bourdieu (1983:318) zal ik de begrippen *materiële* en *symbolische produktie* gebruiken voor de activiteiten die resulteren in respectievelijk de fysieke objecten en in de benoemde kenmerken of relaties. De publikatie van een boek is in mijn definitie een voorbeeld van materiële produktie. Door de samenwerking tussen een auteur, uitgever, drukker en anderen, ontstaat er een fysiek object. Uitspraken van bijvoorbeeld de auteur of van critici over dit boek, beschouw ik als instanties van de symbolische produktie of *beeldvorming*. Een interview met een auteur is dus tegelijkertijd een materieel produkt, namelijk een bedrukt stuk papier, en een symbolisch produkt, namelijk een boodschap over de waarde en eigenheid van het besproken werk. Het interview als stuk bedrukt papier is het resultaat van de samenwerking van een criticus, de redactie van het periodiek waarin de recensie verschijnt, de uitgever van het blad, de drukker, etcetera. Als symbolische produkt vertegenwoordigt het interview de samenwerking tussen de criticus en de auteur, d.w.z. tussen de interviewer en de geïnterviewde die samen tot een karakterisering van het besproken werk komen.

In veel gevallen berust de beeldvorming tevens op een asynchrone vorm van samenwerking tussen critici. In de uitspraken van een criticus kunnen doorgaans eerdere uitspraken van andere critici

herkend worden, zoals in diverse receptiegeschiedenissen is aangetoond (Van Rees 1985a en 1987, Ritchie 1988, Rodden 1989). Het feit dat literatuurbeschouwers rekening houden met elkaars uitspraken, vertegenwoordigt een vorm van samenwerking die van cruciaal belang is voor de vorming van een vrij vast, algemeen verspreid en geaccepteerd beeld van de kwaliteit en het karakter van een literair werk of oeuvre.

Wat is nu de relevantie van het analytische onderscheid tussen materiële en symbolische produktie? Dit begrippenpaar moet bijelkaar houden wat doorgaans gescheiden wordt, namelijk de beelden of meningen die ontstaan over kunstwerken of kunstenaars en de feitelijke netwerken van de personen die deze beelden creëren en op wie deze beelden betrekking hebben. De beeldvorming, waartoe ook het classificeren naar richting behoort, is in de praktijk een middel om de materiële produktie te organiseren, d.w.z. om functies te verdelen. De aard en het succes van de beelden, het artistieke imago van kunst en kunstenaars, hangt samen met de vorming van netwerken onder de producenten van literatuur. Om deze stelling te onderbouwen, zullen er eerst enkele kenmerken behandeld worden van de feitelijke organisatie van auteurs, critici en andere betrokkenen bij de produktie van literatuur (materiele produktie). Vervolgens komen er kenmerken van de beeldvorming (symbolische produktie) aan de orde. De volgende twee paragrafen zijn hieraan gewijd.

De materiële produktie van literatuur

2.1.1

Voordat een tekst haar definitieve vorm als boek heeft, is het door de handen gegaan van tal van personen. Het materiële produktieproces begint bij de auteur en het eindigt bij de binder. Een deel van de personen en organisaties zijn onderling inwisselbaar. Het doet er bijvoorbeeld nauwelijks toe welke drukker het boek gedrukt heeft. Het doet er echter wel toe wie het boek geschreven heeft en waar het is uitgegeven. De overgang van manuscript naar kopij is een cruciaal onderdeel van de materiële produktie. Deze fase van het produktieproces heeft een aantal belangrijke aspecten.

Zowel het schrijven als het bespreken van literatuur is voornamelijk een free lance activiteit. Er zijn talrijke organen en organisaties waarbinnen auteurs en critici ingeschakeld worden: uitgeverijfondsen, literaire tijdschriften, culturele supplementen en boekenbijlagen, jury's en commissies, etcetera. Met uitzondering van functies aan instituten voor de Neerlandistiek en redacteursfuncties bij dag- en weekbladen, gaat het niet om vaste banen. Het schrijven van fictioneel proza gebeurt nagenoeg volledig voor eigen rekening. De samenwerking tussen publicist en openbaarmaker geschiedt over het algemeen op voorlopige basis.

De betrekkingen tussen schrijvers en uitgevers illustreren dit punt. In de praktijk wordt er per boek een contract afgesloten tussen auteur en uitgever. Geen enkele uitgever neemt auteurs in vaste dienst. Dit heeft vermoedelijk verschillende redenen. Aan de ene kant is het commercieel succes van een nieuw boek meestal niet te voorspellen. Met contracten per

boek behoudt de uitgever de mogelijkheid om per gelegenheid te beoordelen of het verstandig is om een nieuw manuscript als boek uit te geven. Aan de andere kant zijn de produktiviteit van literaire auteurs en de verdiensten uit de verkoop van literaire titels niet van dien omvang dat er een vaste baan met een salaris van enige betekenis aangeboden kan worden.

Niettemin streven uitgevers ernaar om auteurs aan zich te binden, zodat zij zoveel mogelijk de eerste keus hebben bij nieuwe manuscripten. Deze binding wordt soms geformaliseerd, bijvoorbeeld in een contract waarin een optie op een volgend boek wordt bedongen, maar ze ligt voornamelijk in de sfeer van sociale verplichtingen of bindingen. Het risico dat de uitgever neemt bij de publikatie van een nieuw boek, wordt voorgesteld als een gunst jegens de auteur, waarmee het morele recht op een volgend boek bedongen wordt. Een dergelijke loyaliteit kan zich in de praktijk overigens richten op de redacteur waarmee de auteur hoofdzakelijk te maken heeft, in plaats van de uitgever die feitelijk het risico aangaat. De verhuizing van een aantal auteurs met 'hun' redacteur van de ene uitgeverij naar een andere, illustreert dit. De relaties tussen publicist en openbaarmaker liggen dus voor een belangrijk deel in de sfeer van sociale verplichtingen.

Een ander kenmerk van de markt van auteurs is het feit, dat er geen diploma's of andere formele criteria zijn om de beroepsgroep te beschermen en af te bakenen. Er is, anders gezegd, los van het publiceren zelf geen instrument om de beroepsgroep van literaire auteurs te definiëren en te reguleren. Iedereen die het lezen en schrijven machtig is, is een potentiële literator. Gegeven de huidige stand

van alfabetisering kan deze vaardigheid niet bepaald schaars genoemd worden. De potentiële instroom van nieuwe auteurs en critici is groot en er zijn verschillende aanwijzingen dat er inderdaad veel mensen zijn die functies als literator ambiëren. Een inventarisatie van de literatuurkritiek in de jaren 1975-1980 laat bijvoorbeeld zien dat er enkele duizenden mensen over literatuur gepubliceerd hebben in Nederlandse en Vlaamse dag- en weekbladen (De Nooy & Verdaasdonk, 1989:203). Slechts een minderheid van deze mensen publiceert regelmatig en gedurende een langere periode. Een andere aanwijzing wordt gevormd door het enorme aantal ongevroegd ingestuurde manuscripten van aspirant-debuitanten bij literaire uitgeverijen. Dit wijst op een sterke en continue concurrentie tussen (aspirant) schrijvers. De markt is te klein om eenieder een succesvolle carrière te bieden als literair auteur of criticus. Totdat succes verzekerd is, moet een auteur elke mogelijkheid om te publiceren bij wijze van spreken veroveren op collega's.

De kortstondige of zelfs incidentele verbintenis tussen organen en deskundigen heeft tot gevolg dat er voortdurend beslissingen genomen moeten worden wie de gelegenheid krijgt om te publiceren, een prijs toe te kennen of over een subsidie te adviseren. Vaak beslissen de deskundigen daarbij over elkaar; de redacteurs van literaire bijlagen of literaire tijdschriften zijn zelf critici, commissies worden samengesteld door commissieleden, prijswinnaars bemannen jury's (De Nooy 1988). Er is geen hogere instantie die functies toewijst of in geval van geschillen arbitreert. Het literaire veld bezit een relatieve autonomie, in de zin dat het onafhankelijk is van directe ingrepen door externe machten (vgl.

Bourdieu 1971, Van Rees 1983b:400-402). In de praktijk ontstaan er zo talloze relaties van wederzijdse afhankelijkheid. Op de eerste plaats hebben de deskundigen elkaar nodig. De schrijver of essayist moet ergens publiceren en de aflevering van een tijdschrift moet gevuld worden. Op de tweede plaats wisselt de machtsverhouding van moment tot moment. De redacteur van een tijdschrift biedt ruimte om te publiceren aan de samensteller van een jury, maar op het volgende moment kan de tijdschriftredacteur in overweging worden genomen als kandidaat voor een jury. Kortom, het incidentele karakter van de betrekkingen en het ontbreken van een formeel systeem van toelatingscriteria en van een formele autoriteit buiten de kritiek zelf, leiden ertoe dat de deelnemers voortdurend van elkaar afhankelijk zijn om hun beroep of roeping te kunnen vervullen, namelijk het publiceren van of over literatuur. Als gevolg hiervan schrijft men niet alleen voor het publiek, maar ook voor elkaar; de producenten nemen goede notie van elkaars activiteiten.

Literaire tijdschriften vormen vermoedelijk de kontekst waarbinnen het fenomeen het sterkst is, dat producenten voor elkaar schrijven. De continuïteit van de uitgeverij vereist een regelmatige investering in 'jong talent'. Het probleem voor de uitgever is de selectie van nieuwe auteurs uit het grote, veranderlijke en niet nader gekwalificeerde aanbod. De risico's bij het uitgeven van nieuwe auteurs zijn aanmerkelijk groter dan de risico's bij de publikatie van nieuw werk als uitbreiding van een bestaand oeuvre. Met eerder werk bouwen auteurs namelijk een min of meer vast publiek op, waardoor er een indicatie is van de omvang van de afzet. Bovendien is er een indruk van de wijze waarop de kritiek

gereageerd heeft op het werk van de auteur en, gegeven de continuïteit binnen de literatuurkritische receptie, weer zal reageren op nieuw werk van de auteur (Verdaasdonk 1985b:576-577).

In literaire tijdschriften kunnen nieuwe auteurs tegen beduidend geringer economisch risico publiceren, voordat zij in de gelegenheid worden gesteld om met een boek te debuten. De literaire tijdschriften staan vanwege deze functie bekend als kweekplaatsen voor talent (cf. Janssen en Olislagers, 1986; Verdaasdonk 1989a). In de tijdschriften wordt echter niet zozeer het talent gekweekt als wel het begin van een reputatie. Via het literair tijdschrift wordt een nieuwe auteur geïntroduceerd aan de lezerskring van het tijdschrift, die voor een belangrijk deel bestaat uit deskundigen, dat wil zeggen personen die een functie vervullen binnen de literaire wereld.¹² De naam van de auteur wordt geïntroduceerd en, impliciet of expliciet, het voornemen van de uitgeverij om een boek van deze auteur te publiceren. In de praktijk blijkt dit de aanleiding te kunnen zijn voor interviews met de auteur in de dag- en weekbladen. Bovendien kan de auteur opgemerkt worden in de rubrieken die gewijd zijn aan de bespreking van literaire tijdschriften. In dergelijke gevallen is de literatuurkritische receptie al in gang gezet voordat het eerste boek verschenen is. Via tijdschriftpublicaties wordt een auteur niet alleen aan een publiek voorgesteld, maar ook en misschien wel vooral aan

¹² Uit een enquête onder abonnees van literaire tijdschriften in Nederland blijkt, dat een aanzienlijk deel van de abonnees zelf literaire functies vervullen. (Verdaasdonk en Seegers 1990).

andere producenten van literatuur.

De medewerkers van een tijdschrift leren elkaar in de regel echter niet alleen via hun publikaties kennen, maar ook door ontmoetingen. Bij sommige literaire tijdschriften is het de gewoonte om het verschijnen van een nieuwe aflevering te vieren met een borrel. Hoewel er geen gegevens beschikbaar zijn die een overzicht bieden over dergelijke ontmoetingen, wekken uitspraken van auteurs in bijvoorbeeld interviews de indruk dat persoonlijke ontmoetingen tussen beginnende auteurs en hun redacteuren geen incidenten vormen. Een andere indicatie voor de bijzondere rol van literaire tijdschriften in de literaire produktie zijn de discussies en polemieken die uitgevochten worden tussen critici, waarin auteurs en uitgevers zich niet onbetuigd laten. Hoewel enkele landelijke dag- en weekbladen in de loop van met name de jaren '80 ook het forum voor dergelijke discussies gaan vormen, denk bijvoorbeeld aan het manifest van de (latere) MAXIMALEN in *de Volkskrant* (Zwagerman 1987), zijn het toch op de eerste plaats de literaire tijdschriften waarin de producenten debatteren. Vanaf *De Nieuwe Gids* van DE TACHTIGERS tot en met *De Held* van DE MAXIMALEN, worden literaire tijdschriften geassocieerd met richtingen in de literatuur. Uit de volgende paragrafen zal blijken dat dit niet losstaat van de rol die tijdschriften vervullen in de communicatie tussen producenten.

Deze paragraaf besluit ik met een metafoor van Bourdieu, namelijk *sociaal kapitaal*, waarmee veel van het voorafgaande samengevat kan worden. De produktie van literatuur wordt gedomineerd door individuen met een eigen naam of reputatie en slechts in tweede instantie door formele organisa-

ties. Het merendeel van de activiteiten wordt verricht op free lance basis en zelfs in de formele organisaties met vaste banen, zoals uitgeverijen, speelt de reputatie van de uitgever of redacteur een belangrijke rol. Het zijn op de eerste plaats individuen die met elkaar omgaan. Deze individuen treffen elkaar in verschillende konteksten, waarbij nu eens de eerste afhankelijk is van de tweede, dan weer de tweede van de eerste. In een dergelijke informele kontekst van wederzijdse afhankelijkheid zijn persoonlijke contacten, verleende gunsten, etcetera een belangrijk middel voor de verdeling van functies en publikatiemogelijkheden. Naarmate men meer collega's een dienst of gunst bewezen heeft, des te beter zal men erin slagen om deze collega's te mobiliseren voor eigen doeleinden of om wederdiensten te verkrijgen. De mogelijkheid of macht om collega's te mobiliseren heeft Bourdieu het *sociaal kapitaal* genoemd (Bourdieu 1989a:132 e.v.). De notie *kapitaal* geeft aan dat het om een accumulatie gaat. Gedurende de tijd dat een auteur of criticus actief is, bouwt hij of zij een kring op van collega's tot vrienden voor wie hij/zij iets betekent en die iets voor hem/haar kunnen betekenen. Anciënniteit betekent in het literaire circuit daarom misschien wel op de eerste plaats, dat men veel en duurzame contacten heeft opgebouwd.¹³

De symbolische produktie van literatuur 2.1.2

De beeldvorming over literaire teksten komt tot stand binnen de literatuurbeschouwing. Deze institutie kent regels of ideologieën die relevant zijn voor het samenspel van de materiële en symbolische produktie. De gedragsregels worden nu behandeld aan de hand van vier typen literatuuropvattingen, die

door de eeuwen heen gebruikt zijn om teksten te beoordelen op hun artistieke kwaliteit.

De belangrijkste norm voor geldige uitspraken over literatuur, is dat zij gebaseerd moeten zijn op de tekststructuur. Het 'goed' lezen geldt als de exclusieve legitimatie voor oordelen over literatuur. De ene literatuurbeschuwer is in dit opzicht overigens strikter dan de andere. Biografische gegevens zijn voor sommige critici bijvoorbeeld uit den boze als argumenten voor oordelen, terwijl zij door anderen worden toegestaan, al is het in beperkte mate. Niettemin geldt de tekst zelf als het ultieme object van studie. Dit is niet altijd zo geweest. Vroegere perioden werden gedomineerd door mimetische, pragmatische of expressieve kunstopvattingen, waarin niet zozeer de tekststructuur als wel de waarheidsgetrouwheid, het opvoedende of morele effect op het publiek en de genialiteit van de auteur centraal stonden (cf. Abrams 1953). In de loop van de tijd heeft een afnemende invloed van externe machten zoals kerk, staat en adel geleid tot het ontstaan van een aparte institutie voor de interpretatie en beoordeling van literatuur. De autonomisering van de literatuurbeschuwing heeft een complement gevonden in de opkomst van een

autonomistische literatuuropvatting, d.w.z. een opvatting waarin de tekst en niets dan de tekst centraal staat. Vanuit deze opvatting geldt de eigen leeservaring als toetssteen voor de kwaliteit van een tekst.

De sensibele van de criticus is nu de maatstaf voor een goede kritiek. Niet nader te definiëren begrippen als *Fingerspitzengefühl* duiken op als legitimering van de uitspraken van een criticus; men moet de literaire kwaliteit van een tekst kunnen aanvoelen. In de praktijk betekent dit dat alleen mensen aan wie eenzelfde gevoeligheid toegeschreven wordt, serieus worden genomen als gesprekspartners in de kritiek. Dit zijn, naast de auteurs zelf en enkele redacteuren en uitgevers, op de eerste plaats de collega-critici. De test of een boekbespreking goed is, berust niet zozeer op een controle van de uitspraken aan de hand van de tekst, maar op de overeenkomst of vergelijkbaarheid met uitspraken van gewaardeerde collega's. De acceptatie van het kritisch betoog door collega's functioneert als toets voor de uitspraken, die verder niet geverifieerd worden. Dit is een van de redenen waarom literatuurbeschuwers veel aandacht besteden aan elkaars uitspraken en waarom bijval voor eigen uitspraken geldt als de hoogste vorm van erkenning (cf. Van Rees 1983b:409, 1987:283 en 1989:195-196).

Hiermee wil niet beweerd zijn dat kritische uitspraken puur berusten op reproductie. Elke criticus is vrij om de termen te gebruiken die hem of haar aanstaan, en om eigen oordelen te vellen. Het andere uiterste, namelijk dat elke deskundige zich van een andere taal bedient en geen twee deskundigen tot hetzelfde oordeel komen, is echter ook weinig realistisch. De ideologie die een intrinsieke

¹³ In het eerder genoemde onderzoek naar de kenmerken van juryleden (De Nooy 1988), heb ik de anciënniteit geoperationaliseerd als de literaire leeftijd van een deskundige, d.w.z. het aantal jaren sinds diens literaire debuut, en de omvang van diens literaire oeuvre. Het ligt, gegeven het voorafgaande, nu meer voor de hand om anciënniteit te meten als sociaal kapitaal, gemeten naar het aantal collega's met wie men heeft samengewerkt of aan wie men normaties heeft toegekend.

artistieke kwaliteit toekent aan kunstwerken, kan niet gehandhaafd worden wanneer de deskundigen over het algemeen en op den duur niet tot een overeenstemmend oordeel komen. De onderlinge samenwerking van critici speelt zich af tussen de marges van de originaliteit van het individu en de geloofwaardigheid van het collectief. Als gevolg van deze samenwerking gaan de uitspraken van critici over het werk van een auteur in de loop van de tijd steeds meer op elkaar lijken. Dit wordt *orkestratie* genoemd. Het feit dat de kenners op den duur het discours van een criticus accepteren als het juiste, impliceert dat zij zowel de autoriteit van de criticus erkennen als diens vermogen om literatuur te beoordelen. In de symbolische produktie zijn de reputaties van critici en van auteurs onderling verbonden. In haar studie naar Ter Braak's waardering voor het werk van Willem Elsschot, geeft Nel van Dijk hiervan een onthullend voorbeeld (Van Dijk 1990).

Het beeld van de auteur als genie, dat met de expressieve literatuuropvatting gemeengoed is geworden, hangt samen met twee andere overtuigingen binnen de literatuurbeschouwing. Op de eerste plaats geldt de auteur als degene die het laatste woord heeft inzake de typering van het eigen werk. Omdat de tekst ontsproten is aan zijn of haar brein, wordt de auteur in staat geacht om achterliggende motieven, intenties of betekenissen te kunnen doorgronden of althans te kunnen controleren. Op de tweede plaats leeft de overtuiging dat de uniciteit van de auteur en diens oeuvre in het centrum van de belangstelling dient te staan. Het genie van een auteur moet blijken uit de uitzonderlijke wijze waarop diens diepste of meest persoonlijke gevoelens en

ervaringen worden uitgedrukt. Voor een literator betekent succes uiteindelijk het maken van een naam, ten opzichte van de collega's of concurrenten. De waarde van een oeuvre of werk wordt zo een relatieve kwestie: in hoeverre is het werk origineel ten opzichte van eerder werk, de traditie? Dit raakt een fundamenteel aspect van het classificeren, namelijk de samenhang tussen onderscheiden en waarderen.

Het aanleggen van onderscheidingen en het bepalen van de waarde van een boek hangen nauw samen. Reeds in de oudheid ging het classificeren naar genre hand in hand met het hiërarchiseren naar waarde. Tegelijk met hun rangschikking in genres, werden teksten binnen een genre ingedeeld naar kwaliteit (cf. Orsini 1974). Tegenwoordig verlopen er vergelijkbare processen. Volgens Verdaasdonk betekent elke indeling van boeken naar soort tevens een hiërarchisering naar kwaliteit. Descriptief bedoelde uitspraken, zoals het toekennen van een genre aan een tekst, worden altijd gedaan vanuit een normatieve opvatting over de legitimiteit van teksten en tekstsoorten als vorm van kunst (Verdaasdonk 1984 :241). Namen voor boeksoorten verwijzen naar verzamelingen teksten die in meer of mindere mate als kunst worden beschouwd. Met de toekenning van een bepaalde soortnaam, verkrijgt een tekst een bepaalde plaats in de kwaliteitshiërarchie van teksten.

De twee betekenissen van het begrip *kwaliteit* illustreren de nauwe samenhang tussen classificeren en evalueren. Enerzijds verwijst het naar een kenmerk van een object, zoals vloeibaarheid een hoedanigheid van water is. Met dit kenmerk kunnen objecten onderscheiden worden; in dit voorbeeld vloeistoffen tegenover gassen. De ene kwaliteit is

daarbij niet beter of slechter dan de andere. Bij literatuur kan *kwaliteit* in deze betekenis bijvoorbeeld verwijzen naar de aard van een tekst. Analooq aan dit voorbeeld zou men verschillende kwaliteiten literatuur kunnen onderscheiden, bijvoorbeeld de tragedie en het epos, zonder daarmee te willen zeggen dat het een beter is dan het ander. Het is echter de vraag of er literaire soortnamen zijn die vrij zijn van evaluatieve ladingen. De waarde van het epos ten opzichte van de tragedie is bijvoorbeeld een punt van discussie geweest (Behrens 1940:209, 213). Anderzijds wordt het begrip *kwaliteit* gebruikt om de *waarde* van een object aan te geven. Dit is de gangbare betekenis wanneer er over de kwaliteit van kunstwerken gesproken wordt. De verwevenheid van indelingen naar soort en indelingen naar waarde, maakt het mogelijk dat patronen van coöperatie tussen auteurs en critici van invloed zijn op het succes van deze auteurs en critici. Door het werk van bepaalde auteurs en critici te profileren als een (nieuw) soort literatuur, kan er aan dit werk waarde toegekend worden.

2.1.3 De samenhang tussen symbolische en materiële produktie

Tot dusver is uiteengezet dat de beeldvorming over literatuur in met name de kritiek beschouwd moet worden als een onderdeel van de produktie van literatuur. Verder zijn er enkele aspecten behandeld van de organisatie van het produktieproces, de relaties die de producenten onderling onderhouden. Waar komen beide zaken samen? In deze paragraaf zal beargumenteerd worden dat de artistieke reputaties van auteurs, critici en anderen die betrokken

zijn bij de produktie van literatuur, samenhangen met hun onderlinge relaties. Indelingen van auteurs naar soort benoemen groepsvorming rond organen zoals literaire tijdschriften en uitgeverijen. Anderzijds wordt de samenwerking rond dergelijke organen gereguleerd door de artistieke voorkeuren en oriëntaties van auteurs en critici, zoals die benoemd worden in de literatuurbeschuwing. Groepsvorming binnen het literaire circuit is de oorzaak dat er nieuwe classificaties ontstaan en gangbaar worden. De groepsvorming is echter meestal tijdelijk, terwijl de classificatie als concept in gebruik blijft. Het concept verliest in de loop van de tijd haar aanvankelijke strategische betekenis en verwerft dan de schijn van neutraliteit en objectiviteit.

Een eerste reden voor de samenhang tussen materiële en symbolische produktie ligt voor de hand. De producenten van literatuur gaan ervan uit dat hun beslissingen gebaseerd zijn op de literaire kwaliteit van de beoordeelde teksten. Van een redacteur wordt verwacht dat hij de teksten publiceert die hij waardeert en die hij vindt passen in het fonds of het tijdschrift. In het geval van bijdragen van de hand van gerenommeerde auteurs, wordt de waardering voor de tekst vanzelfsprekend geacht. Maar bij de introductie van tot dusver onbekende auteurs in een tijdschrift, wordt wel een verband gelegd met de voorkeuren van de redacteur. Waarom koos de redacteur juist deze auteurs uit? Deskundigen zullen ervan uitgaan dat het werk van de auteurs de kenmerken bezit, die juist deze redacteur aanspreken. Daarom zal de introductie van een groep nieuwe auteurs in een tijdschrift of door een uitgever, vaak aanleiding zijn om na te gaan of er misschien sprake is van een 'nieuwe' literatuur.

Het feit dat auteurs in hetzelfde tijdschrift publiceren, bewijst niet dat hun teksten significant verschillen van andere literaire teksten. Het wordt slechts verondersteld dat de redacteur een duidelijke en eigen literaire maatstaf hanteert en dat hij of zij erin geslaagd is, om de auteurs te vinden die aan deze maatstaf voldoen. Deze veronderstellingen worden niet systematisch getoetst. Maar het simpele feit dat deze veronderstelling gedeeld wordt door de meeste leden van het literaire veld, leidt ertoe dat het tijdschrift of de uitgeverij waar auteurs publiceren een krachtig argument is om hun werk te typeren of om zelfs te spreken van een nieuwe richting in de literatuur. Samenwerking, of dit nu in een literair tijdschrift is, een jury, een commissie of een uitgeversfonds, wordt uitgelegd als een teken van onderlinge waardering en overeenkomstige literaire oriëntatie.

De tweede reden voor samenhang tussen de materiële en de symbolische produktie houdt verband met het free lance-karakter van het schrijven en de erkenning van het schrijverschap die besloten ligt in het publiceren. Het schrijverschap, waartoe ook het schrijven van kritieken behoort, wordt niet gedefinieerd door diploma's of andere formele criteria. De definitie ligt in het publiceren: een schrijver is niet zozeer iemand die schrijft, als wel iemand die publiceert. De mogelijkheid om in een literair tijdschrift of bij een literaire uitgeverij te publiceren, is een vorm van erkenning. Deze erkenning draagt echter de sporen van degene die haar verleent; zij biedt niet automatisch toegang tot andere publikatiekanalen. Zeker voor beginnende auteurs geldt, dat de aspecten die gewaardeerd worden door hun redacteur of uitgever op dat

moment *de* waarde van hun werk vertegenwoordigen. Erkenning gaat dus gepaard met een identiteit. De artistieke identiteit is vervolgens een middel om de vraag naar en het aanbod van manuscripten op elkaar af te stemmen.

Uitgevers gaan per boek een contract aan met auteurs. Voor elke publikatie moet een auteur dus een uitgever of tijdschrift vinden; voor elke aflevering van een tijdschrift dient een redacteur een aantal medewerkers te vinden. Zowel redacteurs als auteurs zullen ernaar streven om de onzekerheid die dit met zich meebrengt, te verlagen door hechtere relaties te creëren. Het classificeren is een middel om efficiënt om te gaan met sociale relaties (DiMaggio 1987). Door de voorkeuren die men vertoont, kunnen bepaalde relaties verstevigd worden en andere kunnen verzwakt worden. Het classificeren heeft een rituele functie: het bevestigt de sociale identiteit van personen en groepen. Binnen de produktie van literatuur vervullen classificaties deze functie voor auteurs, critici, redacteurs en uitgevers. Zij verschaffen een groepsidentiteit, omdat zij gemeenschappelijke artistieke doelen en gemeenschappelijke tegenstanders benoemen. Zo kan een redacteur zich verzekeren van de bijdragen van een auteur voor zijn of haar tijdschrift, terwijl de auteur de belangstelling van een criticus, redacteur of uitgever voor zijn of haar werk kan vergroten.

De producenten van literatuur kunnen efficiënter opereren, wanneer zij de classificaties van hun collega's in de gaten houden. Zij kunnen een inschatting maken van de organen waar zij een goede kans maken gewaardeerd en toegelaten te worden. Wanneer een beginnend auteur uit een literair tijdschrift bijvoorbeeld een boek mag publi-

ceren bij een uitgeverij, impliceert dit een erkenning van de artistieke kwaliteit en oriëntatie van het tijdschrift. Andere medewerkers van hetzelfde tijdschrift kunnen nu, al of niet op voorspraak van de collega die hen is voorgedaan, een poging wagen om bij dezelfde uitgever te publiceren. Hun samenwerking rond het tijdschrift fungeert dan als argument voor hun kwaliteit en inpasbaarheid in het fonds van de uitgever. Andersom kunnen classificaties ook een reden zijn voor een auteur of criticus om bepaalde publikatiemogelijkheden links te laten liggen. Persoonlijke sentimenten tegen leden van een kring kunnen een auteur of criticus ertoe bewegen om verder af te zien van medewerking aan een tijdschrift. Een als fundamenteel ervaren verschil van mening ten aanzien van de geëxpliciteerde artistieke opvattingen, kan hetzelfde gevolg hebben. De tegenstellingen tussen leden van een kring kunnen zo groot worden dat samenwerking in de praktijk ernstig verstoord of zelfs onmogelijk wordt. Ook kan men zich zo behoeden voor eventuele afwijzingen op ingezonden bijdragen, hetgeen niet alleen een verspilde moeite is, maar vooral ook een pijnlijk gezichtsverlies.

Het literaire veld biedt slechts een beperkt aantal auteurs en critici een succesvolle loopbaan. Voor dergelijke loopbanen zijn talloze gegadigden. Hieruit vloeit de derde reden voort dat de materiële produktie samenhangt met de symbolische produktie. Volgens Bourdieu moet het literaire veld gezien worden als het toneel van een voortdurende strijd om de macht (Bourdieu 1980, 1983, 1991). Zoals alle velden, dankt het literaire veld zijn bestaan en logica aan het feit dat mensen ernaar streven om zich een specifiek, schaars kapitaal toe te eigenen.

In het geval van het literaire veld bestaat dit specifieke kapitaal uit erkenning van het vermogen om te bepalen wat literatuur is of wat het zou moeten zijn. Vanwege de schaarste van het kapitaal, is er een voortdurende concurrentiestrijd gaande tussen de leden van het veld. Nieuwkomers stellen gevestigde reputaties ter discussie en gevestigde auteurs en critici verdedigen hun reputaties.

De claim dat de actuele literatuur en literatuurkritische opvattingen achterhaald zijn door het werk van nieuwe auteurs, is de meest vergaande methode om gevestigde reputaties te ondermijnen. Nieuwkomers beweren dan niet alleen dat hun werk gezien moet worden als een artistieke innovatie, maar ook dat bestaand werk achterhaald is of overbodig wordt. Het eerste is tamelijk gebruikelijk, maar met het tweede stellen zij zich zeer afwijkend op. Zij lopen hiermee het risico om hard aangepakt te worden door andere producenten. Om hun bewering enig gewicht te geven, moeten zij zich daarom organiseren. Naarmate meer auteurs en critici de claim ondersteunen, zal het makkelijker zijn om uitgevers ervan te overtuigen dat hun manuscripten het waard zijn om uitgegeven te worden, of dat het de hoogste tijd is voor een nieuw en vernieuwend literair tijdschrift.

Net als DiMaggio, beschouwt Bourdieu het classificeren als een middel om auteurs en critici te organiseren. "The names of schools or groups which have proliferated in recent painting [] are pseudo-concepts, *practical* classifying tools which create resemblances and differences by naming them" (Bourdieu 1980:289). Bourdieu legt echter de nadruk op de concurrentie tussen auteurs en critici, terwijl DiMaggio hun sociale identiteit benadrukt. Begin-

nende auteurs en critici moeten zich ten koste van collega's toegang verschaffen tot de tijdschriften, fondsen en de kolommen in dag- en weekbladen. Onder bepaalde omstandigheden zullen zij de publiciteit gebruiken als wapen in deze strijd; zij zullen zichzelf voorstellen als representanten van de nieuwe literatuur. Zo ontstaan er namen voor nieuwe richtingen in de literatuur. Dit verklaart dat een aanzienlijk deel van de namen voor richtingen gelanceerd worden door de auteurs zelf, denk aan DE VIJFTIGERS, DE NIEUWE STIJL, DE MAXIMALEN, DE NIEUWE WILDEN. Met dergelijke benoemingen wordt een nieuw netwerk zichtbaar gemaakt voor de producenten van literatuur, waarvan althans voorlopig verwacht mag worden dat het in die vorm zal blijven bestaan. Als schematisering van het werk en programma van een aantal nieuwe auteurs, bieden dergelijke namen critici een houvast om hun werk te bespreken.

Oudere auteurs waartegen de nieuwe garde zich afzet, en hun exegeten kunnen de term gebruiken om zich te verdedigen. In een veld waar als hoogste goed een eigen, individuele naam geldt, is een collectieve naam negatief geladen. De nadruk op collectieve eigenschappen relativeert onvermijdelijk de individuele kenmerken. Met de declaratie van een groepsnaam maken de niet-gevestigde auteurs zich als het ware het mikpunt van spot, maar de spot draagt eraan bij dat zij een positie verwerven binnen het circuit. De spot werkt wat dat betreft averechts. Wanneer de positie verworven is, vervalt de functie van de groep voor de groepsleden. De beweging zal dan gerelativeerd worden, sommige leden zullen zich ervan distantiëren. Hoewel de eerdere samenwerking onderdeel blijft uitmaken van

het sociaal kapitaal dat op elk moment in de loopbaan van pas kan komen, is de eigen naam nu het doel.

Het classificeren door auteurs en critici is dus verbonden met belangen. Bij beginnende auteurs is de benoeming van een groep een middel om ruimte voor zichzelf te creëren. Er is altijd "een poëzie die wij afschaffen", namelijk de literatuur van een aantal voorgangers. Bourdieu benadrukt deze strijd tussen gevestigde en beginnende auteurs, met de definitie van de literatuur als inzet. Het zijn vaak echter niet zozeer de gevestigde auteurs zelf, waartegen de nieuwlichters zich afzetten, als wel de minder gevestigde dichters in hun voetspoor. DE MAXIMALEN zetten zich bijvoorbeeld af tegen de poëzie uit de school van Kouwenaar. Het werk van Kouwenaar zelf, die op dat moment als een van Nederlands grootste, levende dichters geldt, wordt echter niet verworpen. Ook het werk van een andere, prominente vertegenwoordiger van deze poëzie, namelijk Hans Faverey, wordt in ere gehouden. Het verzet richt zich op de epigonen van Kouwenaar en namen worden maar mondjesmaat genoemd.

Hier is niet zozeer de tegenstelling tussen de gevestigde en beginnende auteurs aan de orde, maar een tegenstelling tussen beginnende auteurs en collega's die weliswaar al langer publiceren, maar die ook nog bezig zijn om een naam voor zichzelf te vestigen. Het is vanuit dit oogpunt niet verwonderlijk, dat er na het manifest van DE MAXIMALEN (Zwagerman 1987), in kort tijdsbestek enkele bloemlezingen verschijnen met beginnende dichters (samengesteld door Elly de Waard (1987), Sonja Prins (1987), Rogi Wieg (1988)). Dit illustreert dat de benoeming van een nieuwe beweging vooral reper-

cussies heeft voor de generatiegenoten. De aandacht die een nieuwe beweging naar zich toetrekt, gaat ten koste van andere beginnende auteurs. Bekende en hooggewaardeerde auteurs fungeren als referentiepunt voor een nieuw programma, epigonen van deze auteurs zijn degenen wier posities men betwist, maar de generatiegenoten vormen de anonieme of relatief onbekende massa waarvan de auteurs zich willen onderscheiden.

Deze belangen worden in de literatuurbeschouwing aanvankelijk onderkend. Statements van DE MAXIMALEN werden bijvoorbeeld aangemerkt als publiciteitsstunts en de gang van zaken werd beschouwd als een kopie van de BEWEGING VAN VIJFTIG. De bloemlezing *Maximaal* leek alleen in de titel al teveel op een bloemlezing van DE VIJFTIGERS (*Atonaal*). Desalniettemin duikt het begrip al binnen vijf jaar op in retrospectieven over de jaren '80, zij het niet altijd met een positieve connotatie (cf. Goedegebuure 1988 en 1989, Schouten 1991).

De belangen raken echter geleidelijk aan uit zicht, omdat de indeling andere functies krijgt. De classificatie kan bijvoorbeeld opgepakt worden door een criticus die aan de hand van dit begrip een eigen opvatting en voorkeur voor de nieuwe literatuur gaat uitwerken. De lotgevallen van het ACADEMISME onder de nieuwe noemer van het REVISORPROZA, illustreren dit. De inspanningen van Carel Peeters om naar aanleiding van de lancering van het ACADEMISME in de Nederlandse literatuur, zelf een nieuwe trend in de Nederlandse literatuur te benoemen, hebben na verloop van tijd hun neerslag gevonden in de literatuurgeschiedschrijving (De Rover 1986:246-248) en in de kritiek zelfs bij een fervente tegenstander.¹⁴ Het lot van een classificatie raakt zo

verbonden aan de status van een literatuurbeschuwer: wie is degene wiens indeling van de hedendaagse literatuur geaccepteerd raakt? In dit geval is de loopbaan van een criticus onlosmakelijk verbonden aan het succes van een concept voor een nieuwe richting in de literatuur. Studies naar bewegingen in de kunst besteden doorgaans echter weinig aandacht aan de posities en belangen van critici.

Een ander voorbeeld van functieverschuiving is hiermee al aangestipt, namelijk dat de classificatie een hulpmiddel wordt om een literatuurgeschiedenis te ordenen. Een aantal jaren na dato zijn de belangen van de auteurs rond een classificatie niet actueel meer. De literatuurgeschiedschrijver is bovendien niet altijd betrokken geweest bij de toenmalige belangen. De autorisering van het concept voor een literaire richting door de auteurs zelf en het, al of niet positieve gebruik ervan door critici, vormen voor de geschiedschrijver belangrijke argumenten voor de waarde van zo'n concept. Waar nodig worden modificaties aangebracht, vergeten of improductieve auteurs worden bijvoorbeeld weggelaten en succesvolle, jongere auteurs worden toegevoegd. De oorspronkelijke belangentegenstelling verdwijnt daarmee uit het zicht. De classificaties verliezen hun negatieve bijklank. Hieruit kan de nog te toetsen hypothese afgeleid worden, dat deskundigen oudere classificaties over het algemeen bruik-

¹⁴ Reinjan Mulder (1991), op dat moment redacteur van het Cultureel Supplement van het *NRC Handelsblad*: "En ik kan niet ontkennen dat Peeters in eerdere boeken, bij voorbeeld over de Revisor-auteurs, wel iets heeft bereikt." De Nooy (1991a) gaat nader in op deze casus.

baarder vinden dan recente classificaties.

Voor Bourdieu en misschien ook voor DiMaggio, zijn namen voor richtingen in de kunst lege concepten, in die zin dat zij onderscheidingen creëren in plaats van feitelijke, inhoudelijke verschillen tussen kunstwerken benoemen. De naam voor een literaire richting hoeft niet meer te zijn dan een vaandel om haar sociale functie te vervullen, namelijk het mobiliseren van mensen. Webster gebruikt om dezelfde reden de term *charter* wanneer hij scholen in de literatuurkritiek analyseert (Webster 1979:9-10). Deze term geeft goed weer dat een literair programma of manifest veeleer gezien moet worden als een autoriteit die literatoren accepteren, en niet als een theorie over kenmerken en bedoelingen van hun werk.

Het is niet mijn bedoeling om hiermee een complottheorie te ontvouwen. De produktie van literatuur kent geen geheime plannen of strategieën. Gegeven de kenmerken van de functies binnen het literaire circuit en de afwezigheid van externe criteria voor de toelating en allocatie van mensen binnen dit circuit, is een andere gang van zaken moeilijk denkbaar. Alleen een informele hiërarchie kan in dit circuit ordening aanbrengen. Deze ordening is gebaseerd op sociale netwerken en identiteit. Concurrentie en tegengestelde belangen tussen de netwerken, vormen de keerzijde van samenwerking en gedeelde identiteit binnen de netwerken. Een complottheorie veronderstelt kwade trouw bij de deelnemers. Daarvan is geen sprake in de voorstelling die ik geef van het literaire circuit. Samenwerking veronderstelt juist een vertrouwen in de kwaliteit van de partner en een lange staat van dienst in tal van kringen weerspiegelt bij wijze van

spreken een accumulatie van vertrouwen en collegialiteit. De connotaties bij een begrip als *anciënniteit* geeft dit imago van betrouwbaarheid goed weer.

Indelingen van beginnende auteurs in bewegingen en stromingen zullen concrete patronen van samenwerking weerspiegelen. Groepsvorming helpt beginnende auteurs aan toegang tot publikatieorganen en aan aandacht in de literatuurkritiek. De samenhang tussen organisatorische structuren binnen de produktie van literatuur en de beeldvorming over de artistieke kenmerken van de producenten en hun produkten, gaat echter verder. Deskundigen zijn in het algemeen geneigd om de kontekst waarbinnen een auteur of criticus functioneert, te verdisconteren in de artistieke kwaliteit die aan hem of haar wordt toegekend. Gegeven de bruikbaarheid van informatie over de kontekst waarbinnen literatoren functioneren, wordt het als het ware een routine voor de producenten om deze informatie te verzamelen en te verbinden aan het beeld dat zij hebben van de auteur, criticus of uitgever. De aandacht voor kontekstuele kenmerken vertegenwoordigt een dispositie die niet zozeer samenhangt met de socialisering van de betrokkene, als wel met zijn functie binnen de produktie van literatuur. Dit geldt ook voor de distributie van literatuur. In paragraaf 2.4 wordt hier nader op ingegaan.

Een relationele benadering

2.2

In beide facetten van de produktie van literatuur, de materiële en symbolische produktie, spelen relaties tussen de actoren een belangrijke rol. Het materiële produkt ontstaat dankzij samenwerking binnen organen en organisaties. Auteurs vullen samen een

aflevering van een literair tijdschrift; de gezamenlijke activiteiten van een uitgever en auteur resulteren uiteindelijk in een boek. Relaties vormen een belangrijke voorwaarde voor auteurs en critici om te kunnen publiceren. De symbolische produktie of beeldvorming produceert relaties: een auteur is belangrijker of minder belangrijk dan een ander en lijkt meer of minder op die ander. De literaire wereld, als geheel van organisaties én als geheel van reputaties, kan beschreven worden in termen van groepen of individuen die meer of minder aan elkaar verwant zijn en meer of minder met elkaar omgaan. Dit uitgangspunt nodigt uit tot een relationele benadering, d.w.z. een benadering waarin niet de kenmerken van de actoren, maar hun onderlinge relaties centraal staan. In deze paragraaf worden de achtergronden voor een dergelijke benadering uiteengezet.

Om de produktie van literatuur te analyseren zijn een tweetal begrippen van Bourdieu bruikbaar, namelijk de begrippen *veld* en *positie*. De personen en instanties die betrokken zijn bij de produktie van cultuur verdeelt Bourdieu in velden. Een veld kan omschreven worden als het geheel van organisaties en actoren die de inzet van hun handelen op dezelfde wijze gedefinieerd hebben. Bourdieu gebruikt het begrip *kapitaal* als metafoor voor de mate waarin een deelnemer deze inzet naar zich toe weet te trekken. In het literaire veld vormt de hoeveelheid erkenning die men verworven heeft het specifieke kapitaal (Bourdieu 1983:312). Binnen dit veld bekleedt een deelnemer een *positie*, waaraan een bepaalde hoeveelheid kapitaal oftewel macht is verbonden (zie ook: Bourdieu 1989b, 1991:18-19). Het veld moet volgens Bourdieu dan ook beschre-

ven worden aan de hand van de distributie van het kapitaal over de posities binnen dit veld.

In zijn gebruik van de notie *positie* zal ik Bourdieu niet geheel volgen. Binnen het literaire veld onderscheidt Bourdieu namelijk twee deelvelden die op het eerste gezicht gerijmd kunnen worden met het onderscheid tussen materiële en symbolische produktie. Het eerste deelveld noemt Bourdieu het veld van de *prises de position*. Daaronder verstaat hij manifestaties van de leden van het veld waaronder uitspraken, manifesten en polemieken. Deze voorbeelden wekken de suggestie dat hiermee het veld van de symbolische produktie bedoeld wordt, namelijk het geheel aan standpuntbepalingen, oftewel de relaties zoals zij benoemd worden. Vervolgens wijst Bourdieu het deelveld van de literaire of artistieke posities aan. Tussen deze posities bestaat volgens hem een netwerk van objectieve relaties (Bourdieu 1983:312). Dit wijst in de richting van de materiële produktie: posities komen dan overeen met functies binnen organisaties en de objectieve relaties verwijzen bijvoorbeeld naar contacten en samenwerking binnen of tussen organisaties. Objectief vat ik dan op als het tegendeel van subjectief, dat staat voor posities en relaties zoals zij ervaren worden door de deelnemers in het veld. Deze interpretatie wordt echter meteen op losse schroeven gezet, wanneer Bourdieu opmerkt dat het veld of de ruimte van posities gedefinieerd wordt door het bezit van het kapitaal *erkenning* (op.cit.:312). Erkenning is primair een kwestie van beeldvorming, een symbolisch gegeven, en hoort dus thuis bij de symbolische produktie.

Het verschil tussen posities en *prises de position* vervaagt op deze manier. Bovendien verstaat

Bourdieu onder *prises de position* niet alleen politieke activiteiten zoals stellingnamen, maar ook materiële produkten zoals literaire werken (vgl. op.cit.:316). Het is overigens niet uitgesloten dat hij daarmee niet zozeer het literair werk als materieel produkt bedoelt, als wel het boek als symbool of verzameling symbolen, die in meer of mindere mate aansluit bij andere boeken. Het begrip *positie* suggereert een toestand waarin een actor zich bevindt, terwijl *prises de position* lijkt te verwijzen naar een al of niet bewuste activiteit. Of men positie en positiebepaling nu definieert op basis van concrete functies, symbolische kenmerken of het bezit van een abstract begrip *kapitaal*, zij kunnen altijd uitgelegd worden als de twee zijden van één medaille. Bekijkt men het veld in een stabiele toestand of op een bepaald moment, dan spreekt men over de posities die actoren bezetten, terwijl men spreekt over de posities die actoren gaan innemen wanneer men de veranderingen in het veld als uitgangspunt neemt. Verklaringen van positiebepalingen op basis van posities, en vice versa, zijn vanuit dit perspectief schijnverklaringen.

Om deze redenen is niet het onderscheid tussen een veld van posities en een veld van *prises de position* als uitgangspunt gekozen voor dit onderzoek, maar het onderscheid tussen materiële en symbolische produktie. In deze studie worden er zowel posities onderscheiden in het domein van de materiële produktie als in het domein van de symbolische produktie. Binnen de materiële produktie van literatuur verwijst een positie naar de kontekst waarbinnen een auteur of criticus bijdraagt aan de vervaardiging van een tekst. Een positie verwijst dus naar de kontekst waarbinnen een auteur of

criticus publiceert. Verschillende auteurs bekleden eenzelfde positie wanneer zij bij dezelfde uitgeverij of in hetzelfde tijdschrift publiceren. Een gemeenschappelijke positie staat voor samenwerking bij de vervaardiging van teksten.¹⁵ Bij de symbolische produktie verwijst een positie naar de plaats die een actor krijgt toegewezen in het denkbeeldige, want symbolische universum van de Nederlandse literatuur als geheel van reputaties. De symbolische positie van een auteur wordt afgelezen aan de manier waarop de auteur vergeleken wordt met andere auteurs wat betreft diens artistieke kwaliteit en kenmerken. Auteurs die met dezelfde collega's worden vergeleken of gecontrasteerd, nemen volgens deze definitie dezelfde symbolische positie in. De samenhang tussen posities in de materiële en symbolische produktie vormt nu het object van onderzoek.

¹⁵ Dit heeft als konsekwentie dat allerlei contacten tussen auteurs, critici en uitgevers die geen tastbare produkten opleveren, buiten beschouwing blijven. Er is geen reden om aan te nemen dat dergelijke contacten niet van invloed zijn op de kansen om ergens te publiceren of om als literaire beweging aangemerkt te worden. Over de introductie van HET ACADEMISME gaat bijvoorbeeld het verhaal dat de classificeerder in kwestie, namelijk Jan Brokken, enkele auteurs vaak in elkaars gezelschap zag, die bovendien dezelfde soort jassen droegen, etcetera (cf. Nuis 1980). Dergelijke contacten vormen een opmaat voor of zijn een uitvloeisel van gezamenlijke publikaties. De meeste onderlinge contacten zullen derhalve afgelezen kunnen worden aan de materiële produkten, de publikaties, al is het maar na verloop van tijd.

Met het veld-begrip creëert Bourdieu een kader voor wat hij *relational thinking* noemt (op.cit. 311). Kunstwerken en kunstproducenten moeten volgens deze benadering geanalyseerd worden op hun onderlinge relaties. De betekenis van een positie ligt niet in de unieke kenmerken ervan, maar in de overeenkomsten en met name de verschillen met andere posities. Voor de symbolische posities ligt dit zeer voor de hand. Uitspraken over de kwaliteit en typerende kenmerken van literair werk zijn ordeningen en hiërarchisering. Er wordt geen absolute maatstaf aangelegd om de literaire kwaliteit van een boek of oeuvre te meten. Het boek is goed of slecht in vergelijking met andere boeken en het heeft kenmerken waardoor het meer of minder lijkt op andere boeken. Met name in de kunstwereld, waar het zo belangrijk wordt gevonden om origineel te zijn, komt het beoordelen voor een groot deel neer op het vergelijken van kunstwerken en kunstenaars, het leggen van relaties. Om de plaats van een auteur in een traditie te bepalen, moeten overeenkomsten gezocht worden met voorgangers en om de vernieuwing te bepalen moeten veranderingen aangewezen worden. Dit nodigt ertoe uit om het beeld dat over auteurs en literatuur geschapen wordt, als relationele structuur te onderzoeken.

Ook de materiële posities kunnen het beste in onderling verband gezien worden. Organen en organisaties binnen het veld hebben soms een kort bestaan en zijn aan veranderingen onderhevig. Wat zegt het dat een auteur publiceert in *Podium*, wanneer dit het *Podium* van Sierksma, Hermans, Borgers of Buddingh' kan zijn? Heeft het tijdschrift *Maatstaf* van Bert Bakker dezelfde betekenis als het *Maatstaf* van Sontrop en Ros? Is er een we-

zenlijk verschil tussen *Soma* en *De Revisor*, de achtereenvolgende tijdschriften van Dirk Ayelt Kooiman? Van belang is de coöperatie die plaatsvindt binnen een orgaan en dus de actoren die samenwerken. Het gaat er niet zozeer om dat men in *De Revisor* publiceert, maar dat men met een publikatie in dit blad terechtkomt in een netwerk met de redacteurs en andere medewerkers van dit blad. Jury's voor literaire prijzen illustreren dit punt duidelijker. Een jury moet tot een gezamenlijk oordeel komen over de toekenning van een prijs. Dit vereist een hechte samenwerking en gaat daarom doorgaans gepaard met een of meer ontmoetingen. Bestaat er nu tussen de leden van opeenvolgende jury's voor de P.C. Hooftprijs eenzelfde relatie als tussen de leden van één jury? De jury's werken onafhankelijk van elkaar, dus het feit dat men in een jury voor een P.C. Hooftprijs heeft gezeten, zegt weinig over degenen met wie men samen een prijswinnaar heeft uitgezocht. Het orgaan is in dit geval een huls die weinig zegt over de samenwerking die heeft plaatsgevonden. De gecoördineerde activiteiten van de actoren blazen een orgaan leven in en hun reputaties verlenen het orgaan glans, zoals het succes van het orgaan glans verleent aan de initiatiefnemers en medewerkers van dit orgaan. De organen bieden een kontekst voor de vorming van netwerken. Het zijn echter op de eerste plaats de netwerken van actoren die tellen.

Een ander wezenlijk aspect van een relationele benadering is, dat veranderingen in principe altijd konsekwenties hebben voor de gehele structuur van het veld. Wanneer er bijvoorbeeld een nieuw literair tijdschrift opgericht wordt, heeft dit niet alleen betekenis voor de auteurs die erin gaan publiceren.

Met het tijdschrift ontstaat er een alternatief voor andere tijdschriften, een potentiële concurrent of een potentiële bondgenoot. Het imago van bestaande tijdschriften krijgt een nieuwe dimensie omdat er een nieuw vergelijkingspunt gecreëerd is. Wil het tijdschrift bestaande bladen verdringen als forum voor 'de nieuwe literatuur' of streeft het een imago na van een blad voor een tot dusver onderbelichte vorm van literatuur? Hoe groot is de kans dat de eigen auteurs overstappen naar het nieuwe blad of dat er nieuwe medewerkers uit dat blad aangetrokken kunnen worden (vgl. Bourdieu 1980:264)?

Het principe van relationeel denken zal in dit onderzoek op verschillende manieren worden toegepast. Op de eerste plaats zal er in de interviews aan deskundigen gevraagd worden om literaire auteurs te vergelijken. Niet de attributen van schrijvers staan voorop, maar de relaties tussen auteurs, zoals de deskundigen die zien. Op de tweede plaats zullen de relaties tussen personen die ontstaan tijdens de materiële productie én de relaties die ontstaan in de symbolische productie onderzocht worden in de vorm van netwerken. De plaats of positie die een actor inneemt in zo'n netwerk is niet meer dan het geheel aan relaties met andere actoren. De optelsom van alle functies en toegekende kwaliteiten van een auteur of criticus, die Bourdieu suggereert wanneer hij iedere actor één positie toekent op basis van diens 'specifieke kapitaal' (namelijk erkenning), zal hier niet gemaakt worden. Symbolische posities en materiële posities zullen juist gescheiden worden, om de onderlinge samenwerking te kunnen vaststellen. Op basis van verschillende soorten activiteiten, zullen netwerken van posities bepaald worden, zoals publikaties bij uitge-

verijen versus publikaties in literaire tijdschriften, vergelijkingen die critici trekken of uitspraken van auteurs over hun eigen voorbeelden. De positie die iemand inneemt in het veld van de literaire productie, wordt dus niet gezien als een ondeelbaar geheel. In tegendeel, ieder neemt op allerlei vlakken een positie in en de empirisch te beantwoorden vraag is nu in hoeverre die posities overlappen. De classificaties naar richting zijn uitspraken waarin zeer expliciet relaties tussen auteurs worden benoemd. Zij vormen daarom het uitgangspunt voor de analyses die ondernomen zullen worden.

De onderzoekstraditie

2.3

Geïnspireerd door het werk van Bourdieu zijn er analyses gemaakt van het Franse literaire veld (bijvoorbeeld Charle 1981, Péru 1991, Pinto 1991, Ponton 1973 en 1975, Viala 1985).¹⁶ Deze onderzoeken richten zich op de wijze waarop algemene maatschappelijke tegenstellingen en ontwikkelingen doorwerken in de carrières en coalities van literaire auteurs. Zij hebben gemeen, dat enerzijds de veranderende machtsverhoudingen binnen het literaire veld geanalyseerd worden en anderzijds de onderscheidende sociale kenmerken van de auteurs. De afkomst en maatschappelijke positie van auteurs zou van invloed zijn op hun kansen om literair succes te verwerven en op de strategieën die zij hanteren om dergelijk succes te bereiken.

¹⁶ De voetnoten in Bourdieu 1991 bieden een overzicht van de studies over het Franse literaire veld, die aansluiten bij Bourdieu's ideeën over dit veld.

De machtsverhoudingen binnen het literaire veld worden in deze studies uitgedrukt met begrippen als *symbolische macht*, *symbolisch kapitaal*, *literair kapitaal* of met het algemenere begrip *positie*. Hoewel deze begrippen niet altijd nader gespecificeerd worden, verwijzen zij doorgaans naar literaire onderscheidingen, literaire of universitaire (ere)functies en economisch waardevolle gunsten in de vorm van bijvoorbeeld privileges. De kenmerken die een groep auteurs onderscheiden, worden uitgedrukt in termen van cultureel en sociaal kapitaal. Het beroep van de vader en het niveau van scholing zijn de gebruikelijke indicatoren voor het cultureel kapitaal, ook wel aangeduid als het intellectueel kapitaal. Het sociaal kapitaal wordt in verband gebracht met de kringen waarin men verkeert, bijvoorbeeld uit hoofde van een beroep (de diplomatie, Ponton 1975), maar ook dankzij het milieu van herkomst. In de latere studies ligt de nadruk minder op het milieu van herkomst en meer op de posities die de auteurs innemen in andere intellectuele velden dan het literaire veld, bijvoorbeeld het universitaire (Pinto 1991) of het politieke veld (Péru 1991).

Uitgaande van de machtsverhoudingen op een gegeven moment, worden nu de 'objectieve carrièrekansen' bepaald in het literaire veld. Nieuwelingen in het veld kunnen alleen carrière maken wanneer zij op de voor hun bestemde plaats terechtkomen. De voorbestemming ligt in hun sociaal en vooral hun cultureel kapitaal, ook wel *trajectoire sociale* genoemd. Tijdens hun opvoeding en scholing zouden auteurs een houding (*habitus*), interesses en vaardigheden verwerven, waarmee zij zich via bepaalde strategieën op specifieke posities in het

literaire veld kunnen handhaven. De algemene regel lijkt te zijn: soort zoekt soort. Men moet een zekere gemeenschappelijke achtergrond hebben, om met elkaar op te kunnen trekken en om elkaar te kunnen waarderen. Het literaire veld zou daarom volgens gelijke grenzen gestratificeerd zijn als de gehele maatschappij, zij het dat de hiërarchie van de sociale segmenten niet overeen hoeft te komen.

Het ontstaan van een literaire beweging kan, vanuit deze visie, herleid worden tot een gezamenlijke strategie van een aantal beginnende auteurs die een overeenkomstige sociale achtergrond hebben. Deze strategie is erop gericht om de hegemonie van een andere klasse in het literaire veld te doorbreken. De nieuwe beweging vertaalt haar gemeenschappelijke sociale kenmerken in een programma. De vertegenwoordigers van de PSYCHOLOGISCHE ROMAN zouden bijvoorbeeld hun hogere opleiding uitspelen tegenover de NATURALISTEN, die op dat moment de Franse literatuur domineerden, wanneer zij het succes van de psychologie als wetenschappelijke discipline tot uitgangspunt van hun programma maken (Ponton 1975). De oprichters van *Tel Quel* zouden gebruik maken van de opkomst van nieuwe benaderingen in de menswetenschappen, onder andere de theorieën van Foucault, Derrida en Barthes, om de intellectuele en literaire hegemonie van Sartre te doorbreken. Onder de heerschappij van Sartre zou er voor hen, vanwege hun afkomst uit de dominerende sociale klasse en de geringe academische status van hun opleiding, geen rol van betekenis weggelegd zijn als auteur en intellectueel (Pinto 1991:68).

De speurtocht naar de onderscheidende sociaal-culturele kenmerken van een literaire beweging komt

mij op punten als geforceerd over. Uiteindelijk komt het betoog neer op een verhaal over het doorwerken van sociale kenmerken van de auteur in diens literaire loopbaan en in diens geschriften. Hoewel de onderzoekers de literaire beginselverklaringen niet als onproblematisch beginpunt zien voor hun analyse, zoals gebruikelijk is in traditionele beschouwingen over literaire bewegingen, is het maar de vraag of hun analyses uiteindelijk fundamenteel anders zijn. Traditionele ideeën over gelijkgezindheid en programma's van literaire bewegingen en stromingen, worden nu gepresenteerd onder de noemer van een habitus of van disposities die de auteurs delen vanwege een overeenkomstige sociaal traject.¹⁷ De disposities worden niet of zo ruim omschreven, dat het vaak niet mogelijk is om eenduidig vast te stellen dat bepaalde auteurs wel over deze dispositie beschikken en andere niet.¹⁸ Een voorbeeld van een dergelijke dispositie is "le

¹⁷ Pinto (1991:67) formuleert dit als volgt: "En quoi a consisté la rupture intellectuelle représentée par cette revue? Pour répondre à une telle question, il apparaît indispensable de mettre en suspens les proclamations des manifestes qui, variant avec la conjecture, ne sauraient être traités comme un point de départ et demandent à être conçus non pas tant comme l'effet mécanique des "modes" (ce qui serait une façon de tomber dans la naïveté d'une vision cynique des agents) mais comme le produit de l'ajustement aux états successifs de champ intellectuel, d'un système de dispositions inscrit dans la trajectoire sociale des auteurs considérés."

¹⁸ De rekbaarheid van het begrip *habitus* in de theorie van Bourdieu is een meer algemeen punt van kritiek (zie Munnichs en Van Rees 1986:329-330).

goût pour les idées générales et l'analyse" (Ponton 1975:74). Het is mij niet duidelijk hoe de onderzoeker dan kan waarmaken dat de disposities van auteurs het uitgangspunt vormt voor de analyse in plaats van hun succes achteraf.¹⁹ Het is twijfelachtig of de relatie die gelegd wordt tussen sociaal traject en literair programma meer is dan een interpretatie achteraf. Péru legt bijvoorbeeld een verband tussen Poulaille's keuze voor het begrip *authenticiteit* als literair criterium en het feit dat hij autodidact is.²⁰ Dit verband lijkt niet bepaald algemeen geldig. Voor de voorstanders van authenticiteit in de Nederlandse literatuur, met name De Perron en Ter Braak, geldt niet bepaald dat zij autodidact zijn.

Ondanks de voorzorgsmaatregelen, worden onderscheidingen en terminologieën die in de literatuurbeschouwing destijds een strategische functie vervulden, uiteindelijk gebruikt als betrouwbare gegevens over de meningen en afkomst van de auteurs. De onderzoeker loopt zo het risico om het van oorsprong literair-politieke verhaal nogmaals te vertellen, maar nu aangekleed met sociologische termen. De data over de afkomst van auteurs laten bovendien geen erg grote homogeniteit zien (bijv. Ponton 1975, Péru 1991:50). Interpretaties worden op de individuele schrijver toegesneden, wanneer diens sociaal-culturele profiel afwijkt van de rest van

¹⁹ Cf. Bourdieu 1991:6.

²⁰ "Le mot fétiche de Poulaille, qui définit à ses yeux ce qu'est la littérature prolétarienne, est "l'authenticité" des oeuvres, terme récurrent dans son oeuvre critique, qui résume peut-être le mieux tout ce drame de l'autodidacte, en mal d'authenticité." (Péru 1991:50)

de beweging. Dit ondermijnt het systematische karakter van de analyses. Er zijn in de individuele biografieën van schrijvers altijd wel punten van overeenkomst en verschil te vinden. Het kleine aantal leden van een beweging laat de onderzoeker dan achter met het probleem om uit te maken welke kenmerken relevant zijn en welke niet. Er is geen statistische oplossing voor dit probleem.

Ik denk dat de afkomst en opleiding, habitus en disposities van auteurs en critici een minder dominante rol spelen dan de genoemde onderzoekers aannemen. De afkomst zal van grote invloed zijn op de vraag of men literair auteur of criticus wenst te zijn. Aangezien deze ambitie vermoedelijk sterk verbonden is met het milieu van herkomst en de genoten opleidingen, zal het literaire veld qua samenstelling een bepaalde maatschappelijke laag vertegenwoordigen. Dit wil echter niet zeggen dat het gedrag dat auteurs en critici vertonen, anders gezegd de strategieën die zij ontwikkelen, bepaald worden door hun afkomst. Deze strategieën komen mijns inziens primair tot stand onder invloed van de gewoonten, normen en praktische vaardigheden die inherent zijn aan de institutie waarbinnen mensen functioneren. De leden van het literaire veld spelen op de eerste plaats een rol. De vaardigheid om een rol te spelen, wordt mijns inziens niet gedetermineerd door het milieu waaruit men afkomstig is. De rol kan tot op grote hoogte al doende aangeleerd worden. De habitus, wanneer daaronder een classificatieschema verstaan wordt, is niet gedetermineerd door de afkomst, maar hij komt mede tot stand in de dagelijkse praktijk die het werk binnen een institutie met zich meebrengt.

De voorliggende studie concentreert zich niet op

de afkomst van de leden van het literaire veld, maar op de strategieën die zij hanteren. Wat zijn deze strategieën eigenlijk en hoe hangen zij samen met de taken en doelen die auteurs en critici zich stellen? Tot dusver zijn de strategieën in zeer algemene termen omschreven, bijvoorbeeld als "stratégies de captation ou de gestion du capital-symbolique" (Ponton 1973:203) of als "la stratégie de conquête du pouvoir littéraire" (Viala 1985:202). Zij zijn geïllustreerd met behulp van feiten over de loopbanen van enkele auteurs, waarmee schematische posities binnen het veld zijn geconstrueerd. Dit onderzoek streeft ernaar om de strategieën te verbinden aan gewoonten, normen en taken die het gedrag van alle literaire producenten kenmerken. In plaats van een abstract begrip als *littéraire macht*, wordt de dagelijkse praktijk van auteurs en critici als uitgangspunt genomen. De wijze waarop de produktie van literatuur georganiseerd is en haar relaties met andere literaire instituties, vereisen of stimuleren bepaalde vormen van gedrag en informatieverwerking. Met name de verwevenheid van de materiële produktie en de produktie van reputaties heeft belangrijke consequenties voor het gedrag van auteurs en critici.

Ook in de Verenigde Staten is er sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht naar de wijze waarop kunstwerelden georganiseerd zijn. In dit onderzoek kunnen verschillende lijnen onderscheiden worden, naar gelang het niveau van de onderzoekseenheden.²¹

²¹ DiMaggio en Hirsch (1976) maken een vergelijkbare onderscheiding.

Op micro-niveau wordt vooral aandacht besteed aan de interactie tussen de individuen die betrokken zijn bij de productie, distributie of consumptie van kunst. Het boek *Art worlds* van Howard Becker (1982) is een centrale tekst in deze benadering, die verwant is aan het symbolisch interactionisme. De aandacht van de onderzoekers gaat met name uit naar de invloed van materiële randvoorwaarden en artistieke conventies op de samenwerking tussen individuen en op de kunstwerken die hier het resultaat van zijn. De architectuur van musea stelt bijvoorbeeld beperkingen aan de omvang en het gewicht van beeldende kunst, de gangbare bezetting van orkesten stelt eisen aan de composities die uitgevoerd moeten worden, etcetera. De eerder genoemde ideeën van DiMaggio over de rituele functie van het classificeren sluiten aan bij deze lijn van onderzoek.

Op het meso-niveau staan de kunstinstituten centraal, met name in hun rol van entrepreneurs binnen een kunstwereld. Deze benadering staat bekend als het *production of culture* perspectief. Kunstinstituten, in het bijzonder culturele industrieën, functioneren op een markt die veel hectischer en onzekerder is dan andere markten. Daarom ontwikkelen zij eigen strategieën en organisatievormen (Peterson en Berger 1971, Hirsch 1972, Coser, Kadushin en Powell 1985, Peterson 1985). Veranderingen in de bedrijfstak, het opkomen van een nieuw soort organisatie of het bundelen dan wel splitsen van functies binnen organisaties, hebben repercussies voor de kunst die geproduceerd wordt. Peterson laat bijvoorbeeld aan de hand van een gevalstudie zien hoe country music een commercieel succesvolle muzieksoort is geworden op het moment

dat het publiceren, opnemen en uitzenden van country music via de radio, alsmede de organisatie van tournees ondergebracht werd in één organisatie, in zijn casus zelfs bij één man (Peterson 1987).

Dit voorbeeld laat al zien dat er niet alleen aan omvangrijke organisaties aandacht wordt besteed, maar ook aan individuen die de rol van entrepreneur vervullen. In het verlengde hiervan ligt de belangstelling voor organisatievormen onder de kunstenaars. In de kunstgeschiedenis is het gebruikelijk om te spreken over scholen in de kunst. In het Amerikaanse onderzoek worden er ook andere organisatievormen onderscheiden, namelijk cirkels of kringen en simplexen (cf. Kadushin 1976, Peterson & White 1989). Deze vormen floreren onder verschillende sociaal-economische omstandigheden en ze hebben consequenties voor de wijze waarop loopbanen van artiesten zich ontwikkelen en, op een algemener niveau, voor de wijze waarop een kunstwereld verandert naar personele samenstelling of naar artistieke kenmerken van haar producten. Het onderzoek naar organisatievormen onder kunstenaars sluit overigens naadloos aan bij het onderzoek naar de interactie tussen individuen dat het micro-niveau is genoemd. Op het macro-niveau wordt tenslotte onderzoek gedaan naar kunstwerelden en bedrijfstakken in hun geheel. De zogenaamde *impact studies*, waarin de economische betekenis van een kunstsector wordt onderzocht, zijn hiervan een voorbeeld. Deze benadering heeft geen directe aanknopingspunten met het onderzoek naar classificaties. Ik laat het daarom verder rusten.

De nadruk op organisaties en organisatievormen heeft als voordeel boven de benadering van Bourdieu, dat de te onderzoeken verschijnselen concreet

zijn. Zij kunnen dus op relatief eenvoudige wijze gemeten worden. De contacten tussen leden van een kunstwereld zijn bijvoorbeeld eenvoudiger te operationaliseren dan de distributie van een metaforisch kapitaal zoals *erkenning*. Het ligt voor de hand om de interactie tussen leden van een kunstwereld te onderzoeken met behulp van de techniek van de netwerkanalyse. Succesvolle toepassingen van deze techniek op de interactie tussen wetenschappers vormden bovendien een aanleiding om de aandacht te richten op organisatievormen binnen de kunstwereld (Crane 1972). Hoewel termen als *network* en zelfs *network analysis* in de verslagen terugkomen, zijn er in deze onderzoeken geen kwantitatieve netwerkanalyses uitgevoerd op kunstwerelden.²² Op basis van secundaire bronnen, zoals biografieën over de kunstenaars en interviews, wordt de interactie tussen kunstenaars meer of minder schetsmatig in kaart gebracht (Bystryn 1981, Crane 1987).²³ In de

²² De samenvatting van het regelmatig geciteerde artikel van Kadushin (1976) belooft dat "Kadushin uses network analysis to show the distinctive structure of intellectual, scientific, and artistic circles." In de anderhalve pagina die hij aan kringen binnen de kunst ("movement circles") besteedt, constateert Kadushin echter: "We have neither the space nor the hard data to discuss movement circles in detail, but a few speculative observations may throw intellectual and scientific circles into relief." (p. 779)

²³ Crane beperkt zich wat betreft de toepassing van kwantitatieve netwerkanalyse tot het tellen van het aantal kunstenaars dat contacten onderhield met andere kunstenaars van dezelfde of van een andere stijlgroep. Haar conclusie dat de netwerken van kunstenaars vooral georganiseerd waren rond de verschillende galerieën, berust echter niet op een kwantitatieve analyse (1987:30).

analyses ligt de nadruk op een inventarisatie van de loopbanen van groepen kunstenaars, die gedefinieerd zijn naar leeftijdscohort of stijl. De analyse van individuele prestaties, zoals het aantal en de plaats van exposities, vormt het hoofddoel van deze onderzoeken. Zij wijken wat dit betreft niet af van studies over de Franse of de Israëliëse schilderswereld (White en White 1965, Moulin 1967, Greenfeld 1989). De vraag of scholen, cirkels en simplexen met behulp van systematisch verzamelde data formeel onderscheiden kunnen worden, is nog niet beantwoord. Het is niet mijn bedoeling om in deze studie naar het antwoord te zoeken. Wel neem ik de suggesties over het belang van netwerken binnen een kunstwereld zo serieus dat ik relaties tussen literaire auteurs en critici aan een netwerkanalyse zal onderwerpen.²⁴

Een nadeel van het Amerikaanse onderzoek naar kunstwerelden is, dat de reputaties van kunstenaars, kunstinstellingen en kunstwerken weinig aandacht krijgen.²⁵ Misschien ontnemt de nadruk op organisatievormen binnen deze traditie het zicht op het ontstaan en de functies van reputaties. De invloed van reputaties op de organisatie van het productie-

²⁴ Recent verschenen er enkele artikelen over de netwerken tussen Keulse schrijvers (Anheier en Gerhards 1991a en 1991b). Dit onderzoek is mede gebaseerd op het werk van Bourdieu (vgl. Gerhards en Anheier 1989).

²⁵ In zijn vergelijking van de 'institutionele benadering' en het 'productie van cultuur perspectief', wijst Van Rees erop dat de eerste benadering meer aandacht schenkt aan de zogenoemde *consacrerende instituties*: kunstkritiek en het onderwijssysteem (Van Rees 1985b:6).

proces krijgt weinig aandacht. Natuurlijk wordt opgemerkt dat de kunstkritiek en het geheel van kunstprijzen en jury's een onderdeel vormen van een kunstwereld. De wisselwerking tussen de mogelijkheden die een kunstenaar heeft om te produceren en diens reputatie, blijft echter buiten beschouwing. De strategie van kunstenaars om zich, al is het maar verbaal, te onderscheiden van voorgangers en leeftijdsgenoten, wordt te gemakkelijk opgevat als het teken van een artistieke ontwikkeling waarin bepaalde conventies kennelijk niet meer voldoen en verouderd zijn. Dan wordt over het hoofd gezien dat deze strategie een middel kan zijn om nieuwe posities binnen de kunstwereld te vestigen of te verdedigen. Dit heeft alles te maken met de instroom van aspirant-leden in de kunstwereld, met de monopolisering van de bronnen voor erkenning en de monopolisering van het beschikbare werk. De publieke benoeming van richtingen en rangordes binnen een kunstwereld houdt mijns inziens direct verband met de wijze waarop de leden van een kunstwereld georganiseerd zijn.

Mijn onderzoek naar de rol van classificaties in de produktie van literatuur, waarover in het derde hoofdstuk gerapporteerd wordt, kan als volgt gesitueerd worden ten aanzien van de beschreven onderzoekstradities. Dit onderzoek concentreert zich volledig op de interne dynamiek van het Nederlandse literaire veld in de jaren '70. Het abstraheert zowel van de sociale achtergrond van de leden van dit veld, als van de inbedding van dit veld in een ruimer economisch of politiek veld. Het aantal auteurs dat onderzocht wordt is te klein om andere dan speculatieve uitspraken te doen over de invloed van hun sociale komaf. Verder wordt er maar een

korte periode onderzocht, waarin er geen belangrijke maatschappelijke verschuivingen lijken te zijn die een markante invloed hebben op het literaire veld. De wens om het literaire veld expliciet relationeel te benaderen, is de reden van deze scherpe inperking van het onderzoeksdomein. De inperking is noodzakelijk om het onderzoek uitvoerbaar te houden. Het aantal relaties dat individuen kunnen onderhouden, neemt namelijk snel toe met het aantal individuen dat bestudeerd wordt.

Dit onderzoek maakt gebruik van kwantitatieve netwerkanalyse, omdat deze techniek de gelegenheid biedt om relaties tussen actoren systematisch te onderzoeken. Hoewel vooral Bourdieu een relationele benadering bepleit en Howard Becker op dit punt bekritiseert (Bourdieu 1983:316 en 1991:4), sluit mijn onderzoek wat betreft de analyse-techniek meer aan op het Amerikaanse onderzoek. Momenten van samenwerking tussen auteurs, bijvoorbeeld publicaties in hetzelfde tijdschrift, gebruik ik om de posities van actoren in het veld te operationaliseren. Zo ontstaan netwerken die de feitelijke organisatie van auteurs en critici rond tijdschriften, uitgeverijen, etcetera weergeven, maar die misschien geen *space of possibles* vertegenwoordigen, in de betekenis die Bourdieu eraan hecht. Verder zal er expliciet aandacht worden geschonken aan de symbolische produktie, aan de hand van uitspraken die de betrokken auteurs en critici in de onderzochte periode publiceerden. Ook deze uitspraken worden vertaald naar netwerken, die de symbolische posities van de betrokkenen ten opzichte van elkaar weergeven. Anders dan Crane, die de afbakening van kunstenaars naar richting als vaststaand gegeven gebruikt, vormen de classificaties van de Nederland-

se literatuur hier juist het object van onderzoek (Crane 1987:145-147). Iedere classificatie wordt beschouwd als een poging om de posities van auteurs te benoemen. Nagegaan zal worden in hoeverre classificaties bestaande posities weerspiegelen en toekomstige posities beïnvloeden.

2.4 De bemiddeling tussen literatuur en publiek

Classificaties van literatuur spelen niet alleen bij de productie van literatuur een rol. Vanuit de geschiedenis van de literatuurbeschouwing zelf, maar ook in de sociologie van artistieke smaken en culturele voorkeuren worden classificaties in verband gebracht met het lezerspubliek. Elk soort literatuur, stijl of genre zou een bepaald publiek aanspreken. Het ligt dan voor de hand dat deskundigen die bemiddelen tussen het literaire aanbod en de lezers, classificaties zullen aanleggen. Met classificaties kunnen zij onderverdelingen aanbrengen in het omvangrijke en wisselende aanbod aan literatuur, die aansluiten op de voorkeuren van segmenten van het publiek. Classificaties maken zo het aanbod en de vraag overzichtelijk en zij bieden termen om over dit aanbod te communiceren, via adviezen of catalogi. In zekere zin vatten classificaties dus informatie samen die van belang zou zijn voor de beroepspraktijk van een deskundige, zoals classificaties naar literaire beweging onderlinge verhoudingen tussen literatoren schematiseren ten behoeve van de kritische praktijk.

Het literatuuronderwijs neemt een bijzondere plaats in binnen de instituties die bemiddelen tussen de literatuur en de lezer. Zij verspreidt classificaties uit de literatuurbeschouwing onder een algemeen

publiek en stelt ze tot voorbeeld. De functie van classificaties naar richting binnen de productie van literatuur is echter niet gelijk aan hun functie bij de bemiddeling. Beargumenteerd zal worden dat er zo een spanning ontstaat tussen de classificaties die overgenomen worden van de literatuurbeschouwing en de classificaties die toegesneden zijn op de dagelijkse praktijk van de bemiddelende instituties.

Classificaties en het publiek

2.4.1

In de literatuurbeschouwing worden de tekstuele kenmerken waarmee een classificatie beargumenteerd wordt, in verband gebracht met het lezerspubliek. In de gangbare semiotische benadering worden literaire genres, perioden en bewegingen opgevat als codes, die een auteur en zijn of haar publiek samenbrengen. Een genre wordt bijvoorbeeld opgevat als een instrument voor de communicatie tussen auteur en lezer. "In literary communication, genres are functional: they actively form the experience of each work of literature." (Fowler 1982:38). Dankzij de code begrijpen de lezers - althans een deel van hen - de teksten van een literair auteur (Fokkema 1984:11). Vanuit deze visie dient de lezer de betreffende code te beheersen om in het communicatieproces te participeren. De introductie van cognitieve aspecten van de code, ondanks het feit dat bijvoorbeeld Fokkema spreekt van een *sociocode* (Fokkema 1984), biedt een verklaring voor de uiteenlopende voorkeuren van publieksgroepen: sommige lezers zouden de code van een literaire beweging of genre wel beheersen, andere lezers niet. Op deze wijze raken classificaties van literatuur verbonden met het lezen en de lezer.

In de paragraaf over de produktie van literatuur heb ik argumenten gegeven voor de stelling dat de benoeming van literaire bewegingen een sociale functie vervult. Het is noodzakelijk noch waarschijnlijk dat een beweging een eigen tekstcode heeft, een geheimtaal die niet iedereen machtig is. In tegenstelling tot Fokkema, situeer ik de *sociocode* niet in de literaire teksten die tot stand komen vanuit een literaire beweging, maar in het kritisch vertoog rond de produkten van de beweging. Dit vertoog, waaronder verwijzingen naar voorbeelden, functioneert als een middel om de eigen identiteit te tonen, zoals verschillende accenten in een taal verschillende sociale groepen identificeren. Men begrijpt elkaar wel, maar men maakt duidelijk dat men niet bij elkaar wil horen. Hiermee sluit ik aan bij de sociologische onderzoekstraditie, die DiMaggio in grote lijnen heeft beschreven in een artikel over classificaties in de kunst (DiMaggio 1987). De sociale grondslag van het classificeren wordt reeds in studies van Emile Durkheim als Max Weber aan de orde gesteld. Zij brengen het gebruik van symbolen in verband met de wijze waarop gemeenschappen zich organiseren. Marxistische theorieën relateerden de cultuur van een maatschappij later aan klassentegenstellingen.

In deze lijn kan het werk van Bourdieu geplaatst worden. Tot dusver zijn in dit hoofdstuk alleen zijn ideeën over de produktie van literatuur aan bod gekomen, maar zijn belangrijkste studie betreft de smaak van verschillende bevolkingsgroepen (Bourdieu 1984, 1979¹). Volgens Bourdieu wortelt de smaak van een persoon in diens sociale afkomst en omstandigheden. De culturele voorkeuren tonen de afkomst en sociale omstandigheden van de betrok-

kene en daarmee diens sociale identiteit. Het vertoon van smaak verbindt Bourdieu echter niet op de eerste plaats aan het scheppen van banden tussen personen, als wel aan het aanbrengen van onderscheid.²⁶ De maatschappelijke bovenlaag zou er steeds voor zorgen dat juist die vaardigheden, kenmerken en bezittingen hoge culturele status krijgen, die moeilijk bereikbaar zijn voor lagere klassen. Binnen de maatschappelijke bovenlaag zou de intellectuele elite zich op eenzelfde manier proberen te onderscheiden van de economische elite.

De smaken van de sociale klassen verschillen onder andere op het punt van de kunst die zij waarderen. In *Distinction* geeft Bourdieu diverse voorbeelden van de samenhang tussen sociaal-economische kenmerken en voorkeuren voor bepaalde kunstprodukten, zoals schilders, theaters of muziekstukken. De samenhang is niet toevallig, volgens Bourdieu, maar een structureel gegeven, omdat de produktie van cultuur en de bepaling van smaken eenzelfde logica kennen.

There is a fairly close homology between the specialized fields of production in which products are developed and the fields (the field of the social classes or the

²⁶ DiMaggio ziet omgang met kunst als een middel om sociale relaties tot stand te brengen of te onderhouden. "Consumption of art gives strangers something to talk about and facilitates the sociable intercourse necessary for acquaintanceships to ripen into friendships." (DiMaggio 1987:443) De onderscheidende werking van smaak wordt vanuit deze optiek niet verklaard en blijft tussen haakjes staan: "Taste, then, is a form of ritual identification and a means of constructing social relations (and of knowing what relationships need not be constructed)." (p. 443)

field of the dominant class) in which tastes are determined. This means that the products developed in the competitive struggles of which each of the fields of production is the site, and which are the source of the incessant changing of these products, meet, without having expressly to seek it, the demand which is shaped in the objectively or subjectively antagonistic relations between the different classes or class fractions over material or cultural consumer goods, or, more exactly, in the competitive struggles between them over these goods, which are the source of the changing tastes. (Bourdieu 1984:230)

Zoals de intellectuele elite zich met haar voorkeuren onderscheidt van de economische elite, zo kan een leerling zich binnen bijvoorbeeld een gymnasium-opleiding onderscheiden van rijkere klasgenoten door die boeken te lezen, die als moeilijk gelden en die dus weinig gelezen worden. De leerling gedraagt zich niet wezenlijk anders dan de schrijver die zich onderscheidt van succesvollere collega's door de ontoegankelijkheid van zijn werk als bijzondere verdienste te claimen. Zoals een avant-garde zich binnen de literatuur wil onderscheiden van de op dat moment geaccepteerde literatuur, zo kan een nieuwe generatie lezers zich profileren tegenover ouderen door zich te identificeren met datgene wat op dat moment doorgaat voor vernieuwend in de literatuur.

Vanuit deze theorie moet verwacht worden dat verschillende sociale klassen of groepen zich onderscheiden met hun voorkeur voor soorten literatuur. Politieke oriëntaties en etnische achtergronden zijn voorbeelden van sociale dimensies waarlangs literaire voorkeuren van lezers zich laten ordenen. De bloei van linkse of vrije boekhandels en vrouwenboekhandels laten zien dat er een duidelijk publiek is (geweest) voor linkse en

feministische literatuur. Een term als INDISCHE LITERATUUR lijkt niet alleen een groep auteurs te definiëren op basis van hun afkomst, maar ook een lezerspubliek. De koppeling tussen leeftijd en literaire smaak kan beargumenteerd worden vanuit een competitie tussen generaties. Lezers van gelijke leeftijd hebben in grote lijnen eenzelfde traject afgelegd; zij hebben dezelfde auteurs op school moeten lezen en ze hebben daarna dezelfde literaire schandalen en discussies meer of minder bewust meegeemaakt.

Ook buiten een generatieconflict om, kan de levensfase van de lezer een handvat zijn om het boekenaanbod te segmenteren. Het onderscheid tussen kinderboeken en boeken voor volwassenen is een zeer basaal voorbeeld van een dergelijke segmentering. Het lijkt aannemelijk dat er in de praktijk fijnere onderscheidingen aangelegd worden. Verschillende levensfasen kennen hun eigen problemen en omstandigheden. Boeken waarin de specifieke problemen van een bepaalde levensfase, op welke wijze dan ook, aan de orde komen, zullen de bijzondere interesse hebben van lezers die zich in deze fase bevinden. Een boek als *Hersenschimmen* van J. Bernlef is, volgens enkele geïnterviewde boekhandelaars, bijvoorbeeld mede een publiekssucces, omdat het over dementeren gaat, een onderwerp dat tot dusver weinig aan de orde komt in romans.

DiMaggio doet eveneens een poging om de productie van kunst te verenigen met de voorkeuren van publieksgroepen in een overkoepelend theoretisch kader (DiMaggio 1987). Hij introduceert hiertoe het begrip *artistic classification system* (ACS), dat zowel verwijst naar de manier waarop consumenten kunst onderverdelen, in hun perceptie en door de voor-

keuren die zij tonen, als naar de manier waarop de productie en distributie van kunst georganiseerd en gesegmenteerd is. "As such, an ACS reflects both the taste structure of a population and the structure of production and distribution of cultural goods." (op.cit. 441) De manier waarop de kunst geclassificeerd wordt, hangt volgens DiMaggio af van de structuur van de sociale relaties binnen een samenleving, omdat classificaties van kunst een rituele functie vervullen bij het aangaan en onderhouden van sociale relaties. Classificatie als algemeen maatschappelijk ritueel beïnvloedt de indeling van kunst echter niet rechtstreeks. Deze invloed verloopt via de instanties die betrokken zijn bij de productie van kunst. De eigen doelstellingen en dynamiek van deze instanties vormen op zichzelf een aanleiding voor het ontstaan van classificaties. DiMaggio onderscheidt drie typen classificaties die op dit niveau ontstaan, namelijk commerciële, professionele en bestuurlijke classificaties. De professionele classificatie, die gelanceerd wordt om reputaties te ontwikkelen, lijkt van toepassing op de classificaties van literatuur naar richting, die in deze studie centraal staan. De vraag is nu in hoeverre deze classificaties toch nog corresponderen met publieksgroepen.

Het is uitgesloten om in het bestek van deze studie de aard en achtergronden van de literaire voorkeuren van verschillende sociale groepen te onderzoeken. Het idee dat classificaties van kunst samenhangen met smaakpublieken, hetgeen zowel bij Bourdieu als bij DiMaggio een centraal punt is, kan indirect onderzocht worden. In latere hoofdstukken zal nagegaan worden of de classificaties van Nederlands proza naar richting een rol spelen in de

bemiddeling tussen het aanbod en het publiek. Wanneer literaire richtingen corresponderen met de voorkeur van segmenten in het lezerspubliek, mag verwacht worden dat de bemiddelaars deze concepten aangrijpen als middel om het aanbod te structureren en om over het aanbod te communiceren.

Institutionele praktijken

2.4.2

Zowel de literatuurkritiek, het literatuuronderwijs, de boekhandel als de Openbare Bibliotheek bemiddelen tussen het literaire aanbod en de lezer. In elk van deze instituties moeten het literaire aanbod en de lezer tot elkaar gebracht worden. Hoewel de bemiddeling binnen de boekhandel, bibliotheek en het literatuuronderwijs bepaald niet op identieke wijze verloopt, onderscheiden deze drie instituties zich op een belangrijk punt van de literatuurkritiek, namelijk wat betreft hun contacten met het lezerspubliek. Er zijn geen structurele, directe contacten tussen criticus en lezer. De criticus 'ziet' zijn lezers niet, althans voor zover de lezer geen collega is, en hij 'hoort' hun mening hoogstens via sporadische ingezonden brieven. Het is voor de criticus dus moeilijk om rekening te houden met de lezers of, anders gezegd, het is makkelijk voor de criticus om zich te onttrekken aan de oordelen en voorkeuren van lezers. De nieuws waarde van nieuwe boeken van de best verkopende literaire auteurs, die blijkt uit het feit dat deze boeken vrijwel meteen in alle periodieken besproken worden, laat overigens zien dat er niet geheel voorbijgegaan wordt aan de voorkeuren van de lezers. Indirect zijn ook de critici afhankelijk van hun publiek, aangezien de krant of het weekblad waarin zij

publiceren haar voortbestaan dankt aan het lezers-publiek.

Leraren, bibliothecarissen en boekverkopers staan echter wel dagelijks oog in oog met (potentiële) lezers van literatuur. In de boekhandel is de druk het grootst om rekening te houden met de voorkeuren van de lezers, omdat het voortbestaan van de organisatie er rechtstreeks van afhangt. De Openbare Bibliotheek is een gesubsidieerde instelling. Haar voortbestaan hangt niet direct samen met de omvang en tevredenheid van het bediende publiek. Maar aangezien het uitdrukkelijk haar taak is om een dienst te verlenen aan de leners, rechtvaardigen de omvang en kwaliteit van hun diensten uiteindelijk toch haar bestaan. De bibliotheken gebruiken de aantallen uitleningen en hun bereik onder het publiek als argumenten om zich te verdedigen tegen bezuinigingen.

Dit structurele verschil tussen de instituties heeft enkele consequenties voor de wijze waarop hun functionarissen classificeren. De afstand tot hun lezers speelt de claim van critici in de kaart dat zij autonoom zijn, d.w.z. dat zij geen rekening hoeven te houden met wensen van anderen en dat zij alleen hun eigen oordeel mee laten wegen in hun selectie en beoordelingen. Lippendienst aan het publiek en de commercie is vanuit deze opvatting verwerpelijk. Volgens Bourdieu is dit een kenmerkende dispositie voor de beoefenaars van kunst, aangezien de kunst een van de domeinen is waar bezitters van weinig economisch kapitaal proberen om hun intellectueel kapitaal rendabel te maken (vgl. Bourdieu 1983 en 1984). Bovendien kunnen critici zo zelf bepalen op welke boeken zij hun aandacht richten. Dit biedt hen de gelegenheid om elk boek te lezen alvorens

het te bespreken. Het laatste geldt binnen de literatuurbeschuwing als een belangrijke voorwaarde om uitspraken te mogen doen over de kenmerken van een boek.

Deze norm brengt een verschil in status aan tussen de kritiek en de boekhandel en bibliotheek. De boekhandelaar en bibliothecaris kunnen op elk moment geconfronteerd worden met vragen over het gehele aanbod. Hun beroepspraktijk maakt het onmogelijk om alle boeken uit de eigen collectie gelezen te hebben. Dus zullen zij op basis van andere informatie dan eigen leeservaring een overzicht moeten houden over het aanbod. Zoals de dagelijkse praktijk van critici en auteurs haar sporen nalaat in de classificaties in de kritiek, zo zal de informatie die van belang is voor de boekhandel en uitleen, verwerkt worden in de classificaties van boekverkopers en bibliothecarissen. Dit zal enerzijds praktijkervaring zijn met het publiek voor bepaalde boeken, anderzijds zal dit informatie zijn die onontbeerlijk is voor het dagelijks werk, bijvoorbeeld de uitgeverij van een auteur in het geval van de boekhandel.

Het literatuuronderwijs is een geval apart. In feite heeft zij de taak om producten en werkwijze van de literatuurbeschuwing door te geven aan scholieren. Enerzijds wordt er literatuurgeschiedenis gedoceerd, waarbij classificaties die met name in de academische literatuurbeschuwing aan de orde zijn gesteld, in vereenvoudigde vorm worden gepresenteerd. Anderzijds worden de leerlingen getraind in het spreken over literatuur, d.w.z. het hanteren van het literatuurkritisch vocabulaire (vgl. Verdaasdonk 1984). Dit gebeurt in de vorm van het tentamen over de leeslijst en in de vorm van werkstukken die

leerlingen over literatuur moeten schrijven. Literatuurbeschouwelijke waarden, zoals het zelf lezen als voorwaarde voor het kunnen oordelen en de intrinsieke waarde van literatuur, worden via het literatuuronderwijs op grote schaal verspreid. Anderzijds heeft het literatuuronderwijs een pedagogische taak die de docent nauw betreft bij de voorkeuren en capaciteiten van leerlingen met betrekking tot literatuur. Als er een situatie is waarin een deskundige een beeld kan krijgen van de literaire voorkeuren die samenhangen met de sociale achtergrond of ontwikkeling van een lezer, dan is dat het literatuuronderwijs aan de middelbare scholen. Op die grond mag van leraren verwacht worden dat zij in hun lespraktijk een classificatie ontwikkelen die aansluiten op de kenmerken en behoeften van de leerlingen.

2.4.3 Het primaat van de literatuurbeschouwing

In de praktijk blijken de boekhandel en bibliotheek sterk te leunen op de literatuurbeschouwing wat betreft hun indelingen van literatuur. Een handleiding voor het annoteren van boeken, bedoeld voor de Openbare Bibliotheek, is zeer terughoudend wanneer het om de annotatie van 'belletrie' gaat. Hier wordt de bibliothecaris gewaarschuwd tegen eigen classificaties en verwezen naar indelingen uit de literatuurbeschouwing: "Bij 'klassieke' romans kan een plaatsing van de auteur binnen een literaire stroming [] van belang zijn voor de lezer. Een dergelijke typering van werk en auteur kan het beste ontleend worden aan de literaire naslagwerken of handboeken." (Willemijn Hoexum 1986:33). De pictogrammen waarmee soorten worden onderschei-

den binnen het verhalend proza, bijvoorbeeld een tank voor de rubriek 'oorlogsroman', worden in veel bibliotheken alleen systematisch toegepast op niet-literaire fictie. In de boekhandel treffen we eenzelfde terughoudendheid in het aanbrenge van eigen onderscheidingen binnen het aanbod aan literatuur. De sinds kort vervangen boekhandelsrubricering, de UGI, maakte binnen de literatuur alleen onderscheid tussen romans of novellen, poëzie en toneel. De opvolger van deze genre-indeling, de NUGI, is op dit punt iets uitgebreid. De codes worden echter voor het merendeel door de uitgever aan het boek meegegeven.

De oriëntatie op de literatuurbeschouwing heeft zijn redenen. Zoals eerder beargumenteerd is, fungeert de literatuurbeschouwing als de bron of producent van de symbolische, d.w.z. artistieke kenmerken van boeken. De coöperatie binnen de kritiek, de medewerking van de auteurs zelf en de 'objectivering' van deze activiteiten door de academische literatuurbeschouwing en het literatuuronderwijs, geven een gewicht en geloofwaardigheid aan uitspraken over de literaire kwaliteit van boeken binnen deze institutie, die op geen andere wijze verkregen kan worden binnen de huidige constellatie van literaire instituties. De literatuurbeschouwing krijgt de facto van andere partijen de bevoegdheid om te bepalen wat literatuur is en waarom dit literatuur is. Onderscheidingen naar soort hangen nauw samen met de toekenning van kwaliteit. Met de bevoegdheid om teksten te legitimeren als literatuur, krijgt de literatuurbeschouwing ook de bevoegdheid om teksten naar soort in te delen oftewel ze te typeren. De terughoudendheid in de boekhandel en bibliotheek om met eigen standaarden

voor indelingen te werken inzake literatuur, vloeit voort uit de overdracht van de legitimeringsbevoegdheid aan de literatuurbeschouwing. Dit wil niet zeggen dat de individuele boekhandelaar of bibliothecaris geen eigen classificaties aanlegt, de behoefte aan indelingen is namelijk groot. Wanneer deze indelingen echter niet corresponderen met de 'officiële' indelingen uit de literatuurbeschouwing, is het maar de vraag of zij geëxpliciteerd worden en systematisch toegepast worden.

In paragraaf 2.1 is betoogd, dat literatuurkritische classificaties een rol spelen binnen de produktie van literatuur. Zij zijn verweven met de bepaling van posities door auteurs en critici. Classificaties naar literaire richting vatten als het ware informatie samen die vitaal is voor het functioneren als auteur, criticus, redacteur of uitgever. Welke konsekventies heeft dit voor de rol die dergelijke concepten spelen in de boekhandel, de bibliotheek of het literatuuronderwijs? In deze konteksten heeft informatie over de posities die binnen het veld van de produktie worden ingenomen, weinig of geen betekenis omdat de betrokken deskundigen, noch hun klanten deel uitmaken van dit veld. Concepten voor richtingen binnen de literatuur hebben binnen het veld van de produktie een functie die zij daarbuiten niet hebben. Het idee dat deze concepten een algemeen nut hebben, ontstaat omdat degenen voor wie zij een praktische functie hebben, namelijk de literatuurbeschouwers, tevens degenen zijn die de autoriteit hebben gekregen om uit te maken wat er binnen het literatuuronderwijs aan de orde wordt gesteld.

In literaire instituties buiten het veld van de produktie ontstaat er nu een discrepantie tussen praktische en gewenste ordeningen van literatuur.

Classificaties die corresponderen met en inspelen op de voorkeuren van herkenbare publieksgroepen, zijn nuttig voor deskundigen die bemiddelen tussen het aanbod en het publiek. Denk bijvoorbeeld aan boeken die specifiek vrouwen, jongeren of neerlandici als lezers hebben. Dergelijke classificaties zullen in de literatuurbeschouwing weinig voorkomen en als zij voorgesteld worden, zullen zij weinig instemming verwerven. Dit heeft verschillende redenen. Gegeven de afstand tussen criticus en publiek, zullen critici voorkeuren van publieksgroepen niet snel waarnemen. Bovendien introduceren dergelijke classificaties criteria die buiten de tekst zelf liggen. Zulke criteria zijn taboe binnen de autonomistische literatuuropvatting die momenteel dominant is; zij tasten de autonomie van de kritiek aan. Waargenomen voorkeuren van het publiek gaan dan, als maatstaf voor literaire kwaliteit, het 'autonome' oordeel van de criticus als begaafd lezer vervangen.

Er is eigenlijk sprake van een complex van deels tegenstrijdige, deels gelijkgerichte belangen. De autonomie die de literatuurbeschouwing zich toeëigent en verdedigt, geeft aan haar activiteiten een glans van belangeloosheid en verhevenheid. Deze magie maakt een wezenlijk deel uit van de aantrekkingskracht van literatuur voor een intellectuele elite, die weliswaar economisch gezien niet de machtigste groep is, maar die wel relatief rijk is en veel leest. Voor boekverkopers en bibliothecarissen is dit een interessante doelgroep. Zij hebben er dus belang bij om de autonomie van de kritiek en daarmee de magie van de literatuur in stand te houden. Maar aan de andere kant staat bijvoorbeeld de boekhandelaar voor het probleem om een groot en snel wisselend aanbod optimaal in contact te brengen met het

lezerspubliek. Categorisering en waarin lezersvoorkeuren gekoppeld worden aan titels, kunnen dit bevorderen. Dergelijke categorisering en hoeven echter niet verwacht te worden van een kritiek die zich sterk maakt voor haar autonomie en die voor de boekverkoper, die evengoed gevoelig is voor de magie van de kritiek, daarom snel de bijklank van blasfemie krijgen.

2.5

Conclusie en vooruitblik

In de literatuurkritiek zijn classificaties naar richting evaluatief geladen omdat de literaire kwaliteit van een auteur op de eerste plaats betekent dat diens werk als iets nieuws erkend wordt, als iets dat zich onderscheidt van het bestaande. Classificaties naar richting benoemen dergelijke onderscheidingen en door de benoeming ontstaat er een beeld van de kwaliteit van de betrokken auteurs. Het begrip *kwaliteit* moet in deze context in eerste instantie opgevat worden als *hoedanigheid*; er ontstaat een idee over de eigen aard van het werk van een auteur. Dit is voor literaire auteurs een noodzakelijke voorwaarde voor het verwerven van kwaliteit in de ondertussen gangbaarder betekenis van *artistieke waarde*. Het verband tussen het onderscheiden worden en succes geldt echter ook voor critici en andere deskundigen die literatuur van commentaar voorzien. De bevoegdheid of het gezag om uitspraken te doen over literatuur staat of valt met de 'eigen signatuur' of de 'persoonlijke smaak' die de criticus heeft verworven in het oog van collega's.

Het belang van onderscheidingen, zo is beargumenteerd, is geworteld in de manier waarop de productie van literatuur georganiseerd is. Het

informele en tijdelijke, zo niet incidentele karakter van functies, de wederzijdse afhankelijkheid van de betrokkenen maar hun autonomie ten opzichte van externe beoordeling en de aanhoudende wisselingen in het corps auteurs en critici, vormen een context waarbinnen onderlinge voorkeuren en tegenstellingen de belangrijkste middelen zijn om orde te scheppen. Het primaat van artistieke criteria bij het beoordelen, dat onlosmakelijk verbonden is met de beoogde autonomie van de literatuurbeschouwing, heeft tot gevolg dat samenwerking tussen twee literatoren opgevat wordt als een teken van onderlinge waardering en gelijkgezindheid. Met elke activiteit waarvoor impliciete of expliciete instemming van collega's vereist is, committeert een auteur of criticus zich met een partij in het literaire veld. Bestaande tegenstellingen of allianties tussen partijen gaan dan ook voor hem of haar gelden, met als gevolg dat de ene positie, bijvoorbeeld een literair tijdschrift of een uitgeverij, toegankelijker wordt, terwijl een andere positie nagenoeg buiten bereik komt te liggen.

Het gewicht dat literatuurbeschouwers en auteurs geven aan de puur artistieke criteria en de normen die zij hieraan verbinden voor hun uitspraken, maken het mogelijk dat er een schifting van teksten naar kwaliteit plaatsvindt waarbij de schijn van belangeloosheid en universele waarde gewekt wordt. Via het literatuuronderwijs worden vervolgens niet alleen de kwaliteitshiërarchie en de literatuurkritische classificaties overgedragen, maar ook de literatuurkritische normen voor het doen van uitspraken over literatuur. Waar deze normen functioneel zijn binnen de context van de literatuurkritiek, verliezen zij hun functie in beroepspraktijken die op een andere wijze

georganiseerd zijn en die andere taken nakomen. Kennis over literaire richtingen is voor deskundigen buiten de kritiek in zekere zin dode kennis, die niettemin via het literatuuronderwijs de status van *juiste kennis* heeft gekregen. Bij gebrek aan mogelijkheden - de vereiste omstandigheden en voorwaarden - om zelf classificaties van literatuur te genereren die voldoen aan de normen van de literatuurbeschouwing, blijft de literatuur in de praktijk nagenoeg ongeclassificeerd in bijvoorbeeld de boekhandel en de openbare bibliotheek. De status van literatuurkritische classificaties belemmeren zo het ontstaan van classificaties van literatuur die toegesneden zijn op de beroepspraktijk binnen literaire instituties anders dan de kritiek.

Instituties beïnvloeden niet alleen het gedrag dat resulteert in classificaties, via de classificaties beïnvloeden zij ook de perceptuele schema's van hun functionarissen. Classificaties vertegenwoordigen een beeld van de werkelijkheid. Gegeven de relaties tussen classificaties en de beroepspraktijk waarin zij een functie vervullen, bestaat er vermoedelijk een verband tussen de beroepspraktijk, inclusief alles wat daar noodzakelijkerwijs aan vooraf is gegaan, en de manier waarop functionarissen literatuur ordenen. In dit onderzoek zal een poging worden gedaan om aan te tonen dat de dimensies, die functionarissen gebruiken om literatuur te ordenen, afhankelijk zijn van de institutie waarbinnen zij werkzaam zijn. Zowel het gedrag als de waarnemingsschema's van leden van het literaire veld worden gestuurd door instituties. Enerzijds moet dit het idee relativiseren, dat deze

zaken gedetermineerd zijn door de sociale afkomst van de functionarissen. Anderzijds moet dit aantonen, dat de reputatievorming onlosmakelijk verbonden is met de formele organisatie van de productie van cultuur.

De denkbeelden over het classificeren naar richting die in dit hoofdstuk uiteengezet zijn, worden in de volgende hoofdstukken getoetst met behulp van empirisch materiaal. In hoofdstuk drie wordt onderzocht welke rol classificaties spelen bij het verwerven van posities door beginnende auteurs. Hierbij wordt gebruik gemaakt van kwantitatieve netwerk-analyse. Van een twintigtal beginnende auteurs, die figureren in debatten over literaire richtingen in de jaren '70, wordt nagegaan of de manier waarop zij door de kritiek in groepen worden verdeeld, correspondeert met hun groepering rond literaire tijdschriften en uitgeverijen. In hoofdstukken vier en vijf komt de rol van classificaties bij de bemiddelaars aan de orde. De verschillen tussen critici, leraren, boekhandelaren en bibliothecarissen zullen geanalyseerd worden wat betreft hun bekendheid met en gebruik van namen voor richtingen. Met behulp van de vergelijkingen die zij trekken naar aanleiding van een aantal literaire auteurs, wordt onderzocht op welke manier zij literatuur ordenen. De gegevens voor deze analyses zijn verzameld in interviews met critici, leraren, boekverkopers en bibliothecarissen. De konsekwenties van de resultaten van deze analyses voor de ideeën over de functie van literaire classificaties, die in dit hoofdstuk ontvouwd zijn, zullen in het zesde en laatste hoofdstuk besproken worden.

3

Literaire richtingen in de jaren '70

In het vorige hoofdstuk is onder andere de produktie van literatuur aan de orde gekomen. Niet alleen de publikatie van teksten is voorgesteld als een produktieproces, maar ook het ontstaan en de verbreiding van de artistieke reputaties van deze teksten en hun makers. Het eerste is de materiële produktie genoemd, het tweede de symbolische produktie. Beide produktieprocessen spelen zich af binnen het literaire veld. Binnen dit veld is er een wisselwerking tussen de reputaties van auteurs of critici en hun literaire functies: de tijdschriften en uitgeverijen waar zij publiceren, hun redakteursfuncties, etcetera. De reputaties van auteurs of critici zijn een middel om het literaire veld te organiseren. De aard en het succes van de reputaties hangen samen met de vorming van netwerken onder de producenten van literatuur.

Het classificeren is een van de manieren om de artistieke kenmerken van auteurs te benoemen en tot inzet te maken van het literatuurkritische debat. In deze studie zijn classificaties gedefinieerd als publikaties waarin een uitspraak wordt gedaan over de tekstuele overeenkomsten of verschillen binnen het werk van minstens drie auteurs. In deze betekenis

komt het classificeren neer op het groeperen van auteurs. De benoeming van tekstuele overeenkomsten binnen het werk van auteurs verschaft hen een literaire identiteit. Deze identiteit verstevigt de onderlinge banden en dus de onderlinge samenwerking. Op basis van deze overwegingen mag verwacht worden het classificeren een bijzondere rol speelt in de wisselwerking tussen de materiële en de symbolische produktie van literatuur. In dit hoofdstuk zullen drie globale hypothesen getoetst worden.

1 Classificaties naar richting weerspiegelen netwerken van beginnende auteurs rond literaire tijdschriften en uitgeverijen.

Het classificeren is een middel voor beginnende auteurs om de aandacht op te eisen. Een deel van de classificaties zal daarom afkomstig zijn van beginnende auteurs die onderlinge contacten onderhouden. Het publiceren in een gemeenschappelijk of eigen tijdschrift is de kontekst bij uitstek van waaruit beginnende auteurs zich kunnen presenteren als vertegenwoordigers van een nieuwe literatuur. Ook de classificaties die niet gelanceerd worden door de auteurs zelf, zullen netwerken rond tijdschriften of uitgeverijen weerspiegelen. Men neemt over het algemeen aan dat tijdschriften en de fondsen van literaire uitgeverijen een literair programma kennen. Op basis van deze aanname worden auteurs die in hetzelfde literaire tijdschrift publiceren, met elkaar in verband gebracht. De entree van nieuwe auteurs binnen het literaire veld wijzigt de bestaande posities. Het classificeren is een middel om deze veranderingen te benoemen en ze, naar gelang de inzet van de classificeerder, te bevorderen of te neutraliseren.

2 Classificaties lopen vooruit op de receptie van de geclassificeerde auteurs in de literatuurkritiek.

Het classificeren is binnen het literaire veld een instrument om naam te maken als literair auteur of criticus. Het biedt boekbesprekers een referentiekader waarmee het werk van de geclassificeerde auteurs geplaatst kan worden. Critici zullen classificaties daarom aangrijpen als hulpmiddel om nieuwe auteurs te rangschikken en te evalueren. Verder brengen classificaties op een expliciete manier onderscheid aan tussen 'wij' en 'zij', waarbij de posities van de ene groep auteurs worden aangevalen door een andere groep. Dit zal reacties oproepen van de auteurs die hun posities moeten verdedigen. Classificaties zullen daarom vaak controversen tussen auteurs of critici in het leven roepen, waarin meer of minder participanten partij zullen kiezen. Zowel in de debatten die hieruit resulteren, als in recensies en essays over de betrokkenen zullen de onderscheidingen tussen groepen auteurs en soorten literatuur aan de orde komen.

3 De netwerken van auteurs rond literaire tijdschriften en uitgeverijen passen zich aan de classificaties aan.

Via de kritische receptie hebben classificaties consequenties voor de mogelijkheden die de geclassificeerde auteurs hebben om te publiceren. De partijvorming die optreedt binnen het literaire veld naar aanleiding van een classificatie, zal de samenwerking tussen auteurs en critici reguleren. Een auteur die tot het 'vijandige kamp' gerekend wordt, zal geen grote kans maken om toegelaten te worden tot de publicatiekanalen die gedomineerd worden door een ander kamp. Het classificeren en de daaruit

voortvloeiende reputaties van auteurs of critici zal vooral op de korte termijn konsekventies hebben voor hun mogelijkheden om te publiceren. Wanneer auteurs of critici duurzame aandacht in de kritiek verworven hebben, verliest groepsvorming haar nut. Een eigen, persoonlijke naam is dan het hoogste goed. De band met een literaire beweging zal achteraf gerelativeerd en soms zelfs ontkend worden. Daarmee verdwijnen de belemmeringen om elders te publiceren dan in de eigen tijdschriften.

In hoofdstuk 2 is al aangegeven dat de posities die auteurs innemen in het literaire veld, opgevat zullen worden als het geheel aan relaties dat zij op een gegeven moment onderhouden met andere leden van het veld. Niet zozeer de kenmerken van de auteurs als wel hun onderlinge relaties staan centraal. Dit betekent dat er in de analyses die nu volgen telkens netwerken vergeleken worden. Een classificatie wordt voorgesteld als een netwerk; de samenwerking van auteurs rond literaire tijdschriften wordt omgezet in een netwerk; onderlinge evaluaties tussen auteurs worden weergegeven als een netwerk, etcetera. De classificaties staan centraal in de analyses. Om inzicht te krijgen in de oorzaken of aanleiding voor een classificatie, zal de classificatie vergeleken worden met de materiële en symbolische netwerken tussen de geclassificeerde auteurs zoals die bestonden op het moment dat de classificatie gepubliceerd werd. Eventuele konsekventies of effecten van de classificatie op de materiële en symbolische netwerken worden vastgesteld door de classificatie te vergelijken met de netwerken die ontstaan in de periode na de publikatie van de classificatie. Voor zover mogelijk zal elke classificatie dus vergeleken worden met de netwerken die

bestaan voor en na de publikatie van de classificatie. Voordat de resultaten van deze analyses gepresenteerd kunnen worden in paragrafen 3.5 tot en met 3.7, worden eerst de domeinafbakening (paragraaf 3.1), de dataverzameling en de vertaling van de data in netwerken (paragraaf 3.2) en de gebruikte analysemethode (paragraaf 3.3) behandeld. De samenhang tussen de classificaties die in de jaren '70 verschenen, laten globaal zien welke ontwikkeling er in dat decennium heeft plaatsgevonden in de receptie van beginnende auteurs (paragraaf 3.4). Het hoofdstuk sluit af met een analyse van het algemene patroon dat gevonden is in de wisselwerking tussen classificaties, materiële posities en symbolische posities (paragraaf 3.8).

Domeinafbakening

3.1

In de analyses worden netwerken vergeleken. Een netwerk is een verzameling punten en een verzameling lijnen tussen deze punten. Uit deze omschrijving blijkt dat netwerken niet direct gemeten kunnen worden. Eerst moeten er objecten gekozen worden die de punten uit het netwerk vormen. Vervolgens moet er informatie verzameld worden over hun onderlinge relaties. Pas dan kan het netwerk gereconstrueerd worden. In deze paragraaf wordt de vraag beantwoord welke netwerken onderzocht zullen worden. Wat is het domein van het onderzoek? Aangezien de netwerken zelf constructen zijn, kan de vraag alleen beantwoord worden met de verzameling punten waaruit de netwerken zullen bestaan. Literaire auteurs vormen de punten in de netwerken die onderzocht zullen worden. De selectie van de auteurs waartussen netwerken gerecon-

strueerd worden, komt nu aan de orde. In de volgende paragraaf wordt behandeld welke relaties van de geselecteerde auteurs onderzocht zullen worden en hoe de daartoe benodigde informatie verzameld is.

Classificaties vormen het uitgangspunt van het onderzoek. Het ligt dan voor de hand om de auteurs die in deze classificaties gerangschikt worden, als domein van het onderzoek te kiezen. Om met dezelfde auteurs zoveel mogelijk classificaties te kunnen onderzoeken, moeten de auteurs gekozen worden die in veel classificaties voorkomen. Aangezien auteurs doorgaans tijdens een korte periode genoemd worden in classificaties, is het zaak om een periode te kiezen waarin relatief veel classificaties gepubliceerd zijn. De jaren '70 lijken een geschikte periode. In dit decennium verschijnen er relatief veel classificaties. Bovendien vestigen enkele critici hun naam in deze jaren. Dit wettigt de verwachting dat critici partij zullen kiezen in het debat over de classificaties.

De literatuurkritische namen voor richtingen en hun ontstaansgeschiedenis zijn geïnventariseerd met behulp van een systematische zoekprocedure en de zogenaamde *sneeuwbalmethode*. Eerst is in een universiteitsbibliotheek gezocht naar titels met behulp van sleutels voor lemma's als *litteraire periodes*, *litteraire manifesten*, *literatuurgeschiedenis*, etc.²⁷ Publikaties waarin de Nederlandse,

naoorlogse literatuur aan de orde komen, zijn geïnventariseerd op classificaties naar richting. Zo zijn er onder andere een aantal literatuurgeschiedenissen geïnventariseerd. De literatuurverwijzingen bij classificaties in deze teksten zijn opgezocht en op hun beurt weer geïnventariseerd. Op deze wijze zijn de ontstaansgeschiedenissen van namen voor richtingen gereconstrueerd. De gevonden classificaties blijken in totaal 111 auteurs te bevatten.²⁸ Een groot deel van de auteurs wordt eenmaal in een richting geplaatst (59 auteurs, 53%), terwijl twee auteurs in maar liefst 11 van de 14 teksten voorkomen (D.A. Kooiman en M. 't Hart). Niet alle auteurs kunnen geselecteerd worden. Op de eerste plaats worden er bij de richtingen ook auteurs genoemd die nog geen verhalend proza publiceren, bijvoorbeeld omdat zij in de hoedanigheid van criticus genoemd worden. Verder komen er auteurs aan de orde die geruime tijd voor 1970 debuteerden. Vanuit de optiek van dit onderzoek zijn dit *voorbeelden*. In de volgende paragraaf zal duidelijk worden, dat zij alleen een rol spelen in de analyses wanneer zij genoemd worden in kritieken. Zij behoren echter niet tot het domein van het onderzoek. Verder geeft de grote spreiding in het aantal vernoemingen van auteurs al aan dat niet alle auteurs een even centrale rol hebben gespeeld in de discussie over richtingen in de jaren '70. Een aanzienlijk deel van de auteurs

²⁷ De bibliotheek van de Katholieke Universiteit Brabant beschikt via de collectie van G. Knuvelder over een relatief uitgebreide verzameling teksten die betrekking hebben op de literatuurgeschiedenis van Nederland.

²⁸ Het gaat om de teksten van Meijer (1973), Trolsky (1975), Peeters en Kaal (1975), Goedegebuure (1976), Brokken (1977), Peeters (1977), Nuis (1977a), Mertens (1979), Peeters (1979a, 1979b en 1979c), Brouwers (1979), De Rover (1979) en Nuis (1979a).

wordt incidenteel in een richting ondergebracht.

Om een duidelijk antwoord te kunnen geven op de vraag of de groepering van auteurs naar richting overeenkomt met groepsvorming wat betreft publicaties, oriëntaties en evaluaties, is het zaak om de auteurs te selecteren die in de verschillende classificaties ofwel systematisch tot eenzelfde richting gerekend zijn, ofwel systematisch tot verschillende richtingen gerekend zijn. Uiteindelijk moeten de geselecteerde auteurs zo efficiënt mogelijk de verschillende richtingen van alle classificaties weerspiegelen. Niet zozeer de representativiteit van de auteurs is het uitgangspunt voor de selectie, als wel de representativiteit van hun posities voor de classificaties die in de jaren '70 gepubliceerd zijn. Er is geen reden om te verwachten dat de geselecteerde auteurs representatief zijn voor de beginnende auteur. Het draait hier echter niet om de vraag waarom sommige auteurs wel geclassificeerd worden en andere niet. Het gaat om de vraag of classificaties verband houden met de posities die de geclassificeerde auteurs innemen.

Met veertien classificaties die onderling verschillen wat betreft het aantal richtingen dat onderscheiden wordt en de auteurs die tot richtingen gerekend worden, is het niet op het oog duidelijk welke auteurs de verschillende richtingen het best vertegenwoordigen. Een analyse van de netwerken die de verschillende classificaties vormen, is vereist om de juiste auteurs te selecteren. Deze analyse maakt gebruik van concepten uit de netwerkanalyse, die enigszins technisch zijn. Omdat zij verder in deze studie niet van belang zijn, presenteer ik eerst de resultaten (paragraaf 3.1.1) en vervolgens de analyse (paragraaf 3.1.2). Paragraaf 3.1.2, die uit de

Helvetica is gezet, kan overgeslagen worden zonder dat dit de loop van het betoog schaadt.

Selectie van auteurs: resultaten

3.1.1

Er zijn uiteindelijk 27 auteurs overgebleven voor de casus. In het vervolg zal de term *geselecteerde auteurs* verwijzen naar deze auteurs. Daarentegen zal de term *geclassificeerde auteur* gebruikt worden voor de geselecteerde auteurs die voorkomen in de classificatie die op dat moment geanalyseerd wordt. Met uitzondering van Heeresma en Vogelaar, zijn de geselecteerde auteurs in de jaren zeventig of aan het eind van de jaren '60 gedebuteerd met verhalend proza. Er kan dus met recht gesproken worden over beginnende auteurs, al lopen de debuutjaren ver genoeg uiteen om rekening te houden met verschillende 'generaties' auteurs. Tabel 1 geeft de namen van de geselecteerde auteurs, met hun debuutjaren en het aantal classificaties waarin zij genoemd worden. Deze auteurs vormen in de analyses telkens de punten van de netwerken die vergeleken worden.

Selectie van auteurs: analyse

3.1.2

De auteurs zijn als volgt geselecteerd. Er is een groslijst gemaakt met de namen van alle auteurs die voorkomen in de verzamelde classificaties. Voor elk paar van auteurs is bepaald in hoeverre zij stelselmatig een overeenkomstige positie innemen. Twee auteurs nemen dezelfde positie in wanneer zij in de verschillende classificaties met dezelfde auteurs tot een richting gerekend worden. In dit geval is er een band tussen de auteurs. Aangezien er diverse classificaties vergeleken worden, kent de overeenkomst

Tabel 1 - De geselecteerde auteurs, het aantal classificaties waarin zij voorkomen en hun debuutjaar.

Naam	Aantal classificaties	Debuut	Naam	Aantal classificaties	Debuut
Andriesse, Peter	4	1969	Marissing, L. van	2	1972
Biesheuvel, J.M.A.	9	1972	Matsier, N.	8	1976
Canaponi, P.	3	1978	Meijsing, D.	9	1974
Donkers, Jan	4	1973	Meinkema, H.	3	1974
Hart, M. 't	11	1971	Meulenbelt, A.	1	1976
Heeresma, H.	3	1962	Plomp, H.	6	1968
Hiddema, Arie B.	3	1970	Portnoy, Ethel	5	1971
Hotz, F.B.	4	1976	Robberechts, D.	2	1968
Jong, O. de	5	1977	Siebelink, J.	5	1975
Joyce&Co	5	1975	Sijtsma, Bernard	3	1971
Kellendonk, F.	6	1977	Trolsky, T.	2	1974
Keulen, M. van	7	1972	Vervoort, H.	6	1970
Kooiman, D.A.	11	1971	Vogelaar, J.F.	5	1965
Luijters, G.	6	1970			

tussen de posities van auteurs gradaties. Twee auteurs worden in meer of minder classificaties tot dezelfde richting gerekend. De auteurs komen echter niet in elke classificatie voor. Het is daarom niet zinvol om alleen te tellen hoe vaak zij in dezelfde richting worden geplaatst en hoe vaak zij tot verschillende richtingen gerekend worden. Belangrijker dan hun onderlinge band zijn hun banden met de overige auteurs. Stel dat maar een van beide auteurs in een classificatie tot een richting gerekend wordt, maar deze richting bestaat verder uit auteurs waarmee de andere auteur vaak gegroepeerd wordt. Dan wekt dit toch de indruk dat de auteurs overeenkomstige posities innemen. In het netwerk van symbolische posities dat geconstrueerd wordt met behulp van de classificaties, nemen twee auteurs sterk verschillende posities in wanneer de

ene auteur vergeleken wordt met de auteurs waarmee de tweede auteur alleen gecontrasteerd wordt, en vice versa. Hierbij betekent *vergelijken* dat auteurs tot dezelfde richting gerekend worden en *contrasteren* dat auteurs binnen een classificatie tot verschillende richtingen gerekend worden. De overeenkomst tussen twee actoren kan gemeten worden met behulp van het concept *continue afstand* (cf. Burt 1977, Knoke en Kuklinski 1982). Voor twee actoren wordt nagegaan of ze met elke andere actor dezelfde relatie hebben, namelijk of zij wel of geen band hebben. Naarmate de twee actoren minder identieke relaties hebben met de overige actoren, is de afstand (*distance*) tussen hen groter. De kwestie of beide auteurs onderling een band hebben, is onbelangrijk bij deze methode.

Bij het toepassen van deze methode moet besloten worden of het aantal malen dat auteurs vergeleken worden, verdisconteerd wordt in de berekening van de afstand tussen twee auteurs. Stel dat drie auteurs tot dezelfde richting gerekend worden, maar de eerste twee worden in 6 teksten genoemd en de derde wordt maar in 2 teksten genoemd. Wanneer de multiplicitéit van de band zonder meer verdisconteerd wordt, is de afstand tussen de tweede en derde auteur groter wat betreft hun relaties met de eerste auteur ($6-2=4$), dan de afstand tussen de derde auteur en een willekeurige andere auteur die nooit met de eerste auteur tot eenzelfde richting gerekend is ($2-0=2$). Dit is niet de bedoeling. Bovendien kan het aantal geïnventariseerde teksten waarin een bepaalde richting aan de orde komt en mogelijke onvolledigheid wat dit betreft, de resultaten sterk vertekenen. Het is beter om de relaties terug te brengen tot hun essentie: worden auteurs wel of nooit gecontrasteerd, wel of nooit tot dezelfde richting gerekend?

Vergelijkingen tussen twee auteurs wat betreft hun relaties met een derde auteur kunnen dan gewogen worden voor het aantal malen dat die derde auteur figureert in teksten over richtingen. De gedachte achter deze weging is dat twee auteurs minder op elkaar lijken wanneer zij verschillende relaties hebben met auteurs die vaker voorkomen in de discussie over richtingen, dan wanneer zij verschillende relaties hebben met auteurs die incidenteel voorkomen in deze discussie. De weging komt er in technische zin op neer dat de verschilscore voor twee auteurs wat betreft hun relatie met een derde ('1' wanneer slechts een van beiden met de derde auteur vergeleken/gecontrasteerd is, '0' wanneer ze beiden wel of juist niet vergeleken/gecontrasteerd zijn) even vaak meegeteld wordt als het aantal malen dat de derde auteur voorkomt. De

weging heeft dus geen effect wanneer beide auteurs dezelfde relatie hebben met de derde; alleen de verschillen worden vergroot. De afstand tussen twee auteurs die beide vaak voorkomen, neemt over het geheel genomen minder toe door deze weging dan de afstand tussen auteurs die weinig voorkomen. Het is de vraag of dit effect ongewenst is: wanneer auteurs incidenteel voorkomen, worden zij over het algemeen met minder auteurs vergeleken of gecontrasteerd en dus is het aantal mogelijke verschilpunten tussen combinaties van incidentele auteurs kleiner. Een lichte 'vergroting' van deze verschillen kan dan geen kwaad. De beschreven weging is toegepast.

Voor alle combinaties van auteurs die ieder in minstens twee teksten voorkwamen, is de afstand berekend. De auteurs die maar eenmaal ter sprake kwamen als lid van een richting, zijn buiten beschouwing gelaten omdat een incidentele vermelding weinig betekenis heeft. De afstanden tussen auteurs variëren van 0 tot 24.2, waarbij 0 aangeeft dat beide auteurs identieke relaties hebben met de overige auteurs. Deze auteurs zijn structureel equivalent volgens het strengste criterium. De paren met een afstand groter dan 21.7 of kleiner dan 13.0 zijn geselecteerd: deze grenzen zijn willekeurig en moeten er alleen voor zorgen dat er genoeg auteurs overblijven. Op deze manier zijn enerzijds de auteurs geselecteerd die het sterkst op elkaar lijken wat betreft hun relaties met de overige auteurs. Deze auteurs zijn structureel equivalent onder een zwakke conditie, n.l. dat de continue afstand minder is dan 13.0. Zij zijn over het algemeen tot dezelfde richting gerekend. Anderzijds zijn er auteurs geselecteerd die het meest van elkaar verschillen en die vermoedelijk dus verschillende richtingen vertegenwoordigen binnen de classificaties.

De auteurs op de lijst met lage afstanden vormen vijf losse clusters: een cluster dat herkend kan worden als het REVISORPROZA (Kooiman, Kellendonk, Matsier, Meijsing, Canaponi, maar ook Ferron), één met zgn. EXPERIMENTELE AUTEURS (Vogelaar, Robberechts, Van Marissing, Ten Berge, Bernlef, maar ook Trolsky), een cluster met ROMANTISCH-DECADENTEN (Siebelink, Joyce&Co), twee clusters die niet goed thuis te brengen zijn (Rudolf Geel, Theo Kars en Biesheuvel, Hotz) en een groot cluster met de zgn. REALISTEN, waarvan een deel wel sterk lijkt op Heere Heeresma en een deel dat minder op hem lijkt. In totaal zijn dit 42 auteurs: te veel voor de casus. Het lijkt verstandig om in ieder geval de herkenbare clusters met minstens enkele auteurs te vertegenwoordigen in de casus: Siebelink en Joyce&Co, Van Marissing, Robberechts, Trolsky en Vogelaar, Biesheuvel en Hotz. Van de REALISTEN en de REVISORAUTEURS moeten degenen geselecteerd worden die sterk contrasteren met andere auteurs. Bij de REVISORAUTEURS zijn dit alle auteurs minus Ferron. Van de REALISTEN contrasteren m.n. 't Hart en De Jong met de EXPERIMENTELE AUTEURS. Verder blijven er veel REALISTEN over die contrasteren met de REVISORAUTEURS (16). Zes van hen komen maar in twee teksten voor, de resterende 10 worden geselecteerd. Tijdens het verzamelen van gegevens over deze auteurs bleek dat de recensies over het vroege werk van Maartje Luccioni ontbraken in de verzameling van het Letterkundig Museum. Zij is om die reden niet in het onderzoek betrokken. Tenslotte lijkt het verstandig om enkele van de overige auteurs te selecteren: Jan Donkers omdat hij een tussenpositie inneemt tussen de bulk van de REALISTEN en 't Hart en De Jong; Ethel Portnoy en Anja Meulenbelt in verband met de FEMINISTISCHE LITERATUUR die zich in de tweede helft van de jaren '70 aandient.

Dataverzameling en reconstructie van de netwerken

3.2

In hoofdstuk 2 zijn een aantal activiteiten genoemd waarop posities in het literaire veld gebaseerd zouden zijn. Dit zijn enerzijds activiteiten zoals het publiceren in tijdschriften of bij uitgevers, die leiden tot materiële, tastbare producten. Anderzijds zijn het symbolische activiteiten, handelingen op het vlak van de beeldvorming over producten en hun makers. Voorbeelden van dergelijke activiteiten zijn beoordelingen in recensies en uitspraken waarin teksten naar aard worden vergeleken of onderscheiden. Het is de bedoeling om de relaties tussen de auteurs op basis van deze activiteiten om te zetten in netwerken die vervolgens vergeleken worden met de classificaties. Op basis van tijdschriftpublicaties moet bijvoorbeeld een netwerk rond tijdschriften geconstrueerd worden dat weergeeft op welke wijze de auteurs rond de literaire tijdschriften gegroepeerd zijn. Welke gegevens worden gebruikt om deze netwerken op te stellen en welk criterium wordt gehanteerd om op een gegeven moment een band aanwezig te veronderstellen tussen twee auteurs? In deze paragraaf komt de operationalisering van de verschillende relaties aan de orde en worden de verzamelde gegevens beschreven.

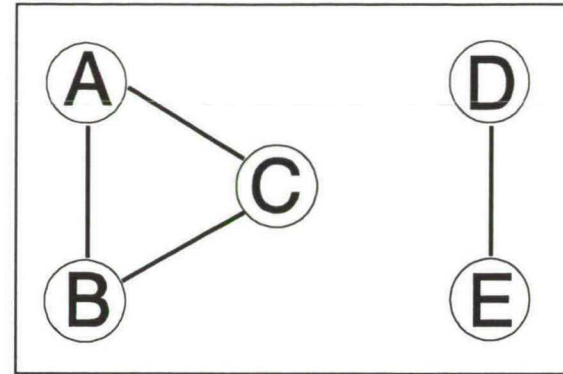
Classificaties

3.2.1

Een aantal teksten waarin contemporaine literatuur in richtingen verdeeld worden, vormen het startpunt in de selectie van auteurs. Bij het verzamelen van

gegevens over deze auteurs kwamen er nieuwe classificaties boven water.²⁹ Niet al deze classificaties kunnen gebruikt worden in de analyses. De classificatie moet aan twee voorwaarden voldoen. Op de eerste plaats moeten er minstens twee van de voor dit onderzoek uitgekozen auteurs in voorkomen. Deze minimumeis vormt in de praktijk geen obstakel. De tweede eis is dat de classificatie de geselecteerde auteurs in minstens twee verschillende richtingen moet verdelen. Wanneer alle auteurs tot dezelfde richting gerekend worden, is er geen contrast mogelijk, geen mogelijkheid tot het vergelijken van groepen. Door dit tweede criterium vallen een aantal classificaties af. Er blijven elf classificaties over (zie tabel 2). In elke classificatie wordt een aantal richtingen onderscheiden. Alleen de 27 auteurs die geselecteerd zijn voor dit onderzoek worden bij de richtingen genoemd. Voor zover mogelijk, is er uit de tekst een steekwoord gekozen waarmee een richting getypeerd wordt.

Een classificatie kan voorgesteld worden als een netwerk. Elke richting vormt binnen dat netwerk een cluster van auteurs die onderling verbonden zijn, maar geen banden onderhouden met de auteurs die tot andere richtingen gerekend worden. In deze vorm vertegenwoordigt de classificatie de meest extreme vorm van groepsvorming, namelijk de situatie dat er alleen binnen de groepen banden

Figuur 1 - Een classificatie, weergegeven als een netwerk van richtingen

bestaan en dat alle leden van een groep onderling verbonden zijn. Een dergelijke structuur heet in de literatuur over netwerkanalyse een *block*. Het netwerk in figuur 1 geeft een eenvoudige classificatie weer, met twee richtingen die bestaan uit resp. drie auteurs (A, B en C) en twee auteurs (D en E). De omzetting van de classificaties uit de literatuurkritische teksten in netwerken waarin auteurs in onderling geïsoleerde blokken verdeeld zijn, doet niet altijd recht aan de nuances die de classificatoren aanbrengen. Soms zal het onderscheid tussen richtingen zo scherper worden dan de classificator wellicht bedoelde. Deze schematisering draagt echter bij aan de helderheid van de analyses.

²⁹ De classificaties kwamen aan het licht tijdens de inventarisatie van de kritieken over de geselecteerde auteurs. Verderop in deze paragraaf, bij de bespreking van de inhoudsanalyse van de kritieken, wordt de systematiek van de dataverzameling uitgelegd.

Tabel 2 - Classificaties van contemporaine literatuur in de jaren '70.

- 1 - Peeters (1973)
 - a DE HOLLANDSE KIJK : 't Hart, Hiddema en Luijters
 - b NIET ONBENULLIG : Andriesse, Donkers, Kooiman en Plomp
 - c [] : Heeresma.
 - 2 - Geel (1974)
 - a [] : Donkers, Van Keulen, Luijters en Vervoort
 - b MARXISME : Van Marissing en Vogelaar.
 - 3 - Trolsky (1975)
 - a VORM-EXPERIMENTELEN : Vogelaar
 - b REALISTISCHE SCHOOL : Biesheuvel, Van Keulen en Luijters
 - c PARTIJLOZEN : Kooiman.
 - 4 - Peeters en Kaal (1975)
 - a POLITIEKE IDEOLOGIE : Van Marissing en Vogelaar
 - b CULTURELE IDEOLOGIE : Donkers en 't Hart
 - c PSYCHOPATHOLOGIE : Kooiman
 - d PSYCHOLOGIE VAN HET INDIVIDU : Andriesse, Van Keulen, Luijters, Sijsma en Vervoort
 - e UNIVERSELE MYTHOLOGIE : Plomp
 - f ROMANTISCH-LYRISCH : Joyce&Co en Trolsky
 - g [] : Biesheuvel.
 - 5 - Goedegebuure (1976)
 - a VERTELLERS VAN DE REVISOR : Donkers, Hotz, Kooiman, Matsier en Meijsing
 - b VERVREEMDERS : Van Marissing, Robberechts en Vogelaar
 - c KLEINBURGERLIJK REALISME : 't Hart, Hiddema, Van Keulen, Luijters, Meinkema, Plomp en Sijsma
 - d PASTICHE VAN DE DECADENTIE : Joyce&Co, Siebelink en Trolsky
 - e [] : Biesheuvel.
 - 6 - Hogeweg (1977)
 - a PROPRIA CURES HOEK : Andriesse, Donkers, Van Keulen, Luijters en Vervoort
 - b ZELFDE SFEER : Heeresma en Meinkema
 - c [] : Kooiman en Matsier.
-

<Tabel 2 - vervolg>

- 7 - Brokken (1977)
 - a ACADEMISTEN : Kellendonk, Kooiman, Matsier en Meijsing
 - b DECADENTIE : Joyce&Co en Siebelink
 - c ANEKDOTISCHE LITERATUUR : Biesheuvel, 't Hart en De Jong
 - d FEMINISTISCH : Meinkema, Meulenbelt en Portnoy.
 - 8 - Nuis (1977a)
 - a IRONISCH REALISME : Biesheuvel, 't Hart, Heeresma, Hotz, De Jong, Van Keulen, Plomp, Portnoy en Vervoort
 - b [uitzondering op a] : Siebelink
 - c LITERAIR-THEORETISCH : Kooiman, Matsier en Meijsing
 - d MARXISTISCH : Vogelaar.
 - 9 - Brouwers (1979)
 - a SCHOONHEID EN PROPERHEID : 't Hart en Meijsing
 - b NEO-ROMANTICI : Andriesse, Heeresma, Hiddema, Van Keulen, Luijters en Plomp
 - c RASTERSTROMING : Robberechts en Vogelaar.
 - 10 - De Rover (1979)
 - a ZEVENTIGERS : Andriesse, Donkers, Heeresma, Hiddema, Van Keulen, Luijters, Plomp en Vervoort
 - b BEKENTENISLITERATUUR : 't Hart
 - c SYMBOLISME/ROMANTISCH-DECADENT : Canaponi, De Jong, Joyce&Co, Kellendonk, Kooiman, Matsier, Meijsing en Siebelink.
 - 11 - Peeters (1979c)
 - a IDEALISTEN : Canaponi, Kellendonk, Kooiman, Matsier en Meijsing
 - b MENGSEL REALISME/IDEALISME : Biesheuvel, 't Hart, Hotz, De Jong en Portnoy
 - c REALISTEN : Donkers en Vervoort.
-

3.2.2 Netwerken rond literaire tijdschriften

Richtingen in de literatuur worden vaak verbonden aan literaire tijdschriften. Het tijdschrift zou functioneren als het podium voor een bepaald type literatuur. De literaire voorkeuren van de redactie zou een stempel drukken op de inhoud van het tijdschrift. Het tijdschrift waarin een auteur publiceert wordt dan in feite gebruikt om diens werk te typen. Het gegeven dat twee auteurs in eenzelfde tijdschrift publiceren wordt opgevat als een teken van overeenkomst. De operationalisering van samenwerking rond tijdschriften ligt dan voor de hand: registreer de tijdschriftbijdragen van alle auteurs en beschouw de medewerkers van een tijdschrift als onderling verbonden. Deze operationalisering moet op enkele punten nader uitgewerkt worden.

Op de eerste plaats dient er een keuze te worden gemaakt welke periodieken als literaire tijdschriften worden aangemerkt en welke niet. Over het literaire karakter van een aantal tijdschriften bestaat grote overeenstemming binnen het literaire veld: de naslagwerken noemen stevast namen als *Maatstaf*, *Raster*, *Tirade*. Daar staan randgevallen tegenover waarbij de onderzoeker voor een moeilijke keuze komt te staan. *Propria Cures* is zo'n randgeval. Ooit begonnen als studentenweekblad, maken voormalige redacteurs in een geschiedenis over dit blad aanspraak op de status van "literair-satirisch weekblad voor de culturele *incrowd* van Nederland". Het blad zou in de jaren '70 "gezien [worden] als een zelfstandige literaire stroming, het 'Nieuwe Realisme'." (citaten uit: Ligtenberg en Polak 1990:10). Meer en minder officiële naslagwerken als de

Bibliografie van Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland (Assche en Baeyens) en *Literaire tijdschriften van 1885 tot heden* van Bakker (1985) vermelden *Propria Cures* echter niet als literair tijdschrift. De naam van dit tijdschrift duikt diverse malen op in de teksten bij de classificaties. Daarom zijn de publikaties in dit tijdschrift toch geregistreerd. Helaas maken de medewerkers van dit blad veelvuldig gebruik van pseudoniemen en schuwen zij het niet om artikelen te ondertekenen met de naam van een ander. In de aflevering waarin Peter Andriesse aankondigt dat er geen artikelen meer van zijn hand in *Propria Cures* zullen verschijnen, wordt bijvoorbeeld elke bijdrage ondertekend met diens naam. Bij de registratie is rekening gehouden met de mystificaties die opgehelderd worden in de studie van Ligtenberg en Polak (1990). Niet alle mystificaties zijn daarmee overigens opgelost.

In literaire tijdschriften verschijnen allerlei soorten bijdragen: beschouwend proza, gedichten, verhalen, reacties, etcetera. Moeten al deze bijdragen op dezelfde manier behandeld worden? Voor de netwerken rond literaire tijdschriften worden alleen de fictionele bijdragen in beschouwing worden genomen, d.w.z. verhalend proza, poëzie en toneel. Dit type teksten wordt geclassificeerd, dus mag verwacht worden dat juist bij deze bijdragen gelet wordt op het tijdschrift waarin ze verschijnen. Bij beschouwingen is de betekenis van het tijdschrift waarin ze verschijnen minder duidelijk: voor themanummers worden meestal medewerkers aangetrokken op basis van hun deskundigheid op een bepaald terrein, in plaats van hun literaire gezindte of komaf. Verder kunnen beschouwingen in een tijdschrift reacties zijn van auteurs die vanuit dit tijdschrift aangevallen werden:

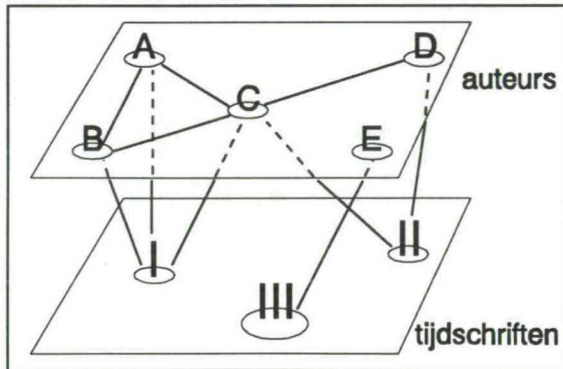
dergelijke bijdragen kunnen niet bepaald als 'samenwerking' opgevat worden. Overigens blijken themanummers soms ook fictionele bijdragen te bevatten van de meest uiteenlopende auteurs. Het themanummer over vrouwen en literatuur in *De Revisor* bevat bijvoorbeeld korte verhalende schetsen van onder andere Maarten 't Hart, Lidy van Marissing, Hannes Meinkema en Jan Siebelink. Dit levert plotseling banden op tussen de ACADEMIST Kooiman, de REALIST 't Hart, EXPERIMENTELEN als Van Marissing, een FEMINISTE als Meinkema en de ROMANTISCH-DECADENT Siebelink. Deze banden zijn incidenteel, want het is de enige maal dat zij in *De Revisor* publiceren in de jaren '70. Het themanummer veroorzaakt een trendbreuk in de samenhang tussen tijdschriften en classificaties zonder dat er een reden is om aan te nemen dat de classificaties daar de oorzaak voor zijn. Ook fictionele bijdragen in themanummers, die overigens slechts 4 procent (12 van de 288) van de geregistreerde bijdragen vormen, worden daarom buiten beschouwing gelaten.

De publikatie van een artikel in een literair tijdschrift is een incident in de tijd. Binnen welke tijdspanne moeten twee auteurs in hetzelfde tijdschrift publiceren om een band te krijgen in het netwerk rond tijdschriften? Het meest stringent is de eis dat de auteurs in dezelfde aflevering van hetzelfde tijdschrift gepubliceerd moeten hebben. De meest tolerante eis is de voorwaarde dat er minstens één tijdschrift is waarin de auteurs in de jaren '70 beide gepubliceerd hebben. Het is zaak om tussen deze twee extremen een operationalisering te kiezen die plausibel en hanteerbaar is in het licht van de vragen die beantwoord moeten worden. De auteurs publiceerden gemiddeld ongeveer eens per jaar in

een literair tijdschrift (het gemiddeld aantal tijdschriftpublicaties per jaar per auteur is 0.95). Het lijkt dus niet zinvol om de overlap te berekenen over een periode korter dan een jaar. Veel auteurs zouden dan bij gebrek aan publikaties buiten beeld blijven. Aan de andere kant moet de periode niet te ruim genomen worden omdat een incidentele publikatie dan erg lang konsekventies heeft voor de netwerkstructuur. Een periode van twee jaar lijkt een goede keus. De geclassificeerde auteurs blijken in 80 procent van de gevallen binnen een periode van twee jaar voor het verschijnen van de classificatie gepubliceerd te hebben. Dit zou 90 procent zijn wanneer er een periode van drie jaar bekeken wordt. Maar dan vervalt de mogelijkheid om de drie classificaties uit 1977 te vergelijken met de netwerken die naderhand ontstaan, omdat er alleen gegevens uit de jaren '70 verzameld zijn. De auteurs die voorafgaand aan de classificatie geen creatieve bijdragen aan een tijdschrift leverden, zijn hierbij overigens niet meegeteld.

Het criterium voor een band tussen twee auteurs in het tijdschriften-netwerk is dus dat er minstens één tijdschrift moet zijn waarin zij beide een fictionele bijdrage publiceerden in de voorafgaande twee jaar. Hebben zij daarentegen alleen in verschillende tijdschriften gepubliceerd, dan wordt dit opgevat als een contrast tussen de auteurs. Bijdragen in themanummers worden daarbij, zoals gezegd, niet meegeteld. Het criterium heeft de volgende inhoudelijke betekenis. Van classificaties wordt verwacht dat zij de samenwerking rond tijdschriften in de voorgaande twee jaar weerspiegelen en de publikaties in de komende twee jaar beïnvloeden. Literatoren zouden bij het classificeren geen rekening houden met de

publicaties in literaire tijdschriften die ouder zijn dan twee jaar. Dit klinkt plausibel. Figuur twee geeft aan welk netwerk ontstaat, wanneer de auteurs A, B en C in de voorafgaande twee jaar in tijdschrift I publiceerden, auteurs C en D in tijdschrift II publiceerden en auteur E in tijdschrift III publiceerde. Het bovenste vlak geeft het netwerk van auteurs weer, dat vergeleken zal worden met de classificaties als netwerken. De lijnen tussen de auteurs zijn geïnduceerd uit de lijnen tussen het bovenste en het onderste vlak, die hun publicaties in literaire tijdschriften weergeven.

Figuur 2 - Een netwerk rond literaire tijdschriften

De verschijningsdatum van tijdschriftafleveringen wordt soms op de maand nauwkeurig aangegeven en soms op het kwartaal. De minst nauwkeurige datering is maatgevend voor de datering van het geheel. De tijdschriftbijdragen zijn daarom gedateerd op het kwartaal waarin zij verschenen. Per kwartaal kan er nu een netwerk opgesteld worden op basis van de tijdschriftbijdragen in dat kwartaal

en de zeven voorafgaande kwartalen. De classificatie kan vervolgens vergeleken worden met het netwerk dat berekend wordt over de acht kwartalen die voorafgaan aan het kwartaal waarin de classificatie gepubliceerd wordt en met het netwerk over de twee jaar erna. Deze manier van dateren wordt bij alle andere netwerken gehanteerd, behalve bij de netwerken rond uitgeverijen.

De tijdschriftpublicaties zijn geregistreerd met behulp van de *Bibliografie voor Literaire Tijdschriften in Nederland en Vlaanderen* of op basis van de tijdschriften zelf wanneer zij niet voorkomen in deze bibliografie. In het eerste geval is de genre-indeling van de bibliografie overgenomen, in het tweede geval is het genre door de onderzoeker bepaald. In een enkel geval kan er gediscussieerd worden of een bijdrage beschouwend dan wel verhalend proza is. Het artikel 'Pro Domo' van J.F. Vogelaar in *Raster* (1970) wordt bijvoorbeeld in het register op de bijdragen in dit blad als essay en als proza geclassificeerd. Maar over het geheel genomen is de genre-toekenning zo onproblematisch dat het niet de moeite waard lijkt om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te onderzoeken. Uiteindelijk zijn bijdragen geregistreerd in *Bzzlletin*, *De Gids*, *Hollands Maandblad*, *Kentering*, *Maatstaf*, *Raam*, *Raster*, *De Revisor*, *Tirade*, *Gedicht*, *Mandala*, *Horus*, *Tijd Schrift*, *Chrysallis*, *Soma* en *Propria Cures*. Slechts één auteur publiceerde in de jaren '70 geen fictie in een literair tijdschrift, namelijk Anja Meulenbelt. De overige auteurs publiceerden incidenteel in een tijdschrift of droegen regelmatig bij aan een of meer tijdschriften.

3.2.3 Netwerken van tijdschriftredacteurs

Publikaties vormen niet de enige band tussen auteurs en tijdschriften. Ook de samenstelling van de redactie kan gebruikt worden om groepsvorming rond tijdschriften in kaart te brengen. De vertaling van redacteurschappen naar banden tussen personen ligt voor de hand. Men is gedurende een zekere tijd redacteur van een tijdschrift en in die periode dient men meestal letterlijk samen te werken met enkele anderen. Zolang twee auteurs redacteur zijn van hetzelfde tijdschrift, is er een band. Het is echter de vraag of deze band geen rol meer speelt vanaf het moment waarop een redacteur uittreedt. Redacteursfuncties wisselen elkaar niet zo regelmatig af als boekpublicaties of tijdschriftartikelen. Vermoedelijk werkt een redacteurspost daarom lang na in de beeldvorming. Om die reden kies ik ervoor om ook een band te veronderstellen tussen de redacteurs van een tijdschrift en alle voormalige redacteurs. Alleen de intree in de redactie van een ander tijdschrift maakt de associatie met het eerdere tijdschrift ongedaan. Een optreden als gastredacteur zal echter niet zo'n grote invloed hebben op de beeldvorming. Alleen reguliere redacteursfuncties zullen daarom in beschouwing worden genomen.

3.2.4 Netwerken rond uitgeverijen

Rond uitgeverijen zouden, net als rond tijdschriften, auteurs zich verzamelen die een overeenkomstige literatuur voorstaan. De auteurs geven een profiel aan het fonds en vermoedelijk drukt het fonds zijn stempel op het beeld dat er van een auteur ontstaat.

De groepsvorming rond uitgeverijen kan weergegeven worden in een netwerk met banden tussen de auteurs die bij eenzelfde uitgever publiceren.

Met behulp van het *Kritisch Lexicon van de nederlandstalige literatuur na 1945* en *Brinkman's Cumulatieve Catalogus* is geregistreerd bij welke uitgevers de geselecteerde auteurs gepubliceerd hebben. Wetenschappelijke uitgaven of schoolboeken, bibliothele uitgaven, herdrukken (waaronder uitgaven als *Bulkboek*) en uitgaven waarbij de voor dit onderzoek relevante auteur alleen verantwoordelijk was voor de inleiding of samenstelling, zijn buiten beschouwing gelaten. Net als bij de tijdschriftbijdragen is het beschouwende proza buiten de analyses gelaten. Essaybundels en studies vormden overigens maar één procent van het geregistreerde aantal boekpublicaties. Voor de periode 1970-1979 zijn er 126 boekpublicaties gevonden. Dit zijn overigens niet allemaal verschillende boeken: een enkele coproductie van geselecteerde auteurs is dubbel geteld. Gemiddeld publiceerden de auteurs eens in de twee jaar een boek.

Onder welke voorwaarden rekenen we twee auteurs tot hetzelfde fonds? Weinig auteurs publiceren altijd bij dezelfde uitgeverij. Sommige auteurs publiceren incidenteel een boek bij een andere dan hun vaste uitgeverij, andere maken in de loop van de tijd een definitieve overstap naar een andere uitgever. Het is daarom verstandig om, net als bij de tijdschriften, telkens over een niet al te lange periode terug te kijken waar een auteur uitgegeven wordt. Anders beïnvloedt een incidentele publikatie of een 'verlaten' uitgever het netwerk rond uitgeverijen te lang. Anderzijds moet er telkens lang genoeg teruggekeken worden om van de meeste auteurs

publikaties te vinden. De verschijningsdatum van een boek is meestal een jaartal. Een nauwkeuriger datum, bijvoorbeeld op kwartaal of maand, is achteraf vaak niet te achterhalen en daarbij onbetrouwbaar. We zijn nu dus genooddacht om in termen van kalenderjaren te denken in plaats van kwartalen, zoals bij de tijdschriften. In ruim de helft van de gevallen hebben geclassificeerde auteurs een boek gepubliceerd in het kalenderjaar waarin de classificatie verscheen. Wanneer de banden die boekpublicaties tussen auteurs aanbrengen bepaald worden op basis van de publikaties binnen één kalenderjaar, ontbreken er dus voor veel auteurs gegevens. Wanneer tevens de publikaties in het kalenderjaar vóór de classificatie worden meegerekend, wordt in ruim 85 procent van de gevallen minstens één publikatie gevonden. Dit is een acceptabel percentage. Zoals reeds is aangestipt bij de publikaties in literaire tijdschriften, is dit de maximale periode waarbij nog een samenhang bepaald kan worden tussen de classificaties uit 1977 en de netwerken rond uitgeverijen die erna ontstaan. Dit is een argument om de periode niet langer te maken. Twee auteurs zullen dus tot eenzelfde fonds gerekend worden wanneer zij in het betreffende of voorgaande kalenderjaar bij eenzelfde uitgever publiceerden.

De datering van netwerken rond uitgeverijen met behulp van kalenderjaren heeft konsekventies voor de analyses die straks volgen. Wanneer een classificatie in het begin van een jaar verschijnt, wordt zij vergeleken met boekpublicaties die voor een deel na de classificatie verschenen. Deze aanpak is niet ideaal maar evenmin volstrekt verwerpelijk. In tegenstelling tot tijdschriftpublicaties, staan boekpublicaties van beginnende auteurs meestal lang op

stapel. Boeken worden vaak van tevoren aangekondigd. Het is dus niet absurd om te veronderstellen dat een literator op het moment dat zijn classificatie verschijnt, weet waar auteurs gaan publiceren.

Oordelen en vergelijkingen: dataverzameling

3.2.5

Om de kwaliteitsoordelen over en vergelijkingen naar aanleiding van het werk van een auteur te registreren, moet er een inhoudsanalyse uitgevoerd worden op literatuurkritische teksten. Dit werpt drie vragen op: welk corpus van teksten wordt geanalyseerd, op welke wijze worden zij gecodeerd en hoe betrouwbaar zijn de coderingen? Omdat de netwerken rond oordelen en vergelijkingen gebaseerd zijn op dezelfde teksten en tegelijk gecodeerd zijn, behandel ik de dataverzameling en de betrouwbaarheid van de coderingen voor beide typen gegevens nu samen. In de volgende twee paragrafen wordt uiteengezet hoe de gecodeerde waardeoordelen en vergelijkingen vertaald worden naar banden in netwerken.

Er is naar gestreefd om alle artikelen over de geselecteerde auteurs te verzamelen die in de jaren '70 in literaire tijdschriften of in de landelijke, Nederlandse dag- en weekbladen verschenen. Interviews met de auteurs die verschenen in regionale bladen zijn daaraan toegevoegd. De gegevensverzameling beperkt zich tot de landelijke dag- en weekbladen omdat aangenomen wordt dat dit de bladen zijn die gelezen worden door critici en auteurs. Uiteenlopende feiten ondersteunen deze aanname. Verwijzingen in literatuurgeschiedenissen naar classificaties uit de jaren '70 betreffen nooit

publikaties in regionale dagbladen. Wanneer critici in hun recensies reageren op uitspraken van collega's, dan zijn dit altijd de collega's die in de landelijke bladen publiceren. Publikaties in regionale bladen lijken geen actieve rol te spelen in de beeldvorming binnen de landelijke literatuurkritiek. Interviews met auteurs in deze bladen vormen misschien een uitzondering vanwege het belang dat over het algemeen gehecht wordt aan hun uitspraken. Vandaar dat interviews uit regionale bladen wel geselecteerd zijn.

De artikelen in literaire tijdschriften zijn opgespoord met behulp van de gegevens die ook gebruikt zijn om de samenwerking rond literaire tijdschriften te analyseren. De artikelen uit dag- en weekbladen zijn verzameld via het knipselarchief van het Nederlands Letterkundig Museum te Den Haag. De kans bestaat dat er kritieken in dit archief ontbreken of zoek zijn geraakt. Niettemin mag aangenomen worden dat de dekking van artikelen uit de landelijke bladen bevredigend is.

Voor elke tekst is het oordeel van de criticus over het besproken boek of oeuvre geregistreerd met behulp van drie categorieën: *positief*, *onduidelijk* en *negatief*. Dit oordeel wordt bepaald aan de hand van de evaluatief geladen termen die de criticus gebruikt. Bij voorkeur is gelet op de minst ambigue termen als *goed*, *slecht*. Gevallen van duidelijke ironie worden als zodanig opgevat: wanneer een auteur de grond in wordt geprezen, dan wordt dit als een negatief oordeel opgevat. Wanneer er geen oordeel wordt waargenomen in de tekst en in het geval dat de positieve en negatieve opmerkingen elkaar in evenwicht houden, is de categorie *onduidelijk* gebruikt. Wanneer beschouwend proza

besproken wordt en wanneer iemand reageert op een recensie of essay, wordt er meestal geen kwaliteitsoordeel geveld maar wordt er een stelling ingenomen: de criticus is het eens of oneens met de beschouwing. Daarom is het oordeel bij teksten over beschouwend proza gecodeerd als *eens*, *neutraal* en *oneens*.

Studenten van de Letterenfaculteit in Tilburg hebben gebruik gemaakt van een deel van deze teksten voor een eigen onderzoek in het kader van hun doctoraalonderwijs. Zij hebben het eindoordeel van boekbesprekingen op de hierboven omschreven wijze gecodeerd. De overeenstemming tussen hun coderingen en die van de onderzoeker geeft een beeld van de betrouwbaarheid van deze registratie. In totaal zijn er 226 oordelen dubbel geregistreerd. In 77 procent van de gevallen kozen onderzoeker en student onafhankelijk van elkaar exact dezelfde categorie. In 16 procent van de gevallen koos de ene beoordelaar de neutrale categorie en de andere de positieve of negatieve categorie. Over het algemeen gebruikten de studenten de neutrale categorie minder vaak dan de onderzoeker. Slechts in de resterende 7 procent van de gevallen kwamen de twee beoordelaars tot tegengestelde oordelen. In 10 van de 15 gevallen zag de onderzoeker dan een negatief oordeel terwijl de studenten een positief oordeel constateerden. Voorkennis over de diskwalificerende strekking van bepaalde begrippen en voorbeelden speelt hierbij een rol. Wanneer van een auteur gezegd wordt dat hij een nieuw hoogtepunt in de wereldliteratuur vertegenwoordigt sinds Courth-Mahler, is enige kennis over de culturele status van laatstgenoemde auteur nodig om de ironie en negatieve strekking van de uitspraak in te zien.

De gestandaardiseerde interbeoordelaars-overeenstemming (Cohen's Kappa³⁰) bedraagt 0.60. Wanneer de twee studenten die relatief sterk afwaken van de onderzoeker (0.47 en 0.53) worden weggelaten, stijgt deze index naar 0.69. Is dit voldoende? Volgens Muskens (1980:131, 141) wordt bij conventie een coëfficiënt van 0.80 en hoger als voldoende beschouwd om te spreken van een betrouwbare codering. Een overeenstemmingscoëfficiënt van 0.60 beschouwt hij als de ondergrens om nog te spreken van een 'manipuleerbare' betrouwbaarheid. Wanneer de coëfficiënt namelijk onder de 0.60 ligt, heeft het zijns inziens geen zin om het meetinstrument te verbeteren door betere omschrijving van de procedure, training van de beoordelaars, etc. Aangezien het vanwege de onderwijssituatie niet mogelijk was om een strikte codeerinstructie te hanteren, is het behaalde resultaat mijns inziens toch acceptabel.

In dezelfde teksten zijn ook vergelijkingen gecoëdeerd. Elke keer dat het werk van de besproken auteur naar aard of inhoud vergeleken wordt met het werk van een andere auteur, wordt dit geregistreerd. Vergelijkingen waarin auteurs naar literaire waarde worden ingeschaald, de zogenaamde relatieve vergelijkingen waarin de ene auteur "beter" of "minder interessant" wordt gevonden dan een andere auteur, blijven buiten beschouwing. Er is niet altijd sprake van een inhoudelijke vergelijking wanneer er

een auteursnaam valt in een recensie. In een stapel-recensie worden de besproken auteurs bijvoorbeeld niet altijd met elkaar in verband gebracht. Het is dus aan de beoordelaar om uit te maken of de auteur van het artikel een verwantschap, invloed, thematische overeenkomst etcetera, suggereert tussen de auteur die besproken wordt en de auteurs die in de bespreking genoemd worden. Uitspraken van een geïnterviewde auteur over diens literaire voorbeelden worden overigens ook als vergelijkingen beschouwd: de geïnterviewde auteur spreekt zich uit over de invloeden die zijn werk ondergaan heeft.

Telkens wordt bepaald of er een overeenkomst of juist een contrast tussen de vergeleken auteurs wordt gezien. In principe wordt elke vergelijking als een overeenkomst gekwalificeerd. Kennelijk deed het werk de bespreker denken aan de teksten van een ander. Alleen wanneer van twee auteurs expliciet gezegd wordt dat hun werk verschillend is, wordt de vergelijking als een contrast gecodeerd.³¹ De betrouwbaarheid van deze codering is getest op basis

³⁰ Cf. Landis en Koch (1975a en 1975b). Cohen's Kappa standaardiseert de overeenstemming tussen de beoordelaars voor de overeenstemming die op basis van toeval verwacht moet worden.

³¹ In eerste instantie werd ook een categorie 'neutraal' gebruikt wanneer er niet duidelijk een overeenkomst of een contrast tussen de genoemde auteurs werd verondersteld. De codering van onderzoeker en student waren toen identiek bij 71 procent van de auteurs. De gestandaardiseerde beoordelaarsbetrouwbaarheid was 0,50 (Cohen's Kappa). De discrepantie tussen de beoordelaars deed zich met name voor rond de neutrale categorie. De studenten pasten deze categorie vaak toe waar de onderzoeker een overeenkomst constateerde. Omdat overeenkomsten eerder gesuggereerd dan beargumenteerd worden bij dit soort vergelijkingen en omdat dit de betrouwbaarheid van de codering vergroot, is gekozen voor een <vervolg>

van een steekproef van 50 teksten die behalve door de onderzoeker ook door studenten gecodeerd zijn. Hoewel de steekproef is getrokken uit de artikelen vormt elke auteur, uitgezonderd de besproken auteur, die genoemd wordt binnen de artikelen de analyse-eenheid voor de betrouwbaarheidstest. De codeur moet bij elke auteursnaam de beslissing nemen of er sprake is van een inhoudelijke vergelijking en zo ja, of daarbij een contrast benadrukt wordt. Elke genoemde auteur wordt dus ingedeeld in een van de drie categorieën: *geen vergelijking*, *inhoudelijke overeenkomst* en *inhoudelijk contrast*. De betrouwbaarheid van deze codering is matig (Cohen's Kappa is 0.56). Naast nauwkeurigheid spelen kennis over de literatuur en interpretatie van uitspraken hier een rol. Je moet nu eenmaal weten dat Prometheus en Hylas geen auteursnamen zijn.

3.2.6 Netwerken tussen auteurs op basis van vergelijkingen

Er zijn twee soorten vergelijkingen geregistreerd die van belang zijn voor dit onderzoek. Vergelijkingen waarin een verband gelegd wordt tussen twee van de geselecteerde auteurs en vergelijkingen waarin slechts een van beide auteurs voor dit onderzoek geselecteerd is. In het eerste geval worden twee geselecteerde auteurs direct vergeleken. De vergelijking kan zonder omwegen vertaald worden in een

band tussen beide auteurs. Deze band is positief geladen wanneer er een overeenkomst gesuggereerd is en negatief wanneer er een contrast is aangebracht door degene die de vergelijking trok. De netwerken die zo ontstaan, worden in het vervolg netwerken van vergelijkingen genoemd. In het tweede geval kunnen twee van de geselecteerde auteurs indirect vergeleken worden. Een vergelijking tussen een hedendaagse auteur en een Nederlandse voorganger of een buitenlandse auteur kan opgevat worden als een uitspraak over de literaire oriëntatie en voorbeelden van een auteur. Wanneer nu twee beginnende auteurs met hetzelfde voorbeeld vergeleken worden, delen zij als het ware een literair voorbeeld. Deze netwerken worden verder netwerken rond literaire voorbeelden genoemd. De vergelijkingen leveren dus twee netwerken op met verschillende betekenissen. Op de eerste plaats een netwerk dat de inhoudelijke verschillen en overeenkomsten tussen de auteurs weergeeft zoals die geëxpliciteerd zijn in literatuurkritieken. Het tweede netwerk weerspiegelt het beeld dat er in de kritiek bestaat over de literaire voorbeelden die auteurs delen.

In totaal zijn er 1081 vergelijkingen geregistreerd en 226 oordelen van geïnterviewde auteurs over voorgangers en buitenlandse auteurs. In interviews zijn auteurs geneigd om waardeoordelen uit te spreken over voorgangers en buitenlandse auteurs wanneer zij gevraagd worden naar hun literaire oriëntatie. Deze oordelen worden hier behandeld als vergelijkingen. Vergelijkingen die auteurs in interviews zelf trekken worden niet anders behandeld dan vergelijkingen van de hand van critici. Slechts in 147 vergelijkingen worden twee van de geselecteerde auteurs met elkaar vergeleken. Behalve Ethel

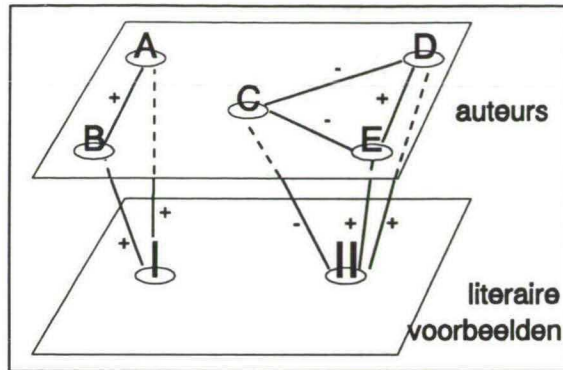
³¹ <vervolg> codering waarbij de vergelijking in principe als een 'overeenkomst' wordt gescoord, tenzij de auteur van het artikel de vergeleken auteurs duidelijk contrasteert.

Portnoy komt elke geselecteerde auteur voor in deze vergelijkingen. De deelperiode is bepaald op negen kwartalen: een aantal van de relevante vergelijkingen viel net in het negende kwartaal voor de classificatie. Sommige auteurs zijn slechts eenmaal vergeleken terwijl andere maar liefst twaalf maal vergeleken werden in de totale periode van 10 jaar. Het aantal malen dat een vergelijking getrokken is, weegt echter niet mee in de analyses die volgen. Een aanzienlijk deel van de vergelijkingen is gekwalificeerd als contrast (25%). Dit was te verwachten: de auteurs zijn immers zo geselecteerd dat zij de verschillende richtingen vertegenwoordigen. Auteurs die tot verschillende richtingen gerekend worden, zullen als tegenpolen gezien worden en in recensies tegen elkaar afgezet worden.

Zowel de veronderstelde overeenkomsten tussen de auteurs als de contrasten zijn van belang voor de constructie van een netwerk van vergelijkingen. De relaties tussen auteurs in dit netwerk worden op een andere manier bepaald dan bij de netwerken rond tijdschriften en uitgevers. Wanneer twee auteurs in verschillende tijdschriften of bij verschillende uitgeverijen publiceren, is dit opgevat als een contrast. Voor elke combinatie van auteurs wordt dus een relatie bepaald, mits zij beiden publiceren: ofwel zij publiceren minstens eenmaal in dezelfde kontekst, ofwel zij publiceren alleen in verschillende konteksten. Het feit dat twee auteurs niet met elkaar vergeleken worden, betekent echter niet dat zij tot verschillende, tegengestelde tradities gerekend worden. Bij de vergelijkingen tussen auteurs zal daarom alleen gekeken worden in hoeverre de

expliciete overeenkomsten en contrasten uit de vergelijkingen overeenstemmen met de indeling in richtingen. Dit kan tot gevolg hebben dat er voor de bepaling van de samenhang weinig waarnemingen zijn: auteurs worden niet vaak vergeleken. De maat voor samenhang zal relatief vaak extreme waarden aannemen.

In het merendeel van de vergelijkingen wordt een van de geselecteerde auteurs vergeleken met een literair voorbeeld (861 vergelijkingen en de 226 oordelen). Een auteur geldt hier als een voorbeeld wanneer hij of zij uiterlijk in 1960 gedebuteerd is. Ook buitenlandse auteurs worden als literaire voorbeelden beschouwd. Gerard Reve, Simon Vestdijk, W.F. Hermans, Nescio en Jan Wolkers zijn de voorbeelden die het meeste genoemd worden: zij worden ieder met meer dan 10 geselecteerde auteurs in verband gebracht. In totaal worden er 328 verschillende voorbeelden genoemd. Een aanzienlijk deel van de voorgangers wordt overigens maar met een van de geselecteerde auteurs vergeleken: 211 stuks. Deze auteurs kunnen geen banden veroorzaken tussen de geselecteerde auteurs en ze zullen daarom verder genegeerd worden. Zij worden overigens bijna allemaal maar eenmaal genoemd, hetgeen er niet op wijst dat auteurs exclusieve voorbeelden hebben waarmee alleen zij stelselmatig worden vergeleken. Er blijven 848 vergelijkingen over, waarvan er 77 (9%) gekwalificeerd zijn als een contrast. Onder welke voorwaarden worden de vergelijkingen met voorgangers nu vertaald naar overeenkomsten en verschillen tussen auteurs wat betreft hun literaire oriëntatie? Anders gezegd, wanneer is er een band

Figuur 3 - Een netwerk rond literaire voorbeelden

tussen auteurs in het netwerk van literaire oriëntaties? Het strengste criterium zou zijn dat twee auteurs door dezelfde criticus met dezelfde voorganger vergeleken wordt. Dit criterium zal hier niet gebruikt worden omdat we geïnteresseerd zijn in de beeldvorming binnen de kritiek als geheel. Wanneer auteurs binnen een bepaalde periode met dezelfde voorganger vergeleken worden, zal dit vertaald worden in banden tussen al deze auteurs. Het doet er dan niet toe welke criticus deze vergelijking trok of hoe vaak de vergelijking getrokken is. De deelperiode bepalen we net als bij de publicaties op acht kwartalen. Ongeveer 80 procent van alle relevante vergelijkingen valt binnen een termijn van twee jaar voor het verschijnen van een classificatie. Twee auteurs krijgen in het netwerk een negatief geladen band wanneer de een gecontrasteerd wordt met het literaire voorbeeld van de ander. Net als bij de netwerken van vergelijkingen, tellen alleen expliciete contrasten mee in de berekening van de samenhang tussen classificaties en netwerken rond

voorbeelden. Figuur 3 laat het netwerk zien dat ontstaat wanneer auteur I aangemerkt wordt als voorbeeld van auteurs A en B, auteurs D en E beide auteur II als voorbeeld hebben, terwijl van auteur C juist gezegd wordt dat haar werk geen verwantschap toont met het werk van auteur II. Het bovenste vlak bevat het netwerk rond literaire voorbeelden, waarin de lijnen positief of negatief geladen zijn. Deze lijnen zijn geïnduceerd uit de lijnen tussen beide vlakken, die de vergelijkingen weergeven tussen geselecteerde auteurs en hun literaire voorbeelden.

Netwerken tussen auteurs op basis van oordelen

3.2.7

De oordelen kunnen net als de vergelijkingen verdeeld worden in twee soorten die ieder een eigen netwerk opleveren. Op de eerste plaats zijn er de oordelen van de geselecteerde auteurs over elkaar (158 stuks). Deze oordelen zijn afkomstig uit interviews, reacties op besprekingen en eigen besprekingen wanneer de auteur ook actief is als criticus. Op de tweede plaats zijn er de oordelen van anderen over de geselecteerde auteurs (894 stuks). De oordelen van de geselecteerde auteurs over niet geselecteerde auteurs en critici worden niet geanalyseerd, met dien verstande dat hun oordelen over voorgangers meegenomen worden in de analyse van de literaire oriëntaties.

De oordelen van de geselecteerde auteurs over elkaar kunnen recht-toe-recht-aan omgezet worden in banden tussen de auteurs. Een positief oordeel vormt een overeenkomst tussen de auteurs, een negatief oordeel wijst op een contrast. De verwachting is nu dat de auteurs die tot één richting gerekend worden

elkaar in de regel positief zullen beoordelen en dat auteurs vertegenwoordigers van andere richtingen zullen gebruiken om zich tegen af te zetten. Merk op dat de neutrale oordelen, die 12 procent uitmaken van het totaal, bij deze vertaalslag buiten beschouwing blijven. Dit is acceptabel omdat zij niets duidelijk maken over de onderlinge sym- en antipathieën. Het aantal positieve en negatieve oordelen ontloopt elkaar niet veel (resp. 75 en 64 stuks). Ook hier worden de meeste (80%) oordelen die relevant zijn voor een classificatie getrokken binnen een periode van acht kwartalen. De waardering voor elkaars werk is nu als volgt geoperationaliseerd. In het netwerk van onderlinge evaluaties is er een positief geladen pijl (overeenkomst) tussen twee auteurs wanneer de eerste auteur de tweede positief beoordeelde in de voorgaande twee jaar. Er is een negatief geladen pijl wanneer de beoordeling negatief was. De banden in dit netwerk hebben dus een richting: een van beide auteurs beoordeelt de ander. Een wederzijdse beoordeling is niet hetzelfde als een eenzijdige beoordeling.

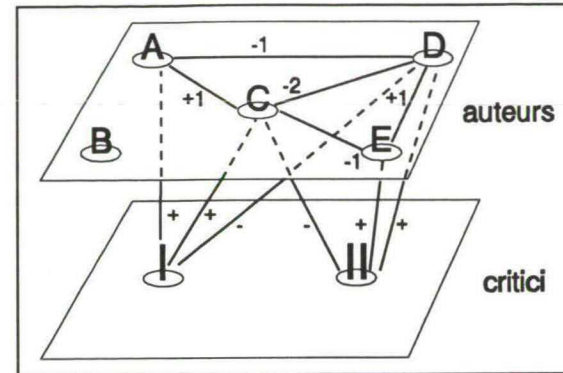
Dit is het goede moment voor een korte uitweiding over het 'magische' aantal van acht à negen kwartalen waarover tot nu toe bij alle soorten relaties (met uitzondering van de redacteursfuncties) wordt teruggekeken om de banden te bepalen. Het wekt in eerste instantie achterdocht dat deze periode telkens een nagenoeg gelijk, hoog aantal van de relevante waarnemingen dekt. Om meer waarnemingen op te nemen moet de periode onevenredig verlengd worden, hetgeen erop wijst dat er buiten deze periode eigenlijk alleen nog 'uitschieters' zijn. Is er iets aan de hand met de data? Waarschijnlijk niet. Het is niet toevallig dat de vergelijkingen,

oordelen en boekpublicaties voor eenzelfde deel binnen dezelfde periode vallen. De kritieken waaruit de vergelijkingen en oordelen afkomstig zijn, verschijnen immers voor het overgrote deel rond het moment dat er een nieuw boek verschijnt. Het is hooguit wonderlijk dat de tijdschriftpublicaties met een vergelijkbare regelmaat blijken te verschijnen, al kun je je afvragen of verhalen in tijdschriften niet vaak voorpublicaties uit boeken zijn.

Bij de onderlinge evaluaties tussen de geselecteerde auteurs is het uitgangspunt dat richtingen zullen corresponderen met de sym- en antipathieën tussen de geclassificeerde auteurs. Dit uitgangspunt is vrij gebruikelijk in de literatuurbeschouwing: literatoren zijn geneigd om bewegingen te zien als vriendenclubs. Het is echter de vraag of classificaties alleen corresponderen met de evaluaties van de geclassificeerden. Een uitgangspunt van dit onderzoek is dat classificaties ook een rol spelen in de loopbanen van de classificeerders. Classificaties zullen corresponderen met de voorkeuren van critici. Is dit inderdaad het geval? Om deze vraag te beantwoorden moet er eerst per criticus een netwerk opgesteld worden waarin zowel de auteurs die de criticus positief beoordeeld heeft als de auteurs die de criticus negatief beoordeeld heeft onderling verbonden zijn. Per criticus worden de auteurs, per kwartaal, als het ware verdeeld in een groep die de voorkeur heeft en een groep auteurs die de criticus niet waardeert. Anders dan bij de literaire oriëntatie, waar twee auteurs die met hetzelfde voorbeeld gecontrasteerd worden geen band krijgen, krijgen twee auteurs die door dezelfde criticus negatief beoordeeld worden wel een band.

Niet alle oordelen over de geselecteerde auteurs door 'derden' zullen in de analyses een rol spelen. Op de eerste plaats blijven oordelen buiten beschouwing die niet gekwalificeerd zijn als duidelijk positief of negatief. Verder zijn er een aantal oordelen waarbij de naam van de criticus onbekend is. Omdat de identificatie van de criticus cruciaal is voor de bepaling van banden tussen auteurs, kunnen deze oordelen niet gebruikt worden. Tenslotte zijn er veel critici die slechts één auteur positief of negatief beoordelen. Zij kunnen geen banden tussen auteurs veroorzaken en ze spelen dus ook geen rol in de analyses. Er blijven 471 oordelen over van de hand van 69 verschillende critici. Ruim de helft van deze critici beoordeelt twee of drie auteurs, maar één geselecteerde auteur, nl. Tom van Deel. Hij wordt gevolgd door Wam de Moor, Aad Nuis, Kees Fens, Gerrit Komrij, Carel Peeters, I. Sitniakowsky en Reinjan Mulder die resp. 20, 19, 17, 15, 14, en tweemaal 12 auteurs bespreken. Het netwerk met de voorkeur van een criticus wordt berekend over diens oordelen in de voorafgaande acht kwartalen.

Dit kan gebruikt worden om te berekenen in hoeverre de voorkeuren van een criticus corresponderen met een classificatie. Daarbij is het uiteraard extra interessant om na te gaan in hoeverre de classificatie overeenstemt met de voorkeuren van de classificeerder zelf. Maar dit is slechts het halve verhaal. Er moet ook bepaald worden in hoeverre de classificatie correspondeert met de voorkeuren van alle critici. In hoeverre is de classificatie een afspiegeling van de voorkeuren van partijen in de kritiek? Zijn er richtingen die de voorkeur hebben van sommige critici maar die door andere critici

Figuur 4 - Een netwerk rond de voorkeuren van critici

juist worden afgekeurd? Een totaalbeeld van de voorkeuren van critici wordt verkregen door de netwerken van de afzonderlijke critici bij elkaar op te tellen. In het netwerk dat resulteert is er voor elke combinatie van twee auteurs een geheel getal dat aangeeft hoeveel critici deze auteurs hetzelfde resp. tegengesteld hebben beoordeeld in de voorgaande periode. Figuur 4 geeft een voorbeeld van een netwerk van voorkeuren. In dit voorbeeld zijn er twee critici (I en II). De eerste criticus beoordeelt auteurs A en C positief, maar auteur D negatief. Zo ontstaat er een positieve band tussen auteurs A en C, maar een negatieve band tussen zowel A en D, als tussen C en D. Criticus II heeft auteurs D en E positief beoordeeld, maar auteur C negatief besproken. Dit heeft een positieve band tussen D en E tot gevolg, maar een negatieve band tussen zowel C en D, als C en E. In totaal zijn er twee negatieve banden tussen C en D. Volgens de hypothesen is de kans het kleinst dat deze twee auteurs tot dezelfde

richting gerekend worden.

Dit netwerk kan vergeleken worden met het netwerk van richtingen zoals die voorkomen in een classificatie. Naarmate de vertegenwoordigers van een richting door meer critici hetzelfde beoordeeld worden en de vertegenwoordigers van verschillende richtingen door meer critici tegengesteld beoordeeld worden, geven de richtingen in sterkere mate de voorkeuren van critici weer. De samenhang tussen een classificatie en een netwerk van voorkeuren van critici, wordt dus niet anders berekend dan voorheen, met dien verstande dat elke band gewogen wordt voor het aantal malen dat ze voorkomt, d.w.z. het aantal critici dat deze band veroorzaakt. In de praktijk komt dit erop neer dat een band tussen twee auteurs even vaak wordt meegeteld als het aantal critici die beide auteurs op gelijke wijze beoordelen. Wellicht ten overvloede wijs ik erop dat twee critici met totaal tegengestelde voorkeuren in deze analyse exact dezelfde banden tussen auteurs veroorzaken. Of de voorkeur van een criticus nu uitgaat naar de auteurs van de ene richting of van de andere richting, in beide gevallen worden de vertegenwoordigers van een richting onderling verbonden en de vertegenwoordigers van verschillende richtingen gecontrasteerd.

3.3

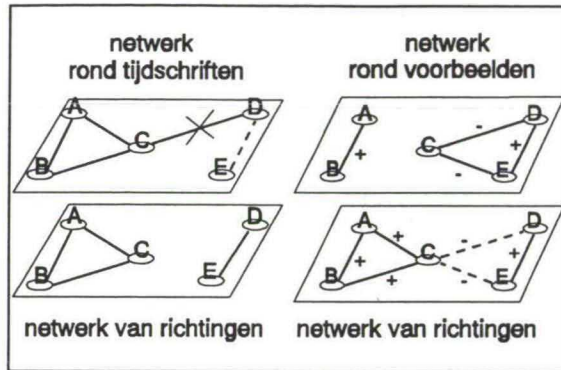
Analysemethode

In totaal zijn er acht verschillende soorten netwerken. Op de eerste plaats zijn de classificaties omgezet in netwerken die de indeling van auteurs in richtingen weergeven. Op de tweede plaats zijn er netwerken waarin de auteurs gegroepeerd worden naar resp. hun tijdschriften en redacteursfuncties,

hun uitgeverijen, hun literaire oriëntaties, hun onderlinge overeenkomsten en evaluaties in de literatuurkritiek en naar de voorkeuren van critici. In de analyses moet telkens één classificatie vergeleken worden met de overige netwerken, zoals die er uitzien vlak voordat de classificatie gepubliceerd wordt en direct erna. Voordat de analyses uitgevoerd kunnen worden, moeten er twee vragen beantwoord worden: welke overeenkomsten worden er verwacht tussen de netwerken en hoe kunnen de overeenkomsten gemeten worden?

De eerste vraag kan als volgt beantwoord worden. Een classificatie is omgezet in een netwerk, waarin de auteurs onderling verbonden zijn, die tot dezelfde richting gerekend worden. Als dit netwerk andere netwerken weerspiegelt, bijvoorbeeld het netwerk rond literaire tijdschriften, dan moeten deze auteurs ook in dat netwerk onderling verbonden zijn. De leden van een richting zouden aan dezelfde tijdschriften meewerken, bij dezelfde uitgevers publiceren, dezelfde literaire voorbeelden hebben, elkaar op prijs stellen maar leden van andere richtingen niet waarderen, etcetera. In het algemeen geldt dat twee netwerken elkaar exact weerspiegelen wanneer elk paar van punten dat in het ene netwerk verbonden is met een lijn, ook verbonden is in het andere netwerk. Evenzo moet elk paar van punten dat in het ene netwerk niet verbonden is, ook niet verbonden zijn in het andere netwerk. Dit verschijnsel heet *netwerkmultipliciteit*.

Figuur 5 illustreert dit aan de hand van de voorbeelden uit de vorige paragraaf. Het netwerk rond literaire tijdschriften en het netwerk rond literaire voorbeelden zijn opnieuw afgebeeld, nu boven het

Figuur 5 - Netwerk multiplicititeit grafisch weergegeven

netwerk van richtingen dat geconstrueerd is op basis van een classificatie. De punten (auteurs) van de netwerken zijn boven elkaar weergegeven, zodat het eenvoudig is om de gelijkvormigheid of *isomorfie* van de netwerken te controleren. Het netwerk rond tijdschriften verschilt op twee punten van de classificatie: de lijn tussen C en D komt niet voor in de classificatie, en de lijn tussen D en E komt daar wel voor. In totaal zijn er tien paren van auteurs en dus tien punten waarop de netwerken kunnen overeenkomen of verschillen. De afwezigheid van een lijn telt hier ook als een relatie. De netwerken verschillen slechts in twee van de tien relaties. In het netwerk rond literaire voorbeelden geldt de afwezigheid van een band echter niet als een relatie. Hier worden alleen de expliciete contrasten meegeteld, die weergegeven worden door een lijn met een minteken. De afwezigheid van een lijn geeft aan dat er geen informatie is over de relatie tussen de betrokken auteurs. In de vergelijking met het netwerk

van richtingen, kunnen dus alleen de lijnen in het netwerk rond de literaire voorbeelden in ogenschouw genomen worden. Er zijn dus maar vier relaties waarop beiden netwerken van elkaar kunnen verschillen. Alle vier deze relaties zijn echter identiek in de twee netwerken. Voor de duidelijkheid zijn twee afwezige lijnen in het netwerk van richtingen vervangen door een stippellijn met een minteken.

Hoe kunnen de overeenkomsten tussen de netwerken gemeten worden? Het percentage van het aantal relaties dat in beide netwerken gelijk is, is een maat voor de gelijkvormigheid van deze netwerken. Dit percentage wordt de *index voor netwerkmultiplicititeit* genoemd³². Bovendien kan bepaald worden rond welke punten of actoren de netwerken meer en minder op elkaar lijken. De *index voor actormultiplicititeit* geeft per auteur het percentage van diens relaties dat in beide netwerken gelijk is. De netwerkmultiplicititeit is in een volledig netwerk, d.w.z. een netwerk zonder ontbrekende waarnemingen, gelijk aan het gemiddelde van de actormultipliciteiten. Deze twee indexen kunnen overigens ook berekend worden voor meer dan twee netwerken. De index voor netwerkmultiplicititeit wordt beïnvloed door de omvang van de groepen die in de classificatie onderscheiden worden en door de rijkdom van de verzamelde gegevens. Naarmate de groepen meer vertegenwoordigers hebben, wordt er tussen meer paren van auteurs een band verwacht. Naarmate er voor alle auteurs meer banden waargenomen worden en de groepen groter zijn, zullen er dus meer auteursparen zijn met banden waartussen ook banden

³² Cf. Knoke en Kuklinski (1982).

verwacht worden. De index voor netwerkmultipliteit zal dan alleen op basis van toeval al hoger uitvallen. De overlap tussen de netwerken moet gecorrigeerd worden voor toevallige overlap.

Het gaat er, anders gezegd, om in hoeverre de gelijkvormigheid van de netwerken hoger of lager is dan verwacht mag worden op basis van toeval. Hiervoor wordt de correlatie coëfficiënt (r_{mb}) van Arabie, Boorman en Levitt (1978:16-48) gebruikt, met de aanpassing voor ontbrekende waarnemingen die Carrington, Heil en Berkowitz (1980:223-226) voorstellen.³³ Deze correlatie coëfficiënt houdt rekening met de verhouding tussen het aantal banden en contrasten in de beide netwerken, d.w.z. in de classificatie (het model) en in het netwerk dat geconstrueerd wordt op basis van gegevens over de geclassificeerde auteurs. De absolute waarde van deze coëfficiënt is identiek aan de phi coëfficiënt wanneer die berekend wordt voor de samenhang tussen een variabele die meet of er in het model een band is tussen een auteurspaar en een variabele die aangeeft of er in de data een band gevonden wordt tussen een auteurspaar. De correlatie coëfficiënt is 0 wanneer het aantal waargenomen banden gelijk is aan het op basis van toeval verwachte aantal. De uiterste waarden zijn 1 en -1, die bereikt worden

³³ De index (b) die Carrington e.a. presenteren als een verbetering voor de correlatie coëfficiënt, is niet bruikbaar voor mijn analyses. Hun maat houdt weliswaar rekening met een a priori indeling van de actoren in blokken, maar het houdt geen rekening met vooraf gegeven relaties tussen de blokken. Een classificatie veronderstelt dat de vertegenwoordigers van één richting (blok) alleen onderling relaties onderhouden.

wanneer de data resp. volledig overeenstemmen met het model en er volledig tegenstrijdig aan zijn.³⁴

Op deze manier is het mogelijk om voor elke classificatie vast te stellen of zij een passend beeld geeft van de relaties tussen auteurs zoals die op het moment van de classificatie bestaan. Daarbij gaat het zowel om de relaties die de auteurs zelf veroorzaken, bijvoorbeeld door publikaties en onderlinge vergelijkingen of evaluaties, als om relaties die worden toegekend, bijvoorbeeld door de vergelijkingen die recensenten maken. Zo wordt duidelijk welke facetten van de posities die de auteurs innemen, beter beschreven worden door de classificatie. Vervolgens wordt de classificatie vergeleken met de posities van de auteurs op een later tijdstip. Enerzijds geeft dit informatie over de duurzaamheid van

³⁴ In de notatie van Carrington, Heil en Berkowitz (1980:224) wordt de correlatie coëfficiënt gegeven door:

$$r_{mb} = (v \cdot n_{mb} - n_m \cdot n_b) / \sqrt{(n_m \cdot n_b \cdot z_m \cdot z_b)}$$

Waar:

- v = het aantal cellen waarvoor in beide matrixen een waarneming is gevonden
- n_{mb} = het aantal cellen met een band in beide matrixen
- n_m = aantal cellen met een band in de data matrix
- n_b = aantal cellen met een band in de model matrix
- z_m = aantal cellen zonder band in de data matrix
- z_b = aantal cellen zonder band in de model matrix

Deze maat kan alleen berekend worden wanneer er minstens 1 auteurspaar is met een band en 1 paar zonder band in beide matrixen. De band van Carrington correspondeert met een positief geladen band in dit onderzoek, d.w.z. een overeenkomst. Het ontbreken van een band correspondeert met een negatief geladen band, d.w.z. een contrast.

de classificatie. Anderzijds kan er op grond van deze vergelijking iets gezegd worden over de ontwikkelingen in de beeldvorming of in de loopbanen van de geclassificeerde auteurs en de rol die de classificatie daarin kan spelen. Is het zo dat richtingen die overwegend negatief gewaardeerd worden in de loop van de tijd verdwijnen en dat positief beoordeelde richtingen groeien? En als dit zo is, rijst dan de ster van de classificeerder navenant? Voordat deze analyses uitgevoerd worden, wordt in de volgende paragraaf eerst nagegaan wat de samenhang tussen de classificaties zelf is.

3.4 Ontwikkelingen in de classificaties van de jaren '70

Het is niet eenvoudig om een overzicht te krijgen over de verschillen en gelijkenissen tussen de indelingen die deze classificaties aanleggen. De richtingen die in deze teksten onderscheiden worden, overlappen hoogstens gedeeltelijk. Het wisselend aantal auteurs dat in de classificaties betrokken is, alsmede het wisselend aantal auteurs dat twee classificaties delen verhinderen een snelle inventarisatie. Een analyse moet hulp bieden. Voor alle paren van classificaties is bepaald hoeveel van de geselecteerde auteurs in beide classificaties voorkomen. Wanneer dit er meer dan 1 is, wordt berekend welk percentage van de combinaties van auteurs in beide classificaties dezelfde relatie hebben. Twee auteurs hebben eenzelfde relatie wanneer zij in beide classificaties òf wel tot dezelfde richting gerekend worden, òf wel tot verschillende richtingen gerekend worden. In feite wordt de index voor netwerkmultipliciteit berekend over de auteurs

die beide netwerken gemeen hebben. Tabel 3 geeft de resultaten.

Een index die de waarde 100 heeft, geeft aan dat de betrokken classificaties geen tegenstrijdigheden bevatten: voor zover zij gemeenschappelijke auteurs hebben, groeperen zij deze auteurs op dezelfde manier. In alle gevallen van 'niet-tegenstrijdigheid' is het aantal gedeelde auteurs betrekkelijk laag: het varieert tussen de 2 en 4. De classificaties zijn kennelijk vooral complementair omdat ze weinig auteurs delen. Wanneer ze wel veel auteurs delen, zijn er altijd tegenstrijdigheden, d.w.z. auteurs die verschillend geordend worden. Bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal kan overigens niet gezegd worden dat de classificaties sterk of zwak op elkaar lijken. Wel kan geconstateerd worden dat de oudste classificatie uit dit rijtje - Peeters(1973) - en de classificatie van Jeroen Brouwers relatief sterk afwijken van alle andere. Dat de eerste classificatie relatief sterk afwijkt van de overige, hoeft geen verbazing te wekken. Het schrijverschap van de geclassificeerde auteurs bevindt zich dan nog in de beginfase, waarin nog weinig duidelijk is over hun loopbanen. Brouwers' afwijkende standpunt is wonderlijker. De richtingen die hij onderscheidt zijn geheel tegenstrijdig met de richtingen van Brokken en Peeters(1979). Dit wijst erop dat de verandering die Brokken aanbrengt en die later bij Peeters terugkomt, niet doorwerkt in de classificatie van Brouwers.

Overigens wekt deze tabel niet de indruk dat er pas in de loop van de tijd een overeenstemming ontstaat over de indeling van auteurs in richtingen. De opeenvolgende classificaties lijken over het algemeen redelijk op elkaar. De indeling van auteurs

Tabel 3 - Netwerkmultipliciteit van de classificaties.

De vetgedrukte cijfers in de cellen geven het percentage van de auteursparen die in beide classificaties op eenzelfde wijze gegroepeerd zijn. De cursief gedrukte cijfers geven het aantal auteurs dat beide classificaties gemeen hebben. Het cijfer tussen [] geeft het aantal auteurs van de classificatie (achter de naam van de classificatie).

Classificatie	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1-Peeters (1973) [8]	0 2	100 2	40 6	67 6	60 5	100 2	33 4	33 6	43 8	67 3
2-Geel (1974) [6]		100 3	80 6	80 5	100 4	- 0	100 3	100 3	100 4	100 2
3-Trolsky (1975) [5]			80 5	80 5	100 3	100 2	100 4	100 3	100 3	100 2
4-Peeters (1975) [14]				86 12	73 6	83 4	57 7	80 6	69 9	70 5
5-Goedegebuure (1976) [19]					60 6	93 8	78 10	82 8	69 11	52 7
6-Hogeweg (1977) [9]						100 3	80 5	50 4	82 8	100 4
7-Brokken (1977) [12]							89 8	0 2	46 8	89 8
8-Nuis (1977a) [14]								73 6	64 10	86 9
9-Brouwers (1979) [10]									96 8	0 2
10-De Rover (1979) [17]										83 9
11-Peeters (1979c) [12] p.m.										

in richtingen lijkt geleidelijk aan te veranderen. Wel blijkt de indeling van enkele auteurs in de vroege classificaties van Geel en Trolsky na enkele jaren in elke classificatie terug te komen. Kennelijk ontstaat er al binnen enkele jaren een beeld over deze auteurs dat niet meer zal veranderen. Inspectie van de data bevestigt dit. De classificaties van Geel en Trolsky hebben gemeen dat ze Mensje van Keulen en Guus Luijters contrasteren met J.F. Vogelaar. Deze ordening komt terug in de classificaties van Peeters (1975), Goedegebuure en Brouwers. Gedeeltelijk komt het ook terug in de overige classificaties, zij het dat Vogelaar vervangen wordt door Kooiman (bij Hogeweg, Brokken, De Rover en Peeters (1979c)). Nuis contrasteert Mensje van Keulen en Hans Vervoort (in plaats van Luijters) met zowel Vogelaar als met Kooiman. De rode draad in de classificaties is een tegenstelling tussen zogenoemde REALISTEN, vertegenwoordigd door Luijters en Van Keulen, en een tegenpartij waarvoor eerst Vogelaar dienst doet, maar vanaf 1977 neemt Kooiman die rol over. Deze wisseling zal samenhangen met het geringe aantal literaire publikaties van Vogelaar in de loop van de jaren '70 en met de opkomst van een nieuwe richting die eerst ACADEMISME gedoopt wordt maar die zal voortleven als REVISORPROZA. Op grond van deze bevindingen is besloten om de classificaties in drie stappen te analyseren. Eerst worden de classificaties behandeld die voor 1977 verschenen (paragraaf 3.5), dan de classificaties uit 1977 (paragraaf 3.6) en tenslotte de classificaties die na 1977 verschenen (paragraaf 3.7).

Verkenningen: 1973-1976

3.5

De allianties en tegenstellingen tussen de auteurs ontwikkelen zich geleidelijk aan. Het zal dan ook niet verbazen dat de classificaties in de loop van de tijd meer auteurs gaan bevatten die in de jaren '70 debuteerden. In een poging tot geschiedschrijving door een academicus in 1973 (Meijer 1973) worden bijvoorbeeld nog geen richtingen binnen de literatuur van de jaren '70 onderscheiden. Wel worden er twee auteurs genoemd die in 1972 debuteerden: Biesheuvel en Van Keulen. Het aantal onderscheiden richtingen groeit gaandeweg. In 1977 blijkt de tijd rijp voor een bloemlezing uit het proza in de jaren zeventig (Nuis 1977a) en voor een discussie over richtingen binnen dit proza (n.a.v. Brokken 1977). Dit wijst erop dat de allianties op dat moment relatief vaste vormen hebben aangenomen. De classificaties voor 1977 vormen vermoedelijk verkenningen van een zich ontwikkelende structuur. Op basis van de samenhang tussen deze classificaties en verschillende facetten van de posities van de geclassificeerde auteurs kan een beeld geschetst worden van deze ontwikkeling.

Carel Peeters (1973)

3.5.1

Het artikel 'Vaandrig Luijters en zijn mannen' bevat een dubbele aanval. De hoofdmoot van het artikel is gewijd aan literatuur van een aantal jongere auteurs, waarvoor Peeters weinig waardering toont. Hij verwijt dit proza onder andere "onbenulligheid van thematiek, gebrek aan verbeelding, gemakzucht, provincialisme". En passant neemt Peeters stelling

Tabel 4 - Isomorfie tussen de classificatie van Peeters(1973) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redactie		Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
HOLLANDSE KIJK														
't Hart	83	.	.	86	80	.	33	.	.	100	100	0	0	
Hiddema	.	67	.	71	.	67	.	.	.	100	100	50	100	
Luijters	67	17	75	86	80	0	25	0	50	50	50	0	50	
NIET ONBENULLIG														
Andriesse	33	33	.	71	.	0	0	.	.	33	67	33	.	
Donkers	67	67	25	86	100	0	.	4	
Kooiman	67	83	50	86	100	.	33	.	100	0	0	33	36	
Plomp	67	50	50	100	100	33	50	.	.	0	50	22	60	
OUDEREN														
Heeresma	17	50	50	100	100	33	20	0	0	.	0	33	30	
TOTAAL	57	52	50	86	93	29	31	0	50	40	50	28	42	
Correlatie (r)	.13	.07	-.09	.68	.83	-.47	-.32	.	.	-.17	0	-.32	-.04	

De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.

tegen de literatuurkritiek van zijn collega Vogelaar. Enkele auteurs die door Vogelaar afgekraakt zijn, worden door Peeters in bescherming genomen.

Op het moment van de classificering publiceren de vertegenwoordigers van de HOLLANDSE KIJK in *Maatstaf* en de overige auteurs in *Soma*. Heeresma publiceerde als enige zowel in *Maatstaf* als in *Soma*. *Propria Cures* verstoort het beeld echter: zowel Andriesse, Donkers als Luijters publiceerden in dit blad. Het netwerk rond tijdschriften verandert na de classificatie, maar het gaat er niet sterker op lijken. De samenwerking tussen Kooiman, Donkers en Plomp wordt na de opheffing van *Soma* in 1972 voortgezet in *De Revisor*. Plomp publiceert dan ook een enkele keer in *Maatstaf*, *Gedicht* en in *Horus*. In dat laatste blad publiceert Luijters ook. Hiddema publiceert in *Maatstaf*, hetgeen correspondeert met zijn indeling bij andere *Maatstaf*-auteurs. Maar dit is tevens zijn laatste publikatie. Ook Heeresma publiceert na 1975 niet meer in literaire tijdschriften. De redacteursfuncties lijken een ondergeschikte rol te spelen. Peeters trekt zowel (voormalige) *Soma*-redacteurs uit elkaar (Heeresma, Kooiman en Plomp) als *Propria Cures*-redacteurs (Luijters en Donkers). De classificatie anticipeert op enkele punten wel op een herschikking van redacteursfuncties. In *De Revisor* zet Kooiman de samenwerking met Heeresma niet voort, terwijl Donkers lid wordt van deze redactie.

De classificatie correspondeert beduidend sterker met uitgeversfondsen dan met kringen rond tijdschriften. Vooruitlopend op de analyses die nog volgen, kan alvast opgemerkt worden, dat er bij geen andere classificatie zo'n hoge correlatie gevonden zal worden met het netwerk rond uitge-

verijen. Zowel Donkers, Kooiman als Plomp behoren tot het fonds van De Harmonie. Alleen Andriesse wordt elders uitgegeven, namelijk bij Manteau, waar overigens ook werk van Plomp verschijnt. Heeresma staat apart met zijn publikaties bij Thomas Rap, Contact en Bruna. De vertegenwoordigers van de HOLLANDSE KIJK publiceren weliswaar niet allemaal bij dezelfde uitgever ('t Hart en Luijters bij De Arbeiderspers, Hiddema bij De Bezige Bij), zij onderscheiden zich met hun uitgevers wel van de overige richtingen. In het vervolg zal vaker blijken dat er bij een richting meer dan één uitgever voorkomt.

De multipliciteitsindexen met betrekking tot de literaire oriëntatie van de auteurs zijn uitzonderlijk laag. Wanneer de auteurs gegroepeerd zouden worden naar de voorbeelden die hen in de kritiek worden toegeschreven, zou er een structuur ontstaan die vrijwel totaal afwijkt van de richtingen die Peeters onderscheidt. Heeresma, Luijters en Plomp zouden rond Nescio en Reve gegroepeerd worden en wat dat betreft vooral onderscheiden worden van Hiddema. Ook auteurs als Nabokov en Vestdijk die na de classificatie gaan optreden als voorbeelden, verbeteren de samenhang tussen de richtingen en de literaire oriëntaties niet. Het is opmerkelijk dat de geclassificeerde auteurs in de kritiek nagenoeg nooit onderling vergeleken zijn, vóór noch direct na de classificatie.

De onderlinge evaluaties corresponderen niet met de classificatie. In de periode voor de classificatie waardeert Luijters Plomp's werk en bespreken Andriesse en Kooiman elkaars werk negatief. In de periode na de classificatie bespreekt Luijters Kooiman, Plomp en Heeresma positief. Dit is in tegen-

Tabel 5 - Isomorfie tussen de classificatie van Geel(1974) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redactie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na		voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
[]													
Donkers	75	100	100	0	50	.	.	.	50	.	.	50	88
Van Keulen	100	100	100	0	50	50	50	67	100	100	.	63	89
Luijters	50	100	100	0	.	67	50	100	100	100	100	71	60
Vervoort	75	100	100	0	50	67	50	.	50	100	100	.	83
MARXISME													
Van Marissing	100	100	100	.	100	100	100	100	100	100	.	100	0
Vogelaar	.	.	100	.	100	100	100	50	100	100	.	100	.
TOTAAL	80	100	100	0	70	67	57	75	75	100	100	70	76
Correlatie (r)	.67	1.0	.64	.	.41	.	.	.58	.	1.0	.	.53	-.12

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

spraak met de classificatie. De classificatie correspondeert echter zo mogelijk nog slechter met de voorkeuren in de kritiek. Met name 't Hart en Luijters, die Peeters in één richting stopt, vertegenwoordigen verschillende 'smaken' in de kritiek. De classificatie als geheel correspondeert met Peeters' voorkeuren in de zin dat hij de geclassificeerde auteurs over de hele linie niet waardeert. Voorafgaand aan de classificatie beoordeelt Peeters werk van Andriesse, Kooiman en Heeresma negatief, terwijl hij werk van Plomp prijst. Na de classificatie oordeelt Peeters negatief over alle geclassificeerde auteurs (Donkers, Kooiman en Luijters).

De classificatie van Peeters heeft een aantal interessante aspecten. In tegenstelling tot de meeste andere classificaties is niet het literaire tijdschrift maar de uitgeverij hier het belangrijkste ordeningsprincipe. Peeters lijkt de literaire tijdschriften weinig krediet te geven als werkplaatsen van literaire bewegingen. Twee jaar later, in zijn artikel met Kaal (1975), wijst hij op "de gebrekkige activiteit binnen de tijdschriften". De classificatie wijkt verder sterk af van de literaire oriëntatie van de auteurs en de voorkeuren in de kritiek. Bovendien worden de geclassificeerde auteurs in kritieken weinig vergeleken en correspondeert de classificatie nauwelijks met latere classificaties. Is hier een beginnend criticus bezig zich een beeld te vormen van de literatuur van dat moment, zonder dat hij zich veel gelegen laat liggen aan de reputaties en kwalificaties die op dat moment in zwang zijn in de kritiek?

Rudolf Geel (1974)

3.5.2

Als prelude op een bespreking van nieuwe verhalen van Biesheuvel, probeert Rudolf Geel de contouren te schetsen van nieuwe richtingen in het contemporaine proza. Hij wil een suggestie van Komrij, die richtingen signaleert zonder de bijbehorende auteurs te noemen (Komrij 1974), nader uitwerken. Hoewel Geel begint met een onderscheid tussen de generatie auteurs waartoe hij zelf behoort - hij debuteerde in 1963 met een roman bij De Bezige Bij - en de auteurs die rond 1970 debuten, velt hij geen oordelen over de auteurs die hij classificeert. Naast literair auteur is hij Neerlandicus. Zijn classificatie houdt misschien meer verband met zijn literair-historische interesse als Neerlandicus dan met zijn positiebepaling als literair auteur.

De classificatie van Geel correspondeert in gelijke mate met de bijdragen in tijdschriften en met de redacteursfuncties van de auteurs. Luijters publiceerde net in de twee jaar voor Geel's classificatie geen verhalen in *Propria Cures*, maar ervoor en erna wel. Donkers, Van Keulen en Vervoort publiceerden ook in dit blad en waren er, net als Luijters, redacteur van. Geel noemt dit tijdschrift bij naam in zijn artikel. Van Keulen en Luijters publiceerden ook in *Maatstaf*. Vogelaar en Marissing publiceerden in *Raster* en maakten tevens deel uit van de redactie van een reeks boeken in de periode tussen *Raster I* en *Raster II*, de zgn. Rasterreeks. Voor 1977 publiceerde Vogelaar echter geen verhalend proza of poëzie in dit tijdschrift, al kan erover gediscussieerd worden of een van zijn bijdragen verhalend dan wel beschouwend proza is. De classificatie correspon-

Tabel 6 - Isomorfie tussen de classificatie van Trolsky(1975) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redactie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na		voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
REALISTISCHE SCHOOL													
Biesheuvel	100	100	.	33	50	50	50	100	.	.	100	67	50
Van Keulen	100	75	67	33	50	67	33	67	100	100	100	60	60
Luijters	100	75	67	33	50	50	.	100	.	0	100	25	100
PARTULOZE AUTEURS													
Kooiman	100	100	100	100	100	0	25	100	100	50	100	71	100
VORM-EXPERIMENTEN													
Vogelaar	.	100	100	.	100	.	0	0	.	100	100	100	0
TOTAAL	100	90	83	50	70	43	33	80	100	67	100	57	67
Correlatie (r)	1.0	.76	.	.	.	-.35	-.25	.61	.	.	1.0	.09	.33

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

deert nauwelijks met groepsvorming rond uitgeverijen. Vooral de gezamenlijke publikatie van Vogelaar en Van Marissing bij De Bezige Bij (*Het mes in het beeld*) zorgt nog voor enige samenhang. Het incidentele karakter van deze samenhang wordt nog eens onderstreept door het feit dat dit voor Van Marissing de enige publikatie blijft bij De Bezige Bij in dit decennium.

Vogelaar en Van Marissing onderscheiden zich door de literaire voorbeelden die aan hen worden toegeschreven, namelijk duitstalige auteurs als Brecht en Walter Benjamin. Luijters en Van Keulen zijn beide in verband gebracht met Nescio, Reve en Vestdijk en met NATURALISTEN als Coenen en Emants. Naderhand daalt de samenhang tussen de classificatie en het netwerk rond literaire voorbeelden omdat Mensje van Keulen met Nescio en Vervoort met Reve gecontrasteerd worden. De classificatie correspondeert vrij aardig met de vergelijkingen die in de kritiek getrokken worden. Na de classificatie is een contrast tussen Donkers en Vervoort de enige dissonant. De onderlinge evaluaties worden goed weergegeven in de classificatie. Alleen dankzij de richting met Vogelaar en Van Marissing geldt, dat de classificatie correspondeert met de voorkeuren van verschillende partijen in de kritiek. Critici als Fens, Komrij en Poll bespreken het werk van Van Marissing en Vogelaar negatief, terwijl zij werk van de andere geclassificeerde auteurs positief bespreken. Naderhand zijn deze partijen echter niet meer zichtbaar.

De classificatie van Geel correspondeert dus duidelijk met de materiële en symbolische relaties tussen de auteurs. Met name Vogelaar en Van Marissing onderscheiden zich op alle aspecten

duidelijk van de overige geclassificeerde auteurs. Behalve bij het netwerk rond uitgeverijen en rond de voorkeuren van critici, is er weinig verschil tussen de periode voor en na de classificatie. Er is dus geen aanwijzing dat er zich in deze jaren een ontwikkeling heeft voorgedaan die de posities van de auteurs sterk beïnvloed heeft, laat staan een aanwijzing dat deze classificatie een ontwikkeling heeft veroorzaakt. Geel komt uit deze classificatie naar voren als iemand die precies in de gaten heeft welke posities auteurs op een gegeven moment innemen. Misschien is dit het kenmerk van iemand die al meer dan tien jaar deelneemt aan het literaire leven.

Tymen Trolsky (1975)

3.5.3

De beginnende auteur Tymen Trolsky verweert zich in 1975 met een essay in *Maatstaf* tegen een uiterst negatief oordeel van Kees Fens over zijn werk. En passant benoemt hij drie richtingen binnen de contemporaine literatuur. Hij legt de nadruk op het verschil tussen de RASTERGROEP en de MAATSTAF/-REVISORGROEP (Trolsky 1975:61). Kees Fens noemt hij de generaal van de eerste groep en zichzelf rekent hij, vanwege zijn bedoeling om "elk experiment met de vorm uit de weg [te gaan]", tot de tweede groep (op.cit. 60). Volgens Trolsky verklaart dit het negatieve oordeel van Fens.

De indeling van Trolsky correspondeert met de netwerken van redacteurs en medewerkers van literaire tijdschriften. Kooiman hoort bij *De Revisor*, Vogelaar bij *Raster* en de REALISTISCHE SCHOOL publiceerde in *Propria Cures* en was redacteur (Van Keulen en Luijters) of gastredacteur (Biesheuvel) van dit blad. In 1973 verruimt Mensje van Keulen

echter de redactie van *Propria Cures* voor die van *Maatstaf*. Ze publiceert in de twee jaar na deze classificatie niet meer in *Propria Cures*. *Hollands Maandblad* wordt het bindend element tussen haar en Biesheuvel. De indeling correspondeert nauwelijks met de uitgevers van de auteurs. Iedere vertegenwoordiger van de REALISTISCHE SCHOOL publiceert bij een andere uitgeverij en alleen de afzondering van Kooiman en Vogelaar klopt met hun uitgeverijen (resp. De Harmonie en De Bezige Bij). Maar bij deze kleine richtingen, waarbij elke auteur bij een andere uitgever zit, zegt een multipliciteitsindex niet veel. Het feit dat de correlatie coëfficiënt niet berekend kan worden onderstreept dit.

Vóór de classificatie zijn de vertegenwoordigers van de REALISTISCHE SCHOOL in de traditie van Coenen, Emants, Nescio en Reve geplaatst. In de twee jaar erna maken de eerste drie voorbeelden plaats voor Carmiggelt en Dostojevski. Kooiman deelt zijn literaire voorbeelden Nabokov en Vestdijk eerst met Luijters en Van Keulen. In de twee jaar na de classificatie deelt hij ze evenwel met Biesheuvel. Dit correspondeert niet met het gegeven dat hij een aparte richting vertegenwoordigt binnen de classificatie. Over het geheel genomen zijn er teveel voorgangers die als voorbeeld genoemd worden voor auteurs van verschillende richtingen, om een systematische samenhang te krijgen tussen de literaire oriëntatie van de auteurs en de classificatie. Een systematische samenhang wordt wel gevonden bij de vergelijkingen die er in de kritieken getrokken zijn. Alleen een vergelijking van Vogelaar met Van Keulen verstoort de isomorfie tussen vergelijkingen en classificatie.

Zowel voor als na deze classificatie vellen de auteurs weinig oordelen over elkaar. Vooral in de periode na de classificatie kloppen deze oordelen wel met de manier waarop Trolsky de auteurs in richtingen verdeelt: Van Keulen oordeelt positief over haar klasgenoot uit de REALISTISCHE SCHOOL, terwijl klasgenoot Luijters, die voor de classificatie nog positief oordeelde over Kooiman, hem nu negatief bespreekt. Kooiman op zijn beurt oordeelt negatief over Vogelaar. Het belangrijkste verschil tussen de periode voor en na de classificatie is dat de waardering van Luijters voor Kooiman rond 1975 verandert.

De richtingen corresponderen niet duidelijk met de voorkeuren van critici in de periode ervoor. Anders dan Trolsky suggereert, waardeert Kees Fens niet alleen de Raster-auteurs, maar ook iemand als Kooiman. De voorkeuren van Poll en Jeanne Schaik-Willing gaan weliswaar uit naar resp. Biesheuvel en Kooiman boven Vogelaar, de totale correlatie tussen voorkeuren en richtingen wijst niet op een systematische samenhang. Deze correlatie is in de periode na de classificatie beduidend hoger. Niet Vogelaar maar Luijters en Kooiman vertegenwoordigen dan de verschillende voorkeuren van de critici. Kooiman wordt bijvoorbeeld positief beoordeeld door Rein Bloem en Kees Fens, maar hij wordt negatief besproken door Lex Bijlsma en Roelof van Gelder vanuit *Propria Cures*. Bijlsma en zijn collega Chantal van Dam bespreken in dit blad het werk van Biesheuvel, Van Keulen en Luijters met waardering. Vanuit *Propria Cures* wordt er een offensief ingezet tegen Kooiman ten gunste van voormalige redactieleden. Het feit dat Kooiman de zwarte piet krijgt toegespeeld zal te maken hebben met negatieve uitlatingen over

voormalige *Propria Cures*-redacteuren in de rubriek 'Gemengde gevoelens' van *De Revisor*.

De classificatie van Trolsky weerspiegelt de groepen rond tijdschriften, die in de kritiek al als verschillend worden aangemerkt. Zij loopt vooruit op een verharding van de tegenstelling tussen twee tijdschriften, namelijk *Propria Cures* en *De Revisor*. Na de classificatie gaan de onderlinge beoordelingen corresponderen met de indeling in richtingen en er ontstaat een lichte partijvorming binnen de kritiek ten behoeve van de auteurs van een van beide tijdschriften. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat de classificatie zelf een grote rol heeft gespeeld in deze ontwikkeling. Het artikel van Trolsky wordt namelijk nauwelijks geciteerd. Bovendien voegt Trolsky de twee richtingen waarop de controverse zich toespitst, in de loop van zijn betoog samen.

3.5.4 Carel Peeters en Ron Kaal (1975)

Naar aanleiding van een enquête onder auteurs, die Peeters en Kaal houden, komen zij tot een indeling van de contemporaine literatuur die alleen al genuanceerd is omdat er zoveel verschillende richtingen onderscheiden worden. Peeters en Kaal ordenen vooral. Zij baseren de richtingen gedeeltelijk op de antwoorden die de auteurs zelf geven op vragen naar hun thematiek en naar de auteurs waarmee zij zich verwant voelen. Peeters en Kaal verbinden geen oordelen aan de verschillende richtingen.

De richtingen die Peeters en Kaal onderscheiden corresponderen niet noemenswaardig met groepen rond tijdschriften. De medewerkers van *Raster* worden weer apart gezet, al komt dit niet goed tot

uiting met deze cijfers omdat de bijdragen uit *Raster I* nu te lang geleden verschenen zijn om nog meegeteld te worden. Vogelaar en Van Marissing hergroeperen zich pas rond het heropgerichte *Raster* in 1977. De medewerkers en redacteuren van andere tijdschriften worden uit elkaar getrokken en vermengd. Donkers bijvoorbeeld, wordt uit het Revisorverband gerukt terwijl hij er (nog) redacteur van is en er tot eind 1977 in zal publiceren. Hij wordt samengevoegd met 't Hart die eerder alleen in *Maatstaf* publiceerde. Alleen het isolement van Plomp wordt achteraf bevestigd door zijn bemoeienis met tijdschriften: vanaf 1976 publiceert hij alleen in minder gevestigde tijdschriften als *Mandala* en *Tijd Schrift*.

Tussen 1975 en 1977 veranderen de fondsen van de uitgevers zodanig dat zij meer gaan lijken op de richtingen die Peeters en Kaal onderscheiden. Op het moment van de classificatie zijn er enkele fondsen die niet corresponderen met de richtingen. De Harmonie publiceert werk van Sijsma, Donkers, Kooiman en Plomp, die ieder tot een andere richting worden gerekend. Bij De Arbeiderspers publiceren Van Keulen, 't Hart en Joyce&Co, die ook tot verschillende richtingen gerekend worden. In de jaren '76 en '77 publiceren Sijsma en Donkers niet meer bij De Harmonie en publiceren Van Keulen en Joyce&Co niet bij De Arbeiderspers. De literatuur van de PSYCHOLOGIE VAN HET INDIVIDU verschijnt nu bij Loeb, Rap of Elsevier. Bij De Bezige Bij verschijnt zowel ROMANTISCH-LYRISCHE LITERATUUR als literatuur van de POLITIEKE IDEOLOGIE. Bij De Harmonie publiceren Kooiman en Plomp. De wijziging is overigens tijdelijk. Donkers publiceert in 1979 weer bij De Harmonie. Joyce&Co, onder de

→ is niet zo
alleen jg 1 en 2

Tabel 7 - Isomorfie tussen de classificatie van Peeters en Kaal(1975) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redak- tie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na		voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
POLITIEKE IDEOLOGIE													
Van Marissing	.	.	100	100	91	.	38	100	100	.	100	0	56
Vogelaar	.	100	100	.	91	.	50	50	100	100	100	75	33
CULTURELE IDEOLOGIE													
Donkers	30	64	86	64	.	.	33	33	.	100	.	32	54
't Hart	.	36	.	73	100	50	44	.	50	0	80	43	50
PSYCHOPATHOLOGIE													
Kooiman	80	91	86	73	91	17	29	100	100	50	75	45	67
PSYCHOLOGIE V/H INDIVIDU													
Andriesse	70	.	.	.	73	50	33	.	.	40	.	29	58
Van Keulen	40	64	71	55	73	50	50	50	100	67	50	56	35
Luijters	60	45	86	64	73	56	.	50	.	29	100	39	100
Sijtsma	50	64	.	45	64	67	25	.	.	0	.	0	60
Vervoort	70	45	86	73	73	50	50	50	100	71	100	30	100
UNIVERSELE MYTHOLOGIE													
Plomp	30	91	100	73	91	75	43	0	.	20	.	41	50
ROMANTISCH-LYRISCH													
Joyce&Co	70	45	.	73	.	.	33	100	.	.	.	100	67
Trolsky	70	73	.	82	82	17	44	0	.	0	100	46	60
[apart]													
Biesheuvel	10	27	.	100	100	22	27	20	50	50	0	80	40
TOTAAL	53	62	89	73	83	47	37	47	80	47	80	45	51
Correlatie (r)	.11	.02	.52	-.16	.28	.14	.10	.28	.61	-.01	.	.03	.08

naam Geerten Meijssing, en Mensje van Keulen zullen in de jaren '80 weer bij De Arbeiderspers publiceren.

De auteurs die hier de PSYCHOLOGIE VAN HET INDIVIDU vertegenwoordigen zijn door de kritiek in de traditie geplaatst van Coenen, Emants, Elsschot, Nescio, Reve en Vestdijk. Maar na de classificatie worden zij nauwelijks meer met deze auteurs in verband gebracht. De POLITIEKE IDEOLOGIE gaat zich enigszins onderscheiden met een oriëntatie op Duitstalige auteurs zoals de al eerder genoemde Brecht en Benjamin. Franse auteurs als Proust en Flaubert worden in de twee jaar na de classificatie in verband gebracht met Donkers en 't Hart. Biesheuvel deelt vele literaire voorbeelden met andere auteurs, vooral met 't Hart. Diens isolement in de classificatie correspondeert daarom niet met zijn literaire oriëntatie. De correlatie coëfficiënt wekt niet de indruk dat er een systematische overeenkomst is tussen de richtingen en de literaire oriëntatie van de auteurs. Dit zal echter voor alle classificaties blijken te gelden. De hier gevonden correlaties van 0.14 en 0.10 zijn bijna de hoogste die gevonden zullen worden.

De directe vergelijkingen tussen de auteurs in de twee jaar na de classificatie corresponderen duidelijk beter met de classificatie dan de vergelijkingen die eraan voorafgaan. Over de hele linie is er een verbetering, al komt het effect voor een belangrijk deel voor rekening van het verdwijnen van 'misplaatste' auteurs als Plomp, Trolsky en Donkers uit het netwerk van vergelijkingen. De onderlinge evaluaties zijn nagenoeg allemaal negatief. 't Hart velt bijvoorbeeld negatieve oordelen over Van Marissing, Vogelaar en Van Keulen. Luijters vindt

boeken van 't Hart en Kooiman weer niets, Vervoort is negatief over een boek van Trolsky, etc. Dit wijst op een zekere polarisering van de verhoudingen tussen de auteurs. In combinatie met een classificatie met veel kleine richtingen leveren negatieve oordelen vrijwel vanzelf een hoge netwerkmultipliciteit op. De correlatie coëfficiënt zou daarom niet extreem hoog zijn, als hij berekend had kunnen worden. Deze coëfficiënt kan niet bepaald worden omdat geen enkele auteur een groepsgenoot beoordeelt in de periode na de classificatie.

De classificatie correspondeert niet duidelijk met voorkeuren van critici. Voor de classificatie zijn de voorkeuren vooral gedifferentieerd rond Vogelaar, Joyce&Co, Biesheuvel en Plomp. Poll en Reinjan Mulder prefereren Biesheuvel boven resp. Vogelaar en Plomp. Peter Verstegen preferiert Plomp boven Joyce&Co. Fens is bijna de enige die Biesheuvel negatief beoordeelt. Naderhand spitsen de verschillen tussen de voorkeuren zich vooral toe op Vogelaar, Van Marissing, Kooiman en Plomp. Vogelaar en Van Marissing krijgen verdedigers in de persoon van Anthony Mertens en Frank Schuitemaker. Kooiman wordt positief beoordeeld door Rein Bloem en Kees Fens, die zich wat dat betreft vooral onderscheiden van de *Propria Cures*-medewerkers Lex Bijlsma en Roelof van Gelder. Plomp, nog in acht bij Aad Nuis, moet het bij de critici Jan Geurt Gaarlandt en R.P. Meijer (onder het pseudoniem P.M. Reinders) afleggen tegen resp. 't Hart en Biesheuvel. Er vindt een geringe verschuiving plaats, die nochtans niet het effect heeft dat de classificatie als geheel duidelijk gaat corresponderen met de voorkeuren van partijen in de kritiek. Net als bij zijn classificatie in 1973, classificeert Peeters nu bijna alleen auteurs die

Tabel 8 - Isomorfie tussen de classificatie van Goedegebuure(1976) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redactie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na		voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
VERTELLERS VAN DE REVISOR													
Donkers	60	69	100	69	.	38	50	0	33	.	.	41	.
Hotz	27	38	.	63	80	50	50	60	0	.	0	50	50
Kooiman	87	85	100	69	.	38	53	75	83	75	0	52	71
Matsier	87	85	100	81	.	43	44	50	100	0	100	50	75
Meijsing	87	54	.	81	90	33	38	100	50	67	50	50	60
VERVREEMDERS													
Van Marissing	87	92	100	94	.	36	.	100	100	67	.	75	0
Robberechts	87	.	.	94	90	33	0	100	100	67	.	13	100
Vogelaar	.	54	100	94	90	40	50	100	75	100	.	33	89
KLEINBURGERLIJK REALISME													
't Hart	60	38	.	69	50	45	43	25	67	33	50	34	39
Hiddema	100	.	0	.
Van Keulen	60	69	71	63	60	38	.	75	75	0	.	43	.
Luijters	60	77	71	.	50	36	50	67	.	33	20	71	40
Meinkema	.	38	.	75	70	42	63	50	67	40	25	51	52
Plomp	33	.	71	69	.	.	25	50	100	.	.	.	67
Sijtsma	67	.	.	69	70	36	.	.	100	.	.	75	80
ROMANTISCH-LYRISCH													
Joyce&Co	47	62	.	75	.	30	0	100	.	100	.	32	.
Siebelink	60	77	.	88	90	29	45	0	0	100	100	17	28
Trolsky	60	.	.	69	.	39	100	33	.	.	.	70	.
[apart]													
Biesheuvel	33	23	.	94	100	35	27	40	33	0	0	33	30
TOTAAL	63	62	89	77	76	38	45	60	65	55	39	46	48
Correlatie (r)	.15	.15	.71	.16	.07	.07	-.06	.27	.39	-.01	-.16	.04	.07

hij eerder negatief besprak, bijvoorbeeld Andriessse, 't Hart, Kooiman en Plomp. Alleen werk van Biesheuvel en Van Keulen beoordeelde hij positief, al velt hij een negatief oordeel over een boek van Mensje van Keulen in de periode na de classificatie. Nog steeds lijkt Peeters geen beginnende auteurs gevonden te hebben die werk naar zijn gading schrijven.

In vergelijking met zijn eerdere classificatie, ligt de nadruk nu minder op de uitgevers van de auteurs en meer op de wijze waarop zij in de kritiek vergeleken worden. De classificatie correspondeert vooral met de vergelijkingen die naderhand getrokken worden. Kennelijk is het beeld van de overeenkomsten en verschillen tussen de auteurs zich rond 1975 aan het uitkristalliseren. De classificatie kan een van de factoren geweest zijn die dit proces bevordert hebben, vooral omdat zij gepaard gaat met expliciete uitspraken van auteurs over hun verwantschappen. Uitspraken van de auteurs zelf hebben over het algemeen een grote impact op de beeldvorming in de literatuurkritiek.

3.5.5 Jaap Goedegebuure (1976)

In de tekst die zijn classificatie bevat, uit Goedegebuure zijn ongenoegen over de stand van zaken in de literatuur. Alle auteurs en critici die Goedegebuure de revue laat passeren, moeten het ontgelden. Slechts twee auteurs, namelijk Maarten 't Hart en Nicolaas Matsier, worden welwillend bejegend. Omdat de publikatie verschijnt in het jaar dat Goedegebuure redacteur wordt van *Tirade*, lijkt dit typisch een classificatie waarmee de classificeerder zijn positie wil bepalen.

Slechts twee van deze richtingen corresponderen met een groep rond één tijdschrift, namelijk de VERVREEMDERS rond *Raster* en enkele VERTELLERS rond *De Revisor*. Hierbij maakt het nauwelijks uit of naar de redacteurs of de medewerkers gekeken wordt. Dat het tijdschrift een rol speelt bij deze laatste richting blijkt natuurlijk al uit het feit dat de richting benoemd wordt met de naam van het tijdschrift. Alleen Hotz is en blijft een vreemde eend in deze bijt. Het KLEINBURGERLIJK REALISME is ook rond tijdschriften georganiseerd, maar dit komt niet naar voren uit de cijfers omdat men bij (een van) twee tijdschriften publiceert: *Hollands Maandblad* en *Maatstaf*. Bovendien publiceren de ROMANTISCH-LYRISCHE auteurs ook in deze twee tijdschriften.

Net als bij de classificatie van Peeters en Kaal, zorgen De Harmonie (Donkers, Kooiman, Plomp en Sijtsma) en De Arbeiderspers (Hotz, Van Keulen en Joyce&Co) voor een aanzienlijke overlap tussen de richtingen. Zonder deze auteurs blijven er van de grotere richtingen maar enkele auteurs over, zodat het niet mogelijk is om te spreken van een uitgever die bij de richting hoort. Alleen de VERVREEMDERS hebben een gezamenlijke uitgever, nl. De Bezige Bij, dankzij de gezamenlijke publikatie *Het mes in het beeld*. Zowel Van Marissing als Robberechts publiceren verder bij andere uitgevers, resp. Van Gennep en Manteau, zodat er ook hier geen duurzame band is tussen een richting en een uitgever.

Nog steeds worden de VERVREEMDERS gekenmerkt door een oriëntatie op Duitstalige auteurs, zij het dat dit niet erg opvalt door de andere voorbeelden waarmee zij in verband worden gebracht. Zij worden ook in de kritiek onderling vergeleken. Dit wijst erop dat er wat hen betreft een vrij algemeen

en stabiel beeld van een richting bestaat in de kritiek. Dit kan voor de overige auteurs niet gezegd worden. De VERTELLERS rond De Revisor werden voor de classificatie bijvoorbeeld nauwelijks met elkaar vergeleken. Hun voorbeelden overlappen ook maar gedeeltelijk: Nabokov en Vestdijk. Maar de eerste figureert ook als voorbeeld voor ROMANTISCH-LYRISCHE AUTEURS en de tweede voor een REALIST als 't Hart. Na de classificatie worden de REVISOR-AUTEURS, behalve Donkers, iets duidelijker gegroepeerd rond met name Vestdijk. Kooiman, Matsier en Meijning worden dan in kritieken ook met elkaar vergeleken. Hotz, die op andere aspecten uit de toon valt, past wat betreft literaire voorbeelden binnen de groep. De ROMANTISCH-LYRISCHE AUTEURS Joyce & Co en Siebelink zijn in verband gebracht met de DECADENT J-K. Huysmans. Zij worden in kritieken echter niet met elkaar vergeleken. Maar liefst tien auteurs worden in de twee jaar voor deze classificatie vergeleken met Gerard Reve. Deze auteurs vertegenwoordigen alle richtingen. Een vergelijking met Reve brengt misschien een onderscheid aan tussen beginnende en oudere auteurs, maar het discrimineert niet tussen de beginnende auteurs.

De auteurs beoordelen vooral vertegenwoordigers van andere richtingen positief, met als gevolg dat de oordelen niet duidelijk corresponderen met de richtingen. De richtingen vertegenwoordigen ook de voorkeuren van critici niet. Het beeld van de voorkeuren zoals dat geschetst is voor de periode na de classificatie van Peeters en Kaal, komt in grote lijnen overeen met de voorkeuren van critici ten aanzien van de richtingen die Goedegebuure onderscheidt. Meinkema, die niet voorkomt bij Peeters en

Kaal, blijkt nog een extra bron van verdeeldheid onder critici: Aad Nuis, Wam de Moor en Boudevijn Büch waarderen haar werk, maar Fens, Gaarlandt en Mertens keuren het af. De samenhang tussen de richtingen en de voorkeuren van critici is in de periode na de classificatie niet sterker. Er zijn maar enkele critici die de vertegenwoordigers van een richting gelijk waarderen. Jaap Boerdam (in *Propria Cures*), R.P. Meijer, Frans de Rover en Anthony Mertens beoordelen het werk van de REALISTEN negatief, al zet Meijer daar een positief oordeel over een VERTELLER ROND DE REVISOR tegenover. De Rover velt een positief oordeel over ROMANTISCH-LYRISCH PROZA en Mertens bewondering gaat uit naar de VERVREEMDERS Robberechts en Vogelaar. Daan Cartens en Kees Fens beoordelen het werk van REVISOR-AUTEURS positief, terwijl Jeroen Brouwers dit werk veroordeelt. Jaap Goedegebuure zelf velt alleen in de periode voor de classificatie een duidelijk oordeel over een van de geclassificeerde auteurs. Er is dus geen aanwijzing dat hij in deze classificatie zijn eigen voorkeuren duidelijk heeft willen maken.

De classificatie lijkt op verschillende punten op de eerste classificatie van Peeters. De geclassificeerde auteurs worden over de hele linie negatief beoordeeld, de classificatie gaat gepaard met een aanval op de kritiek en de classificatie correspondeert matig tot slecht met de groepen zoals die bestaan rond tijdschriften en uitgeverijen of zoals zij in de kritiek gezien worden. Positiebepaling lijkt voor een beginnend criticus op de eerste plaats te betekenen 'rigoureuus schoon schip maken'. Rekent de criticus af met de literatuur van dat moment om te ontkomen aan de verwarrende complexiteit van de reputaties

die op dat moment gelden? Of wil de criticus een afwijkende indeling lanceren om de aandacht op zich te vestigen en, op termijn, naam te maken?

3.5.6

Samenvatting

Wanneer we terugkijken over de jaren die in deze paragraaf behandeld zijn, vallen er een aantal zaken op. De oudste classificaties corresponderen sterk met de groepsvorming rond literaire tijdschriften of uitgeverijen. Alleen bij Peeters weegt de uitgeverij zwaarder dan het tijdschrift. Tegen het eind van de deelperiode begint de band tussen richtingen en de feitelijke publikaties van de vertegenwoordigers van deze richtingen zwakker te worden. De band met redacteursfuncties blijft bestaan, waarbij activiteiten uit een steeds verder verleden het beeld gaan bepalen. Al met al wekt dit de indruk dat de eerste bijdragen in literaire tijdschriften, zeker wanneer de auteur tevens redacteur is van het tijdschrift, grote invloed hebben op de beeldvorming over de auteur. Veranderingen van tijdschrift die daarna plaatsvinden, veranderen het beeld steeds minder. De relatie tussen een classificatie en het tijdschriftverleden van de geclassificeerde auteurs veroudert, wordt minder actueel omdat de auteurs van tijdschrift veranderen maar de classificaties zich daar niet aan aanpassen.

De classificaties corresponderen om verschillende redenen meestal slecht met de fondsen van uitgeverijen. Ten eerste blijken er vaak meerdere uitgevers per richting te zijn. Ten tweede vinden er in de eerste helft van de jaren '70 veel verschuivingen plaats tussen de uitgevers. Beginnende auteurs zoeken hun definitieve uitgever nog en enkele nieuwe uitgeverijen zoeken hun plaats op de markt

nog. De classificaties corresponderen beter met de netwerken rond uitgeverijen die volgen dan met de netwerken die eraan voorafgaan. Misschien beïnvloeden de classificaties de verankering van richtingen aan uitgeverijen, misschien verloopt dit laatste proces alleen langzamer dan de beeldvorming in de kritiek.

Over het geheel genomen lijken de classificaties eerder in te willen gaan tegen de literaire oriëntaties die auteurs toegeschreven krijgen of die zij zichzelf toeschrijven, dan dat zij deze tradities reproduceren. In de classificaties van Geel en Trolsky komt er nog een NATURALISTISCHE TRADITIE terug bij auteurs als Luijters, Van Keulen en Vervoort, evenals een MARXISTISCHE TRADITIE bij Vogelaar en Van Marissing. Maar de samenhang daalt zowel van de ene op de volgende classificatie als per classificatie wanneer de voorafgaande periode vergeleken wordt met de volgende twee jaar. Als er al een beeld van tradities in het jongste proza is, dan wordt het verstoord omdat bijna alle beginnende auteurs wel vergeleken worden met kopstukken als Reve, Hermans of Wolkers. Zoals verwacht mocht worden stemmen de classificaties goed tot zeer goed overeen met de manier waarop de geclassificeerde auteurs vergeleken worden in de kritiek. Na de classificatie van Peeters en Kaal, waarbij uitspraken ontlokt worden aan de auteurs over hun verwantschappen, stijgt de samenhang tussen de classificatie en de vergelijkingen die in kritieken getrokken worden. Dit ondersteunt de gedachte dat met name uitspraken van auteurs over hun eigen werk een hoge status genieten in de kritiek.

Drie richtingen worden rond 1974 en 1975 evaluatief onderscheiden: auteurs rond *Raster*

Tabel 9 - Isomorfie tussen de classificatie van Hogeweg(1977) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redactie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na	voor	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
PROPRIA CURES HOEK													
Andriessse	.	.	.	57	.	20	.	0	.	.	.	53	.
Donkers	71	33	29	.	50	50	.	0	50	.	.	40	.
Van Keulen	57	100	57	57	.	56	.	50	100	.	.	39	.
Luijters	71	83	71	57	50	.	0	0	100	67	0	100	100
Vervoort	57	83	71	57	50	0	.	0	100	.	.	100	.
PROPRIA CURES SFEER													
Heeresma	43	.	100	29	50	40	.	17	100	.	.	46	100
Meinkema	71	100	.	86	83	40	.	33	50	50	.	42	100
[]													
Kooiman	100	83	86	86	67	29	0	50	100	100	0	33	100
Matsier	100	83	86	86	83	40	.	0	100	0	.	53	100
TOTAAL	71	81	67	64	62	40	0	25	83	50	0	45	100
Correlatie (r)	.30	.57	.17	.06	-.23	.10	.	-.41	.71	.	.	.03	1.0

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond i.p.v. een indexwaarde.)

(Vogelaar, Van Marissing), rond *De Revisor* (d.w.z. Kooiman) en voormalige medewerkers van *Propria Cures* (m.n. Luijters). Vertegenwoordigers van deze richtingen beoordelen elkaar over en weer negatief en er treden enkele critici naar voren als voorstander van de ene richting en tegenstander van de andere. Dit gebeurt echter op een te kleine schaal om te kunnen spreken van partijvorming binnen de kritiek als geheel. Opvallend is wel dat de classificeerders die zelf actief zijn als criticus, namelijk Peeters en Goedegebuure, zich niet duidelijk voor een van de richtingen uit hun eigen classificatie hebben uitgesproken. De classificeerders hebben in dit tijdvak nog geen voorkeur voor contemporaine auteurs uitgesproken. Met deze classificaties lijkt vooral schoon schip gemaakt te worden zodat de criticus met een schone lei kan beginnen aan de opbouw van een 'eigen' canon.

3.6

Confrontatie: 1977

In 1977 neemt het classificeren van de jongste literatuur een wending. Critici gaan openlijk in debat over de vraag of er richtingen aangewezen kunnen of moeten worden in de literatuur van de jaren '70 en, zo ja, welke richtingen dit zijn. Classificaties lijken niet meer op de eerste plaats het literaire aanbod te beschrijven en te ordenen om het overzichtelijk te maken. Zij gaan een rol spelen in een kwalitatieve schifting: wat is de belangrijkste en wat is de minder belangrijke literatuur van dit decennium? Nuis' bloemlezing *Korte verhalen uit de jaren zeventig* (1977a) is hier een voorbeeld van. Schifting naar literaire kwaliteit impliceert een confrontatie tussen de voorkeuren van verschillende

critici. Wiens favorieten worden de vertegenwoordigers van de literatuur uit dit decennium? Onvermijdelijk staan ook de gezagsverhoudingen tussen critici op het spel in dit debat. In deze paragraaf zal nagegaan worden of de verzamelde gegevens deze vermoedens bevestigen.

Reinout Hogeweg

3.6.1

De classificatie van Hogeweg komt voor in een recensie over nieuwe verhalenbundels van Maarten 't Hart en Oek de Jong. Het artikel opent met een betoog over de oorzaken van het groeiend aantal verhalenbundels in het aanbod van nieuwe literatuur; een regelmatig terugkerend thema in de literatuurkritiek van deze jaren. Hogeweg ziet het verhaal als de kenmerkende vorm van de jongste literatuur en hij verdeelt de verhalenvertellers terloops in verschillende richtingen. Hogeweg wekt daarbij de indruk dat hij een consensus in de kritiek over de richtingen weergeeft met zinnen als "Vele critici bleken van mening te zijn, dat de meeste van deze verhalen bepaald niet imponeerden." (Hogeweg 1977:465). Zijn classificatie lijkt voor Hogeweg de status van algemeen geaccepteerde, onproblematische achtergrondkennis te hebben.

Hogewegs classificatie weerspiegelt de netwerken rond tijdschriften uit de tijd dat de auteurs hun loopbanen begonnen. Voormalige medewerkers van *Propria Cures*, die op Andriessse na ook redacteurs waren van dit blad, worden gegroepeerd en geconstrasteerd met medewerkers annex redacteurs van *De Revisor*. De connecties met tijdschriften kunnen echter niet verklaren dat Heeresma en Meinkema apart worden gezet. Het beeld van een groep rond

Propria Cures blijft ook in de periode na deze classificatie in tact. Alleen Donkers hoort er dan niet duidelijk meer bij. Vanwege een publikatie in *Maatstaf* blijft hij verbonden met Mensje van Keulen, maar dankzij zijn publikaties en voormalige redacteurschap bij *De Revisor* past hij meer bij Kooiman en Matsier. De actormultipliciteiten van Meinkema en Heeresma zijn wat geflatteerd: ze zijn in de jaren '70 nooit aan hetzelfde tijdschrift verbonden geweest maar dit verschil valt niet op omdat ze niet gelijktijdig gepubliceerd hebben. Over een langere periode bezien behoren ze bovendien tot de redacties van verschillende tijdschriften, resp. *Chrysallis* (vanaf 1978) en *Soma* (tot 1973).

De vertegenwoordigers van een richting publiceren nauwelijks bij dezelfde uitgevers. Heeresma zou gezien zijn uitgevers (Loeb en Rap) in de *Propria Cures* hoek geplaatst moeten worden. De lage multipliciteit en correlatie wordt vooral veroorzaakt doordat een richting meestal met meer dan één uitgever verbonden is: Andriesse en Luijters publiceren bij Loeb, maar Van Keulen en Vervoort worden door Rap uitgegeven. Ook in de vorige paragraaf kwamen deze twee uitgeverijen vaak samen voor. Misschien vormen zij samen een type uitgeverij dat wel een rol speelt in de beeldvorming omtrent richtingen in de literatuur. Beide uitgeverijen zijn betrekkelijk recent opgericht en hebben een klein fonds.

De classificatie correspondeert niet met de literaire oriëntaties van de auteurs. In de periode voor de classificatie worden de meeste auteurs vergeleken met Hermans en Reve: door hun algemeenheid zijn deze vergelijkingen in dit verband nietszeggend. Na de classificatie heeft elke auteur

een eigen voorbeeld, als er nog voorbeelden genoemd worden in de kritiek. Alleen Nabokov wordt met twee van de geclassificeerde auteurs in verband gebracht, nl. met Luijters en Kooiman, die echter tot verschillende richtingen gerekend worden. Wat betreft de vergelijkingen tussen de geclassificeerde auteurs brengt deze classificatie een opvallende koerswijziging in de kritiek onder de aandacht. Waar de auteurs voor de classificatie juist *niet* met leden van dezelfde richting vergeleken worden, daar worden ze in de twee jaar erna vrijwel uitsluitend met groepsgenoten vergeleken. Alleen een vergelijking tussen Donkers en Meinkema overschrijdt de grenzen tussen de richtingen.

Over de onderlinge evaluaties is weinig meer te zeggen dan dat zij nauwelijks voorkomen. Luijters nadert het einde van zijn loopbaan als criticus voor *Het Parool* en verder komen er geen auteurs voor in de classificatie die regelmatig boeken bespreken. De voorkeuren van critici laten dezelfde ontwikkeling zien als de vergelijkingen. In de periode voor de classificatie is er over het geheel genomen geen partijvorming binnen de kritiek met betrekking tot de richtingen die Hogeweg onderscheidt. Enkele critici bespreken alleen auteurs uit *Propria Cures* positief, zoals Ben Bos (in de *Nieuwe Linie*), Paul van 't Veer (*Maatstaf*) of Lex Bijlsma en Chantal van Dam (in *Propria Cures*). In de twee jaar na de classificatie is de partijvorming compleet: voor zover een criticus meer auteurs beoordeelt, is hij ofwel positief over de redacteurs van *De Revisor* en negatief over Meinkema (De Moor en Nuis), ofwel negatief over de *Revisor*-redacteurs (Jeroen Brouwers). De multipliciteitsindex en de correlatie coëfficiënt zullen overigens enigszins geflatteerd zijn door het feit dat

er in de periode na de classificatie relatief weinig positieve en negatieve oordelen geveld worden over de geclassificeerde auteurs in vergelijking met de periode ervoor: 21 tegen 55.

De beeldvorming rond voormalige *Propria Cures*-auteurs en *Revisor*-auteurs lijkt in de vier jaar rond 1977 zijn beslag te krijgen. In de vergelijkingen die critici maken en in hun voorkeuren komt steeds duidelijker een onderscheid naar voren tussen de voormalige medewerkers van *Propria Cures* en de auteurs rond *De Revisor*. Alleen de literaire oriëntaties van de auteurs weigeren hardnekkig zich aan te passen aan dit beeld.

3.6.2

Jan Brokken

De classificatie van Jan Brokken roept de meeste reacties op in de jaren '70. Naar deze classificatie wordt in latere literatuurgeschiedenissen verschillend verwezen. Zijn artikel getiteld 'Het academisme in de literatuur' opent met een inventariserende beschrijving van de richtingen die zich volgens Brokken op dat moment aftekenen binnen de jongste literatuur. Deze classificatie wordt gevolgd door interviews met de vier auteurs die Brokken samen als nieuwe richting presenteert. Het artikel vormt de aanleiding voor een debat binnen de kritiek. Twee van de classificatoren die we nog zullen tegenkomen, reageren op dit artikel. Als een van de eersten reageert Aad Nuis, aan wie de term ACADEMISME wordt toegeschreven.³⁵ Nuis voelt zich verkeerd begrepen en ontkent dat hij van mening is

³⁵ Nuis 1977b

dat er een stroming van ACADEMISTEN is in de Nederlandse literatuur. Ook Carel Peeters reageert direct en afwijzend.³⁶ Hij keurt de benaming ACADEMISME af en hij verwijt Brokken dat hij de verkeerde methode heeft gevolgd om richtingen in de literatuur aan te wijzen. Dit verwijt geeft inzicht in de positie die Brokken inneemt binnen het literaire veld: hij wordt gezien als een journalist die aan zijn meningen komt door anderen te interviewen. Peeters ontzegt hem op die grond als het ware de competentie om over literatuur en literaire stromingen te oordelen. Brokken wordt als een buitenstaander beschouwd.³⁷ Ook Jeroen Brouwers, de derde classificator die nog aan de orde zal komen, neemt deel aan het debat dat volgt. Hij noemt de uitspraken van met name Kooiman de reden om zijn medewerking aan *De Revisor* te beëindigen (Brouwers 1977).

De tijdschriften spelen op twee manieren een rol. Op de eerste plaats worden er in tegenstelling tot voorgaande classificaties geen auteurs opgenomen die niet meer actief zijn in tijdschriften. Voormalige *Propria Cures*-redacteurs en *Raster*-medewerkers worden nu niet meer genoemd. Wat dit betreft is het beeld actueler dan in de voorgaande classificaties, waar overgeleverde indelingen een steeds sterkere rol leken te gaan spelen. Op de tweede plaats spelen tijdschriften een rol in de zin dat de twee nieuwe richtingen sterk gecentreerd zijn rond een tijdschrift, namelijk rond *De Revisor* en *Chrysallis*. In het laatste geval loopt Brokken vooruit op de ontwikke-

³⁶ Peeters 1977.

³⁷ Hierover is uitgebreider gerapporteerd in De Nooy (1991a).

Tabel 10 - Isomorfie tussen de classificatie van Brokken(1977) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redak- tie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na		voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
ACADEMISME													
Kellendonk	.	100	.	44	40	43	.	50	100	50	.	44	100
Kooiman	100	100	100	67	60	40	50	67	100	33	.	50	78
Matsier	100	100	100	78	80	45	.	50	100	50	50	41	80
Meijsing	100	67	.	78	80	42	33	100	75	100	0	37	47
DECADENTIE													
Joyce&Co	56	67	.	.	80	.	0	100	.	100	.	.	25
Siebelink	56	56	.	100	90	33	67	0	0	100	100	27	27
ANEKDOTISCHE LITERATUUR													
Biesheuvel	56	67	.	78	70	47	56	40	50	0	.	44	60
't Hart	56	67	.	78	70	47	57	33	75	71	100	43	52
De Jong	89	.	.	78	70	33	.	50	100	50	.	44	100
FEMINISTISCHE LITERATUUR													
Meinkema	67	100	.	89	90	47	100	0	0	50	50	46	71
Meulenbelt	.	.	.	89	.	20	.	0	0	100	100	50	.
Portnoy	56	100	.	.	50	.	100	.	.	0	0	.	22
TOTAAL	73	82	100	78	71	42	61	46	71	62	67	42	53
Correlatie (r)	.38	.59	.	.21	.02	-.02	.35	-.10	.41	.31	.	.08	.35

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

lingen. Hij is op de hoogte, zo blijkt uit zijn artikel, van het plan voor een nieuw tijdschrift onder redactie van o.a. Meinkema en Portnoy. Het valt niet uit te maken of het de bijdragen of de redacteursfuncties zijn die een rol spelen in de classificatie, want zij overlappen elkaar: Meinkema en Portnoy worden redacteur van *Chrysallis*, Kooiman en Matsier zijn de redacteurs van *De Revisor* waar Kellendonk zich in 1978 bij aansluit. Doeschka Meijsing treedt eind 1977 eenmaal op als gastredacteur van dit blad. Alleen de DECADENTEN en ANEKDOTISCHE SCHRIJVERS onderscheiden zich niet met hun tijdschriften. Zij publiceren in *Hollands Maandblad* en *Maatstaf*. De uitgeverij lijkt weer geen rol van belang te spelen bij het classificeren. Het is misschien aardig om op te merken dat Meulenhoff een grotere rol gaat spelen vergeleken met eerdere classificaties. Twee van de ANEKDOTISCHE AUTEURS publiceren bij Meulenhoff (Biesheuvel en De Jong), maar ook de ACADEMIST Kellendonk. Nu Doeschka Meijsing ook genoemd wordt, krijgt Querido iets meer reliëf als uitgever van twee Academisten: Querido geeft ook Matsier uit.

De vergelijkingen die in de kritiek getrokken worden tussen de auteurs, corresponderen na de classificatie beter met de richtingen dan ervoor. Net als in de vorige paragraaf worden de auteurs rond *De Revisor* na de classificatie nagenoeg alleen nog met elkaar vergeleken. Wanneer zij in verband met anderen gebracht worden, wordt steeds het contrast benadrukt. De netwerkmultipliciteit stijgt hier echter minder spectaculair dan bij de classificatie van Hogeweg omdat er geen richting is die de *Propria Cures*-medewerkers bevat en omdat twee andere richtingen absoluut niet overeenkomen met de

vergelijkingen die getrokken gaan worden, namelijk de DECADENTEN en de FEMINISTEN. In verband met de analyses in de hoofdstukken 4 en 5 is het laatste een opmerkelijk resultaat. Het feit dat deze auteurs een eigen literair tijdschrift oprichten leidt in dit geval niet op korte termijn tot vergelijkingen zoals in het geval van de *Propria Cures*- en *Revisor*-auteurs.

De ACADEMISTEN worden in verband gebracht met Nabokov, Vestdijk en Borges, al vallen de laatste twee namen ook naar aanleiding van resp. 't Hart en Biesheuvel. Wolkers is een van de weinige voorbeelden waarmee richtingen onderscheiden worden: de Anekdotisten Biesheuvel en 't Hart worden met hem vergeleken terwijl de FEMINISTEN Meinkema en Portnoy met hem gecontrasteerd worden. Daarbij wordt overigens gewezen op verschillende kenmerken van Wolkers, resp. zijn protestantse achtergrond en zijn sexe.

In de onderlinge evaluaties staat Maarten 't Hart centraal: hij levert als criticus voor *NRC* de meeste oordelen en hij wordt vaak beoordeeld. Hij oordeelt negatief over werk van de FEMINISTISCHE AUTEUR Meulenhoff en de DECADENTE SCHRIJVER Siebelink. Maar hij is positief over het werk van de ACADEMISTEN Kooiman en Kellendonk. 't Hart wordt zelf door zowel Kellendonk als Matsier negatief besproken. Over het geheel genomen laten de ACADEMISTEN zich negatief uit over het werk van de representanten van andere richtingen, maar worden zij zelf positief besproken: Matsier door Meinkema, Kooiman door Oek de Jong en 't Hart, Kellendonk door 't Hart. Het is duidelijk dat het vooral de ACADEMISTEN zijn die zich proberen af te zetten tegen collega's die hen gunstig gezind zijn. Dit kan de keuze van Brokken

Tabel 11 - Isomorfie tussen de classificatie van Nuis (1977a) en de netwerkposities van de auteurs.

Auteur	Tijdschrift		Redactie	Uitgever		Voorbeelden		Vergelijking		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na	voor	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
IRONISCH REALISME													
Biesheuvel	85	55	.	50	58	55	45	43	50	67	100	57	64
't Hart	85	45	.	50	50	45	44	71	50	75	100	57	57
Heeresma	77	.	71	50	42	47	100	67	.	.	.	61	33
Hotz	77	45	.	50	50	38	50	60	100	100	100	57	52
De Jong	46	.	.	50	58	50	43	60	100	50	.	50	52
Van Keulen	77	82	57	58	.	40	.	100	100	50	.	63	.
Plomp	15	45	71	33	42	29	.	100	.	.	.	50	.
Portnoy	77	45	.	.	58	.	20	.	.	100	0	.	60
Vervoort	54	64	57	58	50	60	.	50	.	.	.	62	.
[uitzondering]													
Siebelink	77	55	.	92	92	31	57	0	0	100	100	38	11
LITERAIR-THEORETISCH													
Kooiman	92	100	100	75	67	36	67	86	83	40	100	42	50
Matsier	92	100	100	92	92	33	.	60	100	100	50	21	15
Meijsing	92	55	100	92	92	36	20	100	50	60	.	33	29
MARXISTISCH													
Vogelaar	100	55	100	100	100	30	50	100	0	100	100	0	75
TOTAAL	75	62	82	65	65	41	45	67	69	72	86	648	47
Correlatie (r)	.48	.17	.46	.24	.24	-.16	-.10	.32	.39	.40	.75	-.01	0.0

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

verklaren om juist deze auteurs te interviewen. In de periode na de classificatie worden weinig onderlinge evaluaties gevonden. De asymmetrische situatie rond de ACADEMISTEN is dan verdwenen: Matsier bespreekt een boek van Ethel Portnoy bijvoorbeeld positief. Alleen de DECADENTEN worden, net als in de periode voor de classificatie, door hun collega's louter negatief besproken.

Net als bij de classificatie van Hogeweg, bestaat er in de twee jaar voor de classificatie geen duidelijk verband tussen de richtingen en voorkeuren van critici en na de classificatie wel. De correlatie tussen de voorkeuren van critici en de richtingen die Brokken onderscheidt is weliswaar niet zo hoog als bij Hogeweg, het blijft een van de hoogste waarden die gevonden wordt in dit onderzoek. Bovendien is deze waarde betrouwbaarder omdat het op veel meer oordelen gebaseerd is. Het gaat vooral om de oordelen over 't Hart en Meinkema. Er zijn maar weinig critici die deze auteurs allebei positief bespreken. De Moor, Nuis en W. Hansen (*NRC*) waarderen het werk van 't Hart en keuren werk van Meinkema af, terwijl Sitniakovsky (*Telegraaf*) het tegenovergestelde doet. Verder keurt een enkele criticus, zoals Jeroen Brouwers, het werk van de ACADEMISTEN af, terwijl een ander alleen ANEKDOTISTEN bespreekt: negatief zoals Anthony Mertens of positief zoals Carel Peeters.

De classificatie van Brokken lijkt te reageren op veranderingen in de groepering van auteurs rondom literaire tijdschriften. De classificatie breekt met de beeldvorming zoals die tot uiting komt in de vergelijkingen die critici trekken, maar reageert wel op de onderlinge sym- en antipathieën tussen de auteurs. Dit leid ik af uit het feit dat de classificatie aanzien-

lijk minder correleert met de onderlinge vergelijkingen dan de voorgaande classificaties, maar beduidend sterker correleert met de onderlinge evaluaties. Als betrekkelijke buitenstaander kan Brokken het ondertussen uitgekristalliseerde beeld van een PROPRIA CURES-GROEP misschien eenvoudiger doorbreken dan de critici die dit beeld zelf hebben helpen scheppen. De ontwikkelingen die verwerkt zijn in de classificatie van Brokken en Hogeweg, gaan naderhand hun stempel drukken op de vergelijkingen in de kritiek. Er ontstaat een zekere partijvorming binnen de kritiek rond deze richtingen. Voor de eerste en laatste keer in dit onderzoek gaan zelfs de literaire oriëntaties van de auteurs enigszins corresponderen met de richtingen waartoe zij gerekend worden.

Aad Nuis

3.6.3

Nuis' classificatie van contemporaine literatuur staat in diens inleiding op een bloemlezing met korte verhalen die in de jaren '70 verschenen. Weer wordt het groeiend aantal verhalenbundels aan de orde gesteld en aangewezen als een kenmerk van de literatuur uit dit decennium. Nuis wijst het IRONISCH REALISME aan als de "hoofdstroom van de tegenwoordige verhalenliteratuur, een hoofdstroom die naar omvang en ook naar kwaliteit in de eerste helft van de jaren zeventig sterk domineerde" (Nuis 1977a:11). De hoofdstroom bevat voor Nuis tevens de meest interessante literatuur.

Zoals voorheen vormen de medewerkers annex redacteurs van *De Revisor* en van *Raster* ieder een richting. Maar verder corresponderen de richtingen maar matig met groepen rond tijdschriften. Qua tijd-

schriftbijdragen is Siebelink bijvoorbeeld geen uitzondering op de IRONISCH REALISTEN, ook hij publiceert in *Hollands Maandblad*. Met name Plomp is in die laatste groep een vreemde eend in de bijt. Hij publiceerde in de twee jaar voor de classificatie nog één keer in *De Revisor* (eind 1975) en gaat daarna een volkomen eigen weg met publicaties in *Mandala* en *Tijd Schrift*. Over het geheel genomen gaan Nuis' richtingen in de loop van de tijd duidelijk minder corresponderen met feitelijke groepsvorming rond tijdschriften. De herstructurering die Brokken voorziet en die hij misschien ook aanzwengelt, is ingrijpend genoeg om het beeld van Nuis binnen twee jaar te laten verouderen.

Alleen de kleine richtingen corresponderen sterk met een uitgeversfonds. Dit lijkt een onontkoombaar gegeven omdat grotere richtingen over het algemeen met verschillende uitgevers verbonden zijn. Via Vogelaar correspondeert de MARXISTISCHE LITERATUUR met De Bezige Bij, via Matsier en Meijsing correspondeert de LITERAIR-THEORETISCHE RICHTING met Querido en Siebelink is ook qua uitgever een uitzondering omdat hij, naast Heeresma, als enige door Loeb wordt uitgegeven. De brede richting die Nuis IRONISCH REALISME noemt, hoort niet bij één uitgever thuis. De Arbeiderspers ('t Hart en Hotz), Meulenhoff (Biesheuvel, De Jong en Portnoy), De Harmonie (Plomp en Portnoy) en Rap (Heeresma en Vervoort) hebben IRONISCH REALISTEN in hun fonds.

De auteurs van het IRONISCH REALISME werden in de kritiek ooit in verband gebracht met een traditie van REALISTISCHE en NATURALISTISCHE AUTEURS. Deze tradities zijn onzichtbaar geworden in een veelheid van vergelijkingen tegen de tijd dat Nuis'

retrospectief verschijnt. Literaire voorbeelden lijken in de loop van de tijd een minder belangrijke rol te gaan spelen in de receptie van auteurs. Het aantal voorgangers en buitenlandse auteurs waarnaar bij verschillende auteurs verwezen wordt, is in de twee jaar na de classificatie ongeveer gehalveerd ten opzichte van de twee jaar ervoor. Ook de andere richtingen zijn losjes verbonden met literaire voorbeelden. Dit lijkt overigens in de gehele casus eerder regel dan uitzondering.

De vergelijkingen in kritieken corresponderen redelijk met de richtingen die Nuis onderscheidt. De uitzondering is hier Siebelink, die op basis van de vergelijkingen bij de IRONISCH REALISTEN hoort. Er verandert weinig na de classificatie behalve dat de IRONISCH REALISTEN minder vaak onderling vergeleken of gecontrasteerd worden. De classificatie sluit ook aan bij de onderlinge evaluaties van de geclassificeerde auteurs. Vergeleken met de classificaties van Goedegebuure en Peeters uit 1976 en 1975, is Nuis wat dit betreft meer up-to-date. De correlatie tussen de richtingen en de evaluaties in de twee jaar die volgen is zelfs opmerkelijk hoog, alleen een positief oordeel van Matsier over een boek van Portnoy verstoort een perfecte samenhang. Al moet ook hier opgemerkt worden dat het aantal oordelen laag is, namelijk 7 stuks.

De classificatie van Nuis slaagt erin om zowel de nieuwe ontwikkelingen in het netwerk rond literaire tijdschriften weer te geven als het beeld van overeenkomsten en verschillen tussen de auteurs zoals het op dat moment al leeft in de kritiek. Blijkbaar hoeft je geen outsider of nieuweling te zijn om discrepanties tussen de beeldvorming over auteurs en hun materiële posities te onderkennen. Misschien

moet je dat wel zijn om de beeldvorming te doorbreken: de richtingen zijn zo gekozen dat een en ander verzoend wordt.

3.6.4

Samenvatting

Over het algemeen lijkt het tijdschrift vooral een rol te spelen bij het classificeren van recent gedebuteerde auteurs. Auteurs worden blijvend geassocieerd met het tijdschrift waarin zij debuteerden of waarvan zij voor het eerst redacteur waren. Classificaties naar richting veranderen daarom pas ingrijpend wanneer een nieuwe lichting auteurs zich verenigt rond een tijdschrift en er critici, met name (relatieve) buitenstaanders, zijn om deze verandering op te merken en te verdisconteren in een nieuwe classificatie. Het lijkt alsof het beeld van een groep REALISTEN in het midden van de jaren '70 al vrij vast staat. Enkele voormalige redacteurs van *Propria Cures* vormen de kern van deze richting. Hier worden later medewerkers van *Maatstaf* of *Hollands Maandblad* aan toegevoegd, misschien om de eenvoudige reden dat voormalige *Propria Cures*-medewerkers ondertussen in deze tijdschriften publiceren. Pas wanneer verschillende auteurs die later debuteerden dan deze REALISTEN, zich rond *De Revisor* groeperen en zich met negatieve oordelen afzetten van hun generatiegenoten, wordt dit beeld bijgesteld. REALISTEN die ondertussen niet meer produktief zijn verdwijnen uit de classificaties en er worden nieuwe richtingen samengesteld uit een nieuwe lichting auteurs.

Het zal niet toevallig zijn dat juist een buitenstaander als Jan Brokken de herstructurering opmerkt en vertaalt in een classificatie. Hij is op dat

moment noch als criticus, noch als auteur betrokken bij het proces van reputatievorming. Dit betekent dat de classificatie voor hem geen stellingname is waarmee de eigen positie gespecificeerd wordt en eventueel ter discussie wordt gesteld. Verder is het voor hem misschien eenvoudiger om het op dat moment bestaande beeld van richtingen te doorbreken omdat hij niet in de oude indeling geïnvesteerd heeft, zoals de critici die de concepten behorend bij de oude richtingen gebruikt hebben om hun kritieken te stofferen.

Opvallend is de toename van de overeenstemming tussen de classificatie en de vergelijkingen die daarna getrokken worden in de kritiek. Er lijken zelfs in beperkte mate partijen binnen de kritiek te ontstaan met een voorkeur voor een of enkele van de richtingen. De classificaties roepen heftige reacties op in de kritiek. De meest voor de hand liggende reden dat dit juist nu gebeurt, is dat de vertegenwoordigers van de ene richting zich expliciet afzetten tegen de vertegenwoordigers van een andere richting. De laatsten hebben ondertussen echter hun eigen voorvechters in de kritiek, met als konsekwentie dat de aanval op de auteurs vanzelf gevolgd wordt door schermutselingen tussen critici.

Terugblik op een decennium: 1979

3.7

Zoals het begin van een decennium aangegrepen wordt om een vernieuwing aan te kondigen, zo vormt het einde vaak een aanleiding om terug te zien op de literatuur uit de voorgaande tien jaren. De ene literatuurbeschuwer probeert lijnen te ontdekken, de andere is er meer op uit om zijn genoegen of ongenoegen uit te spreken over het werk dat ver-

Tabel 12 - Isomorfie tussen de classificatie van Brouwers(1979) en de netwerkposities van de auteurs in het kwartaal vóór de classificatie.

Auteur	Tijdschrift	Redactie	Uitgever	Voorbeelden	Vergelijking	Evaluatie	Voorkeur
NEO-ROMANTICI							
Andriesse	0
Heeresma	.	40	83	.	.	.	40
Hiddema
Van Keulen	60	20	.	.	0	.	.
Luijters	80	40	83	67	.	100	17
Plomp	60	40	67
SCHOONHEID, PROPERHEID							
't Hart	60	.	83	100	0	100	54
Meijsing	80	.	83	67	.	.	63
RASTER-STROMING							
Robberechts	.	.	83	0	100	.	67
Vogelaar	60	100	83	0	100	.	83
TOTAAL	67	47	81	60	50	100	52
Correlatie (r)	.21	.28	.40	.17	.	.	.07

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

schenen is. In de laatste maanden van 1979 verschijnen diverse publikaties waarin de literatuur uit de jaren '70 geassocieerd en gekwalificeerd wordt. In hoeverre wordt er in deze classificaties nog gereageerd op recente ontwikkelingen en, wat misschien een belangrijker vraag is, speelt de positiebepaling door critici bij deze retrospectieven nog een rol?

3.7.1

Jeroen Brouwers

Jeroen Brouwers is in een eerdere paragraaf naar voren gekomen als een uitgesproken tegenstander van de ACADEMISTEN. Zijn voorkeur ging uit naar enkele REALISTEN. In het novembernummer van *Tirade* fulmineert hij tegen een in zijn ogen verderfelijke tendens bij een aantal auteurs uit de jaren '70. Hij roept een zeer gemêleerd gezelschap op om een einde te maken aan de "verkindsing" van de literatuur. Nu worden niet meer de redacteurs en medewerkers van *De Revisor* op de korrel genomen, maar (voormalige) medewerkers van *Propria Cures*. De alliantie die hij tracht te bereiken, omvat literatoren waarvan Brouwers zelf zegt: "Sommigen van de hier genoemden beminnen mij niet, en velen van de hier genoemden beminnen elkaar niet." (Brouwers, 1979:536).

Brouwers beschrijft in zijn classificatie geen actuele stand van zaken rond de literaire tijdschriften. Hij richt zijn gram op een mengsel van voormalige medewerkers en redacteurs van *Soma* en *Propria Cures*. Een aanzienlijk deel van deze auteurs publiceert op dat moment niet meer. Dit geeft te denken over de actualiteit van het verschuiven in de literatuur dat Brouwers meent te

constateren en te moeten bestrijden. Bij gebrek aan publikaties zijn er geen kritieken en dus ook geen vergelijkingen en onderlinge evaluaties. Een deel van de bestreden auteurs speelt geen rol meer in de literaire wereld. 't Hart en Meijnsing bereiken de redelijk hoge multiplicitésscores overigens niet omdat ze in hetzelfde tijdschrift publiceren, maar omdat ze in andere tijdschriften publiceren dan de NEO-ROMANTICI en de RASTER-STROMING.

Behalve Heeresma en Lijters, die beide bij Loeb publiceren, hebben al deze auteurs een andere uitgever. Er is dus geen reden om de richtingen aan bepaalde uitgevers op te hangen. Wel is het zo dat de auteurs die Brouwers wil bestrijden, voor zover ze nog boeken publiceren, op dat moment uitgegeven worden door beginnende uitgevers als Peter Loeb, Thomas Rap en Jaco Groot (De Harmonie). Ook Andriess en Van Keulen publiceren bij Loeb of Rap in de tweede helft van de jaren '70. De door Brouwers gewenste medestanders en de vertegenwoordigers van de RASTER-STROMING worden uitgegeven door oudere uitgeverijen als De Bezige Bij, De Arbeiderspers, Meulenhoff en Manteau (Antwerpen). Nieuwe uitgeverijen als Loeb en Rap lijken naam gemaakt te hebben met de lichte auteurs die rond 1970 debuteerden en worden vervolgens met deze auteurs in een hoek gedrukt die in ieder geval door Brouwers niet gewaardeerd wordt.

Alleen met de RASTER-STROMING benoemt Brouwers een richting die ook terugkomt in de vergelijkingen in kritieken. De literaire voorbeelden die eerder in het decennium nog verbonden werden aan deze richting komen nu overigens niet meer terug in de kritieken. Binnen de kritiek is er voorna-

Tabel 13 - Isomorfie tussen de classificatie van De Rover(1979) en de netwerkposities van de auteurs in het kwartaal vóór de classificatie.

Auteur	Tijdschrift	Redactie	Uitgever	Voorbeelden	Vergelijking	Evaluatie	Voorkeur
ZEVENTIGERS							
Andriesse	0
Donkers	8	0	69	0	50	.	.
Heeresma	.	50	77	.	0	.	50
Hiddema
Van Keulen	75	38	.	.	50	.	.
Luijters	83	50	69	50	100	67	17
Plomp	67	50	69
Vervoort	83	50	77	.	50	.	.
BEKENTENISLITERATUUR							
't Hart	58	.	92	33	50	100	34
SYMBOLISME, ROMANTISCH-DECADENT							
Canaponi	75	.	62	50	100	100	64
De Jong	.	.	54	.	0	.	0
Joyce&Co	25	.	38	.	100	.	75
Kellendonk	75	88	54	.	60	100	100
Kooiman	75	88	31	50	100	0	89
Matsier	75	88	62	.	100	100	80
Meijsing	75	.	62	60	100	.	76
Siebelink	42	.	31	50	0	100	63
TOTAAL	63	56	60	47	74	86	57
Correlatie (r)	.21	.13	.13	.13	.42	.73	.34

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

melijk rond de RASTER-STROMING een zekere partijvorming: Mertens beoordeelt werk van Robberechts en Vogelaar positief, maar keurt 't Hart's boeken af, terwijl Nuis het tegenovergestelde doet. Ook Frans de Rover velt een negatief oordeel over Robberechts boek. De twee vertegenwoordigers van de SCHOONHEID EN PROPERHEID IN DE LETTEREN, 't Hart en Meijsing, worden verder nagenoeg alleen positief gewaardeerd. Het lijkt Brouwers er vooral om te doen om de gewaardeerde auteurs onder dit vaandel te mobiliseren, waarbij aan onderlinge verschillen voorbij wordt gegaan.

Als Brouwers' classificatie iets duidelijk maakt, dan is het wel de diskwalificatie van een aantal auteurs die vanuit *Propria Cures* in het begin van de jaren '70 naam maakten. Het aantal auteurs dat nog publiceert, laat staan nog besproken wordt, is aanzienlijk uitgedund. De proclamatie van een richting kan de aandacht en publicatiemogelijkheden voor beginnende auteurs vergroten, zij kan de auteurs ook noodlottig worden wanneer zij in de kritiek een negatieve connotatie krijgt.

3.7.2

Frans de Rover

Wanneer de publikatie 'Angsthazen en herauten' verschijnt, doceert Frans de Rover Moderne letterkunde en recenseert hij, sinds kort, Nederlands proza voor *Vrij Nederland*. De classificatie die hij aanlegt kan dus zowel in verband staan met zijn academische bezigheden, die literatuurhistorisch georiënteerd zijn, als met zijn plaatsbepaling als criticus. Deze tweeledigheid komt ook tot uitdrukking in zijn artikel wanneer hij opmerkt dat hij zowel wil terugkijken op de jaren '70 als een op

eigen wensen gebaseerde voorspelling wenst te doen over de literatuur in de jaren '80. Bij eerdere classificaties bleek De Rover een van de weinigen met een voorkeur voor wat genoemd werd ROMANTISCH-LYRISCHE of DECADENTE LITERATUUR. Onder andere deze auteurs zullen volgens De Rover de literatuur van de jaren '80 bepalen.

Binnen de richting van de SYMBOLISTEN vallen Joyce&Co en Siebelink qua tijdschriften uit de toon. Zij publiceren in *Maatstaf* en *Hollands Maandblad* terwijl hun groepsgenoten in *De Revisor* publiceren. Ook op het punt van hun uitgevers vallen zij uit de toon. Als Arbeiderspers-auteur zou Joyce&Co bij Maarten 't Hart gezet moeten worden. Siebelink zou als Loeb-auteur bij de ZEVENTIGERS horen. Verder vallen de richtingen aardig samen met uitgeverijen: de ZEVENTIGERS publiceren bij Loeb, Rap en De Harmonie en de SYMBOLISTEN publiceren bij Meulenhoff of Querido (met uitzondering van Kooiman). Het is goed om in dit verband aandacht te besteden aan de debuutjaren van de auteurs. De auteurs die later in de jaren '70 debuteerden, worden uitgegeven door de oudere, meer gerenommeerde uitgeverijen. Lichtingen en richtingen lopen dooreen.

Weinig auteurs delen literaire voorbeelden.

Wanneer zij dit wel doen, is dit bijna even vaak in tegenspraak als in overeenstemming met de classificatie. Auteurs delen een literair voorbeeld nogal eens met 't Hart waarmee diens uitzonderingspositie in de classificatie geen recht wordt gedaan. De samenvoeging van voorheen DECADENTEN, ACADEMISTEN en een enkele REALIST in de richting SYMBOLISME correspondeert opmerkelijk goed met de vergelijkingen die in de voorgaande twee jaar aangetroffen zijn in de kritieken en zelfs nog beter met de onderlinge

Tabel 14 - Isomorfie tussen de classificatie van Peeters(1979c) en de netwerkposities van de auteurs in het kwartaal vóór de classificatie.

Auteur	Tijdschrift	Redactie	Uitgever	Voorbeelden	Vergelijking	Evaluatie	Voorkeur
IDEALISTEN							
Canaponi	90	.	82	56	75	100	36
Kellendonk	90	80	36	.	80	50	100
Kooiman	90	80	45	60	100	.	78
Matsier	90	80	82	.	100	67	80
Meijsing	60	.	82	50	83	.	50
REALISME/IDEALISME							
Biesheuvel	60	.	73	44	67	100	75
't Hart	70	.	73	29	100	100	61
Hotz	70	.	73	45	50	75	38
De Jong	.	.	73	.	100	.	100
Portnoy	70	100	55	25	.	0	57
REALISTEN							
Donkers	10	20	73	33	50	.	.
Vervoort	80	80	91
TOTAAL	71	73	70	44	83	75	57
Correlatie (r)	.42	.43	.23	.08	.71	.49	.23

(De cijfers geven de actormultipliciteit in de rijen met auteursnamen en de netwerkmultipliciteit in de rij TOTAAL. Wanneer er geen gegevens voor een auteur zijn, wordt een punt getoond in plaats van een indexwaarde.)

evaluaties van de auteurs. 't Hart wordt door deze collega's alleen negatief beoordeeld, hetgeen exact correspondeert met zijn geïsoleerde positie tussen de richtingen. Het had voor de onderlinge evaluaties overigens niet uitgemaakt of De Jong, Joyce&Co en Siebelink apart waren gezet in een eigen richting: de positieve waardering tussen de SYMBOLISTEN hebben alleen betrekking op Canaponi, Kellendonk en Matsier.

De richtingen corresponderen vrij goed met de voorkeuren van critici, in vergelijking met de eerder behandelde classificaties. Dit heeft gedeeltelijk een technische oorzaak: met uitzondering van Doeschka Meijsing worden de *Revisor*-auteurs weinig besproken. De enkele keer dat ze door dezelfde criticus besproken worden, worden ze ofwel positief gewaardeerd, bijvoorbeeld door De Moor, ofwel negatief, bijvoorbeeld door Brouwers. Siebelink wordt vaak en nagenoeg steeds positief besproken. Omdat de oordelen over de SYMBOLISTEN doorgaans positief zijn en de oordelen over de ZEVENTIGERS vaak negatief uitvallen, past Siebelink wat dit betreft redelijk goed bij de SYMBOLISTEN.

In de classificatie van Frans de Rover speelt de kontekst waar de auteurs publiceren geen grote rol meer. De classificatie geeft wel een goed beeld van de beeldvorming in de kritiek over de auteurs op dat moment. De evaluaties tussen de auteurs en de voorkeuren van critici corresponderen met de classificatie. Het nieuwe van deze classificatie is vooral dat auteurs rond *De Revisor* en auteurs die hun belangstelling voor decadente auteurs als Huysmans hebben laten blijken, samen worden genomen. Het etiket dat De Rover daarvoor gebruikt, lijkt recht-

streeks afkomstig uit de academische literatuurbeschouwing. Net als Geel probeert hij perioden te onderscheiden. In tegenstelling tot Geel, laat De Rover zich hierbij sterker leiden door de beeldvorming in de kritiek dan door feitelijke groepsvorming rond tijdschriften en uitgeverijen.

3.7.3 Carel Peeters (1979c)

Tegen het einde van het decennium verschijnen er opnieuw bloemlezingen met verhalen uit de jaren '70. Nuis komt met een tweede bloemlezing, die relatief weinig auteurs bevat die in de jaren '70 debuteerden.³⁸ In de reeks *Revisorboeken* verschijnt *Het hart in het hoofd*. Carel Peeters is verantwoordelijk voor de inleiding van deze bloemlezing. De keuze van auteurs wijkt sterk af van de selectie die Nuis in 1977 presenteerde. Naar aanleiding van nieuw werk van enkele auteurs uit *Het hart in het hoofd* verschijnt het artikel 'Het belang van de verbeelding', Peeters' derde classificatie in de jaren '70. Met dit artikel reageert hij op Aad Nuis die hem heeft voorgesteld als voorvechter van het REVISOR-PROZA.³⁹ Peeters verdedigt zijn standpunt dat de auteurs rond *De Revisor* zich onderscheiden van de andere auteurs uit de jaren '70. Hij beschouwt zichzelf niet als hun 'apologeet' maar ziet

³⁸ Nuis (1979a). De helft van de auteurs in de bloemlezing uit 1977 is gedebuteerd in de jaren '70 tegenover een kwart van de auteurs in de bloemlezing uit 1979.

³⁹ Nuis 1979b.

wel een kwalitatief verschil: hij vindt de auteurs van *De Revisor* interessanter.

De auteurs en redacteurs van *De Revisor* staan bij elkaar als IDEALISTEN. Donkers wordt daar niet bij gerekend, ondanks het feit dat hij twee jaar eerder nog (eenmaal) in dit blad publiceerde. Hij wordt nu tot de REALISTEN gerekend zoals in eerdere classificaties. Bij de auteurs die een MENGSEL VAN REALISME EN IDEALISME vertegenwoordigen, komen we de ondertussen vertrouwde namen van *Maatstaf*- en *Hollands Maandblad*-medewerkers tegen. Portnoy publiceerde weliswaar in 1974 voor het laatst verhalen of poëzie in één van deze bladen, maar in 1979 wordt zij redacteur van *Maatstaf*.

Ook in deze classificatie is De Harmonie met auteurs vertegenwoordigd in alle richtingen (Portnoy, Kooiman en Donkers). In tegenstelling tot Loeb en Rap, wier lot verbonden lijkt aan één lichting en richting, is De Harmonie erin geslaagd om auteurs te werven uit verschillende 'allianties'. Vermoedelijk heeft deze uitgeverij zich zo een draagvlak verschaft waaraan het continuïteit en, op langere termijn, prestige kan ontleen. Met voorbijgaan aan De Harmonie en aan de uitzondering Kellendonk, zijn de twee grote richtingen aan uitgeverijen te koppelen. De IDEALISTEN worden uitgegeven door Querido, de VERMENGERS VAN REALISME EN IDEALISME publiceren bij De Arbeiderspers en Meulenhoff. De multipliciteitsindexen in de laatste richting zijn relatief laag omdat de vertegenwoordigers van deze richting niet met één maar met twee uitgeverijen verbonden zijn. Het is overigens lood om oud ijzer om bij deze richting naar de tijdschriften of naar de uitgeverijen te

verwijzen. De tijdschriften *Maatstaf* en *Hollands Maandblad* worden uitgegeven door resp. De Arbeiderspers en Meulenhoff. De netwerken rond tijdschriften en uitgeverijen blijken in dit geval prachtig op elkaar te passen.

Auteurs als Carmiggelt, Elsschot en Vestdijk, die ooit bepaalde richtingen identificeerden, worden ondertussen niet meer in verband gebracht met de vertegenwoordigers van één richting. Enkele IDEALISTEN worden nog geassocieerd met Nabokov, enkele exponenten van het REALISME/IDEALISME worden in de kritiek nog wel vergeleken met Van Oudshoorn, maar daarmee is alles gezegd. Daarentegen correspondeert ook deze classificatie goed met de verbanden die in kritieken gelegd worden tussen de geclassificeerde auteurs. De richtingen van Peeters passen redelijk goed bij de sym- en antipathieën tussen de auteurs en de voorkeuren van critici. De correlaties zijn iets lager dan bij De Rover. Dit lijkt vooral veroorzaakt te worden door Hotz, die het werk van Kellendonk waardeert, en Portnoy, die door Matsier positief beoordeeld wordt. Het is overigens opmerkelijk dat Peeters in de twee jaar voor deze classificatie alleen het werk van Maarten 't Hart en Oek de Jong duidelijk positief beoordeelde in zijn beschouwingen over deze auteurs. De auteurs voor wie Peeters zich inspant in *Het hart in het hoofd*, worden in de classificatie bij elkaar geplaatst als IDEALISTEN, maar zij hebben op dat moment niet de exclusieve voorkeur van Peeters. De verdediging van de classificatie en van bepaalde geclassificeerde auteurs geven wel aan dat Peeters 'zijn' literatuur gevonden heeft. Publikaties in de

jaren '80 als *Houdbare illusies*⁴⁰, waarin Peeters opnieuw een lans breekt voor het IDEALISME in de literatuur, ondersteunen dit idee.

3.7.4

Samenvatting

De classificaties in 1979 vormen maar ten dele een terugblik op het aflopende decennium. De ene classificeerder wil de auteurs en critici die op dat moment gewaardeerd worden, mobiliseren om een gevaar te bestrijden waarvan geen actuele dreiging lijkt uit te gaan. De andere classificeerders maken met behulp van de in dit decennium gelanceerde classificaties de balans op en spreken zich uit over de waarde en toekomst van de verschillende richtingen. Bij alle drie de classificaties worden de auteurs die rond 1970 debuteerden en actief waren in *Propria Cures* negatief beoordeeld. Relatief veel van deze auteurs publiceren op dat moment niet meer en als zij wel publiceren, is het bij kleine, jonge uitgeverijen. Het heeft er alle schijn van dat deze richting en lichte uitgerangeerd is.

De hoop van Frans de Rover en Carel Peeters is met name gevestigd op auteurs die in *De Revisor* publiceren. Met uitzondering van Kooiman zijn zij rond het midden van de jaren '70 gedebuteerd. Het is echter de vraag of het tijdschrift van doorslaggevend belang is voor het succes van een richting als literair-kritisch concept. De FEMINISTISCHE AUTEURS die Jan Brokken onderscheidt, hebben ook een eigen tijdschrift, *Chrysallis*. Toch worden zij niet als richting genoemd in de classificaties uit 1979. Een

verschil tussen de auteurs rond *De Revisor* en rond *Chrysallis* is dat de eersten zich expliciet hebben uitgesproken over hun collega's. De auteurs rond *Chrysallis* hebben zich daarentegen nauwelijks bemoeid met het gevestigde literaire circuit. De redactie heeft zich meer gericht op een nieuw, eigen circuit van auteurs en wellicht ook een eigen circuit van critici en lezers. Aangezien de classificaties in het eind van de jaren '70 sterker gaan samenhangen met de onderlinge evaluaties van auteurs dan met feitelijke groepsvorming rond tijdschriften, kan de afzijdigheid van de FEMINISTISCHE AUTEURS een belangrijke reden zijn voor hun ontbreken in classificaties. Classificaties gaan steeds sterker samenhangen met andere activiteiten op het vlak van de beeldvorming over auteurs.

Conclusie

3.8

Dit hoofdstuk opende met enkele verwachtingen omtrent de wisselwerking tussen materiële en symbolische productie en de rol die het classificeren daarin speelt. Tot dusver zijn deze ideeën getoetst aan de hand van afzonderlijke classificaties. In deze slotparagraaf wordt gepoogd om enkele algemene conclusies te trekken. Welke algemene trend vertonen de resultaten die verkregen zijn bij de afzonderlijke classificaties? Voor dit doel is een nieuwe tabel geconstrueerd (tabel 15). Deze tabel bevat de correlatie coëfficiënten die berekend zijn in de voorgaande paragrafen. Deze coëfficiënten kunnen beter vergeleken worden dan de indexen voor netwerkmultipliciteit, die gevoelig zijn voor het aantal en de omvang van de richtingen die onderscheiden worden in een classificatie. Per classificatie

⁴⁰ Peeters 1984.

Tabel 15 - Overzicht van de correlaties tussen de classificaties en de verschillende typen activiteiten.

Classificatie	Tijdschrift		Red.	Uitgever		Voorbeelden		Vergel king		Evaluatie		Voorkeur	
	voor	na		voor	na	voor	na	voor	na	voor	na	voor	na
Peeters (1973)	.13	.07	-.09	.68	.83	-.47	-.32	.	.	-.17	0	-.32	-.04
Geel (1974)	.67	1.0	.64	.	.41	.	.	.58	.	1.0	.	.53	-.12
Trolsky (1975)	1.0	.76	.	.	.	-.35	-.25	.61	.	.	1.0	.09	.33
Peeters en Kaal (1975)	.11	.02	.52	-.16	.28	.14	.10	.28	.61	-.01	.	.03	.08
Goedegebuure (1976)	.15	.15	.71	.16	.07	.07	-.06	.27	.39	-.01	-.16	.04	.07
Hogeweg (1977)	.30	.57	.17	.06	-.23	.10	.	-.41	.71	.	.	.03	1.0
Brokken (1977)	.38	.59	.	.21	.02	-.02	.35	-.10	.41	.31	.	.08	.35
Nuis (1977a)	.48	.17	.46	.24	.24	-.16	-.10	.32	.39	.40	.75	-.01	0.0
Brouwers (1979)	.21	-	.28	.40	-	.17	-	.	-	.	-	.07	-
De Rover (1979)	.21	-	.13	.13	-	.13	-	.42	-	.73	-	.34	-
Peeters (1979c)	.42	-	.43	.23	-	.08	-	.71	-	.49	-	.23	-
Gemiddeld	.37	.42	.36	.22	.23	-.03	-.05	.30	.50	.34	.40	.10	.21

zijn de correlatie coëfficiënten weergegeven. Wanneer een coëfficiënt niet berekend kan worden, is een punt in de betreffende cel gezet. Een streepje in een cel geeft aan, dat de benodigde data buiten de onderzochte periode liggen, d.w.z. buiten de jaren '70. Per kolom, dus per type netwerk, wordt het gemiddelde van de correlatie coëfficiënten gegeven. Voor de berekening van het gemiddelde zijn alleen de geldige waarden gebruikt.

De gemiddelden geven in één cijfer de samenhang weer tussen de elf geanalyseerde classificaties en de materiële of symbolische posities van de geclassificeerde auteurs. Zij tonen dat classificaties over het algemeen matig, positief samenhangen met de netwerken tussen de auteurs. Over het geheel genomen kan geconcludeerd worden dat de classificaties een beeld geven van relaties tussen auteurs zoals die ontstaan door hun eigen activiteiten of door de activiteiten van critici. Dit beeld is niet perfect. Er is geen vergelijkingsmateriaal op basis waarvan gezegd kan worden dat de gevonden correlaties, die voor het merendeel schommelen tussen 0.20 en 0.40, sterk of zwak zijn. De correlaties kunnen wel onderling vergeleken worden. Sommige activiteiten hangen nauwer samen met de classificatie dan andere. Met name de literaire oriëntatie van auteurs blijkt niet systematisch terug te komen in de classificaties. Dit is een opmerkelijk resultaat. De literaire voorbeelden van de auteurs worden vaak gebruikt om een indeling naar richting te beargumenteren. Niettemin blijken de vertegenwoordigers van een richting zich nauwelijks te onderscheiden door hun voorbeelden. Sterker nog, een groepering van de auteurs naar literaire voor-

beelden zou eerder een indeling opleveren die afwijkt van de classificatie, dan een indeling die erop lijkt. Hierbij moet bedacht worden dat de literaire oriëntatie van een auteur afgeleid is uit vergelijkingen met voorgangers en buitenlandse auteurs, die de critici of de auteurs zelf trekken. Daarbij komen enkele auteurs vaak voor als voorbeelden van verschillende geselecteerde auteurs. Deze voorbeelden, we hebben het over auteurs als Hermans, Reve en Wolkers, worden meer gebruikt als een algemene standaard waartegen elke nieuwe auteur wordt afgezet, dan als middel om de kenmerken van enkele auteurs te accentueren. Misschien zouden de classificaties beter samenhangen met de literaire oriëntatie van de geclassificeerde auteurs wanneer deze vaak gebruikte voorbeelden buiten beschouwing worden gelaten. Overigens is het de vraag of dit veel uitmaakt. Literaire voorbeelden lijken in deze fase van de literatuurbeschouwing doorgaans ad hoc aan richtingen verbonden te worden. Worden de literaire voorbeelden pas in de literatuurgeschiedschrijving op een systematischer manier aan bewegingen en stromingen verbonden?

Bij de gemiddelde correlaties van de overige kolommen blijkt er nogal eens een substantieel verschil te zijn tussen de samenhang berekend over de periode voor de classificatie en de samenhang berekend over de periode erna. Het is daarom beter beide perioden apart te bekijken. Laten we eerst kijken naar de samenhang tussen classificaties en de netwerken van auteurs zoals die bestaan op het moment dat de classificatie gepubliceerd wordt. De eerste hypothese voorspelt dat classificaties materiële netwerken weerspiegelen. Deze voorspelling komt

uit, zij het dat de netwerken rond literaire tijdschriften gemiddeld beter weerspiegeld worden in de classificaties dan de netwerken rond uitgeverijen. De samenhang met de uitgevers van de geclassificeerde auteurs is onder andere lager omdat de vertegenwoordigers van een richting in een aantal gevallen niet rond één, maar rond twee of drie uitgevers gegroepeerd zijn. Kennelijk is het voor de beeldvorming omtrent nieuwe richtingen in de literatuur belangrijker dat de vertegenwoordigers van verschillende richtingen niet bij dezelfde uitgeverij publiceren, dan dat vertegenwoordigers van dezelfde richting bij een en dezelfde uitgever zitten. Een andere verklaring is dat de definitieve groepsvorming rond uitgeverijen meer tijd vergt dan rond tijdschriften. Pas later in de periode ontstaat er een samenhang tussen richtingen en uitgeverijen. In deze casus zijn de auteurs die begonnen bij *Propria Cures* pas afgezonderd bij hun eigen, kleine uitgeverijen tegen het eind van de periode, wanneer Brouwers zijn pamflet tegen hen publiceert.

Het is niet zo dat classificaties alleen de materiële netwerken van een etiket voorzien. Zij weerspiegelen de vergelijkingen tussen auteurs en hun oordelen over elkaar bijna even goed. De verschillende soorten relaties spelen op verschillende tijdstippen in de loopbanen van de auteurs een rol in de classificaties. Van de literaire tijdschriften waarin een auteur publiceert, is vooral het eerste van belang voor de classificatie. De eerste keer dat een auteur geclassificeerd wordt, wordt hij of zij vaak ingedeeld bij medewerkers van hetzelfde tijdschrift. Met het verstrijken van de tijd gaan auteurs ook in andere tijdschriften publiceren. De richtingen die in nieuwe classificaties onderscheiden worden, veran-

deren echter niet mee. De vergelijkingen die critici maken tussen auteurs, worden dan belangrijker voor de classificatie. In deze casus waren de auteurs die rond 1970 debuteerden, op dat moment actief in *Propria Cures*. De eerste classificaties (Geel, Trolsky) weerspiegelen dit feit. Vervolgens verlaten deze auteurs *Propria Cures*, met als gevolg dat latere classificaties waarin deze auteurs bij elkaar worden gezet (Peeters & Kaal, Goedegebuure en Brouwers), slechter gaan passen op het netwerk rond tijdschriften. De classificaties weerspiegelen dan nog wel de manier waarop de auteurs in de kritiek vergeleken worden. In 1977 worden de classificaties op dit punt geactualiseerd omdat er een nieuwe richting geïntroduceerd wordt van een aantal pas gedebuteerde auteurs die op dat moment in het drie jaar oude blad *De Revisor* publiceren.

De tweede en derde hypothese hebben betrekking op het effect van classificaties op de posities van de geclassificeerde auteurs. Omdat er strikt genomen geen uitspraken gedaan kunnen worden over oorzakelijke verbanden, beperk ik me tot het vergelijken van de situatie voor en na de classificatie. Wanneer de netwerken die na de classificatie ontstaan duidelijk beter passen op de classificatie dan de netwerken die eraan voorafgaan, is het mogelijk dat de classificatie de vorming van bepaalde netwerken gestimuleerd heeft. Dan kan in ieder geval geconcludeerd worden dat de classificatie vooruitloopt op ontwikkelingen in het literaire veld. Uit de gemiddelden blijkt nu duidelijk dat classificaties alleen vooruitlopen op de vergelijkingen, onderlinge oordelen en de voorkeuren van critici. Als er een invloed uitgaat van classificaties, dan is het een invloed op de receptie van de auteur in de kritiek. Met name de vergelijk-

ingen die men trekt in literatuurkritieken, en de voorkeuren van critici lijken te reageren op de manier waarop auteurs naar richting onderverdeeld zijn. Deze reactie treedt met name op wanneer de geclassificeerde auteurs zelf aan het woord worden gelaten, via een enquête (Peeters&Kaal 1975) of via interviews (Brokken 1977). Dit illustreert de impact die uitspraken van auteurs over hun eigen werk hebben. In een enkel geval lijkt het veilig om over het effect van een classificatie te spreken. De classificatie van Brokken had aanwijsbaar tot gevolg dat er een debat ontstond binnen de literaire kritiek. Zo resulteerde de classificatie in tal van vergelijkingen, oordelen van auteurs over elkaar en standpuntbepalingen door critici. Deze resultaten ondersteunen de tweede hypothese.

Over het geheel genomen veranderen de netwerken rond tijdschriften en uitgeverijen niet noemenswaardig na de publikatie van een classificatie. Met uitzondering van het op zichzelf staande voorbeeld van enige *Propria Cures*-auteurs, die in de loop van de jaren '70 bij minder gerenommeerde uitgeverijen terecht komen, wordt er geen ondersteuning gevonden voor de derde hypothese. Het veronderstelde effect van het classificeren op de materiële posities moet op grond van deze resultaten verworpen worden. Als er een effect is, dan is de gehanteerde procedure niet in staat om dit aan het licht te brengen.

Misschien verloopt de classificatie van auteurs volgens een meer algemeen patroon, dat er schematisch als volgt uitziet. Eerst ontstaat er een zekere groepsvorming rond literaire tijdschriften. Met name wanneer er vanuit zo'n tijdschrift openlijk kritiek wordt uitgeoefend op het werk van generatie-

genoten, worden de beginnende auteurs rond dit tijdschrift geclassificeerd als een nieuwe richting in de literatuur. De kans dat dit gebeurt neemt toe, wanneer de literatuurkritiek zelf ook sterk in beweging is, bijvoorbeeld omdat nieuwe periodieken ruimte voor literatuurkritiek vrijmaken. Critici gaan de gegroepeerde auteurs vervolgens onderling vergelijken in hun boekbesprekingen. De classificatie naar richting zal niet volledig vooruitlopen op de vergelijkingen die critici trekken, maar zij zal deze vergelijkingen wel bevorderen. Wanneer de classificatie leidt tot meer expliciete onderlinge evaluaties tussen contemporaine auteurs, zal dit het voorgestelde beeld van richtingen verduurzamen. Tevens neemt dan de kans toe dat critici hun voorkeuren gaan afstemmen op dit beeld, namelijk door de vertegenwoordigers van de ene richting stelselmatig positief te beoordelen en het werk van de vertegenwoordigers van een andere richting stelselmatig af te keuren. Tenslotte zal de classificatie gaan corresponderen met een netwerk rond uitgeverijen wanneer er in de kritiek een consensus ontstaat over de geringe waarde van een van de richtingen. De vertegenwoordigers van die richting zullen in toenemende mate moeite hebben om hun werk bij de gerenommeerde uitgevers gepubliceerd te krijgen en eindigen bij de meer marginale uitgeverijen. Dit is een schematische weergave van de wijze waarop auteurs uit de jaren '70 geclassificeerd raakten. Er moet nieuw onderzoek gedaan worden naar andere periodes en naar andere landen voordat gezegd kan worden dat dit een algemeen proces is.

Een ander thema in dit onderzoek is de samenhang tussen classificaties en de posities van critici. De analyses leveren spaarzame ondersteuning voor

het idee dat critici middels een classificatie hun voorkeur voor een bepaald type literatuur uitspreken en zich op deze wijze profileren tegenover hun collega's. Een aantal van de onderzochte classificaties lijkt vooral een beschrijving te willen geven van de verhoudingen tussen auteurs. De classificeerder onthoudt zich van een waardeoordeel over de geclassificeerde auteurs. De classificaties van beginnende critici zoals Peeters (1973) en Goedegebuure (1976) vormen daarentegen een inventarisatie van alle literatuur waar de classificeerder geen waardering voor heeft. Dergelijke classificaties zeggen niet meer over de positie van de classificeerder dan dat hij zich distantieert van de gevestigde opvattingen op dat moment om met een schone lei de eigen voorkeuren te kunnen formuleren. Pas tegen het eind van de periode ontstaat er een openlijk debat tussen twee critici (Nuis en Peeters) die partij kiezen voor verschillende groepen auteurs. Op dat moment wordt de afbakening van richtingen, namelijk IDEALISTEN versus REALISTEN, een onderwerp waarop critici zich van elkaar onderscheiden. Er is echter een alternatieve verklaring. De classificaties van beginnende critici weerspiegelen de posities van de geclassificeerde auteurs misschien relatief slecht omdat zij nog weinig ervaren zijn in het classificeren. Zij zouden als het ware nog niet weten waarop zij moeten letten, of zij hebben nog te weinig achtergrondkennis om de posities binnen het literaire veld te overzien.

Tenslotte is er de vraag die gericht is op de achterliggende theorie. De positie die iemand in het literair veld inneemt, is hier vertaald naar de relaties die deze persoon heeft met zijn collega's dankzij zijn eigen activiteiten of de activiteiten van zijn

collega's. Leveren de analyses, gegeven deze operationalisering, een empirische ondersteuning voor het idee dat de deelnemers in de produktie van literatuur op verschillende niveaus dezelfde positie innemen? Het antwoord op deze vraag ligt gezien het voorgaande voor de hand. De resultaten ondersteunen het idee dat er een samenhang is tussen de materiële posities die een auteur inneemt, bijvoorbeeld de tijdschriften of uitgeverijen waar men zijn teksten kwijt kan, en de symbolische posities die de auteur inneemt, dat wil zeggen de wijze waarop de auteur naar artistieke waarde en kenmerken wordt ingedeeld. Maar deze samenhang tussen posities is tijdelijk. Een nieuwe constellatie van auteurs rond literaire tijdschriften of uitgeverijen, wordt onder bepaalde omstandigheden vertaald in een nieuw beeld van de literaire verhoudingen tussen auteurs. Op dat moment vallen de materiële en symbolische posities van de auteurs samen. Dan gaan vooral de materiële posities veranderen, terwijl de beeldvorming omtrent de kwaliteit en eigenheid van de auteurs zichzelf reproduceert. Naarmate de auteurs in kwestie een langere staat van dienst binnen de literatuur hebben, lijkt de beeldvorming sterker een puur verbale, literatuurkritische activiteit te worden waarin de materiële posities steeds minder herkend kunnen worden. Alleen bij ingrijpende wijzigingen in de posities van deze auteurs bij tijdschriften en uitgeverijen zal dit beeld bijgesteld worden. Het is daarom zeer de vraag of er ook samenhang tussen de verschillende soorten posities gevonden wordt wanneer er niet alleen auteurs in het begin van hun loopbaan onderzocht worden. In de praktijk zijn er weinig beperkingen op de publicatiemogelijkheden van gevestigde auteurs. Binnen het literaire veld kan

er dan hoogstens sprake zijn van verschillende accenten; de ene auteur publiceert wat meer dan een ander in een bepaald tijdschrift. De belangrijkste differentiatie is dan het verschil tussen auteurs die zich hebben weten te handhaven binnen het literaire veld en auteurs die in een ander circuit publiceren, bijvoorbeeld de journalistiek of de wetenschap. De homologie van de structuren in het literaire veld lijkt minder systematisch en omvattend dan Bourdieu suggereert.⁴¹

In dit deel van het onderzoek is gebruik gemaakt van netwerkanalyse. Op grond van theoretische overwegingen zijn de relaties tussen de onderzoeksobjecten centraal gesteld en niet hun kenmerken. De gangbare kwantitatieve methoden van onderzoek zijn attribuutgericht, hetgeen betekent dat de kenmerken van de afzonderlijke onderzoekseenheden centraal staan, bijvoorbeeld de sociaal-economische kenmerken van personen. Relaties tussen personen kunnen dan alleen geanalyseerd worden wanneer zij opgevat worden als een kenmerk van een persoon, bijvoorbeeld het aantal relaties dat

iemand onderhoudt. Personen kunnen dan verdeeld worden in groepen op basis van hun kenmerken. Het patroon dat hun onderlinge relaties vertoont, doet er niet toe. Dit laatste staat echter centraal in de netwerkanalyse, die is uitgevoerd. Wat is, achteraf gezien, nu het nut van deze analyse-techniek? Het blijkt mogelijk om met een betrekkelijk klein aantal auteurs toch diverse aspecten van hun publikaties en receptie in de kritiek systematisch te vergelijken. Er kunnen, meer dan voorheen, precieze uitspraken gedaan worden over de posities van literaire auteurs en de wijze waarop deze posities veranderen. De analyses geven een nieuwe kijk op de reputatievorming en orkestratie binnen de literatuurkritiek. De verzamelde data zijn niet altijd toereikend voor de analyse. Het beeld dat resulteert uit de onderlinge oordelen en, in mindere mate, uit de vergelijkingen tussen auteurs, is in een behoorlijk aantal gevallen niet systematisch te vergelijken met het beeld dat een classificatie schept. Misschien had dit met een ruimere selectie uit de geclassificeerde auteurs voorkomen kunnen worden.

⁴¹ Vgl. Bourdieu 1980, 1983.

4

Bekendheid en gebruik van namen voor richtingen

In het voorgaande hoofdstuk is het classificeren in verband gebracht met de posities die auteurs en critici ten opzichte van elkaar innemen. Het classificeren vormt een onderdeel van de beeldvorming binnen de kritiek over de artistieke kwaliteit en eigenheid van beginnende auteurs. Wanneer dit beeld gevormd is en gemeengoed is geworden binnen de literatuurkritiek, wordt het overgenomen in academische studies. Namen voor richtingen gaan bovendien een rol spelen in de literatuurgeschiedschrijving en het literatuuronderwijs. Zij hebben daar vooral een ordenende functie: het grote aanbod aan literatuur wordt overzichtelijk gemaakt door het werk van verschillende auteurs te rangschikken in richtingen. Namen voor stromingen en bewegingen worden wegwijzers in het landschap van de literatuur. Bekendheid met deze concepten moet de leerling en daarmee de toekomstige lezer van literatuur wegwijzen maken in dit landschap.

Classificaties van literatuur zouden dus een hulpmiddel moeten vormen voor de bemiddeling tussen literatuur en lezer. Volgens de traditionele literatuurwetenschap verwijzen classificaties immers naar

tekstuele conventies, die een zekere leeswijze en voorkennis vergen. De vertrouwdheid van lezers met deze leeswijzen zou dan voor een bemiddelaar een belangrijk argument zijn om bepaalde boeken wel of juist niet aan te raden. Ook vanuit sociologische theorieën over smaak moet verwacht worden dat classificaties de bemiddeling tussen literatuur en publiek vereenvoudigen. Classificaties zouden namelijk de voorkeuren van bepaalde, sociaal gedefinieerde publieksgroepen vertegenwoordigen.

In hoofdstuk twee is er al op gewezen dat het maar de vraag is of de namen voor richtingen binnen de literatuur inderdaad een rol spelen binnen de instituties die bemiddelen tussen literatuur en lezer. Vanwege het primaat dat aan de literatuurbeschouwing wordt toegeschreven om literatuur naar soort en waarde te ordenen, zullen functionarissen binnen andere instituties zich oriënteren op de literatuurkritische classificaties. De namen voor literaire richtingen zijn echter typische voorbeelden van wat *professionele classificaties* genoemd zijn. Zij vervullen een specifieke functie binnen de produktie van literaire reputaties. Bovendien komen zij tot stand binnen een institutie die zich autonoom opstelt en dus weinig notie neemt van het lezerspubliek. Om deze redenen moet verwacht worden dat de namen voor richtingen in instituties buiten de kritiek minder gebruikt worden.

In dit hoofdstuk wordt gepoogd om aan te tonen dat de literatuurkritiek en het literatuuronderwijs weliswaar van grote invloed zijn op de bekendheid van namen voor richtingen, maar dat het classificeren in verschillende instituties verschillende doelen dient. De bekendheid met en het gebruik van literatuurkritische namen voor richtingen varieert syste-

matisch tussen de literaire instituties die bemiddelen tussen literatuur en lezer, namelijk de literatuurkritiek, het literatuuronderwijs, de boekhandel en bibliotheek. Deze verschillen tonen de normen en taken die de instituties nakomen. De classificaties die ontstaan binnen de literatuurkritiek blijken van zeer beperkte betekenis te zijn binnen instituties als de boekhandel en de bibliotheek. De gegevens voor dit onderzoek zijn ontleend aan interviews met leraren Nederlands in het voortgezet onderwijs, literaire critici, boekhandelaren en bibliothecarissen.⁴² Aan de functionarissen zijn negen namen voor richtingen in de literatuurkritiek voorgelegd. Deze namen zijn verzameld uit tal van literatuurbeschouwingen. Bij elke richting is gevraagd om een Nederlandse auteur te noemen die tot deze richting gerekend is. Het kunnen noemen van bijbehorende auteurs is opgevat als teken dat de functionaris dit concept kent. Tevens is per richting gevraagd of de functionaris dit concept wel eens gebruikt in zijn of haar werk.

In paragraaf 4.1 worden hypothesen opgesteld over de factoren die van invloed zijn op de bekendheid en het gebruik van literatuurkritische namen voor richtingen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de wijze waarop informatie over namen voor richtingen wordt overgedragen, de bruikbaarheid van deze informatie in de verschillende beroepspraktijken en de literatuurkritische normen die een rol spelen bij het classificeren van literatuur. Paragraaf 4.2 behandelt de dataverzameling en geeft een eerste indruk van de bekendheid en het gebruik van de gekozen namen voor richtingen onder de leraren,

⁴² Bijlage 1 bevat de vragenlijst van het interview.

critici, boekhandelaren en bibliothecarissen. Paragraaf 4.3 gaat uitgebreid in op de keuze van een multivariate onderzoekstechniek, waarmee de hypothesen getoetst kunnen worden. Deze paragraaf kan overgeslagen worden door de lezer die niet geïnteresseerd is in de methodologische aspecten van het onderzoek. Hetzelfde geldt voor paragrafen 4.4.1 en 4.5.1 waarin respectievelijk het gebruik en de bekendheid van namen voor richtingen geanalyseerd worden. De paragrafen waarin deze resultaten geïnterpreteerd worden (paragrafen 4.4.2 en 4.5.2), bieden wel essentiële informatie over de uitkomsten van het onderzoek. De resultaten worden in de slotparagraaf samengevat (paragraaf 4.6).

4.1 De spreiding van de bekendheid en het gebruik van namen voor richtingen

De verwerving van informatie over literatuurkritische classificaties en de toepassing van deze informatie in de beroepspraktijk zijn aan maatschappelijke omstandigheden gebonden. Niet iedereen bezit dezelfde informatie en de informatie kan niet altijd toegepast worden. De kontekst of institutie waarbinnen een functionaris werkzaam is, stelt eisen aan diens vaardigheden en het stelt grenzen aan zijn of haar bevoegdheden. Het beroep van de functionaris zal daarom van invloed zijn op diens bekendheid met en gebruik van namen voor richtingen in de literatuur. Verder is de opleiding een belangrijk kanaal waardoor informatie over literaire richtingen wordt overgedragen. De aard en het tijdstip waarop deze opleiding gevolgd is, is daarom relevant. Hiermee zijn de twee persoonskenmerken gegeven, waarvan onderzocht zal worden of zij het gebruik

en de bekendheid van namen voor richtingen in de literatuur beïnvloeden.

Naast de persoonskenmerken zullen ook kenmerken van de richtingen een rol spelen. Namen voor richtingen vertegenwoordigen, net als veel andere literaire begrippen, geen puur feitelijke kennis over kenmerken van auteurs en hun werk. Met deze begrippen worden kenmerken aan literaire teksten toegekend. De acceptatie van een naam voor een richting berust niet op de vraag of het begrip juist of onjuist is, maar op de vraag of literatoren het begrip bruikbaar vinden. Niet elk begrip is evenveel waard in de literatuurbeschouwing. De status van degene die het begrip introduceert en degenen die het begrip goedkeuren, bepaalt de status of legitimiteit van het begrip. De veronderstellingen over de effecten van deze variabelen op de bekendheid en het gebruik van namen voor richtingen zijn gebaseerd op een viertal uitgangspunten. Deze uitgangspunten vloeien voort uit de algemene ideeën over de praktijk van het classificeren die in het tweede hoofdstuk de revue zijn gepasseerd.

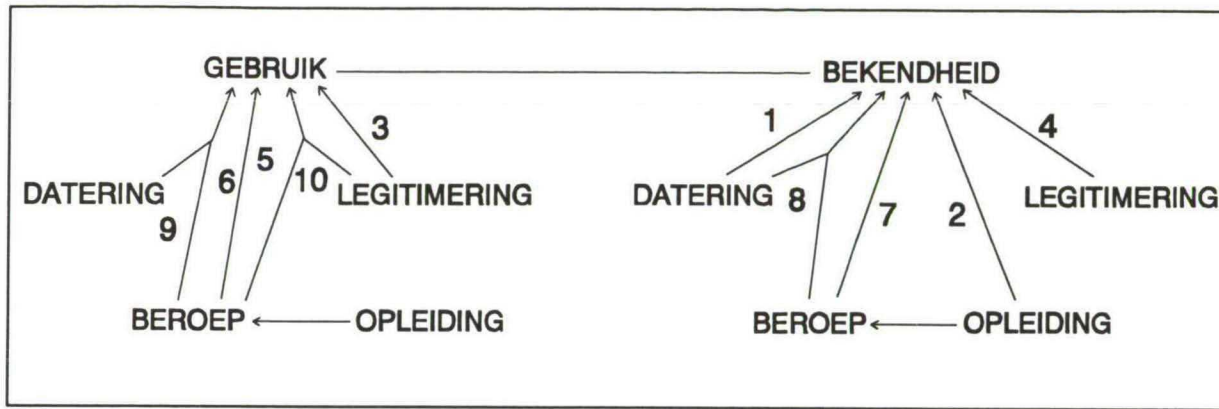
Het eerste uitgangspunt is dat het literatuuronderwijs een brug vormt tussen de literatuurkritiek en de lezers. De literatuurgeschiedenissen die in het voortgezet onderwijs gebruikt worden, bieden zeker voor de naoorlogse periode een meer of minder schematische weergave van de classificaties zoals die in de literatuurkritiek zijn ontstaan. Als gevolg hiervan zal de opleiding van een functionaris een belangrijke bron zijn voor diens bekendheid met namen voor richtingen in de literatuur. Twee aspecten van de opleiding zijn relevant, namelijk het moment waarop de opleiding gevolgd is en de aard van de opleiding. Wanneer de kennis over richtingen tijdens de oplei-

ding opgedaan wordt, zal men vooral de namen voor richtingen kennen die op dat moment gangbaar zijn. De eerste hypothese luidt dus dat richtingen die ontstonden tijdens of voor de opleiding van de functionaris, beter bekend zijn dan recentere richtingen. De hypothese is minder triviaal dan ze lijkt omdat ze impliceert dat de functionarissen hun kennis over classificaties na hun opleiding niet of slechts in beperkte mate actualiseren. De tweede hypothese heeft betrekking op het soort opleiding dat gevolgd is. Aangezien de meeste critici, leraren, boekhandelaren en bibliothecarissen een academische of beroepsopleiding hebben gevolgd, hebben zij in de regel een HAVO of VWO-voorropleiding. Het programma voor het literatuuronderwijs in deze vooropleidingen is nagenoeg gelijk. Verschillen in kennis tussen de functionarissen zullen daarom vooral samenhangen met hun vervolgopleiding. Omdat bekendheid met de Nederlandse literatuurbeschouwing alleen in de universitaire studie Nederlands een doel op zich is, mag verwacht worden dat neerlandici het best bekend zijn met de namen voor literaire richtingen. Dit betekent nog niet dat neerlandici deze namen voor richtingen ook meer gebruiken. Het gebruik wordt, zo verwacht ik, hoofdzakelijk bepaald door het beroep dat men heeft. Noch de aard, noch de datering van de opleiding zal er een direct effect op hebben.

Het tweede theoretische uitgangspunt is de bevoegdheid van degene die de classificatie gebruikt en van degene die de classificatie gelegitimeerd heeft. Literatuurbeschouwers zien de auteur, als maker van het werk, doorgaans als de meest bevoegde persoon om uitspraken te doen over de aard van het eigen literaire werk. Namen voor richtingen

die de auteurs zelf hebben voorgesteld of onderschreven, zullen vaker gebruikt worden dan de begrippen die alleen door literatuurbeschouwers gebruikt zijn (hypothese 3). De literatuurkritiek is een bron van informatie voor iedereen die te maken heeft met literatuur, of dit nu uit hoofde van een beroep is of uit liefhebberij. Omdat de classificaties van de auteurs in de literatuurkritiek meer gebruikt worden, zullen deze namen voor richtingen in het algemeen meer bekendheid genieten (hypothese 4). Verder strekt de verdeling van bevoegdheden zich uit tot het gebruik van classificaties. Het behoort tot de taak van de literatuurbeschouwing en dus tot de competentie van critici en leraren om namen voor richtingen toe te passen. Zij zullen vaker namen voor richtingen gebruiken dan boekhandelaren en bibliothecarissen (hypothese 5).

Het derde theoretische uitgangspunt sluit hier nauw bij aan. Een van de centrale punten in het werk van Bourdieu is dat de omgang met kunstwerken een rol speelt in de pogingen van een maatschappelijke bovenlaag om zich te onderscheiden van andere klassen. Het vertonen van 'legitieme' kennis over kunstwerken is een van de omgangsvormen waarmee men zich onderscheidt. Afhankelijk van de sociale achtergrond van het publiek waarmee een functionaris te maken heeft, zal het vertonen van kennis over richtingen in de literatuur een goede indruk maken of juist een afstand scheppen tussen de functionaris en diens cliënt. Naarmate het publiek dat een functionaris bedient, in mindere mate tot de culturele elite behoort, zal hij of zij het minder gepast vinden om namen voor literaire richtingen te gebruiken. In dergelijke situaties kan het gebruik van deze begrippen vanwege de distinctie die ze uit-

Figuur 6 - Model met de effecten op het gebruik en de bekendheid van richtingen.

drukken, opgevat worden als arrogantie. Bemiddelaars zullen dit trachten te vermijden, omdat het hun taak is hun cliënten te helpen. Het lenerspubliek zal in mindere mate tot de culturele elite behoren dan de klanten van boekhandels die zich in literatuur specialiseren. Critici zullen ervan uitgaan dat zij alleen maar voor de culturele elite schrijven. De bibliothecarissen, boekhandelaren en critici zullen in deze volgorde vaker namen voor richtingen gebruiken (hypothese 6). Merk op dat deze hypothese, net als hypothese 5, betrekking heeft op het effect van het beroep van de functionaris op diens gebruik van namen voor richtingen.

Het vierde theoretische uitgangspunt is in de voorgaande twee hoofdstukken uitgebreid aan de orde gekomen. Classificaties naar richting spelen een rol in de positiebepaling van auteurs en critici. Critici zullen de namen voor richtingen daarom beter kennen dan de overige functionarissen (hypo-

these 7). Omdat zij betrokken zijn bij de bepaling van posities, zullen zij ook beter op de hoogte blijven over nieuwe classificaties, met als gevolg dat zij vaker dan andere functionarissen bekend zullen zijn met de classificaties die na hun opleiding ontstaan zijn (hypothese 8). We zagen in het vorige hoofdstuk dat Peeters en Goedegebuure in het begin van hun loopbaan schoon schip leken te willen maken. Meer in het algemeen zal gelden dat critici, vergeleken met de andere functionarissen en met name in verhouding tot de leraren, die nu eenmaal de opdracht hebben om literatuurgeschiedenis te doceren, weinig geneigd zullen zijn om namen voor richtingen te gebruiken die dateren van voor hun eigen loopbaan (hypothese 9). Tenslotte zal de rol die classificaties spelen in de positiebepaling binnen de kritiek, ertoe leiden dat critici sterker dan andere functionarissen zullen aarzelen om de namen voor richtingen te gebruiken die niet door de auteurs zelf

zijn goedgekeurd. Het gebruik van een classificatie die door een collega is voorgesteld, geldt te zeer als bijval voor diens standpunten (hypothese 10).

Tot nu toe hebben de hypothesen steeds betrekking op het effect van een of twee onafhankelijke variabelen op een afhankelijke variabele. Het ligt voor de hand dat er ook een relatie is tussen de twee afhankelijke variabelen. Functionarissen zullen de namen voor richtingen die zij gebruiken, beter kennen dan de namen die zij niet gebruiken. Een eenduidige causale interpretatie voor dit verband is er niet. Wanneer een functionaris in het dagelijks werk namen voor richtingen gebruikt, zal dit zijn of haar kennis over deze begrippen op peil houden of zelfs bevorderen. Het gebruik beïnvloedt dan de bekendheid. Aan de andere kant zullen functionarissen over het algemeen geen namen voor richtingen gebruiken waarvan ze bijvoorbeeld niet weten welke auteurs ertoe gerekend worden. Bekendheid gaat dan vooraf aan gebruik. Omdat de causale relatie tussen beide variabelen niet duidelijk is, wordt er alleen een samenhang verondersteld. Het model voor de effecten op het gebruik en de bekendheid van richtingen kan nu grafisch voorgesteld worden als in figuur 6. Elke pijl in deze figuur stelt een effect voor. Het nummer bij een pijl verwijst naar de hypothese waarin dit effect geëxpliciteerd wordt. De richtingloze lijn tussen gebruik en bekendheid geeft de samenhang tussen beide variabelen weer. Het effect van de opleiding op het beroep van de functionaris is niet in een van de hypothesen vastgelegd. Het ligt voor de hand dat er onder de bibliothecarissen relatief weinig neerlandici worden aangetroffen en onder de leraren relatief veel. In paragraaf 4.4 zullen de effecten op het gebruik geanalyseerd

worden. De effecten op de kennis worden in paragraaf 4.5 behandeld en in een afsluitende paragraaf zullen de overeenkomsten en verschillen tussen beide deelmodellen besproken worden.

Dataverzameling en operationalisering van de variabelen 4.2

Interviews met functionarissen zijn de aangewezen weg om de benodigde gegevens te verzamelen. In een interview kan de kennis van een functionaris en diens gebruik van namen voor richtingen rechtstreeks aan de orde gesteld worden. Schriftelijk materiaal waaruit dit afgeleid kan worden, is alleen bij critici voorhanden. Participerende observatie, in de zin dat de onderzoeker zich voordoet als cliënt en bijvoorbeeld vraagt naar de betekenis van namen voor richtingen, is alleen mogelijk bij functionarissen die direct door het publiek benaderd kunnen worden. Dit geldt voor bibliothecarissen en boekhandelaren, maar niet voor critici en leraren. Alleen een interview of enquête kan bij alle functionarissen op dezelfde manier toegepast worden. Het interview heeft dan de voorkeur boven een enquête. Het biedt de onderzoeker de mogelijkheid om de vragen bij alle functionarissen in dezelfde situatie en volgorde te stellen. Het is namelijk niet de bedoeling dat de functionaris hulpmiddelen gebruikt bij het beantwoorden van de vragen. Het is niet interessant of de functionaris een naam voor een richting kan opzoeken; het gaat erom wat hij of zij aan kennis paraat heeft. Een ander voordeel van interviews boven een enquête is de grotere bereidwilligheid van functionarissen om mee te werken. Lange enquêtes worden snel terzijde geschoven en de omvang van de

populatie van met name critici en in literatuur gespecialiseerde boekhandelaren laat een aanzienlijke nonrespons van respondenten niet toe.

Het interview heeft wel een nadeel. De informatie wordt verzameld in een situatie die afwijkt van de gebruikelijke werksituatie van de functionaris. De geïnterviewde is zich ervan bewust dat zijn of haar antwoorden gebruikt worden voor een wetenschappelijk onderzoek. Hij of zij weet dat de interviewer afkomstig is van een letterenfaculteit, met als gevolg dat de interviewer niet als een neutrale gesprekspartner gezien wordt, maar als iemand met een bepaalde competentie. Degenen die zich hierdoor laten imponeren, zullen zeer terughoudend zijn om te bluffen wanneer er vragen gesteld worden die een beroep doen op de culturele competentie van de functionaris. Men zal de neiging hebben om de 'officiële' meningen te reproduceren. Nu is dit net de bedoeling van de vragen over de namen voor richtingen. Er is daarom geen reden om aan te nemen dat de interviewsituatie een sterk vertekend beeld oplevert van de bekendheid en het gebruik van namen voor richtingen. Als er vertekening optreedt, dan zal dit bij de critici zijn, die zich vermoedelijk kompetenter achten dan de onderzoeker en daarom de neiging kunnen hebben om antwoorden te geven die afwijken van wat gebruikelijk is.⁴³

⁴³ Ook Bourdieu is dit verschijnsel tegengekomen: "The strongest resistance to the survey came from the most highly qualified subjects, who thereby indicate that, being cultured by definition, they are not to be questioned as to their knowledge, but only as to their preferences." (Bourdieu 1984:563, noot 7)

Het is echter wel de vraag of het interview een geschikte techniek zou zijn om onderzoek te doen naar de classificatie van niet-literaire boeksoorten, bijvoorbeeld streekromans. Dan zal de sociale wenselijkheid de antwoorden veel ernstiger vertekenen.

Het beroep van de functionaris is gebruikt als criterium om respondenten voor een interview te selecteren. Er is naar gestreefd om ongeveer twintig critici, boekhandelaren, leraren Nederlands en bibliothecarissen te interviewen. Het criterium om een functionaris als literair criticus te selecteren is de eis dat hij of zij in de jaren '70 en '80 minstens een aantal jaren Nederlands verhalend proza heeft besproken in een landelijk dag- of weekblad. Een groslijst, die is aangelegd op basis van verzamelde recensies, bevat de namen van 34 critici. Een aantal critici was niet bereikbaar wegens verhuizing, verblijf in het buitenland of om andere redenen (8) en enkele critici weigerden medewerking (3). De overgebleven 23 critici zijn geïnterviewd. Zij vertegenwoordigen tweederde van de populatie zoals die is opgesteld voor dit onderzoek.

De critici wonen voor het merendeel in Amsterdam. Bij de overige functionarissen is ernaar gestreefd zowel functionarissen uit Amsterdam als uit kleinere steden te interviewen. Uit praktische overwegingen zijn de kleinere steden in de buurt van Tilburg gekozen. Uit het telefoonboek zijn vestigingen van Openbare Bibliotheken, boekhandels scholen voor HAVO en VWO geselecteerd. De Openbare Bibliotheken zijn telefonisch benaderd. De inlichtingenfunctionaris die adviezen geeft over romans en novellen, is gevraagd om mee te werken aan een interview. In totaal zijn er 24 inlichtingenfunctionarissen benaderd, van wie er 21 meewerkten.

Tijdens één interview bleek de geïnterviewde toch niet degene die belast is met het inlichtingenwerk op de roman-afdeling. Dit interview is niet verwerkt in de analyses. Degenen die weigerden, gaven aan dat zij het te druk hadden of dat zij zich niet competent voelden om iets te zeggen over literair proza. In drie gevallen was er een collega van de inlichtingenfunctionaris, meestal het hoofd van de afdeling inlichtingen, aanwezig bij het gesprek. De boekhandels waarvan bekend is dat zij zich toeleggen op de verkoop van literatuur, zijn ook telefonisch benaderd. Degene die binnen de boekhandel verantwoordelijk is voor de inkoop van (Nederlandse) literatuur, is uitgenodigd voor een interview. Er zijn 24 boekverkopers benaderd en 22 waren bereid mee te werken aan een interview. Tenslotte zijn de secties Nederlands van in totaal 41 scholen aangeschreven. Na telefonisch rappel bleken er leraren van 18 scholen bereid te zijn om geïnterviewd te worden. Bij twee scholen werkten twee leraren mee, zodat het totaal aantal geïnterviewde leraren op 20 uitkomt. Het percentage weigeringen van leraren is hoog. Als motief voor een weigering werd ofwel gewezen op de werkdruk, ofwel op de overvloed aan onderzoeken waarvoor hun medewerking gevraagd wordt. In deze procedure zit een zeker element van zelfselectie. Binnen de sectie Nederlands is uiteindelijk degene geïnterviewd die het meeste zin had in het interview of die het slechtst kon weigeren. Dit zal meestal een leraar zijn die geïnteresseerd is in literatuur. De geïnterviewde leraren zijn vermoedelijk niet representatief voor alle leraren Nederlands. Dit heeft konsekventies

voor de keuze van een analysetechniek. In de volgende paragraaf komt dit aan de orde.

In het interview is gevraagd naar de opleidingen van de functionaris en de aandacht voor literatuur binnen die opleidingen.⁴⁴ De laatste opleiding waarin de Nederlandse literatuur aan de orde kwam, is geselecteerd. Deze opleiding en het moment waarop zij is afgesloten, wordt als maatgevend beschouwd voor de omvang en actualiteit van de kennis over richtingen die via de opleiding aangebracht kan zijn. Van alle respondenten is de opleiding bekend, maar in drie gevallen ontbreekt het afstudeerjaar. Bijna de helft van de functionarissen blijkt Nederlands gestudeerd te hebben aan de universiteit (42%). Slechts twee van de 85 respondenten hebben geen hoger onderwijs genoten. In hun geval geldt de middelbare school als de laatste opleiding waarin les over literatuur is gegeven. Alle bibliothecarissen hebben de bibliotheekacademie gevolgd en de resterende functionarissen hebben een boekhandelopleiding (9 personen), MO Nederlands (8 personen) of een andere opleiding gevolgd (8 personen). Er is een duidelijk verband tussen het beroep en de opleiding die gevolgd is. Alleen de universitaire studie Nederlands is niet duidelijk verbonden aan een van de vier beroepen. In het vervolg geeft de variabele *opleiding* alleen aan of de functionaris wel of geen Nederlands heeft gestudeerd. Deze variabele hangt enigszins samen met het beroep omdat er geen neerlandici

⁴⁴ Vragen 1, 2 en 3 van het interview, zie bijlage 1. Bijlage 2 bevat de namen van de geïnterviewde functionarissen.

gevonden worden bij de bibliothecarissen en er relatief weinig neerlandici voorkomen bij de boekhandelaren. Het beroep wordt nu echter niet vrijwel volledig voorspeld door de gevolgde opleiding.

De namen voor richtingen hebben kenmerken die van invloed zullen zijn op de mate waarin ze bekend zijn en gebruikt worden. In dit onderzoek gaat het om de leeftijd van de richting en de wijze waarop zij gelegitimeerd is. De leeftijd van de richting is van belang om haar te kunnen dateren ten opzichte van de opleiding van de respondent. Het moment waarop de naam voor een richting voor het eerst voorkomt in een Nederlandse literatuurbeschuwing, wordt hier beschouwd als een benadering van het moment waarop het begrip een rol is gaan spelen. De leeftijd van een richting kan nu met het afstudeerjaar van de functionaris gecombineerd worden om een onderscheid te maken tussen de classificaties die verschenen voor en na het einde van diens opleiding. Bij de drie respondenten van wie het afstudeerjaar onbekend is, kunnen de namen van richtingen niet gedateerd worden.

In dit onderzoek is de kwestie of de auteurs de classificatie onderschreven hebben het belangrijkste aspect van de legitimering van een richting. Wanneer er publikaties zijn gevonden waarin een of meer van de auteurs zichzelf tot een richting rekenen, geldt de naam voor de richting als gelegitimeerd door auteurs. Wanneer er alleen publikaties gevonden zijn waarin critici en andere literatuurbeschouwers de naam van de richting gebruiken, is de richting niet gelegitimeerd door auteurs. Deze indeling naar legitimering doet geen recht aan de subtili-

teiten waarmee auteurs zich over hun classificering uitlaten. Zij geeft, naar ik meen, wel in grote lijnen het verschil weer tussen geuzennamen die auteurs zichzelf aanmeten en termen die dienst doen als kopjes boven paragrafen in literatuurgeschiedenissen.

Op basis van de inventarisatie van classificaties, die omschreven is in paragraaf 3.1, zijn de namen voor richtingen gedateerd en is vastgesteld of zij door de auteurs zelf gelegitimeerd zijn. Uit de verzamelde namen voor richtingen zijn er negen gekozen op een manier dat er zowel recente als oudere namen voorkomen, die op hun beurt gedeeltelijk wel en niet door de auteurs gelegitimeerd zijn. Tabel 16 geeft een overzicht van de geselecteerde namen voor richtingen.

Classificaties naar richting die geen sporen hebben achtergelaten in literatuurgeschiedenissen, kunnen uiteraard ook niet gevonden worden met deze sneeuwbalmethode. Zij zijn alleen opgespoord wanneer er in de systematische bibliotheekcatalogus naar verwezen werd. De inventarisatie van classificaties is daarom zeker niet volledig. Het kan zijn dat er publikaties over het hoofd zijn gezien waarin een naam voor een richting gebruikt wordt, met als gevolg dat de richting eigenlijk eerder gedateerd had moeten worden of toch gelegitimeerd is door de auteurs zelf. Het gaat dan echter om publikaties die verder in de literatuurbeschuwing onopgemerkt zijn gebleven. Het ligt dan niet voor de hand dat zij een prominente rol spelen in de bekendheid en het gebruik van de naam voor een richting.

Tenslotte moeten de twee afhankelijke variabelen geoperationaliseerd worden. De vraag of de functio-

Tabel 16 - De geselecteerde namen voor richtingen.

Naam	Legitimering	Datering	Bron
Ander proza / Experimenteel proza	auteurs	1970	Bloem
Anekdotisme	critici	1975	Trotsky
Existentialistisch proza	critici	1948	Buitendijk
Fanta(i)s(is)tisch proza	critici	1959	Lodewick
Feministische literatuur	critici	1977	Brokken
Maximale poëzie	auteurs	1988	Lava
Postmodernistisch proza	critici	1984	Fokkema, Fokkema en Ibsch*
Revisorproza / Academisme	auteurs	1977	Brokken
Romantisch-decadente literatuur	auteurs	1969	Reve

* Vergelijk de beschrijving van de discussie over het POSTMODERNISME in Nederland door Frans Ruiter (Ruiter 1991:258 e.v.). Nadat Fokkema en Ibsch dit concept toepassen op het werk van enkele Nederlandse auteurs, wordt het een punt van discussie binnen de Nederlandse literatuurkritiek.

Tabel 17 - De bekendheid en het gebruik van de namen voor richtingen, uitgedrukt in het percentage van de geïnterviewde functionarissen (exclusief ontbrekende waarnemingen).

Naam	Bekend (%)					Gebruikt (%)				
	critici	leraar	boekh.	biblio.	totaal	critici	leraar	boekh.	bibli-o.	totaal
Ander / Experimenteel proza	91	50	67	32	62	61	17	9	10	25
Anekdotisme	67	50	16	17	38	30	30	9	5	19
Existentialistisch proza	84	65	40	24	53	17	80	5	29	32
Fanta(i)s(is)tisch proza	79	78	60	21	59	48	74	18	25	40
Feministische literatuur	94	82	85	77	85	65	95	68	89	79
Maximale poëzie	86	15	50	11	40	50	16	41	5	29
Postmodernistisch proza	65	14	18	0	24	32	20	0	10	15
Revisorproza / Academisme	90	83	79	39	74	43	50	18	5	29
Romantisch-decadente literatuur	100	76	70	12	67	36	50	9	5	25
Gemiddeld	84	57	54	26	56	42	48	20	20	33

naris het etiket in het dagelijks werk wel eens gebruikt, is rechtstreeks gesteld en kan zonder omwegen vertaald worden in een variabele met de waarden 'ja' of 'nee'. Deze vraag is bijna altijd beantwoord; minder dan twee procent van de antwoorden ontbreekt. De bekendheid van het etiket is op twee manieren gemeten. Op de eerste plaats is gevraagd naar welke Nederlandse auteurs het etiket verwijst. Van de genoemde, nederlandstalige auteurs is nagegaan of zij in de geïnventariseerde literatuur-beschouwingen ooit tot de richting met deze naam gerekend zijn. Wanneer minstens een van de genoemde auteurs tot deze richting gerekend is, wordt verondersteld dat de functionaris deze richting kent. Wanneer geen van de genoemde auteurs tot deze richting gerekend is of wanneer de functionaris expliciet aangeeft geen auteurs te kunnen noemen, wordt het begrip onbekend geacht. In 116 van de 765 gevallen⁴⁶ is de vraag naar auteursnamen niet duidelijk beantwoord. Als tweede aspect van de bekendheid van de naam voor een richting is gevraagd naar de naam van degene die de classificatie heeft voorgesteld. Deze vraag bleek te moeilijk en vermoedelijk te pijnlijk. In maar liefst 70 procent van de gevallen hebben de functionarissen er geen antwoord op gegeven. Dit aspect zal daarom verder buiten beschouwing blijven.

De scores op de twee afhankelijke variabelen, namelijk het gebruik en de bekendheid van een naam voor een literaire richting, worden in tabel 17

⁴⁶ Het totaal aantal antwoorden is gelijk aan het produkt van het aantal deskundigen (85) maal het aantal namen voor richtingen in het interview (9).

samengevat. Deze tabel laat zien dat lang niet alle namen voor richtingen even bekend zijn en even vaak gebruikt worden. De benaming FEMINISTISCHE LITERATUUR is bijvoorbeeld bij 85 procent van de geïnterviewde functionarissen bekend en wordt door 79 procent van hen ook gebruikt. Het begrip ANDER PROZA is bij ruim de helft van de functionarissen bekend (62 procent), maar het wordt slechts door een op de vier geïnterviewden gebruikt (25 procent). Ook tussen de functionarissen zijn er aanzienlijke verschillen wat betreft hun gebruik van en bekendheid met de namen voor richtingen. Gemiddeld weet 84 procent van de critici auteurs te noemen bij de namen voor literaire richtingen, tegen ongeveer de helft van de leraren en boekhandelaren (resp. 57 en 64 procent) en een kwart van de bibliothecarissen (26 procent). De tabel laat verder zien dat de bekendheid en het gebruik van de concepten niet gelijk verdeeld zijn binnen de vier instituties. Bijvoorbeeld onevenredig weinig boekhandelaren gebruiken een begrip als POSTMODERNISTISCH PROZA, terwijl relatief veel leraren en bibliothecarissen het begrip FEMINISTISCHE LITERATUUR gebruiken.

Deze tabel geeft alleen voorlopige antwoorden op de gestelde vragen over de institutionele invloeden op het gebruik en de bekendheid van namen voor richtingen. Het is namelijk mogelijk dat andere factoren een deel van de verschillen tussen de instituties veroorzaken of juist verhullen, bijvoorbeeld de opleiding en leeftijd van de functionarissen, of de legitimeringswijze en leeftijd van de concepten zelf. Stel dat de leraren bijvoorbeeld jonger zijn dan de critici en dat de bekendheid van de namen voor richtingen samenhangt met de leeftijd van de

functionaris. Dan zou het verschil tussen critici en leraren wat betreft hun kennis over de auteurs die bij de richtingen horen, misschien het effect zijn van hun leeftijd en niet van de institutie waarbinnen zij werken. Om de hypothesen te toetsen die in de vorige paragraaf zijn opgesteld, zullen er daarom multivariate analysetechnieken toegepast worden. De keuze en toepassing van deze technieken is een gespecialiseerde aangelegenheid. De paragrafen waarin dit aan de orde komt, namelijk paragrafen 4.3 en 4.4.1, kunnen overgeslagen worden. De lezer kan desgewenst doorbladeren naar paragraaf 4.4.2, zonder dat hij of zij de draad van het betoog kwijt hoeft te raken.

4.3 Keuze van een analysetechniek

Er zijn twee methoden om de verzamelde gegevens te analyseren, namelijk loglineaire analyse en variantie analyse. Elk van beide manieren heeft voor- en nadelen. In deze paragraaf worden de voor- en nadelen van beide methodes voor dit onderzoek tegen elkaar afgewogen.

4.3.1 Loglineaire analyse

De afhankelijke variabelen zijn gemeten door per richting te vragen of de functionaris het begrip gebruikt en auteurs kan noemen die tot deze richting gerekend worden. Wanneer elk antwoord op deze vragen als een afzonderlijke waarneming wordt beschouwd, zijn de afhankelijke variabelen gemeten op nominaal niveau. De functionaris gebruikt of kent een richting wel of niet. Verder zijn een aantal onafhankelijke variabelen, zoals opleiding en legitimeringswijze, op nominaal niveau gemeten.

Loglineaire analyse is de meest gangbare methode om een model met nominale variabelen te toetsen.

Deze aanpak heeft enkele voordelen. Op de eerste plaats kan de variabele die de datering van een richting geeft ten opzichte van de opleiding van de functionaris, geoperationaliseerd worden zoals oorspronkelijk bedoeld is. De datering is zowel afhankelijk van de functionaris, namelijk diens afstudeerjaar, als van de voorliggende richting. Ze moet dus berekend worden voor elke combinatie van functionaris en richting, kortom voor elk afzonderlijk antwoord op een gebruiks- of kennisvraag. Aangezien de afzonderlijke antwoorden de analyse-eenheden zijn, kan deze manipulatie zonder problemen uitgevoerd worden. Het tweede voordeel van loglineaire analyse in deze situatie is dat alle onafhankelijke variabelen in één model opgenomen kunnen worden. De samenhang tussen het beroep en de opleiding van de functionaris vormt hier geen probleem zoals in een variantie analyse. Een derde, meer algemeen voordeel van loglineaire analyse boven variantie analyse is, dat er minder assumpties over de verdeling van de variabelen gehanteerd worden.

In dit onderzoek heeft deze methode echter een belangrijk nadeel. Het is namelijk onmogelijk om de statistische significantie van het model en de effecten te toetsen. De functionarissen vormen de eenheden in de steekproef, terwijl de afzonderlijke antwoorden de eenheden in de analyse zijn. De antwoorden zijn niet onafhankelijk van elkaar getrokken in een steekproef, met als gevolg dat de statistische significantie van het model of van de parameters niets zegt over de generaliseerbaarheid van de resultaten. Verder wordt het aantal waarnemingen kunstmatig verhoogd. Voor elke respondent worden er negen afzonderlijke antwoorden gemeten, namelijk voor elke aangeboden richting één. De

toename van het aantal waarnemingen zal ertoe leiden, dat effecten te snel significant lijken. De toets op statistische significantie kan daarom niet gebruikt worden om effecten te selecteren of om het model te verwerpen. Deze beslissingen zullen genomen moeten worden op basis van de omvang van de effecten. Er bestaan echter geen standaardwaarden voor de minimale omvang van een effect. De effecten kunnen alleen onderling vergeleken worden. De hypothesen kunnen dus niet getoetst worden op hun houdbaarheid voor de populatie waaruit de functionarissen getrokken zijn. Wel kan getoetst worden of de verwachte effecten een aanzienlijke bijdrage leveren aan de fit tussen het model en de data. Vervolgens kan gecontroleerd worden of de waargenomen effecten naar aard overeenkomen met de veronderstelde effecten. Met het laatste wordt bedoeld, dat de categorieën ook daadwerkelijk hoger scoren die verondersteld worden hoger te scoren. Bijvoorbeeld: kennen de critici inderdaad relatief veel namen voor richtingen die na hun opleiding ontstaan zijn?

Aangezien de steekproef van critici qua omvang in de buurt komt van de veronderstelde populatie en er niet zonder meer verwacht mag worden dat de geïnterviewde leraren een representatieve steekproef vormen, is het de vraag of er met welke analysetechniek dan ook betrouwbare uitspraken gedaan kunnen worden over de generaliseerbaarheid van de resultaten. Het ontbreken van een statistische toets vormt daarom binnen dit onderzoek geen onoverkomelijk bezwaar bij de keuze van een analysetechniek. Omdat met loglineaire analyse wel het volledige hypothetische model onderzocht kan worden, vormt deze techniek het uitgangspunt voor de analyses.

Het is theoretisch niet duidelijk of het gebruik van een naam voor een richting de kennis beïnvloedt of

andersom. Daarom moet het model in twee delen getoetst worden. Eerst worden de effecten op het gebruik van namen voor richtingen geanalyseerd, vervolgens worden de effecten op de kennis onderzocht. In beide gevallen wordt een logit-model⁴⁷ getoetst met de datering en legitimering van het effect, alsmede de opleiding en het beroep van de functionaris als onafhankelijke variabelen. Voor elk van beide deelmodellen wordt de volgende procedure gevolgd.

De fit van het model met alle hoofdeffecten wordt bepaald met behulp van de *Likelihood Ratio Chi Square* (L^2). Onder een *hoofdeffect* wordt het effect verstaan van één onafhankelijke variabele op één afhankelijke variabele. Het model met alle hoofdeffecten en niet meer dan deze effecten, wordt in het vervolg het *basismodel* genoemd. De Likelihood Ratio wordt normaliter gebruikt om de significantie van een model te toetsen. Om de eerder gegeven reden wordt deze toets hier niet uitgevoerd. De maat wordt alleen gebruikt om de verbetering of verslechtering van een alternatief model ten aanzien van het basismodel te meten. De volgende stap bestaat eruit dat stelselmatig één hoofdeffect wordt weggehaald uit het basismodel. De fit wordt weer berekend en de mate waarin de fit van het model verslechtert, geeft aan welke bijdrage dit effect leverde aan de verklaring van de afhankelijke variabele. Dit is het *partiële effect*. Analooq aan de determinatie-coëfficiënt die Gilbert (1981:84) berekent op basis van de Log

⁴⁷ Een logit-model is een logistisch model waarin alleen de effecten op de afhankelijke variabele geanalyseerd worden. Het is identiek aan een loglineair model waarin alle relaties tussen de onafhankelijke variabelen opgenomen zijn naast de te toetsen effecten op de afhankelijke variabele.

Likelihood Ratio (G^2), kan de proportionele verslechtering van de fit van het gewijzigde model ten opzichte van het basismodel berekend worden met behulp van de Likelihood Ratio Chi Square.⁴⁸ Op deze wijze wordt bepaald welke hoofdeffecten wel en welke niet gemist kunnen worden in het model. Wanneer twee onafhankelijke variabelen onderling gecorreleerd zijn, bestaat het gevaar dat voor beide variabelen een zwak partieel effect wordt gevonden, omdat een deel van het effect van de weggenomen variabele overgenomen wordt door de andere variabele. Dan kan het gebeuren dat beide variabelen verwijderd worden uit het model, terwijl minstens een van beide variabelen nodig is voor een goede fit. Wanneer onafhankelijke variabelen samenhangen, zullen zij niet alleen afzonderlijk maar ook een keer tegelijk weggenomen worden uit het model. In dit hoofdstuk geldt dit voor het beroep en de opleiding van de functionaris.

Vervolgens wordt aan het model met alle hoofdeffecten telkens één interactie-effect toegevoegd. Onder een *interactie-effect* wordt het gezamenlijke effect van twee onafhankelijke variabelen op een afhankelijke variabele verstaan. Interactie-effecten waarin meer dan twee onafhankelijke variabelen betrokken zijn, zullen niet onderzocht worden, omdat zij niet verwacht worden. Bovendien blijkt het in de praktijk vaak onmogelijk om een zinnige interpretatie van dergelijke effecten te geven. Nu is de verbeter-

ing van de fit van het model een maat voor het belang van het toegevoegde effect. Er is voor gekozen om telkens een interactie-effect toe te voegen aan een situatie zonder interactie-effecten (het basismodel) omdat het hypothetische model weinig van de mogelijke interactie-effecten specificeert. Wanneer er verschillende interactie-effecten zijn die aanzienlijk bijdragen aan de fit van het model en de mogelijkheid bestaat dat zij samenhangen, wordt nagegaan wat hun partiële effecten zijn in een model met beide interactie-effecten. Zo wordt het risico vermeden, dat er verschillende interactie-effecten opgenomen worden die eigenlijk dezelfde associatie meten.

Op basis van deze gegevens kunnen de effecten geselecteerd worden die een belangrijke bijdrage leveren aan de verklaring van de afhankelijke variabele. Hoofdeffecten worden alleen uit het model weggehaald wanneer de betreffende onafhankelijke variabele niet voorkomt in een van de gehandhaafde interactie-effecten. In een hiërarchisch loglineair model veronderstelt een interactie-effect namelijk de aanwezigheid van de hoofdeffecten van de betrokken variabelen. De associatie binnen het resulterende model wordt berekend met behulp van Shannon's maat voor entropy (H) en Gini's maat voor concentratie (C). Beide maten zijn gebaseerd op de spreiding van de waarnemingen over de categorieën van de afhankelijke variabele. Zij geven aan in welke mate de dispersie binnen de afhankelijke variabele 'verklaard' wordt door de geselecteerde effecten. Dit kan geïnterpreteerd worden als de verklarende waarde van het model.

Het resulterende model wordt tenslotte vergeleken met het hypothetische model. Eerst wordt nagegaan of de verwachte effecten inderdaad de relevante effecten blijken te zijn. Dan wordt nagegaan of de vastgestelde effecten corresponderen met de ver-

⁴⁸ $C = (L^2_E - L^2_I) / L^2_E$, waarin:

C de determinatie-coëfficiënt is,

L^2_E de Likelihood Ratio Chi Square is van het model voordat er een effect verwijderd wordt, en

L^2_I de Likelihood Ratio Chi Square is van het model waaruit één effect verwijderd is.

onderstellingen, namelijk dat de categorieën waarvan verwacht wordt dat ze hoger scoren ook daadwerkelijk hoger scoren. De parameterschattingen, uitgedrukt in de deviatie van de gemiddelde score op de afhankelijke variabele, bieden de informatie om de laatste vraag te beantwoorden. Zij geven de geschatte toe- of afname van de (natuurlijke logaritme van de) kans op een bepaalde waarde van de afhankelijke variabele. De parameter voor het effect van het beroep 'criticus' op het gebruik van namen voor richtingen geeft bijvoorbeeld aan of de kans dat critici namen voor richtingen gebruiken groter (parameter groter dan 0) of kleiner (parameter kleiner dan 0) is dan het gemiddelde. Naarmate de parameter sterker afwijkt van 0, is de geschatte invloed op de afhankelijke variabele groter.

De toepassing van loglineaire analyse in dit onderzoek vereist tenslotte een laatste technische opmerking. De opleiding van de functionaris hangt samen met diens beroep: geen van de geïnterviewde bibliothecarissen blijkt Nederlands gestudeerd te hebben. Het laatste heeft konsekwenties voor de analyse. In de data-tabel zijn alle cellen leeg die gegevens zouden moeten bevatten over bibliothecarissen die Nederlands gestudeerd hebben. Lege cellen zijn ongewenst in een loglineaire analyse. In het vervolg zijn deze cellen daarom als structureel leeg aangemerkt: ze worden niet geschat. Dit veronderstelt dat deze combinatie van kenmerken in de praktijk niet voor kan komen, hetgeen verdedigbaar is. Hoewel het in theorie niet onmogelijk is dat een neerlandicus aangenomen wordt als inlichtingen-functionaris van een Openbare Bibliotheek, lijkt het de facto uitgesloten.

Variantie analyse met herhaalde metingen 4.3.2

De loglineaire analyse heeft hier als bezwaar dat de analyse-eenheden onderling afhankelijk zijn. Dit probleem wordt ondervangen wanneer per functionaris de antwoorden op de vraag naar het gebruik of de kennis over richtingen gesommeerd worden. Zo ontstaan twee nieuwe variabelen die het aantal gebruikte, resp. bekende namen voor richtingen weergeven. Deze variabelen geven aan in welke mate de functionaris de namen voor richtingen gebruikt of kent.⁴⁹ De functionaris vormt nu zowel de eenheid in de analyse als de eenheid van de steekproef. De waarnemingen zijn onafhankelijk en de statistische significantie van verbanden kan getoetst worden. Variantie analyse is de meest voor de hand liggende techniek om groepsverschillen op een ratio geschaalde afhankelijke variabele te toetsen.

⁴⁹ De negen namen voor richtingen vormen als het ware een schaal waarmee de kennis over deze concepten gemeten wordt bij de functionarissen. Op één richting na, blijken zij een redelijk goede Guttman-schaal te vormen (De Nooy 1992). Dit betekent dat de kennis cumulatief is: wanneer een functionaris een 'moeilijkere' richting kent, d.w.z. een richting waarbij over het algemeen minder auteurs genoemd zijn, dan kent deze functionaris ook de 'makkelijkere' richtingen. Feministische literatuur is het concept dat niet binnen de Guttman-schaal past. Kennelijk zijn er teveel functionarissen die geen auteurs willen of kunnen noemen bij dit concept, terwijl zij wel auteurs noemen bij andere, 'moeilijkere' namen voor richtingen. Dit wijst er mijns inziens op dat het concept door een deel van de functionarissen gediskwalificeerd wordt als aanduiding voor een type literatuur.

De kenmerken van de respondent, in dit geval diens beroep en opleiding, kunnen als *between subjects*-factoren gespecificeerd worden in de variantie analyse. Hier duikt het eerste probleem op. Een van de assumpties in een variantie analyse is dat de onafhankelijke variabelen onderling niet gecorreleerd zijn. Het beroep en de opleiding van de respondent zijn dit duidelijk wel. De effecten van beide variabelen zullen in verschillende analyses bepaald moeten worden en kunnen dus niet tegen elkaar afgewogen worden.

De kenmerken van de richtingen die aan de functionarissen voorgelegd zijn, kunnen als *within subject*-factoren opgenomen worden in de analyse. Elke functionaris krijgt een score voor het gebruik of de kennis van de richtingen die door de auteurs zelf gelegitimeerd zijn en een score voor de richtingen die niet door de auteurs gelegitimeerd zijn. De functionaris heeft als het ware onder twee verschillende condities antwoord gegeven op de vraag of hij namen voor richtingen gebruikt en kent. Vier van de negen richtingen zijn door de auteurs gelegitimeerd (zie tabel 16). De score van een functionaris op het aantal gebruikte, door auteurs gelegitimeerde richtingen kan dus variëren tussen de 0 en de 4. Deze range is beperkt, zeker wanneer er antwoorden kunnen ontbreken. Het is de vraag of de assumpties van een normaalverdeling en homogene varianties voor dergelijke variabelen houdbaar zijn. In ieder geval is het niet zinnig om twee *within subject*-factoren in onderlinge samenhang te analyseren. Stel dat beide factoren uit twee categorieën bestaan en dat de negen richtingen zo homogeen mogelijk verdeeld zijn over alle combinaties van deze twee factoren, dan vallen er 2 en eenmaal 3 richtingen binnen een categorie. De range van mogelijke scores ligt dan

tussen de 0 en de 2 of 3. Dit is te beperkt om een variantie analyse uit te voeren. De tweede belangrijke beperking van variantie analyse in dit onderzoek is dus dat de datering en legitimering van de richting niet in onderling verband geanalyseerd kunnen worden.

Tenslotte kan de datering van de richting ten opzichte van de opleiding van de functionaris niet met één variabele weergegeven worden zoals in de loglineaire analyse. De antwoorden over verschillende richtingen worden geaggregeerd, zodat het onmogelijk is het tijdstip waarop een naam voor een richting is geïntroduceerd, in verband te brengen met het afstudeerjaar van de functionaris. Er zijn twee nieuwe variabelen nodig, namelijk een *between subjects*-factor die het afstudeerjaar van de functionaris weergeeft en een *within subject*-factor die het tijdstip aangeeft waarop de naam voor de richting ontstaan is. Vanwege het beperkte aantal functionarissen en richtingen is het wenselijk om van beide variabelen een dichotomie te maken met ongeveer evenveel waarnemingen in elke categorie. De 'oude' richtingen verschenen voor 1971 (4 stuks) en de 'oude' functionarissen studeerden af voor 1975 (41 van de 85 respondenten). Omdat de precieze datum er nu niet toe doet, wordt het jaar waarin de functionaris met werken begon, als afstudeerjaar beschouwd in de drie gevallen waarin de datum van het afstuderen onbekend is.

De hypothesen met betrekking tot de datering van de richting moeten nu aangepast worden. Ervan uitgaande dat de oudere richtingen vaker ontstaan zijn vóór het einde van de opleiding van de functionarissen, zullen deze richtingen beter bekend zijn en meer gebruikt worden dan de recente richtingen. Dit is het hoofdeffect van de leeftijd van de richting op

de kennis en het gebruik. Aangezien de oude etiketten in ieder geval ontstonden vóór het afstuderen van de jonge functionarissen, zullen de jonge functionarissen de oude etiketten extra goed kennen en extra vaak gebruiken (interactie-effect van de leeftijd van de richting en van de functionaris op de bekendheid en het gebruik). Critici zouden de richtingen van na hun opleiding beter kennen en meer gebruiken dan andere functionarissen. Met andere woorden de jonge richtingen worden door de critici relatief vaak gebruikt en gekend (interactie-effect van de leeftijd van de richting en het beroep van de functionaris) en dit zal extra sterk gelden voor de oudere critici omdat de jonge richtingen in ieder geval van na hun opleiding dateren (interactie-effect van de leeftijd van de richting, de leeftijd en het beroep van de functionaris op de bekendheid en het gebruik van richtingen). Het zal duidelijk zijn dat de datering van de richting nu op een andere, minder nauwkeurige manier gemeten wordt dan in het logit-model. Wanneer de twee analyse methoden verschillende resultaten opleveren, kan dit aan de operationalisering liggen.

Er liggen een aantal assumpties ten grondslag aan de statistische toetsing middels variantie analyse. Een eerste assumptie is de aselechte trekking van de waarnemingen. Hierover is eerder het een en ander gezegd. Het feit dat de populatie in het geval van de critici niet veel groter is dan de steekproef, is een reden om conservatief te toetsen. Een andere assumptie is de normale verdeling van de afhankelijke variabele in de populatie. Frekwentieverdelingen van de afhankelijke variabelen laten zien, dat de hoogste en laagste scores in de steekproef vaker voorkomen dan verwacht moet worden wanneer de variabele normaal verdeeld is. Resultaten zullen daarom te snel significant lijken. Ook dit is een reden om con-

servatief te toetsen. In plaats van de gebruikelijke waarden .05 en .01 zullen (tweezijdige) overschrijdingskansen van .01 en .001 gehanteerd worden als significantieniveaus voor de F- en T-waarden. De vermoedelijk niet-normale verdeling heeft ook als gevolg dat de test of de dispersie-matrixen homogeen zijn (Box's M), onbetrouwbaar is. Het is dus niet duidelijk of deze assumptie geschonden wordt.

Verder moeten de varianties in de afhankelijke variabele voor de verschillende groepen homogeen zijn. In een aantal analyses met het beroep van de functionaris lijkt deze assumptie geschonden te worden. Transformaties van de afhankelijke variabelen verbeteren de homogeniteit van de varianties niet. Ook de extreme scores bevinden zich meestal niet in groepen waar de variantie uitzonderlijk hoog is. Eliminatie van deze waarnemingen lost dus niets op. De verschillen tussen de beroepsgroepen op het punt van de variantie van de afhankelijke variabelen lijkt eerder tekenend voor de beroepsgroepen dan toevallig. Bij de kennis over de richtingen is de variantie bij de critici zeer laag omdat de critici nagenoeg alle richtingen kennen. Bij het gebruik van de namen voor richtingen geven de bibliothecarissen nagenoeg unaniem aan dat zij maar een of twee van de begrippen gebruiken. De verschillen tussen de beroepsgroepen lijken haast te groot om vastgesteld te kunnen worden met behulp van variantie analyse. Wanneer de varianties niet homogeen zijn, zal dit vermeld worden bij de presentatie van de resultaten. De resultaten worden dan terughoudend geïnterpreteerd.

Met de ontbrekende antwoorden op de vragen naar gebruik en bekendheid van richtingen is op de volgende manier rekening gehouden. Wanneer de functionaris bij minder dan drie van de vier of vijf richtingen uit elke categorie een geldig antwoord heeft gegeven, krijgt de functionaris geen score voor

de betreffende variabele. Bij de analyse van het gebruik van namen voor richtingen valt er één functionaris af, bij de bekendheid van richtingen vallen er 16 af. Om de gemiddelden van de afhankelijke variabelen niet te laten beïnvloeden door het maximum aantal antwoorden per categorie richtingen, zijn alle scores vermenigvuldigd met 5 en gedeeld door het aantal richtingen waarvoor een geldig antwoord is verkregen. De waarden van elke afhankelijke variabele varieert dus tussen de nul en de vijf.

De transformatie van de afhankelijke variabelen is een laatste technisch aspect van de variantie analyses in dit hoofdstuk. Telkens wordt het contrast van het type *difference* gebruikt bij de schatting van de parameters voor de *within subject*-factor. Dit betekent dat de jongere richtingen vergeleken worden met de oudere richtingen en dat de richtingen die door de auteurs gelegitimeerd zijn, vergeleken worden met de richtingen die alleen door critici gebruikt zijn. Een positieve waarde van de parameter die het effect schat van bijvoorbeeld de ouderdom van de richting op het gebruik, betekent dat het aantal gebruikte jongere richtingen groter is dan het aantal gebruikte oudere richtingen. Het gemiddelde verschil tussen het aantal gebruikte jongere richtingen minus het aantal gebruikte oudere richtingen wordt verkregen door de parameterwaarde te delen door de corresponderende coëfficiënt van de transformatie matrix. De transformatie matrix is in dit hoofdstuk steeds hetzelfde en bevat de waarde .707 voor de *between subjects*-factoren en voor de jongere richtingen of de door auteurs gelegitimeerde richtingen. Voor de oudere richtingen en de richtingen die niet door auteurs gelegitimeerd zijn, is de coëfficiënt -.707.

Al met al kunnen slechts een deel van de effecten uit het veronderstelde model getoetst worden met

behulp van variantie analyse. Enkele effecten kunnen niet in onderlinge samenhang geanalyseerd worden. De variantie analyses zullen daarom alleen gebruikt worden om na te gaan of effecten die sterk zijn in het logit-model, tevens significant zijn in de variantie analyse. Zo wordt een ruwe indicatie verkregen van de statistische significantie van de effecten uit het logit-model. Maar steeds moet in acht genomen worden dat de analyses niet zonder meer vergelijkbaar zijn vanwege hun aard (multiplicatief vs. additief)⁵⁰ en hun toepassing (een compleet model vs. geïsoleerde effecten).

⁵⁰ Loglineaire analyse gaat uit van een multiplicatief model, d.w.z. een model waarin de afzonderlijke effecten met elkaar vermenigvuldigd worden bij de berekening van het totale effect op de afhankelijke variabele. Het effect van een variabele is daarom niet hetzelfde voor verschillende categorieën van andere onafhankelijke variabelen. Een gelijke verandering in een onafhankelijke variabele, bijvoorbeeld het verschil tussen richtingen die niet en wel door de auteurs gelegitimeerd zijn, kan de kans dat critici de richting gebruiken sterker doen toenemen dan de kans dat boekhandelaren de richting gebruiken. Dit is niet het geval bij variantie analyse, omdat daar de effecten van de afzonderlijke, onafhankelijke variabelen worden opgeteld. Ongeacht de institutie waarbinnen de functionaris werkt, levert het genoemde verschil in legitimeringswijze dezelfde toename in het (gemiddelde) gebruik van de richting op. Bij variantie analyse is er sprake van een additief model. Zoals Hagenaars en Heinen (1980:252-253) hebben laten zien, kunnen deze methoden verschillende resultaten opleveren wanneer dezelfde data geanalyseerd worden. Het is in de praktijk bijzonder moeilijk om dan voor een van beide resultaten te kiezen.

Tabel 18 - De fit van logit-modellen die het gebruik van namen voor richtingen verklaren.

<i>Model</i>	<i>L²</i>	<i>C</i>	<i>Model</i>	<i>L²</i>	<i>C</i>
G*B G*N G*D G*L	37.73	[0]			
Zonder: G*L	45.67	.17	Met: G*B*N	37.68	.00
G*D	37.77	.00	G*B*D	30.89	.18
G*N	37.86	.00	G*B*L	13.67	.64
G*B	53.73	.30	G*N*D	36.73	.03
G*B G*N	87.95	.57	G*N*L	35.95	.05
			G*D*L	37.42	.01

Aantal waarnemingen: 726 (39 missing) Legenda:

L^2 = Likelihood ratio chi square

G = Gebruik van de naam voor deze richting

N = Opleiding Neerlandistiek van de functionaris

L = Legitimeringswijze van de richting

C = Determinatie coëfficiënt

B = Beroep van de functionaris

D = Datering van de richting t.o.v. de opleiding van de functionaris

Hoofdeffecten worden weergegeven door twee letters, interactie-effecten worden weergegeven door drie letters.

4.4 Het gebruik van namen voor richtingen

In deze paragraaf wordt geprobeerd om te verklaren waarom er verschillen zijn tussen de functionarissen wat betreft de mate waarin zij namen voor richtingen gebruiken. De resultaten van de analyses worden eerst gepresenteerd en vervolgens geïnterpreteerd.

4.4.1 Resultaten

De loglineaire analyses kunnen samengevat worden in twee tabellen. De eerste tabel geeft de fit (L^2) van het basismodel, namelijk het model met alleen de hoofdeffecten, en de verandering in de fit van alternatieve modellen (tabel 18). Op basis van deze tabel kunnen de effecten geselecteerd worden die

een wezenlijke bijdrage leveren aan de verklaring van het gebruik van namen voor richtingen. Voor de effecten die uiteindelijk geselecteerd worden, geeft de tweede tabel de parameterschattingen (tabel 19). Bovendien wordt de associatie tussen de afhankelijke en de onafhankelijke variabelen gegeven.

In tabel 18 wordt eerst het basismodel gespecificeerd. Het basismodel wordt volledig omschreven: alle hoofdeffecten worden opgesomd. De hoofdeffecten zijn weergegeven met twee hoofdletters, verbonden door een sterretje. G*B betekent bijvoorbeeld het effect van het beroep van de functionaris (B) op de mate waarin hij of zij de namen voor richtingen gebruikt (G). Van de alternatieve modellen wordt alleen aangegeven welk effect toegevoegd of verwijderd wordt. In de linker helft van de tabel wordt nagegaan wat de bijdrage is van de hoofdeffecten, door telkens één effect te verwijderen uit het basismodel. Als eerste wordt bijvoorbeeld het hoofdeffect

Tabel 19 - Parameterschattingen voor het logit-model met de effecten op het gebruik van namen voor richtingen.

<i>Model</i>	<i>G*B*L, G*B*D</i>	<i>Associatie</i>	Shannon's H = .09 Gini's C = .11
<i>Parameters</i>	G (wel)		-.437
	G (wel) * B (criticus)		.287
	G (wel) * B (leraar)		.325
	G (wel) * B (boekhandelaar)		-.176
	G (wel) * B (bibliothecaris)		-.436
	G (wel) * D (na opleiding)		-.008
	G (wel) * L (door auteurs)		-.164
	G (wel) * D (na opleiding) * B (criticus)		.079
	G (wel) * D (na opleiding) * B (leraar)		-.169
	G (wel) * D (na opleiding) * B (boekhandelaar)		.061
	G (wel) * D (na opleiding) * B (bibliothecaris)		.029
	G (wel) * L (door auteurs) * B (criticus)		.254
	G (wel) * L (door auteurs) * B (leraar)		-.102
	G (wel) * L (door auteurs) * B (boekhandelaar)		.163
	G (wel) * L (door auteurs) * B (bibliothecaris)		-.315

Aantal waarnemingen: 726 (39 missing)

Legenda: zie tabel 18

van de legitimeringswijze (G*L) uit het basismodel verwijderd. Nu blijven alleen de hoofdeffecten van het beroep, de opleiding en de datering van de richting over. De fit van het model (L^2) wordt 17 procent slechter (C). In de rechter helft van de tabel wordt telkens een interactie-effect toegevoegd aan het basismodel. Als eerste wordt het interactie-effect toegevoegd van het beroep en de opleiding op het gebruik van namen voor richtingen (G*B*N). Dit levert nagenoeg geen verbetering op in de fit van het model.

De selectie van effecten is eenvoudig. De effecten met de opleiding van de functionaris leveren nagenoeg geen bijdrage aan de verklaring van het gebruik van namen voor richtingen. Deze effecten kunnen dus zonder problemen uit het model weggelaten worden. Het hoofdeffect van de datering van de richting zou ook weggelaten kunnen worden, ware het niet dat de datering met het beroep van de functionaris een acceptabel interactie-effect heeft op de afhankelijke variabele. Het beroep en de legitimeringswijze van de richting hebben ieder een aanzienlijk hoofdeffect en samen hebben ze een voor deze analyse zeer sterk interactie-effect. Deze effecten moeten dus opgenomen worden in het uiteindelijke model.

Tabel 19 geeft de associatie van dit model en de parameterschattingen voor de effecten. Reeds eerder is opgemerkt dat de parameterschattingen de geschatte toe- of afname geven van de (natuurlijke logaritme van de) kans op een bepaalde waarde van de afhankelijke variabele. De negatieve waarde van de eerste parameter geeft dus aan dat de kans dat namen voor richtingen gebruikt worden (G (wel)), kleiner is dan de kans dat zij niet gebruikt worden. Dit stemt overeen met tabel 17, waaruit afgelezen kan worden dat de namen voor richtingen gemiddeld door eenderde van de functionarissen

gebruikt worden. De tweede parameter laat zien dat de critici de concepten relatief veel gebruiken ($G(wel) * B(criticus) = .287$). De kans dat de naam voor een richting gebruikt wordt, neemt ten opzichte van het gemiddelde toe wanneer de functionaris een criticus is. De overige parameterschattingen kunnen op vergelijkbare wijze geïnterpreteerd worden. Het gebruik van namen voor richtingen wordt maar zeer ten dele verklaard. De associatie binnen het uiteindelijke model is laag. Kennelijk zijn er andere, belangrijke factoren die het gebruik van namen voor richtingen ook beïnvloeden.

De verbanden die corresponderen met de effecten in dit model zijn op hun statistische significantie getoetst. Tabel 20 vat de resultaten van deze variantie analyses samen. De resultaten zijn niet geheel betrouwbaar omdat de variantie van de afhankelijke variabele niet voor alle beroepsgroepen homogeen is. De meeste factoren die corresponderen met effecten in het resulterende logit-model blijken statistisch significant te zijn. Alleen de interactie tussen de ouderdom van de richting, het afstudeerjaar en het beroep van de functionaris is niet significant in de variantie analyse. De ouderdom van de richting blijkt los van het afstuderen van de functionaris wel een significant effect te hebben op het gebruik. Dit is geen reden om achterdochtig te worden jegens de resultaten, aangezien de datering van de richting op verschillende wijzen geoperationaliseerd is.

De parameterschattingen in beide analyses lijken ook sterk op elkaar. Het teken van de parameter is, op één uitzondering na, steeds hetzelfde. De uitzondering is onbelangrijk omdat de geschatte waarde laag is, namelijk de parameter voor het beroep *criticus* in het effect van beroep en ouderdom van de richting in de variantie analyse (-.044). De analyses zijn consistent wat betreft het soort

Tabel 20 - Variantie analyse: het aantal gebruikte richtingen.

Significantie van groepsgemiddelden					Parameterschattingen (voor de significante effecten)			
Bron	SS	df	MS	F	Parameter	Coëfficiënt	Error	T
<i>Between subjects</i> -factoren					CONSTANTE	2.31	.154	15.02*
BEROEP (B) en AFSTUDEERJAAR (A)					BEROEP			
Error	138.64	76	1.82		criticus	.87	.265	3.28**
Constante	411.50	1	411.50	225.58**	leraar	1.17	.264	4.45**
B	82.29	3	27.43	15.04**	boekhandelaar	-1.14	.267	-4.27**
A	.06	1	.06	.03	bibliothecaris	-.90		
B*A	9.92	3	3.31	1.81				
<i>Within subject</i> -factoren					OUERDOM RICHTING na 1970 * BEROEP			
OUERDOM VAN DE RICHTING (O)					criticus	-.04	.164	-.27
Error	53.08	76	.70		leraar	-.55	.163	-3.38**
B*O	10.93	3	3.64	5.21*	boekhandelaar	.50	.165	2.99*
O	.43	1	.43	.62	bibliothecaris	.10		
A*O	.01	1	.01	.01				
B*A*O	2.48	3	.83	1.19	LEGITIMERING auteurs	-.40	.119	-3.37**
LEGITIMERINGSWIJZE (L)					LEGITIMERING auteurs * BEROEP			
Error	83.32	76	1.10		criticus	.71	.206	3.46**
L	12.48	1	12.48	11.38**	leraar	-.51	.205	-2.50
B*L	20.26	3	6.75	6.16**	boekhandelaar	.26	.207	1.24
A*L	.20	1	.20	.18	bibliothecaris	-.46		
B*A*L	2.43	3	.81	.74				

Aantal waarnemingen: 84 (1 missing)

LegendaSS = kwadraatsom (Sum of Squares)

df = aantal vrijheidsgraden (degrees of freedom)

MS = gemiddelde kwadraatsom (Mean Squares)

Error = standaardfout

Eén sterretje achter een F- of T-waarde geeft aan dat de resultaten significant zijn op een niveau van .01, terwijl twee sterretjes een significantie-niveau van .001 aanduiden (tweezijdig).

effect: een bepaalde categorie scoort in beide analyses ofwel hoger, ofwel lager dan gemiddeld. Het zijn echter niet altijd dezelfde beroepen die het sterkst afwijken van de gemiddelde score. In de loglineaire analyse zijn het de bibliothecarissen die de minste namen voor richtingen gebruiken, althans wanneer alleen het hoofdeffect van het beroep in ogenschouw genomen wordt, terwijl het in de variantie analyse de boekhandelaars zijn. Een deel van het effect van dit beroep lijkt in de variantie analyse verplaatst te zijn naar de interactie tussen beroep en de ouderdom van de richting. Al met al zijn de verschillen incidenteel. Er mag geconcludeerd worden dat beide analyses in grote lijnen dezelfde resultaten opleveren.

4.4.2

Interpretatie

De analyses laten nogmaals zien dat gemiddeld ongeveer eenderde van functionarissen de voorgesloten namen voor richtingen wel eens gebruikt⁵¹. Tabel 17 liet al zien dat niet alle namen voor richtingen even vaak gebruikt worden. FEMINISTISCHE LITERATUUR is het enige begrip dat door een meerderheid van de functionarissen wel eens gebruikt wordt, namelijk door 79 procent. De term FANTASTISCH PROZA komt op de tweede plaats. Deze term wordt door 40 procent van de functionarissen wel eens gebruikt. Boekhandelaars en

bibliothecarissen gebruiken de term echter ook voor boeken die ook met FANTASY worden aangeduid, zoals de boeken van Jean Auel. De overige termen worden door ongeveer een kwart van de functionarissen wel eens gebruikt, met uitzondering van het POSTMODERNISME dat slechts door 15 procent van de functionarissen gebruikt is.

Zoals verwacht speelt het beroep van de functionaris een centrale rol bij de verklaring van het gebruik van namen voor richtingen. Critici en leraren gebruiken de namen vaker dan boekhandelaars en bibliothecarissen. Dit bevestigt het vermoeden dat critici en leraren de taak hebben om dit soort literatuurkritische begrippen toe te passen. Het onderscheid dat verwacht wordt tussen boekhandelaars en bibliothecarissen op grond van de sociale achtergrond van hun publiek, wordt niet overtuigend gevonden. In het logit-model is de kans dat een naam voor een richting gebruikt wordt groter bij de boekhandelaars dan bij de bibliothecarissen. Het verschil tussen deze beroepen is echter gering vergeleken met het verschil tussen hen en de critici of leraren. In de variantie analyse blijkt het beroep van de boekhandelaar verbonden te zijn met het laagste aantal gebruikte richtingen. Deze resultaten wijzen er dus niet op, dat sociale verschillen tussen het publiek in literaire boekhandels en bibliotheken doorwerken in de mate waarin namen voor richtingen gebruikt worden. Misschien gebruiken de bibliothecarissen en de boekhandelaars deze begrippen weinig om verschillende redenen: de eerste om het publiek niet af te schrikken, de tweede omdat het publiek mogelijk net zo goed of zelfs beter geïnformeerd is dan de boekhandelaar zelf.

⁵¹ Het gemiddeld aantal gebruikte namen voor richtingen is gelijk aan de parameter van de constante gedeeld door tweemaal het produkt van de transformatie coëfficiënt en het maximum aantal gebruikte richtingen: $2.307 / (2 * 0.707 * 5) = 0.326$.

Op basis van de rol die richtingen spelen in de positiebepaling door auteurs en critici, wordt verwacht dat critici met name de richtingen gebruiken die door de geclassificeerde auteurs zelf gelegitimeerd zijn. De resultaten bevestigen deze verwachting. Critici gebruiken relatief veel namen voor richtingen die door de auteurs zelf gelegitimeerd zijn. Deze namen worden over het algemeen echter weinig gebruikt: het hoofdeffect van de legitimeringswijze is tegengesteld aan het verwachte effect. Omdat uitspraken van een auteur over het eigen werk een hoge status hebben, zouden dergelijke uitspraken over het algemeen meer gebruikt worden. Kennelijk is deze status-kwestie overschat. Buiten de kritiek worden juist de richtingen gebruikt die uit de koker van literatuurbeschouwers komen. Dit kan verschillende redenen hebben. Het begrip FEMINISTISCHE LITERATUUR, dat niet expliciet geclaimd is door auteurs, is over het algemeen populair. De critici hechten betrekkelijk weinig belang aan dit etiket, terwijl het in andere instituties zeer bruikbaar wordt gevonden, met name in het literatuuronderwijs en in de bibliotheek. Dit concept lijkt te corresponderen met duidelijk aanwijsbare publieksegmenten. Het wordt misschien daarom door critici gewantwoord als aanduiding voor een klasse teksten die zich op puur intrinsieke gronden onderscheiden.

Een andere reden is dat enkele van de namen voor richtingen min of meer geïntroduceerd zijn in literatuurgeschiedenissen. Deze concepten zijn afkomstig van literatuurbeschouwers en niet van de literaire auteurs zelf. Zij worden via de literatuurgeschiedenissen in het literatuuronderwijs verspreid en via de leerlingen bereiken zij de bibliotheek en misschien ook de boekhandel. Buiten de kritiek zullen

zij dus relatief veel gebruikt worden. Het EXISTENTIALISTISCH en het FANTASISTISCH PROZA zijn hier voorbeelden van. Zij worden door veel leraren gebruikt. Meer in het algemeen geldt dat de leraren relatief vaak de richtingen gebruiken die door literatuurbeschouwers geïntroduceerd zijn.

De positiebepaling rond richtingen in de kritiek ligt ook ten grondslag aan de verwachting, dat critici relatief weinig namen voor richtingen gebruiken die al dateren van voor hun opleiding. De critici blijken als groep echter geen belangrijke rol te spelen in het interactie-effect van beroep en datering van de richting. Het effect berust vooral op het feit dat de leraren relatief veel namen voor oude richtingen gebruiken. Dit verschil ligt verankerd in de taken van beide instituties. Critici dienen zich bezig te houden met het actuele aanbod, terwijl leraren zich bezig moeten houden met de literaire werken waar, na de kritiek, ook de academici en geschiedschrijvers hun aandacht aan besteed hebben. Nieuwe ontwikkelingen komen pas na verloop van tijd aan bod in lesmethodes, met als gevolg dat zij relatief laat door leraren gebruikt gaan worden. Begrippen als POST-MODERNISME en MAXIMALE POËZIE komen ten tijde van dit onderzoek bijvoorbeeld nog niet voor in literatuurgeschiedenissen.

De bekendheid van namen voor richtingen 4.5

In deze paragraaf wordt een verklaring gezocht voor de verschillen tussen de functionarissen wat betreft de bekendheid van namen voor richtingen in de literatuur. Waarom kunnen functionarissen bij bepaalde namen voor richtingen wel auteurs noemen en bij andere niet? Hier zal dezelfde werkwijze

Tabel 21 - De fit van logit-modellen die de bekendheid van namen voor richtingen verklaren.

<i>Model</i>	<i>L²</i>	<i>C</i>	<i>Model</i>	<i>L²</i>	<i>C</i>
K*B K*N K*D K*L	20.31	[0]			
<i>Zonder:</i> K*L	27.00	.25	<i>Met:</i> K*B*N	20.03	.01
K*D	36.57	.44	K*B*D	18.08	.11
K*N	21.03	.03	K*B*L	10.19	.50
K*B	91.65	.78	K*N*D	19.09	.06
K*B K*N	151.76	.87	K*N*L	20.31	.00
			K*D*L	19.92	.02

Aantal waarnemingen: 636 (129 missing)

Legenda: L^2 = Likelihood ratio chi square

C = Determinatie coëfficiënt

B = Beroep van de functionaris

N = Opleiding Neerlandistiek van de functionaris

K = Bekendheid van de richting: kunnen noemen van een bijbehorende auteur

D = Datering van de richting t.o.v. de opleiding van de functionaris

L = Legitimeringswijze van de richting

Hoofdeffecten worden weergegeven door twee letters, interactie-effecten worden weergegeven door drie letters.

Tabel 22 - Parameterschattingen voor het logit-model met de effecten op de bekendheid van richtingen.

<i>Model</i>	<i>K*B*L, K*B*D</i>	<i>Associatie</i>	Shannon's H = .18
			Gini's C = .23
<i>Parameters</i>	K (wel)		.160
	K (wel) * B (criticus)		.820
	K (wel) * B (leraar)		-.003
	K (wel) * B (boekhandelaar)		-.120
	K (wel) * B (bibliothecaris)		-.707
	K (wel) * D (na opleiding)		-.196
	K (wel) * L (door auteurs)		.133
	K (wel) * L (door auteurs) * B (criticus)		.198
	K (wel) * L (door auteurs) * B (leraar)		-.126
	K (wel) * L (door auteurs) * B (boekhandelaar)		.103
	K (wel) * L (door auteurs) * B (bibliothecaris)		-.175

Aantal waarnemingen: 636 (129 missing) Legenda: zie tabel 21

Tabel 23 - Variantie analyse: het aantal bekende richtingen.

Significantie van groepsgemiddelden					Parameterschattingen (voor significante effecten)			
Variabele	SS	df	MS	F	Parameter	Coëfficiënt	Error	T
<i>Between subjects</i> -factoren					CONSTANTE	3.85	.197	19.57**
BEROEP (B) en AFSTUDEERJAAR (A)					BEROEP			
Error	144.91	61	2.38		criticus	2.22	.326	6.81**
Constante	909.77	1	909.77	382.97**	leraar	.53	.368	1.45
B	174.19	3	58.16	24.48**	boekhandelaar	-.67	.346	-1.94
A	5.11	1	5.11	2.15	bibliothecaris	-2.08		
B*A	19.92	3	6.64	2.80				
<i>Within subject</i> -factoren								
OUDERDOM VAN DE RICHTING (O)								
Error	56.17	61	.93					
O	3.40	1	3.40	3.68				
B*O	9.22	3	3.07	3.32				
A*O	1.14	1	1.14	1.23				
B*A*O	3.53	3	1.18	1.27				
LEGITIMERINGSWIJZE (L)								
Error	64.95	61	1.06					
L	4.44	1	4.44	4.17				
B*L	9.18	3	3.06	2.87				
A*L	.10	1	.10	.10				
B*A*L	2.32	3	.77	.73				

Aantal waarnemingen: 69 (16 missing)

Legenda: zie tabel 20

Eén sterretje achter een F- of T-waarde geeft aan dat de resultaten significant zijn op een niveau van .01, terwijl twee sterretjes een significantie-niveau van .001 aanduiden (tweezijdig).

gehanteerd worden als in de vorige paragraaf: de resultaten van de analyses worden eerst gepresenteerd en vervolgens geïnterpreteerd. Paragraaf 4.5.1 kan desgewenst overgeslagen worden.

4.5.1

Resultaten

In het logit-model dat de bekendheid van richtingen verklaart, kunnen alle effecten met de opleiding van de functionaris weggelaten worden, zonder dat de fit van het model drastisch daalt. Ook interactie-effecten waarin de datering van de richting voorkomt, kunnen weggelaten worden. Een vergelijking tussen tabel 18 en 21 laat zien, dat de omvang van de effecten verschilt tussen beide modellen. Het hoofdeffect van het beroep van de functionaris domineert het model waarmee de kennis wordt voorspeld en de datering van de richting heeft in dit model een aanzienlijk hoofdeffect. De waarden van de associatie-maten in tabel 22 laten zien, dat de kennis over richtingen beter voorspeld wordt dan het gebruik.

In de variantie analyses is het beroep de enige statistisch significante factor. De toetsen zijn overigens niet geheel betrouwbaar omdat de variantie van de kennis over oude of jonge richtingen niet homogeen verdeeld is over de verschillende beroepsgroepen. Ook de kennis over de door auteurs zelf gelegitimeerde richtingen is niet homogeen verdeeld over de beroepsgroepen. Hoewel effecten met de datering en legitimeringswijze van de richting aanzienlijke parameterwaarden hebben in het logit-model, zijn de corresponderende effecten in de variantie analyse niet significant op het vereiste niveau. Zowel bij de hoofdeffecten van de ouderdom van de richting en van de legitimeringswijze, als bij de interactie-effecten van het beroep en elk van de drie

andere variabelen is de kans op een type I fout kleiner dan 5 procent. In het geval van de datering van de richting kan de andere wijze van operationaliseren de oorzaak zijn dat de variabele in de loglineaire analyse van belang is, maar geen significant effect heeft in de variantie analyse. Gezien de parameterschatting in het logit-model mag echter verwacht worden, dat het interactie-effect van beroep en legitimeringswijze op de kennis significant is. Misschien is het additieve karakter van de variantie analyse de reden, dat deze verwachting niet uitkomt. Een deel van het hoofdeffect van het beroep in de variantie analyse is dan als het ware verplaatst naar het interactie-effect van het beroep met de legitimeringswijze in de loglineaire analyse.

Interpretatie

4.5.2

De kans dat een functionaris de naam voor een richting kent, in de zin dat hij of zij er een auteur bij kan noemen, is iets groter dan de kans dat de richting onbekend is. Op basis van de variantie analyse kan geschat worden dat de functionarissen gemiddeld iets meer dan de helft (55%) van de richtingen kennen. Zoals verwacht kennen de critici meer richtingen dan de andere functionarissen. Deze verwachting is gebaseerd op de rol die namen voor richtingen spelen bij de positiebepaling in de kritiek. Critici zullen om deze reden tevens de richtingen relatief goed kennen die na hun opleiding ontstonden. Dit laatste effect wordt echter niet gevonden. Het gezamenlijke effect van het beroep van de functionaris en de datering van richtingen op hun bekendheid is zwak en in ieder geval niet gebaseerd op een uitzonderlijke positie van de critici.

De bibliothecarissen kennen aanmerkelijk minder richtingen dan de leraren en boekhandelaren. Deze drie beroepsgroepen zijn even weinig betrokken bij de positiebepaling door auteurs en critici, dus dat kan de reden niet zijn voor het verschil. Vermoedelijk heeft de hoge onbekendheid van richtingen bij bibliothecarissen te maken met de informatiekkanalen die zij benutten. De Openbare Bibliotheek maakt gebruik van een eigen informatiedienst om op de hoogte te blijven van het actuele aanbod. De Aanschafinformatie die deze dienst verspreidt, biedt weinig ruimte voor specialistische literaire typeringen zoals classificaties naar richting.⁵² Anders dan de boekhandelaren en leraren zijn de bibliothecarissen dus niet aangewezen op de literatuurkritiek voor besprekingen van het nieuwe aanbod. Dit vermindert de noodzaak om de literatuurkritiek bij te houden, met als gevolg dat namen voor richtingen binnen de literatuur niet opgemerkt worden. Overigens lijkt het lenerspubliek de bibliothecarissen ook niet te stimuleren om op de hoogte te blijven van de literatuurkritiek. Bibliothecarissen krijgen, naar eigen zeggen, weinig vragen omtrent literatuur en ze menen dat namen voor richtingen de cliënt eerder afschrikken dan helpen.

De invloed van de literatuurkritiek op de bekendheid van namen voor richtingen komt ook naar voren in een ander resultaat. De legitimeringswijze

van de richting is van grote invloed op de bekendheid van namen voor richtingen. De namen van richtingen die de auteurs zelf gebruikten, zijn bekender dan de overige namen van richtingen. Bovendien blijkt dit extra sterk te gelden voor twee van de vier beroepen. De critici en boekhandelaren kennen over het algemeen meer richtingen die door de auteurs gelegitimeerd zijn dan de leraren en bibliothecarissen. Naar aanleiding van de resultaten met betrekking tot het gebruik van namen voor richtingen is geconcludeerd, dat critici relatief veel richtingen gebruiken die door de auteurs zelf gelegitimeerd zijn. Bij critici lijkt de status van de auteur als legitiemer dus een rol te spelen. Dit heeft tot gevolg dat richtingen waar auteurs zich achter scharen, relatief veel publiciteit krijgen. De gebeurtenissen rond recente richtingen als MAXIMALE POËZIE of de NIEUWE WILDEN bevestigt dit vermoeden. De grotere bekendheid van deze richtingen bij de boekhandelaren zal hiervan een afgeleid effect zijn. Zij hebben meer dan de leraren en bibliothecarissen dagelijks te maken met mensen die de literatuurkritiek volgen. Publiciteit rond nieuwe trends in de literatuur bereikt dat publiek en wekt misschien hun interesse voor deze literatuur. Dit is een aanwijzing dat de samenstelling en belangstelling van het publiek doorwerkt in de kennis die functionarissen binnen literaire instituties opbouwen.

De opleiding van de functionaris speelt een minder prominente rol dan verwacht. Een universitaire opleiding Nederlands veroorzaakt geen aanwijsbaar verschil in de bekendheid van richtingen bij de functionarissen in dit onderzoek. De antwoorden op de tweede vraag in het interview laten zien, dat bijna de helft van elke beroepsgroep les over stromingen

⁵² Een cursorische inventarisatie van de Aanschafinformatie over boeken van Dirk Ayelt Kooiman, Frans Kellendonk, Nicolaas Matsier en Doeschka Meijsing, leverde bijvoorbeeld geen enkele referentie op naar het Academisme of Revisorproza.

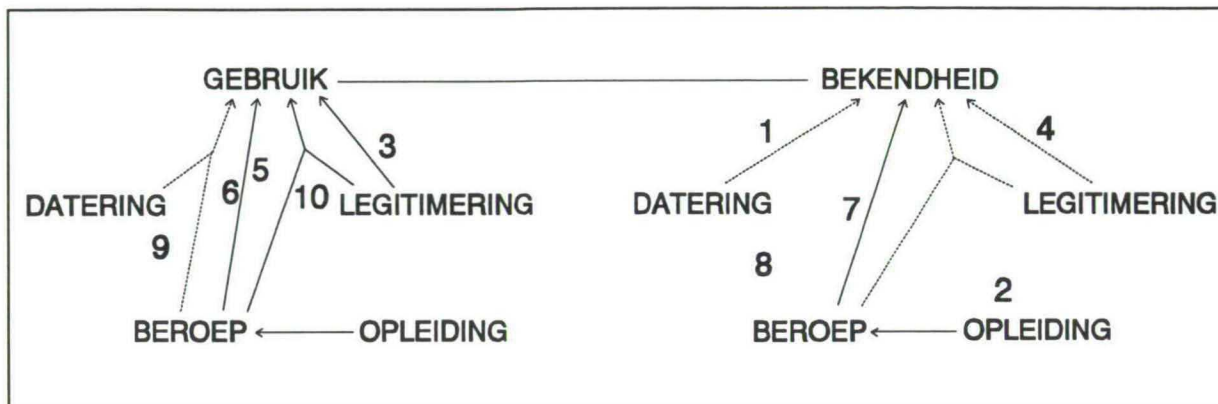
gekregen heeft. Wel zijn de richtingen die na de opleiding van de functionaris ontstonden, minder vaak bekend dan de oudere richtingen. Dit geldt voor alle functionarissen ongeveer even sterk, aangezien de parameterschattingen voor de interactie tussen beroep en datering vrijwel verwaarloosbaar zijn. Dit kan twee dingen betekenen: ofwel de opleiding is over het algemeen een belangrijke bron van kennis over richtingen, ofwel de kennis over richtingen is niet actueel, omdat namen voor nieuwe richtingen pas na verloop van tijd gemeengoed worden bij functionarissen. De eerste mogelijkheid correspondeert met de hypothese, maar de relatief lage waarde van de parameterschatting suggereert niet dat er na het beëindigen van de opleiding een vrij abrupt einde komt aan de informatieverwerving over richtingen. Het is niet zo dat men alléén de oudere richtingen kent.

4.6

Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de effecten op het gebruik van namen voor richtingen en de bekendheid van deze begrippen apart geanalyseerd. De bekendheid en het gebruik hangen echter samen. De correlatie tussen het aantal richtingen dat een functionaris gebruikt en het aantal dat hij of zij kent, bedraagt .37 wanneer er gecorrigeerd wordt voor ontbrekende antwoorden. Dit zwakke, positieve verband kan als volgt geïnterpreteerd worden: naarmate een functionaris meer namen voor richtingen kent, gebruikt hij of zij er ook meer. Hebben het gebruik en de bekendheid van richtingen nu dezelfde oorzaken? De resultaten van de analyses geven aanleiding om deze vraag ontkennend te beantwoorden.

Figuur 7 vat de resultaten grafisch samen. De woorden in deze figuur staan voor de variabelen die onderzocht zijn. Een pijl staat voor de invloed van de ene variabele op een andere. Uit deze figuur kan afgelezen worden dat het gebruik en de bekendheid van namen voor richtingen niet door exact dezelfde zaken in dezelfde mate beïnvloed worden. De datering van de richting heeft bijvoorbeeld geen direct effect op de mate waarin het etiket gebruikt wordt, maar wel op de bekendheid van het etiket. Daar staat tegenover dat de datering wel in samenhang met het beroep van de functionaris van invloed is op diens gebruik van de naam voor een richting, terwijl dit gecombineerde effect niet van belang is voor de bekendheid van de richting. Verder laat de figuur zien dat sommige hypothesen verworpen moeten worden. Het genoemde gecombineerde effect van beroep en datering op de bekendheid blijkt bijvoorbeeld niet op te treden (hypothese 8), evenmin als het veronderstelde effect van de opleiding (hypothese 2). Daarentegen wordt er wel een belangrijk gecombineerd effect gevonden van het beroep en de legitimeringswijze op de bekendheid van namen voor richtingen. Verder blijken niet alle veronderstelde effecten statistisch significant te zijn. Substantiële effecten die niet significant zijn, zijn getekend met een gestippelde pijl. In één geval moet de aanvankelijke hypothese verworpen worden: er wordt weliswaar een effect gevonden, maar dit effect is tegengesteld aan de verwachting. Zo blijken de namen voor richtingen die niet door de auteurs zelf onderschreven zijn, relatief weinig gebruikt te worden, terwijl verwacht werd dat zij juist meer gebruikt zouden worden. Dit is overigens niet direct uit figuur 7 af te lezen.

Figuur 7 - Resultierend model voor de effecten op het gebruik en de bekendheid van richtingen.

Het gebruik van namen voor richtingen lijkt vooral samen te hangen met het onderscheid tussen de instituties waarbinnen literatuurbeschuwing plaatsvindt en andere instituties. Het beroep van de functionaris brengt een onderscheid aan tussen de leraren en critici enerzijds en de boekhandelaars en bibliothecarissen anderzijds (hypothesen 5 en 6). Gegeven de beroepsgroepen die onderzocht worden, is dit het onderscheid tussen mensen met als primaire taak het verschaffen of overdragen van informatie over literatuur en functionarissen die op de eerste plaats boeken moeten verkopen of uitlenen. De rol die de legitimeringswijze van de richting speelt in het gebruik, wijst ook op de invloed van de literatuurbeschuwing. De namen voor richtingen die alleen door literatuurbeschouwers gebruikt zijn, worden vaker gebruikt dan de namen voor richtingen die auteurs zelf als geuzennaam gebruikt heb-

ben (hypothese 3; zoals gezegd is dit resultaat tegengesteld aan de verwachting vooraf). Soms worden namen voor richtingen speciaal voor literatuurgeschiedenissen gecreëerd. Deze concepten blijken via het literatuuronderwijs op betrekkelijk grote schaal verspreid te worden.

Er zijn enkele kleine verschillen tussen de segmenten binnen de literatuurbeschuwing, in dit onderzoek de kritiek en het literatuuronderwijs. De leraren onderscheiden zich door hun veelvuldiger gebruik van namen voor richtingen die dateren van voor hun opleiding (hypothese 9), terwijl de critici gekenmerkt worden door hun frekwenter gebruik van namen voor richtingen die door de auteurs zelf gelegitimeerd zijn (hypothese 10). Het gebruik van namen voor richtingen mag in deze analyse dan samenhangen met de taak die een literatuurbeschuwer heeft, dit verklaart maar een beperkt deel van de

verschillen tussen de functionarissen. Het gebruik van namen voor richtingen kan met de gehanteerde variabelen slechts voor een klein deel verklaard worden.

De kennis over richtingen in de literatuur lijkt sterker dan het gebruik samen te hangen met de specifieke institutie waarbinnen de functionaris werkt. Alle vier de instituties onderscheiden zich wat betreft de bekendheid van richtingen bij hun functionarissen (hypothese 7).⁵³ Verschillende facetten van de beroepspraktijk zullen een rol spelen. De critici kennen de namen voor richtingen vermoedelijk het beste omdat deze begrippen een zekere consensus samenvatten over de kwaliteit en karakteristieke eigenschappen van literaire auteurs. Classificaties naar richting, zo werd duidelijk in het derde hoofdstuk, geven een beeld van de posities die auteurs en critici innemen in het literaire veld. Zij vormen een belangrijk hulpmiddel voor de taak van de criticus, namelijk het toekennen van kwaliteit en eigenheid aan auteurs en hun werk. De leraren hebben de formele taak om les te geven over de naoorlogse literatuur. Namen voor richtingen vormen doorgaans de kapstok waaraan de literatuurgeschiedenis wordt opgehangen. Zij zullen daarom goed op de hoogte zijn over deze concepten. De voorkennis van de middelbare scholier vereist van de leraar echter geen gedetailleerde kennis over de richtingen. Dit kan verklaren dat leraren minder goed dan critici in staat zijn om auteurs te noemen bij namen voor richtingen binnen de literatuur.

⁵³ Het onderscheid tussen de leraren en boekhandelaren is overigens alleen in de variantie analyse duidelijk.

Het onderscheid tussen boekhandelaren en bibliothecarissen wat betreft hun kennis over richtingen zal vermoedelijk samenhangen met de rol die de literatuurkritiek speelt in hun beroepspraktijk. De Openbare Bibliotheek beschikt over een eigen dienst die informatie over nieuwe boeken verspreidt. Bibliothecarissen zijn daarom niet afhankelijk van de literatuurkritiek als informatievoorziening. Voor boekhandelaren is de literaire kritiek echter een belangrijke bron van informatie, omdat aandacht in de kritiek een belangrijke stimulans vormt voor de publieke belangstelling voor een boek. Ook discussies binnen de kritiek over de vraag of er wel of geen nieuwe literaire richting aan het ontstaan is, prikkelt de nieuwsgierigheid van de mensen die literatuur kopen. De klanten van de boekhandels die zich specialiseren in literatuur, zullen in sterkere mate geïnformeerd en geïnteresseerd zijn in de hedendaagse literatuur en in de literaire ontwikkelingen die nieuwe namen voor richtingen suggereren. De bibliothecaris heeft minder vaak te maken met lezers die geïnteresseerd zijn in literatuur. Als er leners voor literatuur komen, dan zijn dit vaak scholieren die vragen stellen over de bekende, oudere boeken die zij op hun leeslijst willen zetten. Boekhandelaren zullen de literatuurkritiek daarom intensiever bijhouden dan bibliothecarissen, met als gevolg dat zij beter op de hoogte zijn over de namen voor richtingen binnen de literatuur.

De richtingen die door de auteurs zelf onderschreven zijn, blijken beter te beklijven dan de richtingen die alleen door literatuurbeschouwers gebruikt zijn. De functionarissen kunnen er namelijk vaker namen van auteurs bij noemen (hypothese 4). Ook hier lijkt de publiciteit die de literatuurkritiek voortbrengt, een

rol te spelen. Eerder is al gebleken dat critici de namen voor richtingen die door de auteurs gelegitimeerd zijn, relatief veel gebruiken in hun beschouwingen. Deze concepten krijgen dus relatief veel publiciteit. Aangezien de kopers van literatuur een belangrijke doelgroep van de kritiek blijken te zijn, kan zo verklaard worden dat de boekhandelaren, naast de critici, dergelijke richtingen beter kennen dan de leraren en bibliothecarissen (geen hypothese vooraf). Tenslotte blijken de namen voor richtingen die dateren van voor de eigen opleiding, over het algemeen beter bekend te zijn dan de richtingen die na de opleiding geïntroduceerd zijn (hypothese 1). Aan de aanvankelijke hypothese lag het idee ten grondslag, dat vooral tijdens de opleiding informatie verworven wordt over richtingen binnen de literatuur. Deze verwachting wordt niet tegengesproken door de resultaten. Ze moet echter gerelativeerd worden, omdat de literatuurkritiek in ieder geval voor de boekhandelaren een belangrijke bron van informatie is.

In deze interpretatie zijn de resultaten van de twee analyses samengevat. Wat kan er nu gezegd worden over de theoretische uitgangspunten van de analyses? Het eerste uitgangspunt is de opleiding of socialisering van de functionaris. Tijdens de opleiding en met name de universitaire studie Nederlands, zou het grootste deel van de kennis over richtingen overgedragen worden. Het soort vervolgopleiding blijkt irrelevant, althans voor zover dit gescheiden kan worden van het beroep dat uitgeoefend wordt. Misschien is de kennis eigenlijk al

tijdens het middelbaar onderwijs aangebracht. De functionarissen verwezen tijdens het interview niet zelden naar het literatuuronderwijs op hun middelbare school als bron voor hun kennis over richtingen.

De analyses leveren enkele aanwijzingen dat namen voor richtingen typisch schoolse attributen zijn: de leraren gebruiken ze het meest, concepten die speciaal voor literatuurgeschiedenissen ontwikkeld zijn, worden relatief veel gebruikt en men kan makkelijker namen van auteurs noemen bij richtingen die voor de eigen opleiding ontstaan zijn. Er zijn echter ook aanwijzingen dat de literatuurkritiek een belangrijke bron van informatie is over richtingen in de literatuur. Het classificeren van literatuur naar richting vindt plaats in de kritiek en in de literatuurgeschiedschrijving. Hoewel deze instituties elkaar beïnvloeden, dienen zij verschillende doelen en opereren zij tot op zekere hoogte onafhankelijk van elkaar. In de literatuurkritiek vormen classificaties een onderdeel van de positiebepaling van auteurs en critici. Zij zijn verbonden met het ontstaan en de wijziging van literaire reputaties en ze bereiken de mensen die gevoelig zijn voor deze reputaties: met name de kopers van literatuur. In de literatuurgeschiedschrijving worden classificaties naar richting op de eerste plaats gebruikt om het literaire aanbod te ordenen en te schematiseren. Via het literatuuronderwijs bereiken deze classificaties hun belangrijkste doelgroep: leerlingen in het voortgezet onderwijs. Via hen worden de bibliothecarissen met de classificaties geconfronteerd, omdat veel leerlingen daar de boeken halen die zij voor school moeten lezen.

De functie van het classificeren binnen de beroepspraktijk van critici brengt met zich mee dat de ontstaanswijze van een naam voor een richting van belang is voor de bruikbaarheid ervan. Instemming van de geclassificeerde auteurs verhoogt de status van een concept. Dit is een tweede uitgangspunt van het onderzoek. De analyses laten zien dat deze gewoonte kenmerkend is voor de critici. De leraren en de schrijvers van literatuurgeschiedenissen onder hen, lijken vrijer om classificaties te gebruiken die buiten het debat tussen auteurs en critici tot stand komen. Zij leggen vaker verbindingen met maatschappelijke ontwikkelingen zoals het feminisme of het existentialisme. Dit werpt de interessante vraag op in hoeverre de literatuurgeschiedschrijving en het literatuuronderwijs zich eigenlijk dienen te oriënteren op de literatuurkritiek. In het laatste hoofdstuk kom ik hier op terug.

Het laatste theoretische uitgangspunt is de sociale distinctie die een functionaris, in dit geval gewild of ongewild, kan opwekken door kennis over legitieme kunstvormen te vertonen. Bibliotheacarissen zouden

vanwege de sociale kenmerken van hun publiek terughoudender zijn dan boekhandelaren met het gebruik van typisch literaire begrippen zoals namen voor richtingen. Dergelijke termen zouden hun publiek afschrikken. Hoewel bibliothecarissen tijdens de interviews de onbruikbaarheid van richtingen voor hun werk zelf op deze manier beargumenteren, blijken zij de richtingen niet minder vaak te gebruiken dan de boekhandelaren. Wel kennen zij minder vaak auteurs die bij de richtingen horen. Buiten de literatuurbeschouwing lijkt er een zekere discrepantie te bestaan tussen het gebruik van namen voor richtingen en het kunnen noemen van auteurs die bij de richtingen horen. De richtingen die niet door de auteurs gelegitimeerd zijn, worden relatief veel gebruikt maar zij worden relatief weinig voorzien van auteursnamen. Verbinden lezers buiten de instituties deze concepten eigenlijk wel met specifieke auteurs? Vormen zij uitsluitend steekwoorden in gesprekken over kunst, zonder dat zij een rol spelen in het leesgedrag?⁵⁴

⁵⁴ Op grond van een enquête onder huidige en voormalige leerlingen van een HAVO concluderen twee docenten Nederlands dat hun leerlingen het onderwijs in de literatuurgeschiedenis scheiden van de lessen die gericht zijn op het lezen van literatuur (Gielen en Noë 1990:16-17).

5

Het vergelijken van literatuur

Een classificatie geeft een naam aan de kenmerken die karakteristiek worden geacht voor een aantal literaire werken. In het vorige hoofdstuk is nagegaan welke rol deze namen of etiketteringen spelen binnen de literaire instituties. Daarbij was de vraag aan de orde of functionarissen deze begrippen in verband kunnen en willen brengen met namen van auteurs. Classificaties naar richting worden echter toegepast op het werk van verschillende auteurs, zij benoemen een overeenkomst tussen oeuvre's. Zij impliceren vergelijkingen en vergelijkbaarheid. In dit hoofdstuk wordt onderzocht op welke wijze de geïnterviewde functionarissen vergelijken en welke rol classificaties naar richting daarbij spelen.

De fundamentele kwestie die nu aan de orde komt, is de wijze waarop functionarissen binnen de literatuur ordeningen aanbrengen. In de literatuur-beschouwing wordt aangenomen dat deze ordeningen berusten op intrinsieke kenmerken van de te ordenen teksten. Het boek en eventueel het oeuvre van een auteur geldt als de betekenisvolle eenheid in derge-

lijke ordeningen. Het uitgangspunt van dit onderzoek is echter dat de institutionele kontekst waarbinnen functionarissen opereren, van invloed is op de ordeningen die zij aanleggen. De vergelijkingen van functionarissen vertonen dus patronen die het niveau van het afzonderlijke boek of oeuvre overstijgen en die berusten op buiten-tekstuele aspecten. Met deze stelling wordt afgedongen op de assumptie van literatuurbeschouwers dat hun ordeningen puur gebaseerd zijn op tekstkenmerken. Bovendien wordt de veronderstelling van sommige kunstsociologen gerelativeerd, dat de appreciatie van kunstobjecten een aangeboren dan wel een van huis uit meegekregen gave is.

De institutionele praktijk wordt gekenmerkt door normen, taken en praktische kennis, die een drietal gevolgen hebben voor de wijze waarop functionarissen literatuur ordenen, c.q. vergelijken. Op de eerste plaats zullen de functionarissen binnen de verschillende instituties in verschillende mate en onder verschillende condities bereid zijn om vergelijkingen te trekken tussen literaire auteurs. Een belangrijke literatuurkritische norm is bijvoorbeeld dat men het werk gelezen moet hebben, voordat men er een gefundeerde uitspraak over kan doen. Wanneer functionarissen boeken van een auteur gelezen hebben, zullen zij eerder geneigd zijn om deze auteur te vergelijken met andere. Deze norm zal echter niet in elke institutie even strikt gehanteerd worden. Op de tweede plaats zullen zij, al naar gelang de institutie waarbinnen zij werken, met verschillende kontekstuele aspecten rekening houden bij hun vergelijkingen. Deze aspecten variëren van het literaire tijdschrift waarin een auteur publiceert, tot diens sexe. Op de derde plaats zullen zij in

uiteenlopende mate rekening houden met de ordeningen die in de literatuurbeschouwing gemeengoed zijn, namelijk de classificaties naar richting.

De analyses zijn gebaseerd op de vragen die in het tweede deel van het interview gesteld zijn.⁵⁵ Aan de functionarissen zijn de namen van elf naoorlogse, Nederlandse auteurs voorgelegd met het verzoek om vergelijkbare auteurs te noemen. Niet alle functionarissen trokken even vaak een vergelijking en bij sommige van de aangeboden auteurs zijn vaker vergelijkingen getrokken dan bij andere.⁵⁶ De analyses worden in twee delen gesplitst. Eerst wordt gepoogd om te verklaren in welke gevallen er wel of juist geen vergelijking getrokken wordt. Paragraaf 5.1 bevat een aantal veronderstellingen over de omstandigheden waaronder functionarissen meer of minder geneigd zijn om vergelijkingen te trekken. De paragrafen 5.2 tot en met 5.4 zijn gewijd aan de toetsing van deze hypothesen. Vervolgens komt de vraag aan de orde hoe de vergelijkingen getrokken zijn. Gebruiken de functionarissen bestaande classificaties en buiten-tekstuele kenmerken van de auteurs bij hun vergelijkingen? Het tweede deel van dit hoofdstuk, vanaf paragraaf 5.5, is aan deze vraag gewijd.

⁵⁵ Zie de vragenlijst in bijlage 1.

⁵⁶ De elf auteurs die aan de functionarissen zijn voorgelegd, heten in het vervolg de *aangeboden* auteurs. De auteurs die de functionarissen naar aanleiding hiervan noemen, heten de *geantwoorde* auteurs. Met de *vergeleken* auteurs wordt verwezen naar de paren van *aangeboden* en *geantwoorde* auteurs.

De functionarissen zijn gevraagd om vergelijkingen te trekken met Nederlandse en buitenlandse auteurs. De vergelijkingen met buitenlandse auteurs lijken op een andere wijze gestalte te krijgen dan de vergelijkingen binnen de Nederlandse literatuur. Vertalingen die de aangeboden auteur heeft gemaakt, gaan bijvoorbeeld een rol spelen, maar ook de oriëntatie van de functionaris op een bepaald taalgebied. Over het algemeen lijken de vergelijkingen met buitenlandse auteurs minder aan regels en beperkingen onderhevig dan de vergelijkingen binnen de Nederlandse literatuur. Om deze reden worden alleen de laatste vergelijkingen hier onderzocht.

5.1 Vergelijken?

Wanneer trekt een functionaris een vergelijking tussen literaire auteurs en wanneer niet? Er kan een analytisch onderscheid gemaakt worden tussen het kunnen en willen trekken van een vergelijking. Aan de ene kant moet de functionaris naar zijn of haar idee voldoende weten over de aangeboden auteur of over de beeldvorming rond deze auteur, om een vergelijking met andere auteurs te kunnen trekken. Er is informatie nodig om de vergelijking te trekken, al kan er natuurlijk ook lukraak een auteursnaam genoemd worden. Aan de andere kant is het van groot belang dat de functionaris zichzelf in staat acht om auteurs te vergelijken. Wanneer voelt de functionaris zich zeker genoeg van zijn zaak om de vergelijking ten overstaan van de interviewer, een tamelijk formele situatie, te expliciteren? Kortom, wat beschouwt de deskundige zelf als relevante en voldoende informatie? Beide zaken zijn afhankelijk van de institutionele kontekst. Deze kontekst bepaalt

wat als relevante informatie over literaire boeken geldt en of de functionaris zich in staat acht om een vergelijking te trekken. De kontekst bepaalt echter ook of deze informatie gebruikt kan worden ten overstaan van een onderzoeker die afkomstig is uit een andere institutie. Het kunnen en willen trekken van vergelijkingen zijn in de praktijk dus nauw verbonden. De vaardigheid en wil om vergelijkingen te trekken worden in de volgende hypothesen gethematiseerd.

Het lezen is een bron van informatie over een tekst. Het geldt echter met name binnen de literatuurbeschouwing ook als voorwaarde om uitspraken over literatuur te doen. Men moet het boek gelezen hebben om er een relevante uitspraak over te kunnen doen. Andersom kan het niet gelezen hebben van boeken gebruikt worden als argument om geen antwoord te hoeven geven op de vragen van de interviewer. Er moet daarom verwacht worden dat functionarissen die een of meer boeken van de aangeboden auteurs gelezen hebben, vaker een vergelijking trekken bij deze auteurs dan andere functionarissen (hypothese 1).

Het is overigens niet direct uit te maken of het lezen hier nu als norm of als bron van informatie geldt. Dit zou moeten blijken uit verschillen tussen de instituties wat betreft de rol die het lezen speelt bij het trekken van vergelijkingen. De critici vormen een onderdeel van de literatuurbeschouwing. Zij zullen er, meer dan de boekhandelaars en bibliothecarissen, van afzien om een vergelijking te trekken wanneer zij geen werk van de aangeboden auteur gelezen hebben. Verder zullen de boekhandelaars en bibliothecarissen er meer aan gewend zijn om over boeken te praten die zij niet gelezen hebben, omdat

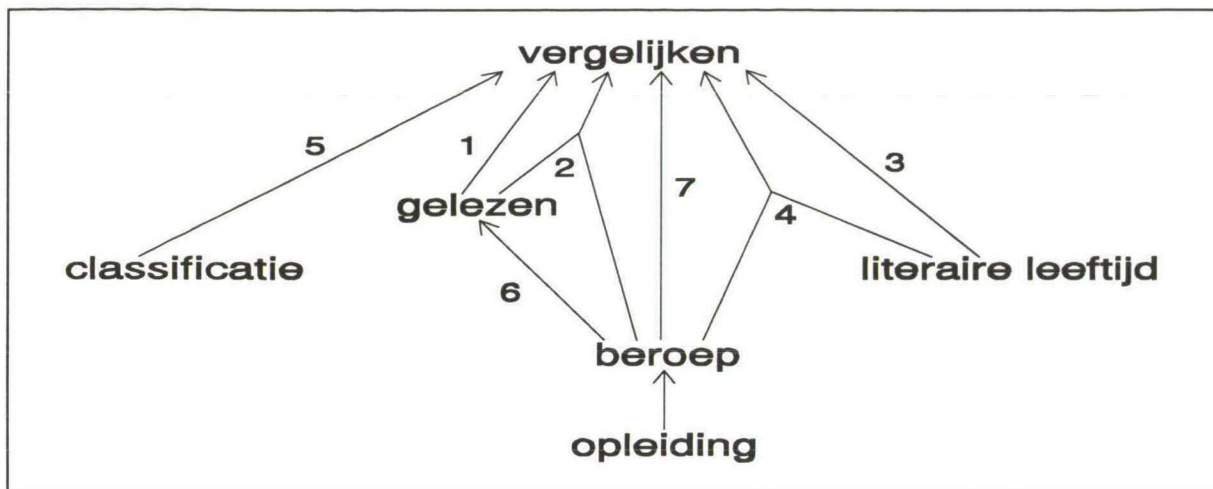
zij in hun dagelijks werk over veel meer boeken aangesproken worden dan zij gelezen kunnen hebben. De leraren zullen wat dit betreft het midden houden tussen de critici en de boekhandelaren, bibliothecarissen omdat zij in principe in staat zijn, om de boeken te lezen die in de les aan de orde komen (hypothese 2).

Binnen de literatuurbeschouwing en met name de literatuurkritiek geldt er een tweede norm met consequenties voor het vergelijken van auteurs. Naarmate een auteur langer publiceert, beperken critici hun vergelijkingen sterker tot het oeuvre van de auteur zelf. Vergelijkingen worden gezien als een middel om nog onbekende auteurs te plaatsen. Wanneer een auteur echter een groter oeuvre heeft, gelden expliciete vergelijkingen met andere Nederlandse auteurs als een negatieve kwalificatie. Ze wekken de indruk dat de auteur niet origineel en uniek is. Als gevolg van deze norm zullen oudere auteurs minder vergeleken worden dan jongere auteurs (hypothese 3) en dit zal extra sterk gelden voor de vergelijkingen van de critici (hypothese 4).

In het kader van dit onderzoek is het natuurlijk interessant om na te gaan of de classificering van de auteur de functionaris een houvast biedt om vergelijkingen te trekken. Een classificatie naar richting biedt als het ware een 'kant-en-klare' vergelijking, compleet met het waarmerk van de kritiek, die de functionaris kan gebruiken om vergelijkbare auteurs te vinden. Auteurs die tot een richting gerekend zijn, zullen vaker vergeleken worden dan de overige auteurs (hypothese 5). Het zal daarbij niet uitmaken of men de naam voor de richting kent. De classificatie, zo bleek in hoofdstuk 3 al, hangt samen met de beeldvorming over de geclassificeerde auteurs in

de kritiek. De functionaris zal ook buiten de classificatie om vertrouwd zijn geraakt met de beeldvorming over verwantschappen tussen auteurs. Het beroep van de functionaris is hierboven al ter sprake gekomen in samenhang met het lezen van de boeken en met de leeftijd van de aangeboden auteur. Het beroep van de functionaris zal verder van invloed zijn op het aantal auteurs van wie werk gelezen is. Vanwege hun taak zullen critici en in iets mindere mate leraren meer van de aangeboden auteurs gelezen hebben dan boekhandelaren en bibliothecarissen (hypothese 6). Een deel van de invloed van het beroep op het trekken van vergelijkingen komt dus tot stand omdat de functionarissen uit sommige instituties relatief veel gelezen hebben. Heeft het beroep ook nog een zelfstandig effect op de kennis en wil om vergelijkingen te trekken? Vermoedelijk wel. De vraag naar vergelijkingen is gegoten in de vorm van een advies aan de lezers. Boekhandelaren zullen om commerciële redenen het meest bedreven zijn in het geven van adviezen. Leraren zullen met name vanwege de samenstelling van leeslijsten getraind zijn in het geven van dergelijke adviezen binnen de Nederlandse literatuur. Deze twee groepen functionarissen zullen vaker vergelijkingen trekken dan de critici en bibliothecarissen (hypothese 7).

Tenslotte is er de opleiding van de functionaris, in het bijzonder het onderscheid tussen Neerlandici en anderen. Vanwege het effect van de opleiding op het beroep zal de opleiding doorwegen in de meeste van de hierboven beschreven effecten. Er zijn echter geen redenen om een zelfstandig effect van de opleiding te verwachten. Het model dat ontstaat op basis van de hypothesen wordt in figuur 8 schematisch weergegeven.

Figuur 8 - Model voor de verklaring van de mate waarin deskundigen vergelijkingen trekken.

5.2 Opzet van de analyse

De opzet van het interview is in paragraaf 4.2 reeds aan de orde gesteld. Deze bespreking kan nu gecompleteerd worden met enkele opmerkingen over de lijst met auteurs die aan de functionarissen is voorgelegd. Deze lijst bevat auteurs die vlak na de tweede wereldoorlog gedebuteerd zijn, naast auteurs die pas in de loop van de jaren '80 debuteerden; auteurs die tot een richting gerekend zijn, naast auteurs die tot dusverre niet figureerden als vertegenwoordigers van bewegingen of stromingen. Het jaar waarin het eerste verhalend proza van de auteur in boekvorm verscheen, is vastgesteld als diens debuutjaar. De publicatiejaren zijn opgezocht

in literaire lexicons en in de Nederlandse cumulatieve bibliografie. De indeling van een auteur in een richting is gebaseerd op een inventarisatie van literatuurbeschouwingen. Om de kans te verhogen dat de auteurs niet volslagen onbekend zijn buiten de literatuurkritiek, is ernaar gestreefd om auteurs te selecteren die vaak figureren op leeslijsten van scholieren en die niet al te lang geleden voor het laatst publiceerden.⁵⁷ De combinatie van deze eisen beperkt het aantal auteurs dat geschikt is om aangeboden te worden in het interview. De inspan-

⁵⁷ De gegevens zijn ontleend aan de top 100 in het tijdschrift *Diepze* en aan de reeks uitgaven van BulkBoek jrg. 17, nr. 179a, met de oude en nieuwe titels in '89/90.

Tabel 24 - De aangeboden auteurs.

<i>Auteur</i>	<i>debuutjaar</i>	<i>classificatie</i>
Marion Bloem	1983	-
Ben Borgart	1972	-
Marja Brouwers	1984	-
Willem Frederik Hermans	1947	Existentialistische, experimentele literatuur, litt. engagée
Dirk Ayelt Kooiman	1971	Revisorproza
Alfred Kossmann	1950	-
Hannes Meinkema	1974	Feministische literatuur
Margriet de Moor	1988	-
Sybre Polet	1961	Experimenteel proza, Ander proza
K. Schippers	1967	Barbarber-, anti-, informatieve poëzie
Leon de Winter	1976	Postmodernisme, Revisorproza

ning en tijd die de functionarissen nodig blijken te hebben om bij een auteur een vergelijking te trekken vormt een andere belangrijke beperking op het aantal auteurs dat in het interview aangeboden kan worden. Tenslotte zijn er elf auteurs geselecteerd, die in tabel 24 opgesomd worden. De auteurs zijn in het interview aangeboden vóór de namen van richtingen om te voorkomen, dat men deze namen voor richtingen gaat gebruiken bij het vergelijken.

Het beroep en de opleiding van de functionaris worden hier op dezelfde manier gecategoriseerd als in het vorige hoofdstuk. De samenhang tussen beide variabelen is ook hetzelfde: dezelfde respondenten hebben de vragen immers beantwoord. In het interview is bij elke aangeboden auteur gevraagd of de functionaris ooit een boek van hem of haar gelezen heeft. Het antwoord op deze vraag kan rechtstreeks vertaald worden in een variabele. Op deze vraag ontbreekt 12 procent van de antwoorden. De ouder-

dom van de aangeboden auteur is geoperationaliseerd als diens literaire leeftijd: het aantal jaren tussen het debuutjaar van de auteur en het jaar waarin de interviews afgenomen zijn (1990). Het debuutjaar is gekozen en niet de omvang van het oeuvre, omdat een auteur met drie boekpublicaties waarvan de eerste in 1950 verscheen, vermoedelijk eerder onvergelykbaar wordt geacht, dan een auteur met hetzelfde aantal boekpublicaties die gedebuteerd is in 1980. De literaire leeftijden van de aangeboden auteurs zijn ten behoeve van de analyses ingedeeld in twee categorieën, namelijk de auteurs die gedebuteerd zijn na 1973 en de auteurs die debuteerden voor 1973. In beide categorieën komen auteurs voor die tot een richting gerekend zijn. De richtingen waartoe een auteur gerekend wordt, zijn bepaald op basis van de inventarisatie van literatuurbeschuwingen.⁵⁸ K. Schippers is op basis van zijn proza niet tot een richting gerekend. Het BARBARBER-etiket

blijkt in de literatuurkritiek echter ook op zijn proza toegepast te worden, vandaar dat hij in dit onderzoek toch als een representant van een richting in de literatuur beschouwd wordt.

Uiteindelijk moet verklaard worden dat een functionaris een auteur wel of niet met andere Nederlandse auteurs vergelijkt. Aan de 85 functionarissen is gevraagd om bij elk van de 11 auteurs een vergelijking te trekken. In totaal zijn er dus 935 waarnemingen. In bijna 60 procent van de gevallen is er een vergelijking getrokken, in ongeveer 40 procent is er geen vergelijking getrokken met een Nederlandse auteur en in 27 gevallen (3%) is de vraag om een vergelijking te trekken niet beantwoord. Deze laatste gevallen blijven buiten beschouwing in de analyses. De rest van deze paragraaf behandelt de keuze van een analysetechniek en de volgende paragraaf geeft de resultaten van de analyses. De lezer die niet geïnteresseerd is in de technische aspecten van de analyse kan deze gedeelten overslaan en direct doorgaan naar paragraaf 5.4, waarin de resultaten geïnterpreteerd worden.

De analyses verlopen volgens de lijnen die uitgezet zijn in het vorige hoofdstuk. Het is derhalve niet nodig om uitgebreid in te gaan op de keuze van een analysetechniek. De loglineaire analyse heeft dezelfde voor- en nadelen als in hoofdstuk 4 en vormt ook nu het uitgangspunt voor de analyses. De variabelen kunnen gebruikt worden zoals ze hierboven geoperationaliseerd zijn. Hoewel het uiteindelijk om de effecten op het vergelijken gaat, zullen de

effecten tussen de verklarende variabelen ook bepaald worden. Het effect van de opleiding op het beroep wordt daarbij overgeslagen omdat dit niet anders is dan hiervoor. De effecten op de leeservaring worden wel onderzocht. De werkwijze is hier niet anders dan bij de effecten op het vergelijken. Het model wordt dus in twee stappen getoetst. Eerst wordt nagegaan of het feit dat een functionaris boeken van de aangeboden auteur gelezen heeft, verklaard kan worden door diens opleiding of beroep en door de literaire leeftijd en classificatie van de aangeboden auteur. Vervolgens wordt bepaald of de onafhankelijke variabelen van invloed zijn op de vraag of de functionaris een vergelijking trekt bij de aangeboden auteur.

De effecten die een aanzienlijke bijdrage leveren aan de verklaring van het vergelijken, worden in een variantie analyse getoetst op hun statistische significantie. Gegeven de aard van de steekproef onder de functionarissen zal er conservatief getoetst worden. Per functionaris wordt geteld bij hoeveel van de aangeboden auteurs er een vergelijking getrokken is. Het beroep en de opleiding van de functionaris vormen reguliere *between subjects*-factoren. De classificering en leeftijd van de auteur vormen *within subject*-factoren. Het aantal aangeboden auteurs is niet groot genoeg om de twee *within subject*-factoren te combineren. De vier cellen die door de combinatie van beide factoren ontstaan, hebben betrekking op niet meer dan twee tot vier auteurs. De afhankelijke variabele bestaat dus ofwel uit het aantal oudere en jongere auteurs dat vergeleken wordt, ofwel uit het aantal wel/niet geclassificeerde auteurs.

De variabele die aangeeft of de functionaris werk van de auteur gelezen heeft, kan niet onveranderd in de variantie analyse opgenomen worden. De berekening van het aantal vergeleken auteurs waarvan de functionaris werk kent, is niet bij iedere functionaris

⁵⁸ De procedure van deze inventarisatie is in paragraaf 4.2 beschreven.

gebaseerd op hetzelfde totaal. Het geval waarin een functionaris *geen* van de aangeboden auteurs gelezen heeft, illustreert dit punt het beste. Van de nul auteurs in de categorie *gelezen* kan de functionaris er uiteraard niet één vergeleken hebben. Het feit dat de functionaris werk van auteurs gelezen heeft, wordt in de variantie analyse omgezet in een *between subjects*-factor, die aangeeft hoeveel van de aangeboden auteurs gelezen zijn door de functionaris. Het is nu echter niet meer zeker dat de gelezen auteurs ook de vergeleken auteurs zijn. Een functionaris kan bijvoorbeeld werk van vijf van de elf auteurs gelezen hebben en bij vijf van de zes ongelezen auteurs een vergelijking trekken. De variabele is een indicatie van een meer algemeen kenmerk van de functionaris, namelijk diens belezendheid. In de kontekst van de variantie analyses, zal daarom gesproken worden over de variabele *belezendheid*. De hypothese is nu dat een grotere belezendheid het trekken van vergelijkingen vergemakkelijkt of rechtvaardigt.

De belezendheid van de functionaris is een variabele gemeten op interval-niveau. De variabele wordt niet in enkele categorieën ingedeeld, omdat dit voor de analyse niet strikt noodzakelijk is. De variabele kan namelijk als covariaat ingebracht worden in de analyse van de effecten op het vergelijken. Dit betekent dat eerst de regressie van het aantal vergelijkingen op de leeservaring wordt berekend, voordat verschillen tussen de overige, nominale verklarende variabelen getoetst worden. Bovendien laat deze operationalisering het toe, dat de effecten van andere variabelen op de belezendheid ook via variantie analyse bepaald kunnen worden. Deze analysetechniek vergt namelijk een afhankelijke variabele die minstens op interval-niveau gemeten is.

De behandeling van ongeldige antwoorden is het laatste punt dat besproken moet worden in verband met de aggregatie van de gegevens naar de respondent als analyse-eenheid. Het komt voor dat respondenten bij een of enkele van de 11 aangeboden auteurs de vraag naar een vergelijking of naar het gelezen hebben van titels niet expliciet beantwoorden. Het is niet verstandig om elke functionaris die een van de 22 vragen (2 vragen bij 11 auteurs) onduidelijk beantwoordt heeft, buiten de analyse te laten. Er blijven dan onnodig weinig functionarissen over, want het onbeantwoord laten van een enkele vraag heeft geen grote invloed op de score die berekend wordt over alle 5 of 6 auteurs per categorie van een *within subject*-factor. Het criterium om een score op een afhankelijke variabele te krijgen, is dat men bij minstens 3 van de auteurs uit elke categorie van de *within subject*-factor een geldig antwoord moet hebben gegeven. Om uiteindelijk alle scores te laten variëren tussen de 0 en de 6, zijn de aantallen vergeleken auteurs uit een categorie op een *within subject*-factor vermenigvuldigd met zes en gedeeld door het aantal geldige antwoorden, mits het aantal geldige aantal dus minstens 3 is.

Resultaten

5.3

Zoals gezegd wordt het model in twee fasen getoetst. Eerst wordt geprobeerd om te voorspellen of een functionaris werk van de aangeboden auteur heeft gelezen. Vervolgens wordt onder andere dit laatste gebruikt om te verklaren dat een functionaris wel of geen vergelijkingen trekt naar aanleiding van de aangeboden auteur. Tabellen 25, 26 en 27 geven de resultaten van de eerste fase van de analyse.

Het beroep van de functionaris en de classificatie van de aangeboden auteur hebben verreweg de

Tabel 25 - De fit van logit-modellen die voorspellen of de functionaris werk van de auteur gelezen heeft.

<i>Model</i>			<i>L</i> ²	<i>C</i>	<i>Model</i>			<i>L</i> ²	<i>C</i>	
<i>Zonder</i>	G*B	G*N	G*LL	G*CL	42.79	[0]	<i>Met</i>	G*B*N	39.35	.08
	G*CL				87.01	.51		G*B*LL	32.08	.25
	G*LL				42.80	.00		G*B*CL	40.15	.06
	G*N				43.27	.01		G*N*LL	36.74	.14
	G*B				117.22	.63		G*N*CL	41.57	.03
	G*B	G*N			151.39	.72		G*LL*CL	32.52	.24
							G*B*LL	G*LL*CL	24.23	.43

Aantal waarnemingen: 824 (111 missing). Legenda:

L^2 = Likelihood ratio chi square

B = Beroep van de functionaris

LL = Literaire leeftijd van de auteur (debuut na/voor 1973)

G = De functionaris heeft wel/geen werk van de aangeboden auteur gelezen

C = Determinatie coëfficiënt

N = Opleiding Neerlandistiek van de functionaris

CL= Classificatie van de aangeboden auteur (wel/niet)

Combinaties van twee variabelen geven hoofdeffecten weer, combinaties van drie variabelen geven interactie-effecten weer.

grootste effecten op de vraag of de functionaris werk van de auteur gelezen heeft. De opleiding Neerlandistiek heeft een groter effect dan het partiële effect in eerste instantie doet vermoeden. Een deel van het effect van de opleiding wordt overgenomen door het beroep. Dit blijkt wanneer het hoofdeffect van zowel het beroep als de opleiding wordt weggenomen uit het basismodel. Verwijdering van de opleiding uit het model verbetert de determinatie coëfficiënt slechts met .09 ten opzichte van het model waaruit het beroep reeds verwijderd is. Dit is niet genoeg om het effect te handhaven. Een tweetal interactie-effecten met de literaire leeftijd van de aangeboden auteur leveren verbeteringen in de fit op die weliswaar duidelijk lager zijn dan de hoofdeffecten van beroep en classificatie, maar die groot genoeg zijn om opname in het definitieve model te

rechtvaardigen. Beide interactie-effecten hangen nagenoeg niet samen, zodat er geen reden is om slechts een van beide te selecteren. De parameterschattingen voor het uiteindelijke model worden gegeven in tabel 26.

De absolute waarden van de parameters voor de interactie-effecten vallen aanzienlijk lager uit dan de parameters voor de hoofdeffecten. Het is maar de vraag of deze effecten significant blijken in de variantie analyse. Bij een van de interactie-effecten zijn beide auteurskenmerken betrokken, namelijk diens literaire leeftijd en classificatie. In de variantie analyse kunnen deze effecten niet in onderlinge samenhang getoetst worden. Tabel 27 geeft daarom geen resultaten voor dit interactie-effect. Hoewel beide *within subject*-factoren in deze tabel voorkomen, zijn zij in verschillende analyses getoetst.

Tabel 26 - Parameterschattingen voor het logit-model dat voorspelt of een functionaris werk van de aangeboden auteur gelezen heeft.

<i>Model</i>	<i>G*B*LL G*CL*LL</i>	<i>Associatie</i>	<i>Shannon's H = .17</i> <i>Gini's C = .19</i>
<i>Parameters</i>			
	G (wel)		.523
	G (wel) * B (criticus)		.629
	G (wel) * B (leraar)		.004
	G (wel) * B (boekhandelaar)		-.029
	G (wel) * B (bibliothecaris)		-.604
	G (wel) * LL (debuut na '73)		-.009
	G (wel) * CL (geclassificeerd)		.299
	G (wel) * LL (debuut na '73) * B (criticus)		-.161
	G (wel) * LL (debuut na '73) * B (leraar)		-.094
	G (wel) * LL (debuut na '73) * B (boekhandelaar)		.129
	G (wel) * LL (debuut na '73) * B (bibliothecaris)		.126
	G (wel) * LL (debuut na '73) * CL (geclassificeerd)		.128

Aantal waarnemingen: 824 (111 missing)

Legenda: zie tabel 25

Tabel 27 - Variantie analyse: het aantal gelezen auteurs.

Significantie van groepsgemiddelden					Parameterschattingen (voor de significante effecten)			
Bron	SS	df	MS	F	Parameter	Coëfficiënt	Error	T
<i>between subjects-factor</i>					CONSTANTE	5.76	.171	33.67**
BEROEP (B)					BEROEP			
Error	177.55	76	2.34					
Constante	2648.50	1	2648.50	1133.67**	criticus	1.68	.291	5.78**
B	145.96	3	27.43	20.83**	leraar	.26	.296	.89
<i>within subject-factoren</i>					boekhandelaar	.11	.301	.37
CLASSIFICATIE VAN DE AANGEBODEN AUTEUR (CL)					bibliothecaris	-2.06		
Error	66.63	76	.88					
CL	57.43	1	57.43	65.51**	CLASSIFICATIE	wel	.85	.105
B * CL	3.09	3	1.03	1.18				8.09**
LITERAIRE LEEFTIJD VAN DE AANGEBODEN AUTEUR (LL)								
Error	77.56	75	1.03					
LL	3.18	1	3.18	3.07				
B * LL	9.54	3	3.18	3.08				

Aantal waarnemingen: 84 (1 missing)

Legenda: zie tabel 20.

Tabel 28 - De fit van logit-modellen met effecten die verklaren dat functionarissen wel of geen vergelijkingen trekken.

<i>Model</i>		<i>L</i> ²	<i>C</i>	<i>Model</i>		<i>L</i> ²	<i>C</i>
<i>Zonder</i>	V*B V*N V*LL V*CL V*G	57.97	[0]	<i>Met</i>	V*B*N	53.97	.07
	V*CL	61.50	.06		V*B*LL	50.95	.12
	V*LL	59.71	.03		V*B*CL	55.69	.04
	V*N	66.73	.13		V*B*G	48.99	.15
	V*B	80.83	.28		V*N*LL	57.53	.01
	V*G	210.68	.72		V*N*CL	56.64	.02
	V*B V*N	80.96	.28		V*N*G	55.17	.05
					V*LL*CL	55.24	.05
					V*LL*G	47.31	.18
					V*CL*G	57.54	.01
					V*B*LL V*B*G	42.80	.26
					V*B*LL V*LL*G	45.40	.22
					V*B*G V*LL*G	36.33	.37

Aantal waarnemingen: 804 (131 missing)

Legenda: zie tabel 25

V = De functionaris trekt wel/geen vergelijking bij de aangeboden auteur

Tabel 29 - Parameterschattingen voor het logit-model met de effecten op het trekken van vergelijkingen

Model	V*B*G V*B*LL V*LL*G	Associatie	Shannon's H = .18 Gini's C = .23
<i>Parameters</i>	V (wel)		-.137
	V (wel) * B (criticus)		-.386
	V (wel) * B (leraar)		-.054
	V (wel) * B (boekhandelaar)		.201
	V (wel) * B (bibliothecaris)		.236
	V (wel) * G (gelezen)		.674
	V (wel) * LL (debuut na '73)		.122
	V (wel) * G (gelezen) * B (criticus)		.169
	V (wel) * G (gelezen) * B (leraar)		.141
	V (wel) * G (gelezen) * B (boekhandelaar)		-.049
	V (wel) * G (gelezen) * B (bibliothecaris)		-.261
	V (wel) * LL (debuut na '73) * G (gelezen)		-.163

Aantal waarnemingen: 804 (121 missing)

Legenda: zie tabel 25 en 28

Tabel 30 - Variantie analyse: het aantal vergeleken auteurs.

Significantie van groepsgemiddelden					Parameterschattingen			
<i>Bron</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Parameter</i>	<i>Coëfficiënt</i>	<i>Error</i>	<i>T</i>
<i>between subjects</i> -factoren					CONSTANTE	2.07		.6843.03**
BEROEP (B)					BEROEP			
Error	186.32	78	2.39		criticus	-.91	.346	-2.63*
Belezenheid	50.10	1	50.10	20.97**	leraar	-.01	.298	-.04
B	19.23	3	6.41	2.68	boekhandelaar	.46	.294	1.57
					bibliothecaris	.46		
<i>within subject</i> -factoren					<i>Covariaat</i>	<i>Beta</i>	<i>Error</i>	<i>T</i>
LITERAIRE LEEFTIJD VAN DE AANGEBODEN AUTEUR (LL)					BELEZENHEID	.46	.007	4.58**
Error	119.37	79	1.51		LITERAIRE LEEFTIJD			
LL	.16	1	.16	.10	debuut na 1973	-.04	.544	-.08
B * LL	14.18	3	4.73	3.13	LITERAIRE LEEFTIJD (na '73) * BEROEP			
					criticus	-.50	.275	-1.82
					leraar	-.14	.237	-.59
					boekhandelaar	.00	.234	-.02
					bibliothecaris	.64		

Aantal waarnemingen: 83 (2 missing)

Legenda: zie tabel 20. *Beta* is de gestandaardiseerde waarde van de parameter van de covariaat in de regressie-analyse.

Het verschil tussen de varianties van de afhankelijke variabelen in de analyse met de literaire leeftijd van de auteur zijn marginaal significant. Deze resultaten moeten voorzichtig geïnterpreteerd worden. Nu blijkt het interactie-effect van de literaire leeftijd van de auteur en het beroep van de functionaris slechts marginaal significant ($p < .05$) te zijn. De nulhypothese wordt niet verworpen. Alleen de hoofdeffecten van het beroep en de classificatie zijn significant. De parameters van deze effecten corresponderen met de parameters in het logit-model. De critici hebben relatief veel van de aangeboden auteurs gelezen en de bibliothecarissen weinig. De geclassificeerde auteurs zijn vaker gelezen dan de auteurs die niet tot een richting gerekend zijn.

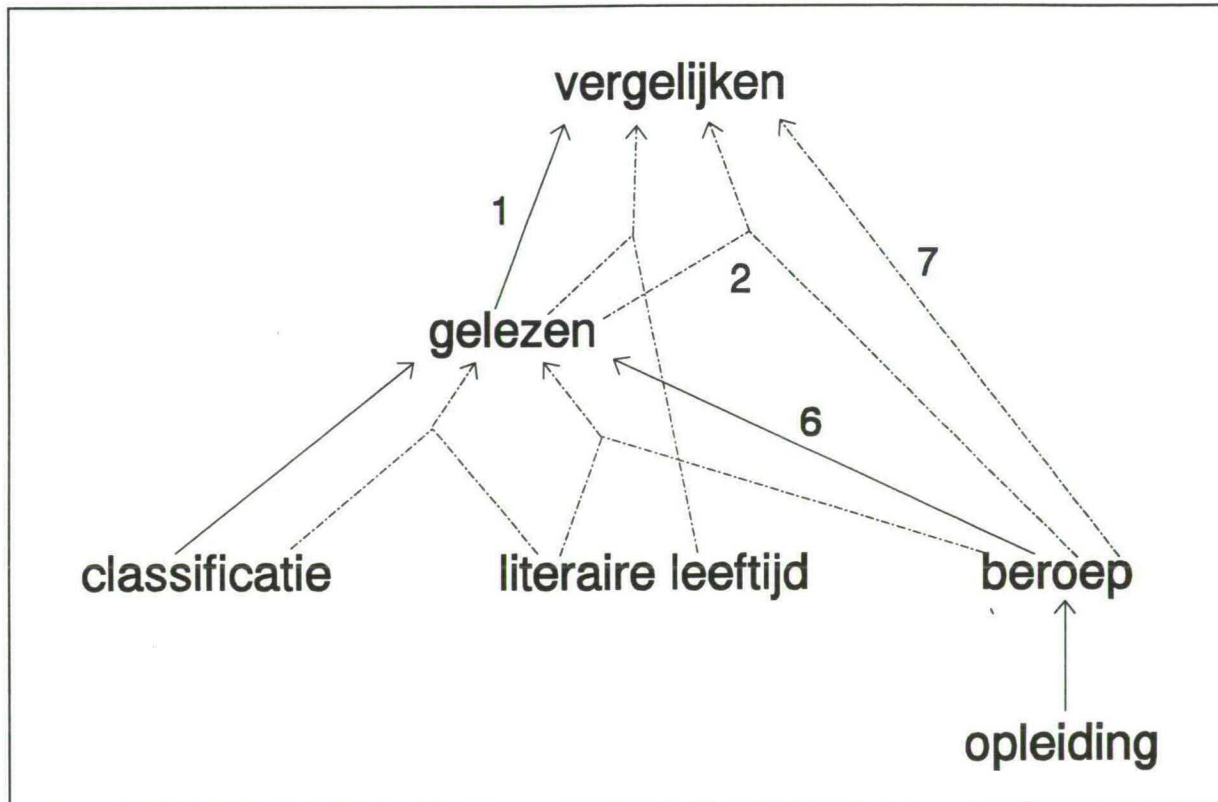
Nu kunnen de effecten op het wel of niet trekken van vergelijkingen bij de aangeboden auteurs geanalyseerd worden. Er zijn een vijftal verklarende variabelen. De variabele die aangeeft of de functionaris werk van de aangeboden auteur heeft gelezen, heeft duidelijk het grootste effect op het kunnen of willen trekken van een vergelijking. Het beroep speelt ook een rol, al is die bescheiden in vergelijking met de leeservaring. De drie interactie-effecten met het beroep van de functionaris, de literaire leeftijd en de classificatie van de aangeboden auteur ($V*B*G$, $V*B*LL$ en $V*LL*G$) dragen bij aan de fit van het model. Het interactie-effect tussen het lezen van de functionaris en de literaire leeftijd van de aangeboden auteur blijkt grotendeels te overlappen met de interactie tussen het beroep van de functionaris en de literaire leeftijd van de auteur. Dit laatste interactie-effect kan weggelaten worden uit het definitieve model. De parameterschattingen voor het uiteindelijke model worden gegeven in tabel 29.

In het resulterende model komt maar een van beide auteurskenmerken voor. Alle variabelen kunnen derhalve tegelijk opgenomen worden in de

variantie analyse. De belezeneheid van de functionaris is in deze analyse geoperationaliseerd als het aantal aangeboden auteurs van wie de functionaris werk gelezen heeft. Deze variabele wordt als covariaat opgenomen, met als konsekwentie dat er geen interactie-effecten bepaald kunnen worden tussen deze en andere factoren. De statistische significantie van de beide interactie-effecten met de belezeneheid van de functionaris kunnen dus niet bepaald worden.

De verschillen tussen de beroepen wat betreft de variantie van de covariaat zijn marginaal significant. De bibliothecarissen verschillen onderling sterker wat betreft het aantal auteurs waarvan boeken gelezen zijn, dan de andere functionarissen. Alleen de belezeneheid van de functionarissen heeft zonder meer een significant effect op het aantal getrokken vergelijkingen. De meer belezene functionarissen trekken vaker een vergelijking dan hun minder belezene collega's. Het beroep van de functionaris heeft een marginaal significant effect op het aantal vergeleken auteurs ($p < .05$). De critici lijken zich te onderscheiden van met name de bibliothecarissen. De parameterschattingen van de variantie en loglineaire analyse leggen dezelfde onderscheiden aan tussen de beroepen.

Op hoofdpunten komen de beide analyses met elkaar overeen. De variantie analyse is wat conservatiever dan de loglineaire analyse. Effecten die een aanzienlijke bijdrage leveren aan de fit van het logit-model, zijn niet altijd statistisch significant in de variantie analyse. Kennelijk is de variatie tussen de functionarissen te groot om bij dit aantal informanten significante resultaten op te leveren. Het moet echter niet uitgesloten worden dat deze effecten in een vijf- of tienmaal zo grote steekproef wel significant zouden zijn. De effecten die een aanzienlijke rol spelen in het logit-model maar niet significant zijn,

Figuur 9 - Resultierende model voor de effecten op de mate waarin deskundigen vergelijkingen trekken.

zullen daarom toch geïnterpreteerd worden. Het is echter niet duidelijk of deze effecten specifiek zijn voor de steekproef of dat zij ook gelden voor een grotere populatie. Dit neemt overigens niet weg dat de verklarende kracht van het model betrekkelijk klein is. Zowel het lezen als het vergelijken van de aangeboden auteurs kan maar voor een klein deel voorspeld worden met de variabelen die hier gebruikt zijn.

5.4

Interpretatie

De resultaten van de analyses worden grafisch weergegeven in figuur 9. Substantiële effecten waarvan de statistische significantie niet is vastgesteld, zijn met stippellijnen getekend. De cijfers bij de pijlen verwijzen naar de hypothesen die eerder geformuleerd zijn. Wanneer deze figuur vergeleken wordt met figuur 8, blijkt dat de resultaten op nogal wat punten afwijken van de oorspronkelijke hypothesen.

Het aantal auteurs van wie functionarissen werk gelezen hebben, hangt duidelijk samen met hun beroep. De critici hebben, zoals verwacht, werk van relatief veel auteurs gelezen. Zij onderscheiden zich met name van de bibliothecarissen. De leraren en de boekhandelaren nemen een tussenpositie in. Dit werd van de leraren verwacht, maar niet van de boekhandelaren. Kennelijk stimuleert de boekhandel het lezen van literatuur ongeveer even sterk als het literatuuronderwijs. Het zou interessant zijn om te weten hoeveel van de aangeboden auteurs door de niet-professionele liefhebber van literatuur gelezen zijn. Misschien onderscheiden de leraren en boekhandelaren zich niet van die liefhebber en represen-

teert hun leesrepertoire het leesgedrag van mensen die vinden dat zij op de hoogte moeten zijn van de literatuur. Het literatuuronderwijs en de in literatuur gespecialiseerde boekhandels zouden dan typische liefhebbers van literatuur aantrekken als medewerkers, hetgeen in veel mindere mate het geval is in de Openbare Bibliotheek. Alleen de taak die critici moeten nakomen, brengt een duidelijk grotere belezenheid met zich mee.

Het beroep van de functionarissen beïnvloedt op verschillende manieren het aantal vergelijkingen dat zij trekken. Er is een direct effect, een effect via de belezenheid en een effect in combinatie met de belezenheid. Het directe effect lijkt op het eerste gezicht vreemd: de critici trekken vanwege hun beroep minder vergelijkingen dan de boekhandelaren en bibliothecarissen. Toch trekken critici over het geheel genomen meer vergelijkingen. Zij doen dit echter niet omdat zij critici zijn, maar omdat zij veel van de aangeboden auteurs gelezen hebben. Critici hebben van meer auteurs werk gelezen en over het algemeen worden gelezen auteurs meer vergeleken dan niet-gelezen auteurs. Dit is het indirecte effect van het beroep via de belezenheid. Bovendien geldt de algemene regel dat gelezen auteurs vergeleken worden, nog eens extra sterk bij de critici en de leraren. Critici en leraren trekken meer dan boekhandelaren en bibliothecarissen vergelijkingen bij auteurs van wie zij boeken gelezen hebben. Dit is het gecombineerde effect van het beroep en de belezenheid. Bij hen geldt het lezen kennelijk sterker als voorwaarde om een vergelijking te trekken.

Het hoofdeffect van het beroep betekent nu dat critici minder vergelijkingen trekken dan verwacht mag worden op basis van hun belezenheid en het

belang dat zij hechten aan het lezen als voorwaarde voor uitspraken over literatuur. Vanuit hun beroep stellen critici zich terughoudender op wat betreft het trekken van vergelijkingen dan met name de boekhandelaren en bibliothecarissen. Volgens de hypothese zouden boekhandelaren en leraren meer bedreven zijn in het geven van adviezen over literatuur, omdat zij er vaker mee te maken hebben dan critici en bibliothecarissen. Deze verklaring wordt minder aannemelijk, nu blijkt dat niet de leraren, maar de bibliothecarissen puur op grond van hun beroep meer vergelijkingen trekken. Misschien speelt de wijze waarop het onderzoek is uitgevoerd hier een rol. Boekhandelaren en bibliothecarissen zijn in hun dagelijks werk aanspreekbaar voor lezers. Zij zijn meer gewend om naar aanleiding van een vraag uitspraken te doen over boeken en literatuur. De criticus is gewend om, op eigen of andermans initiatief, een boek te lezen en er vervolgens uitspraken over te doen. De interview-situatie en het vergelijken 'op commando' is de criticus vreemd. Bovendien zal de criticus zich minder laten imponeren door het feit dat het interview door een onderzoeker van een letterenfaculteit wordt uitgevoerd. De criticus zal eerder geneigd zijn om niet te voldoen aan het verzoek om een vergelijking te trekken.

De literaire leeftijd van de aangeboden auteur heeft samen met respectievelijk de classificering van de auteur en het beroep van de functionaris een substantieel, zij het niet significant effect op het lezen. Met name bij de jongere auteurs zijn de geclassificeerde auteurs vaker gelezen. Dit komt erop neer dat Meinkema en De Winter vaker gelezen zijn dan Bloem, Brouwers of De Moor. Het is maar de vraag

of dit aan de classificatie ligt. Meinkema en De Winter zijn in de jaren '70 gedebuteerd, terwijl de andere drie auteurs in het midden of einde van de jaren '80 debuteerden. Bovendien kan het effect ook anders geïnterpreteerd worden, namelijk dat de geclassificeerde oudere auteurs betrekkelijk weinig gelezen zijn. Weinig functionarissen lazen namelijk werk van Sybren Polet en K. Schippers. Dit geldt met name voor de boekhandelaren en bibliothecarissen, die ook Kossmann weinig lazen. Dit kan tevens de oorzaak zijn dat de boekhandelaren en bibliothecarissen werk van relatief weinig oudere auteurs gelezen hebben.

Deze effecten werden niet verwacht. Zij lijken vooral te wijzen op het verloop van de aandacht voor auteurs in de tijd. De meest recente auteurs zijn nog relatief onbekend en weinig gelezen. De kans dat hun werk gelezen is neemt eerst toe: zij gaan meer boeken schrijven en de lezers hebben als het ware langer de tijd om een van die boeken te kiezen en te lezen. Vervolgens neemt de aandacht voor auteurs weer af omdat zij ophouden te publiceren of minder in de belangstelling staan van de kritiek. Auteurs verdwijnen in de vergetelheid, tenzij hun werk gecanoniseerd wordt, zoals bijvoorbeeld het geval is met het werk van W.F. Hermans. Voor functionarissen in de meer perifere literaire instituties, zoals de boekhandel en de bibliotheek, verloopt dit proces sneller.

De aangeboden auteurs die in de literatuurbeschouwing gerekend zijn tot literaire stromingen en bewegingen blijken duidelijk meer gelezen te zijn dan de overige auteurs. In het vorige hoofdstuk is al gesteld dat de classificatie van literaire auteurs naar richting hen extra aandacht oplevert binnen de

kritiek en het literatuuronderwijs. Hieruit vloeit vrijwel direct voort dat critici en leraren relatief vaak werk van deze auteurs gelezen hebben. Bovendien zullen de bibliothecarissen en boekhandelaars via het literatuuronderwijs dat zij genoten hebben, ook relatief veel van deze auteurs gelezen hebben, al was het maar voor hun leeslijst. Er werd echter verwacht dat de classificatie van invloed zou zijn op de mate waarin auteurs vergeleken worden. Classificaties zouden fungeren als 'kant-en-klare' vergelijkingen: auteurs uit één richting zouden vergelijkbaar zijn. De resultaten laten zien dat dit alleen indirect het geval is. De functionarissen hebben vaker werk gelezen van de geclassificeerde auteurs dan van de auteurs die niet tot een richting gerekend zijn. Aangezien de gelezen auteurs vaker vergeleken zijn, worden de geclassificeerde auteurs dus ook relatief vaak vergeleken. Het is vooralsnog een open vraag of de auteurs inderdaad met andere vertegenwoordigers van dezelfde richting vergeleken zijn. In de volgende paragrafen zal dit uitgezocht worden.

Van de veronderstelde effecten op het vergelijken is alleen de belezendheid onomstotelijk vastgesteld. De functionarissen trekken vooral vergelijkingen bij de auteurs van wie zij een of meer boeken gelezen hebben. De veronderstelling dat het lezen als informatiebron of als voorwaarde geldt voor het trekken van vergelijkingen, hoeft dus niet verworpen te worden. In hoeverre is hier sprake van een norm waaraan uitspraken over literatuur dienen te voldoen? Bij de oudere auteurs verhoogt het gelezen zijn de kans op een vergelijking, terwijl bij de

jongere auteurs het niet gelezen zijn deze kans vergroot. Dit is het gecombineerde effect van de literaire leeftijd van de auteur en de belezendheid van de functionaris. Dit resultaat kan niet verklaard worden, wanneer het lezen alleen als bron van informatie wordt gezien. Waarom zou een functionaris na het lezen van boeken van oudere auteurs beter in staat zijn om vergelijkingen te trekken, dan na het lezen van boeken die door jongere auteurs zijn geschreven? Hier is een norm in het geding: vergelijkingen naar aanleiding van oudere auteurs dienen beter beargumenteerd te worden dan vergelijkingen tussen jongere auteurs. Een gewichtig argument is dat men het werk van de auteur gelezen heeft.

Het is niet de bedoeling om in dit onderzoek uitgebreid in te gaan op de factoren die van invloed zijn op de bekendheid van een auteur, in de zin dat meer mensen diens werk gelezen hebben. Het succes van een auteur bij het lezerspubliek is een gecompliceerde zaak waarin de tijd en classificaties zeker een rol zullen spelen, maar waarin ook veel andere zaken van belang zijn. De analyse die nu is uitgevoerd, laat slechts enkele sporen zien van het complexe proces waardoor auteurs in de belangstelling komen van functionarissen binnen uiteenlopende instituties. Ook de mechanismen die werkzaam zijn bij het kunnen of willen trekken van vergelijkingen tussen literaire auteurs, kunnen diepgaander onderzocht worden. In de rest van dit hoofdstuk zal echter de nadruk liggen op de aard van de vergelijkingen die getrokken zijn. Op welke dimensies vergelijken de functionarissen literaire auteurs?

5.5 Dimensies waarop auteurs vergeleken worden

Na de analyses in de voorgaande paragrafen is de vraag blijven staan of de functionarissen classificaties naar richting gebruiken als 'kant-en-klare' vergelijkingen. Vergelijken de functionarissen auteurs met andere vertegenwoordigers van dezelfde richting? Vermoedelijk wel (hypothese 1). Dit vermoeden kan getoetst worden door na te gaan welke auteurs vergeleken worden en tot welke richtingen zij gerekend zijn. Het is echter verstandig om daarbij ook naar andere kenmerken van de auteurs te kijken.

In het hoofdstuk over het ontstaan van namen voor richtingen is gebleken dat richtingen tot op zekere hoogte samenhangen met kontekstuele aspecten zoals de uitgeverij en het literaire tijdschrift waar een auteur publiceert. Literatuurbeschouwers, met name critici, lijken gemeenschappelijke tijdschriften en uitgeverijen te interpreteren als tekenen van verwantschap tussen auteurs. Critici vormen een van de vier groepen functionarissen die geïnterviewd zijn. Het ligt dan voor de hand dat zij, maar misschien wel alle functionarissen, bij het vergelijken van auteurs rekening houden met hun tijdschriften en uitgevers (hypothesen 2 en 3). Wanneer nu blijkt dat de vergeleken auteurs tot eenzelfde richting behoren, kan dit een neveneffect zijn van het feit dat de functionarissen rekening houden met de konteksten waarbinnen de auteurs publiceren in plaats van hun classificatie naar richting. Het omgekeerde kan uiteraard ook het geval zijn. De overeenkomst naar richting zal bekeken

worden in samenhang met overeenkomsten naar tijdschrift en uitgeverij.

Twee andere buiten-tekstuele kenmerken van de auteurs worden ook onderzocht, namelijk de literaire leeftijd en het geslacht van de vergeleken auteurs. In de analyse van richtingen in de jaren '70 is de variabele *literaire leeftijd* als het ware constant gehouden, omdat er één lichting auteurs onderzocht is. In de interviews zijn auteurs aangeboden die juist sterk verschillende literaire leeftijden hebben. De neiging om generaties of lichtingen auteurs in richtingen onder te brengen, werkt vermoedelijk ook door in de vergelijkingen die functionarissen trekken. Men zal geneigd zijn om auteurs te vergelijken die ongeveer in dezelfde tijd debuteerden (hypothese 4). In de richting die FEMINISTISCHE of VROUWENLITERATUUR is genoemd, speelt de *sexe* van de auteurs een evidente rol. Deze variabele is buiten beschouwing gebleven in de analyse van richtingen in de jaren '70 omdat er alleen een netwerk mee geconstrueerd kan worden, dat bestaat uit een blok mannen en een blok vrouwen. Zo'n ongenueanceerd netwerk zal niet corresponderen met netwerken rond richtingen. In dit hoofdstuk kan de *sexe* wel opgenomen worden in de analyses. Functionarissen zullen geneigd zijn om mannen met mannen en vrouwen met vrouwen te vergelijken (hypothese 5). Het is overigens niet uit te maken of zij dit doen vanwege de beeldvorming over mannen en vrouwen in de literatuurbeschouwing of vanwege een veel algemener maatschappelijk onderscheid tussen mannen en vrouwen.

Deze vijf factoren zullen van invloed zijn op de vergelijkingen die functionarissen trekken. Zij zullen echter niet binnen alle beroepen dezelfde rol spelen,

omdat de kennis over classificaties en (andere) buiten-tekstuele kenmerken van de auteurs niet in elk beroep even relevant is. Voor een boekhandelaar is het in verband met bestellingen van groot belang om te weten waar het oeuvre van een auteur wordt uitgegeven. Voor een leraar of boekhandelaar is dit onbelangrijk. Critici zullen een tussenpositie innemen omdat de uitgever van een boek een hulpmiddel is bij de selectie van te bespreken boeken. De overeenkomsten tussen de vergeleken auteurs naar uitgeverij zullen daarom het hoogst zijn bij de boekhandelaren en het laagst bij de leraren en bibliothecarissen (hypothese 6). Alleen de critici zullen een overzicht hebben over de tijdschriften waarin auteurs regelmatig publiceren. De literaire tijdschriften zijn voor hen een bron van informatie over recente literatuur en een publikatiekanaal voor hun eigen beschouwingen. De overeenkomsten tussen de vergeleken auteurs op het punt van hun literaire tijdschriften zullen het hoogst zijn in de vergelijkingen die de critici trekken (hypothese 7). Classificaties naar richting zijn begrippen die vooral in de literatuurbeschouwing gehanteerd worden, zo bleek uit de analyses in het vorige hoofdstuk. Critici en leraren zullen daarom vaker auteurs vergelijken die tot eenzelfde richting gerekend zijn dan boekhandelaren en bibliothecarissen (hypothese 8).

Tenslotte kunnen er hypothesen opgesteld worden over de samenhang tussen de verschillende aspecten of dimensies. Zoals al eerder is gezegd, hangen classificaties samen met buiten-tekstuele aspecten als de uitgeverij, het tijdschrift en de literaire leeftijd van auteurs. Er mag derhalve verwacht worden dat de vergelijkingen tussen auteurs uit eenzelfde richting tevens overeenkomen naar

uitgeverij, tijdschrift en literaire leeftijd. Aangezien de functionarissen de analyse-eenheid vormen en niet de afzonderlijke vergelijkingen, kan dit vertaald worden in de hypothese dat de functionarissen die veel vergelijkingen binnen richtingen trekken, ook veel vergelijkingen binnen tijdschriften, uitgeverijen of generaties zullen trekken (hypothese 9). Het is dan overigens niet zeker dat juist de auteurs die tot dezelfde richting gerekend worden ook in hetzelfde tijdschrift publiceren. De richting, maar ook de generatie, het literaire tijdschrift en in mindere mate de uitgever van de auteur gelden binnen de literatuurbeschouwing als respectabele hulpmiddelen bij het vergelijken. Het geslacht van de auteurs geldt niet als een literaire vergelijkingsgrond. Dit aspect zal door de functionarissen niet gebruikt worden wanneer zij een meer literaire dimensie kunnen gebruiken. Er zal, met andere woorden, een negatieve samenhang zijn tussen de overeenkomsten naar sexe in de vergelijkingen en de overeenkomsten op de andere aspecten (hypothese 10).

Opzet van de analyse

5.6

In totaal hebben de functionarissen 1027 maal een vergelijking getrokken binnen de Nederlandse literatuur. In 66 vergelijkingen wordt een van de eerder aangeboden auteurs genoemd. Omdat deze auteurs al door de interviewer genoemd waren op het moment dat de functionaris ze in een vergelijking betrof, is de vergelijking buiten beschouwing gelaten in de analyses. Het gaat nu om de auteurs die de functionaris uit zichzelf heeft genoemd. Zo blijven er 961 vergelijkingen over.

In deze vergelijkingen hebben de functionarissen 203 verschillende nederlandstalige auteurs genoemd.⁵⁹ Een auteur wordt gemiddeld dus bijna 5 maal genoemd. Ruim veertig procent van de auteurs wordt echter maar door één functionaris genoemd. Het is dus niet zo dat een auteur bij alle functionarissen aan dezelfde andere auteurs doet denken. Wanneer meer functionarissen naar een auteur verwijzen, doen zij dit niet altijd naar aanleiding van dezelfde aangeboden auteur. Maarten 't Hart wordt bijvoorbeeld naar aanleiding van maar liefst 9 van de 11 aangeboden auteurs genoemd. Harry Mulisch is hier een goede tweede; hij wordt vergeleken met 8 van de aangeboden auteurs. Er zijn maar weinig auteurs die door verschillende functionarissen met dezelfde aangeboden auteur vergeleken worden. Tenslotte zijn er geen duidelijke verschillen tussen de instituties wat betreft de auteurs die de functionarissen noemen in hun vergelijkingen.

Al met al ontstaat er het beeld dat de vergelijkingen een weinig exclusief karakter hebben. De aangeboden auteurs doen de functionarissen maar in geringe mate aan dezelfde auteurs denken, verschillende aangeboden auteurs doen de functionarissen aan dezelfde auteur denken en er zijn nauwelijks auteurs waaraan alleen de functionarissen uit één institutie denken. Als er een systematiek in de vergelijkingen verborgen zit, dan zal deze gebaseerd zijn op kenmerken waarop de auteurs of hun oeuvre's verschillen. Binnen de ene institutie zullen

deze kenmerken anders gewogen worden dan binnen een andere institutie.

Voor alle nederlandstalige auteurs die de functionarissen in hun vergelijkingen noemen, zijn de uitgevers, tijdschriften, debuutjaren, sexe en hun classificaties naar richting opgezocht. De uitgevers van de auteurs zijn verzameld met behulp van de catalogus van het Centraal Boekhuis uit januari 1990. De actuele situatie is van belang: bij welke uitgever verschijnt het werk nu? Wanneer er geen werk in deze catalogus geïdentificeerd kon worden, is de nationale bibliografie en een aantal literaire lexicons geraadpleegd. Van 19 auteurs zijn geen boekpublicaties gevonden. Dit heeft zulke uiteenlopende redenen als verhaspeling van namen in het interview tot het noemen van toneel- of scenarioschrijvers die niet in boekvorm publiceren. De 23 vergelijkingen waarin deze auteurs voorkomen krijgen geen waarde voor de overeenkomst naar uitgever. Op basis van het verhalend proza van de auteur zijn vervolgens diens hoofduitgevers vastgesteld. Alleen uitgevers waar meer dan een kwart van het verhalend proza verschenen is, worden in de analyse betrokken. Allerlei incidentele publikaties worden zo weggelaten. Van de auteurs die de functionarissen noemden, hebben er 31 twee hoofduitgevers en één heeft er drie. Van de aangeboden auteurs hebben alleen W.F. Hermans (De Bezige Bij en Van Oorschot) en Hannes Meinkema (Elsevier en Contact) twee hoofduitgevers. Een vergelijking heeft nu een overeenkomst naar uitgeverij wanneer de vergeleken auteurs minstens één hoofduitgever gemeen hebben. De afhankelijke variabele voor de dimensie *uitgever* geeft het

⁵⁹ Bijlage 3 geeft een overzicht van de auteurs die in de vergelijkingen genoemd zijn.

percentage van de vergelijkingen waarin er zo'n overeenkomst is.

De publikaties in literaire tijdschriften zijn geregistreerd met behulp van de *Bibliografie voor Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland* (Assche en Baeyens), voor de periode van 1972 tot en met 1987, en aangevuld met gegevens over redacties uit Bakker (1985) voor de periode voor 1972. Er is geen onderscheid gemaakt tussen fictionele bijdragen en beschouwingen. Bovendien is elk jaar dat de auteur redacteur van een literair tijdschrift was, ook als een bijdrage gerekend. Omdat de registratie van bijdragen aan tijdschriften veel uitgebreider is dan de registratie van boekuitgaven, kan er een zwaarder criterium aangelegd worden om vaste tijdschriften te onderscheiden van tijdschriften waarin incidenteel wordt bijgedragen. De criteria om een tijdschrift te beschouwen als het vaste tijdschrift van een auteur, is dat meer dan 25% van de tijdschriftbijdragen van de auteur in dit tijdschrift verschenen moet zijn én dat er van de auteur meer dan vier tijdschriftbijdragen geregistreerd moeten zijn. De combinatie van beide criteria betekent dat een auteur minstens tweemaal aan één tijdschrift moet hebben bijgedragen om een *tijdschriftverleden* te krijgen. Op deze manier hebben 97 auteurs (43%) een tijdschriftverleden gekregen. Het merendeel van deze auteurs heeft maar aan één tijdschrift structureel bijgedragen. Er zijn nooit meer dan twee vaste tijdschriften geregistreerd.

Van de aangeboden auteurs hebben er 5 geen vast tijdschrift, namelijk Marion Bloem, Ben Borgart, Marja Brouwers, Alfred Kossmann en Margriet de Moor. Bij de vergelijkingen naar aanleiding van deze auteurs kan er dus nooit een overeenkomst

naar tijdschriftverleden zijn. Deze 378 vergelijkingen worden buiten beschouwing gelaten, wanneer de overeenkomst naar tijdschrift berekend wordt. Een vergelijking kent een overeenkomst naar tijdschrift, wanneer de vergeleken auteurs minstens één gemeenschappelijk vast tijdschrift hebben. Wanneer een auteur met een vast tijdschrift vergeleken wordt met een auteur zonder vast tijdschrift, is er geen overeenkomst. Er is dus geen onderscheid gemaakt tussen vergelijkingen waarin de auteurs verschillende vaste tijdschriften hebben, en vergelijkingen waarin een van beide auteurs geen vast tijdschrift heeft. De afhankelijke variabele voor de dimensie *tijdschrift* geeft per respondent het percentage van diens vergelijkingen, waarin er een overeenkomst naar literair tijdschrift is.

Op basis van de inventarisatie van literatuurbeschouwingen waarin auteurs in richtingen ingedeeld worden, zijn aan alle aangeboden en vergeleken auteurs codes toegekend die aangeven tot welke richtingen zij gerekend zijn. Van de auteurs die de functionarissen noemen, worden er 49 tot een of enkele richtingen gerekend. Van de aangeboden auteurs zijn er zes tot een richting gerekend. Dit zijn precies de auteurs die ook een tijdschriftverleden hebben. Net als bij de bepaling van het tijdschriftverleden, zullen de vergelijkingen met aangeboden auteurs die niet geclassificeerd zijn buiten beschouwing blijven. Wanneer de vergeleken auteurs tot eenzelfde richting gerekend zijn, is er een overeenkomst naar richting. De variabele voor de dimensie *richting* geeft per respondent het percentage van de vergelijkingen met een dergelijke overeenkomst.

Ten behoeve van de literaire leeftijd van de auteur is het jaar van diens prozadebuut bepaald. Hiervoor

Tabel 31 - Gemiddelde overeenkomst van de vergelijkingen per dimensie.

<i>Aangeboden auteur</i>	<i>uitgever</i>	<i>lit. leeftijd</i>	<i>sexe</i>	<i>tijdschrift</i>	<i>richting</i>
Marion Bloem	12.9 (101)	24.8 (101)	52.0 (102)
Ben Borgart	30.4 (69)	27.5 (69)	95.7 (69)
Marja Brouwers	17.9 (95)	51.6 (95)	72.6 (95)
W.F. Hermans	45.5 (112)	21.2 (113)	93.9 (114)	2.6 (114)	15.8 (114)
D.A. Kooiman	1.8 (109)	27.5 (109)	85.7 (112)	52.7 (112)	61.6 (112)
Alfred Kossmann	33.3 (69)	23.2 (69)	94.4 (72)
Hannes Meinkema	15.9 (113)	52.2 (113)	91.4 (116)	1.7 (116)	25.9 (116)
Margriet de Moor	5.0 (40)	47.5 (40)	92.5 (40)
Sybren Polet	66.3 (104)	33.3 (108)	87.2 (109)	6.4 (109)	78.0 (109)
K. Schippers	44.6 (74)	15.8 (76)	100 (78)	0 (78)	38.5 (78)
Leon de Winter	0.0 (52)	49.1 (53)	88.9 (54)	0 (54)	5.6 (54)
Totaal	26.5 (938)	33.3 (946)	85.6 (961)	12.2 (583)	40.3 (583)
Kans	12.2	17.7	55.5	5.4	4.3

De getallen tussen ronde haken geven het aantal vergelijkingen waarover het percentage berekend is. Een punt in plaats van een getal geeft aan dat de overeenkomst niet berekend kan worden omdat de aangeboden auteur geen vast tijdschrift had of niet ingedeeld is in een richting.

is gebruik gemaakt van literaire lexicons en van de nationale catalogus (PICA). Gelegenheidspublicaties of bibliofiele uitgaven zijn buiten beschouwing gelaten. Voor 14 auteurs bleek het niet mogelijk om een debuutjaar vast te stellen: ofwel er werd geen verhalend proza gevonden, ofwel er werden helemaal geen boekpublicaties gevonden. Dit betekent dat 15 vergelijkingen buiten beschouwing blijven wanneer de overeenkomst naar literaire leeftijd berekend wordt. Er moet een criterium gekozen worden voor het tijdsverschil tussen de debuten van de vergeleken auteurs, waarbinnen zij als generatiegenoten gelden. Vijf jaar lijkt een goede keuze, gezien de eerdere analyse van de jaren '70. Twee auteurs die binnen een tijdspanne van vijf jaar debuteerden, gelden dus als generatiegenoten. Het percentage van de vergelijkingen waarin de auteurs generatiegenoten zijn, wordt weergegeven door de dimensie *literaire leeftijd*. Het geslacht van de auteurs is, voor zover het niet op voorhand bekend was, nagezocht in lexicons. De dimensie *sexe* geeft het percentage van de vergelijkingen waarin mannen met mannen en vrouwen met vrouwen vergeleken zijn.

Ter afsluiting van de beschrijving van de data zijn de gemiddelde scores op de afhankelijke variabelen in tabel 31 weergegeven. Over het algemeen worden er meer overeenkomsten waargenomen, dan verwacht mag worden op basis van toeval.⁶⁰ Met name overeenkomsten naar richting treden veel vaker op dan verwacht mag worden. De verschillen tussen de

aangeboden auteurs geven een indruk van de spreiding van de overeenkomsten. Bij sommige dimensies zijn patronen te herkennen. De uitgeverij lijkt bijvoorbeeld bij de oudere auteurs, in dit onderzoek allemaal mannen, een sterkere rol te spelen. De literaire leeftijd lijkt daarentegen zwaarder te wegen bij de vrouwen onder de aangeboden auteurs. Bij twee vrouwelijke auteurs vallen de laagste scores op de dimensie *sexe*. De functionarissen hebben de neiging om mannen te noemen; naar aanleiding van een vrouwelijke auteur noemen zij vaker een man (25%) dan dat zij een vrouw noemen bij een van de aangeboden mannelijke auteurs (8% van de vergelijkingen). In het vorige hoofdstuk bleek dat de functionarissen de namen voor richtingen beter kennen die door de auteurs zelf onderschreven zijn. Dit laat zijn sporen achter in de vergelijkingen die zij trekken. Kooiman en Polet hebben zich tot een richting bekend en zij worden het meest vergeleken met andere vertegenwoordigers van hun richtingen.

De resterende alinea's van deze paragraaf behandelen enkele technische aspecten van de analyses die uitgevoerd zijn. Zij kunnen, net als de paragraaf met de resultaten (5.7) overgeslagen worden zonder dat de lijn van het betoog verloren gaat.

Alle hypothesen kunnen met behulp van variantie analyse getoetst worden. Er zijn vijf afhankelijke variabelen, namelijk de mate waarin er een overeenkomst is op het punt van respectievelijk de richting, het tijdschrift, de uitgever, de literaire leeftijd en de *sexe* van de vergeleken auteurs. Elke variabele vertegenwoordigt een aspect van de vergelijkingen oftewel een dimensie waarop vergeleken wordt. Een hoge score geeft aan dat de vergeleken auteurs wat

⁶⁰ De wijze waarop de toevalskans berekend is, wordt nog toegelicht.

dit aspect betreft sterk op elkaar lijken. De functionaris, zo zal de interpretatie luiden, geeft aan dit kenmerk groot gewicht in zijn vergelijkingen.

Het beroep van de functionaris vertegenwoordigt de enige *between subjects*-factor. De gemiddelde score per beroep op een van de afhankelijke variabelen geeft aan of de beoefenaars van dit beroep deze dimensie veel gebruiken bij hun vergelijkingen. Verschillen in de gemiddelde score tussen de beroepen geven aan dat de dimensie in de ene institutie vaker gebruikt wordt dan in de andere. De verschillen tussen de instituties wat betreft hun scores op de vijf dimensies kunnen geanalyseerd worden met behulp van een multivariate variantie analyse. Het bepalen van de samenhang tussen de afhankelijke variabelen is een onderdeel van deze analyse.

Tenslotte kan ook getoetst worden of de overeenkomsten op elk afzonderlijk aspect significant zijn. De overeenkomst tussen de vergeleken auteurs op, bijvoorbeeld, hun uitgeverijen zal voor een deel op toeval berusten. Wanneer er aselekt combinaties van een aangeboden auteur en een geantwoorde auteur getrokken worden, zal er in een aantal gevallen een overeenkomst naar uitgever ontstaan.⁶¹ Wanneer deze toevallige overeenkomsten afgetrokken worden van de waargenomen overeenkomsten, ontstaat er een variabele die gecorrigeerd is voor toeval. Als deze variabele significant afwijkt van nul, mag geconcludeerd worden dat de waargenomen overeenkomsten binnen de vergelijkingen niet toevallig

⁶¹ NB: de *aangeboden* auteurs zijn de elf auteurs die ter vergelijking zijn voorgelegd aan de respondenten, de *geantwoorde* auteurs zijn de auteurs die door de respondenten genoemd zijn in hun vergelijkingen.

zijn. Binnen een variantie analyse is dit de test dat de constante afwijkt van nul.

De toevallige overlap is berekend op basis van de vergelijkingen die door de functionarissen getrokken zijn. Aangezien de uitgever een van de criteria is om de populatie literaire auteurs af te bakenen, is het onmogelijk om een schatting te maken van de verdeling van auteurs over uitgeverijen in de populatie. Er zit niets anders op dan de auteurs die de functionarissen noemen in hun vergelijkingen als populatie te beschouwen en de verdeling van de auteurs over uitgeverijen, tijdschriften, etc. binnen die populatie als uitgangspunt te nemen.

Als je ervan uitgeaat dat elke aangeboden auteur nu eenmaal vergeleken is met een van de auteurs die de respondenten genoemd hebben, kun je je afvragen of de uiteindelijke vergelijkingen gemaakt zijn, zonder dat er acht is geslagen op bijvoorbeeld de uitgeverij van de auteurs. Wanneer dit het geval zou zijn, zou het aantal vergelijkingen met auteurs die dezelfde uitgever hebben, niet sterk mogen afwijken van het aantal malen dat twee auteurs dezelfde uitgever hebben indien zij lukraak getrokken worden. Gegeven onafhankelijkheid, is de kans dat de uitgever van de vergeleken auteurs dezelfde is, gelijk aan de kans op de trekking van de aangeboden auteur maal de kans dat een willekeurig getrokken geantwoorde auteur dezelfde uitgever heeft als de aangeboden auteur. De totale kans op een overeenkomst naar uitgeverij is dan gelijk aan de som van de kansen op overeenkomsten bij de afzonderlijke aangeboden auteurs. Deze berekening houdt rekening met de verdeling van de geantwoorde auteurs over de uitgeverijen. Bij een hogere concentratie van auteurs bij dezelfde uitgevers, neemt de kans op toevallige overeenkomsten binnen de vergelijkingen toe. Het aantal waargenomen overeenkomsten zegt dus weinig wanneer het niet

gerelateerd wordt aan het te verwachten aantal overeenkomsten.

De laatste regel van tabel 31 geeft de toevalskans voor elke afhankelijke variabele, uitgedrukt in een percentage. Zoals de tabel laat zien, zijn niet alle aangeboden auteurs geclassificeerd en hebben zij niet allemaal een vast literair tijdschrift. De kans op een overeenkomst is alleen berekend voor de aangeboden auteurs die wel geclassificeerd zijn of in een tijdschrift publiceerden en de auteurs die naar aanleiding van deze auteurs genoemd zijn.

5.7

Resultaten

De tabel in de vorige paragraaf laat zien dat slechts een deel van de vergelijkingen gebruikt kan worden om de vergelijkingen te analyseren op overeenkomsten naar literair tijdschrift of richting. Bij de berekening van deze twee dimensies zijn minder aangeboden auteurs gebruikt en dus beduidend minder vergelijkingen. Daarom wordt nu eerst nagegaan of het beroep van invloed is op de overeenkomsten naar uitgever, literaire leeftijd en sexe binnen de vergelijkingen. Hiervoor worden alle 961 vergelijkingen gebruikt. Vervolgens worden de effecten op alle vijf de dimensies geanalyseerd. Daarbij worden alleen de 583 vergelijkingen gebruikt waarvoor de overeenkomsten naar tijdschrift en richting bepaald kunnen worden. Tabel 32 geeft de gemiddelden van de beroepsgroepen op de verschillende afhankelijke variabelen of dimensies. Aan deze tabel kan o.a. afgelezen worden dat de verschillen tussen de beroepsgroepen op de dimensie *literaire leeftijd* wegvallen wanneer slechts 583 van de 961 vergelijkingen gebruikt worden.

De resultaten van de variantie analyse met de effecten van het beroep van de functionaris op de overeenkomsten naar uitgever, literaire leeftijd en

sexe binnen de vergelijkingen zijn samengevat in tabel 33. De overeenkomsten naar sexe zijn niet normaal verdeeld, de laagste en hoogste waarden komen te vaak voor. De effecten op deze dimensie zullen daarom te snel significant lijken. Bij deze variabele is het zaak om conservatief te toetsen. De varianties van de afhankelijke variabelen zijn homogeen tussen de beroepsgroepen. De drie afhankelijke variabelen blijken niet significant samen te hangen (Bartlett's test op sphericiteit is niet significant). De analyse kan daarom voor elke afhankelijke variabele apart uitgevoerd worden. Het effect van de constante is voor alle drie de dimensies hoogst significant. De beroepsgroepen verschillen significant op de dimensie *sexe* en marginaal ($p < .05$) op de dimensie *uitgeverij*.

De dimensies *tijdschrift* en *richting* zijn berekend op basis van een deel van het totaal aantal vergelijkingen. Dit heeft als consequentie dat er minder functionarissen drie of meer vergelijkingen getrokken hebben. Er blijven 76 functionarissen over in de analyse. Naast de overeenkomsten naar sexe zijn nu ook de overeenkomsten naar uitgever en tijdschrift niet mooi normaal verdeeld. De hoogste of laagste waarden komen te vaak voor. Verder blijkt de variantie van de overeenkomsten naar sexe, uitgever en tijdschrift bij de bibliothecarissen zodanig af te wijken van de varianties bij de andere beroepsgroepen, dat de assumptie van homogene varianties verworpen moet worden voor deze afhankelijke variabelen. Wanneer de variabele voor de dimensie *tijdschrift* getransformeerd wordt door er de wortel uit te trekken, zijn de varianties op deze dimensie wel homogeen. In de analyse wordt deze getransformeerde variabele gebruikt. Transformaties verhelpen bij de dimensies *uitgeverij* en *sexe* de heterogeniteit van de varianties echter niet. Bij deze twee variabelen zijn de resultaten onbetrouwbaar. De afhankelijke

Tabel 32 - Gemiddelden van de beroepsgroepen.

Beroep	Uitgever		Leeftijd		Sexe		Richting ^a		Tijdschrift ^a		Uitgever ^a		Leeftijd ^a		Sexe ^a	
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
criticus	28.7	23	30.4	23	82.5	23	57.0	21	15.4	21	32.0	21	32.0	21	86.1	21
leraar	23.0	19	30.5	19	82.3	19	39.6	19	15.4	19	25.8	19	34.2	19	89.7	19
boekhandelaar	30.2	21	38.0	21	92.0	21	40.4	20	14.4	20	37.1	20	32.1	20	95.7	20
bibliothecaris	22.7	17	37.2	17	91.8	17	16.0	16	3.3	16	24.2	16	29.1	16	94.5	16
Totaal	26.5	80	33.9	80	86.9	80	39.7	76	12.6	76	30.1	76	32.0	76	91.3	76

% geeft het percentage overeenkomsten, N geeft het aantal functionarissen.

^a Op basis van 583 in plaats van 961 vergelijkingen.

Tabel 33 - Variantie analyse: overeenkomsten naar uitgever, literaire leeftijd en sexe (op basis van 961 vergelijkingen, N=80).

* Bartlett test of sphericity = 1.25, Df 3 : p > .70										
* Multivariate tests (Pillais):										
Bron	df	Waarde	F							
CONSTANTE	(3,74)	.92	270.11**							
BEROEP	(9,228)	.29	2.71*							
* Univariate tests										
Overeenkomst naar:	leeftijd	sexe		uitgever						
Bron	df	SS	MS	F	SS	MS	F	SS	MS	F
error	76	16491.79	217.00		11337.33	149.18		8068.86	106.17	
CONSTANTE	1	21058.03	21058.03	97.04**	79097.22	79097.22	530.23**	15387.71	15387.71	144.94**
BEROEP	3	1031.92	343.97	1.59	1824.02	608.01	4.08*	871.49	290.50	2.74

Legenda: * en ** geven significantie aan op de niveaus .01 en .001.

variabelen hangen nu wel significant samen en de correlatie matrix in tabel 34 laat zien op welke wijze ze correleren. In een principale componenten analyse blijkt dat alle vijf de factoren een substantiële eigenvalue hebben; elke factor draagt dus bij aan de verklaarde variantie. De univariate tests geven aan op welke afhankelijke variabelen de effecten het grootst zijn. Het effect van het beroep op de overeenkomsten naar sexe en uitgever zijn nu significant op het 5 procentsniveau. Gegeven de verdeling van deze variabelen is dit niet voldoende om de nulhypothese te verwerpen dat er geen effect is.

5.8

Interpretatie

Buiten-tekstuele aspecten als de literaire leeftijd, sexe, uitgeverij en richting waartoe de auteur gerekend wordt, spelen een rol bij de vergelijkingen. De vergelijkingen die de functionarissen trekken, vertonen op vier van de vijf aspecten een grotere overeenkomst dan verwacht mag worden op basis van toeval. Hypothesen 1, 3, 4 en 5 worden bevestigd. Deze aspecten lijken gebruikt te worden als geheugensteun om op namen van andere auteurs te komen of als indicatoren van inhoudelijke kenmerken van het literaire werk. De vergeleken auteurs blijken echter niet vaker in eenzelfde literair tijdschrift gepubliceerd te hebben dan verwacht mag worden op grond van toeval. Het is dus maar de vraag of het literaire tijdschrift van de auteurs over het algemeen een rol speelt bij de vergelijkingen. Deze vraag kan echter alleen beantwoord worden wanneer de samenhang tussen de dimensies in acht wordt genomen.

De drie dimensies die op basis van alle vergelijkingen berekend zijn, namelijk *literaire leeftijd*, *sexe*

en *uitgever*, hangen niet significant samen. Ze worden onafhankelijk van elkaar gebruikt bij de vergelijkingen. Dit geldt alleen wanneer alle vergelijkingen in aanmerking genomen worden, want de overeenkomsten naar sexe en uitgeverij hangen wel samen in de analyse waarin alle vijf de dimensies tegelijk bekeken worden.⁶² Naarmate de overeenkomst naar sexe hoger is binnen de vergelijkingen, is de overeenkomst naar uitgever ook hoger. In de analyse met alle dimensies (tabel 34) hangen meer dimensies significant samen. De richting waartoe een auteur gerekend wordt, staat centraal. Deze dimensie hangt in toenemende mate samen met de literaire leeftijd, de uitgever en het tijdschrift van de auteur. Dit bevestigt hypothese 9: de overeenkomsten naar richting binnen de vergelijkingen kunnen niet los gezien worden van de overeenkomsten naar leeftijd, uitgeverij en tijdschrift. De classificaties vatten als het ware overeenkomsten op deze aspecten samen en deze aspecten hebben dus minstens via de classificatie naar richting een effect op de vergelijkingen die getrokken worden. Overigens is het niet zo dat de classificaties de overeenkomsten op andere aspecten volledig vervangen; behalve het literaire tijdschrift spelen zij ook zelfstandig een rol.

De resterende hoge correlaties worden gevonden rond de dimensie *sexe*. Deze dimensie hangt positief samen met overeenkomsten naar uitgever en negatief met overeenkomsten naar literair tijdschrift. Omdat het geslacht van de auteur binnen de literatuurbeschouwing geen gangbaar en (dus) geen geldig

⁶² Deze analyse is gebaseerd op 76 functionarissen en 583 vergelijkingen.

Tabel 34 - Variantie analyse: overeenkomsten naar tijdschrift, richting, uitgever, literaire leeftijd en sexe (op basis van 583 vergelijkingen, N=76).

* Bartlett test of sphericity = 34.96 ,Df 10 : p < .001										
* Correlaties tussen de dimensies binnen de beroepscategoriën (diagonaal: standaard deviatie)										
	LEEFTIJD	SEXE	UITGEVER	RICHTING	TIJDSCHRIFT(√)					
LEEFTIJD	16.20									
SEXE	.03	10.91								
UITGEVER	-.02	.21	13.31							
RICHTING	.16	-.11	.30	24.72						
TIJDSCHRIFT(√)	-.04	-.24	-.06	.42	2.32					
* Multivariate tests (Pillais):										
Bron	df	Waarde	F							
constante	(5,68)	.94	202.46**							
BEROEP	(15,210)	.54	3.08**							
* Univariate tests										
Overeenkomst:		leeftijd		sexe		uitgever				
Bron	df	SS	MS	F	SS	MS	F	SS	MS	F
error	72	18890.63	262.37		8565.47	118.96		12756.82	177.18	
constante	1	15065.42	15065.42	57.42**	97441.84	97441.84	819.08**	23192.84	23192.84	130.90**
BEROEP	3	219.81	73.27	.28	1167.19	389.06	3.27	1967.67	655.89	3.70
Overeenkomst:		richting			tijdschrift(√)					
Bron	df	SS	MS	F	SS	MS	F			
error	72	43997.59	611.08		388.84	5.40				
constante	1	86790.86	86790.86	142.03**	1.35	1.35	.25			
BEROEP	3	15291.01	5097.00	8.34**	74.90	24.97	4.62*			

Legenda: * en ** geven significantie aan op de niveaus .01 en .001.

argument is om auteurs in te delen, werd verwacht dat deze dimensie negatief zou samenhangen met de andere dimensies. Functionarissen zouden de *sexe* pas gebruiken bij vergelijkingen wanneer zij de andere aspecten niet gebruiken. De dimensie *sexe* blijkt inderdaad complementair te zijn aan het tijdschrift van de auteur en, in mindere mate, aan de classificatie naar richting. Dit is conform hypothese 10. De dimensie blijkt echter positief samen te hangen met overeenkomsten naar uitgever. In dit onderzoek lijkt de uitgever van de auteur een dubbelrol te spelen in de vergelijkingen. Enerzijds vertegenwoordigt de uitgeverij van een auteur diens positie in het literaire veld. Als zodanig kan het een rol spelen in de vergelijkingen die critici trekken. Anderzijds is het essentiële informatie voor een beroepspraktijk buiten de literatuurbeschouwing, namelijk de boekhandel.

De gemiddelde scores van de beroepsgroepen op de dimensies ondersteunen deze interpretatie (zie tabel 32). Van de 76 functionarissen scoren de boekhandelaren en met name de bibliothecarissen laag op de dimensies *richting* en *tijdschrift*, terwijl beide beroepsgroepen hoog scoren op de dimensie *sexe*. De boekhandelaren scoren ook hoog op de dimensie *uitgeverij*. De twee beroepsgroepen die buiten de literatuurbeschouwing opereren, gebruiken de *sexe* of uitgeverij het meest bij het vergelijken van auteurs. Het verschil tussen de beroepsgroepen wat betreft hun scores op deze twee dimensies is echter niet zonder meer significant. Hoewel de groepsgegevens op de dimensie *uitgever*, conform hypothese 6, aangeven dat de boekhandelaren en in mindere mate de critici in dit onderzoek vaker auteurs vergelijken die bij dezelfde uitgever publice-

ren, kan voorsnog niet aangenomen worden dat dit verschil generaliseerbaar is.

De verschillen tussen de beroepen op de dimensies *richting* en *tijdschrift* zijn wel significant. De critici trekken, zoals verwacht, vaker vergelijkingen waarin auteurs vergeleken worden die tot eenzelfde richting gerekend zijn. De leraren trekken minder vaak dergelijke vergelijkingen en zij onderscheiden zich wat dit betreft niet van de boekhandelaren. Het effect berust vooral op de lage score van de bibliothecarissen. Zij trekken relatief weinig vergelijkingen die overeenkomen met classificaties naar richting binnen de literatuurbeschouwing. Ook het effect van het beroep op de overeenkomsten naar tijdschrift binnen de vergelijkingen wordt veroorzaakt door een lage score van de bibliothecarissen. Tegen de verwachtingen in onderscheiden de critici zich niet van de leraren en boekhandelaren. De overeenkomsten naar tijdschrift lijken voornamelijk een afgeleid effect van overeenkomsten naar richting. Alleen Kooiman wordt zeer vaak met medewerkers van zijn tijdschrift vergeleken en in dit geval valt de classificatie naar richting (REVISORPROZA) heel duidelijk samen met een literair tijdschrift.

Conclusie

5.9

Dit hoofdstuk gaat over de manier waarop functionarissen binnen instituties literatuur ordenen. Theorieën over kunst en de omgang met kunst gaan er doorgaans vanuit dat ordeningen gebaseerd zijn op intrinsieke kenmerken van de kunstobjecten en dat hun toepassing gestuurd wordt door de fijngevoeligheid van de deskundige die de ordening aanlegt. In dit onderzoek is het uitgangspunt dat

pragmatische, minder verheven factoren een rol spelen. De institutionele kontekst waarbinnen functionarissen opereren, is van invloed op de ordeningen die zij aanleggen. Aan de ene kant stimuleert de institutie dat er aan bepaalde informatie over literaire teksten belang wordt gehecht. Afhankelijk van de institutie zullen functionarissen bewust of onbewust op specifieke aspecten letten wanneer zij literaire teksten en auteurs ordenen. Aan de andere kant stellen de instituties verschillende grenzen aan de bevoegdheden van functionarissen om ordeningen binnen de literatuur aan te leggen. De bevoegdheid om nieuwe indelingen binnen de literatuur aan te leggen, wordt voor een groot deel overgedragen aan de institutie literatuurbeschouwing. De classificaties die daar aangelegd worden, zijn maatgevend voor de indelingen die in andere instituties worden gebruikt, en de bereidwilligheid om in een interviewsituatie ad hoc vergelijkingen te trekken ten overstaan van een onderzoeker van een letterenfaculteit zal daarom verschillen tussen de instituties. Deze veronderstellingen zijn in een tweetal analyses getoetst. De resultaten ondersteunen de veronderstellingen in grote lijnen, maar niet alle voorspelde verbanden zijn gevonden.

Er zijn aanwijzingen gevonden dat functionarissen buiten-tekstuele kenmerken van de auteurs en hun werk gebruiken bij het ordenen en vergelijken van literatuur. De vergeleken auteurs vertonen namelijk aanmerkelijk meer overeenkomsten op het punt van hun uitgever, literaire leeftijd en sexe, dan verwacht mag worden op basis van toeval. De buiten-tekstuele kenmerken worden, zo te zien, bij het vergelijken gebruikt als substituten of als indicatoren voor de artistieke kenmerken van het werk. Literaire werken

ontlenen hun karakteristiek voor een belangrijk deel aan de kontekst en de tijd waarin ze ontstaan. Het belang van kontekstuele in tegenstelling tot tekstuele aspecten in de vergelijkingen wordt onderstreept door het feit dat er bepaald geen een-op-een relatie is tussen de vergeleken auteurs. Wanneer een auteur meer dan eenmaal genoemd wordt, wordt hij niet steeds met dezelfde auteur vergeleken. Zoals gezegd is er echter wel een sterke, eenduidige overeenkomst op buiten-tekstuele kenmerken. Auteurs en oeuvre's met dezelfde buiten-tekstuele kenmerken lijken dus tot op zekere hoogte verwisselbaar te zijn.

De analyse van de aard van de vergelijkingen toont tevens sporen van de onderlinge verhoudingen tussen de literaire instituties. De dominantie van de literatuurbeschouwing komt aan het licht in de reproductie van bestaande classificaties naar richting. De functionarissen uit alle vier de onderzochte instituties blijken vaker auteurs uit dezelfde richting te vergelijken dan toevallig is. Bovendien blijkt de classificering van auteurs naar richting hun bekendheid te verhogen bij de functionarissen van de diverse literaire instituties. Van de auteurs die tot een richting in de literatuur zijn gerekend binnen de literatuurbeschouwing, is vaker werk gelezen dan van de overige auteurs. Verder is het beeld van een richting, zoals het in de literatuurbeschouwing ontstaat, zelf een soort samenvatting van kontekstuele aspecten zoals de literaire leeftijd, uitgever en het tijdschrift van de geclassificeerde auteurs. Dit blijkt uit de samenhang die geconstateerd is tussen de overeenkomsten naar richting binnen de vergelijkingen enerzijds en de overeenkomsten naar uitgever, tijdschrift en generatie anderzijds. Zowel op zichzelf als via concepten voor richtingen

beïnvloeden deze buiten-tekstuele aspecten de ordening van literatuur. Dit relativeert de status van tekstenmerken als exclusieve basis voor de typing van literatuur.

De andere assumptie waar dit onderzoek op wil afdingen, is de gave van de functionaris die vereist zou zijn om ordeningen aan te leggen. Los van de individuele kenmerken van de functionaris blijft diens institutie en de normen die daar gelden, van invloed te zijn op het aantal en de aard van de vergelijkingen. Functionarissen trekken vooral vergelijkingen bij de auteurs van wie zij werk gelezen hebben. Het lezen zal een bron van informatie zijn, het geldt ook als een voorwaarde, een norm voor de literatuurbeschouwing. Dit blijkt uit het feit dat de jongere auteurs, die een lagere status genieten, vaker vergeleken worden wanneer het werk niet gelezen is, terwijl bij de oudere auteurs de kans op een vergelijking toeneemt wanneer het werk wel gelezen is. De status van de auteur beïnvloedt het gedrag van de functionaris die een uitspraak over deze auteur moet doen. Een tweede aanwijzing voor de normatieve functie van het lezen is de bevinding, dat de critici en leraren minder vaak vergelijkingen trekken bij auteurs van wie zij geen werk gelezen hebben, dan de boekhandelaren en met name de bibliothecarissen. Kennelijk geldt het lezen met name binnen de institutie literatuurbeschouwing als voorwaarde voor het doen van uitspraken over literatuur. In de analyse van de vergelijkingsgronden blijkt, dat binnen deze institutie met name de literatuurkritiek verschilt van de boekhandel en de bibliotheek. De vergelijkingen van de critici vertonen relatief veel overeenkomsten naar richting en literair tijdschrift en minder overeenkomsten naar

sexe. Richting en tijdschrift lijken typisch literatuurkritische indelingscriteria terwijl de sexe en, in mindere mate, de uitgever (ook) geworteld zijn in de praktijk van andere literaire instituties. De institutie beïnvloedt via haar normen de wijze waarop haar leden met literatuur omgaan. Dit heeft tot gevolg dat sommige functionarissen een ander gedrag vertonen dan verwacht mag worden op basis van het *Finger-spitzengefühl* dat hen wordt toegeschreven. De critici, die van de vier beroepsgroepen het meest vaardig worden geacht om uitspraken over literatuur te doen, blijken het meest terughoudend te zijn in het trekken van vergelijkingen.

De normen binnen een institutie staan niet los van de praktische taken die binnen de institutie vervuld moeten worden. Normen kunnen alleen gehandhaafd worden, wanneer zij een praktische functie hebben voor het werk dat verricht wordt. Bovendien moeten de omstandigheden het toelaten dat functionarissen conform de normen handelen. Literaire critici kunnen zelf tot op grote hoogte bepalen aan welke boeken zij aandacht besteden. Zij kunnen ervoor zorgen dat zij de boeken gelezen hebben waarover zij kritieken schrijven of les geven. De boekhandelaar en de bibliothecaris hebben daarentegen te maken met een assortiment boeken dat zij onmogelijk in zijn geheel gelezen kunnen hebben. Toch worden zij over deze boeken om advies gevraagd. De dagelijkse praktijk zal hen stimuleren om ook adviezen te geven wanneer zij de betreffende boeken niet zelf gelezen hebben. Daarbij kunnen zij direct waarneembare, uiterlijke aspecten van de boeken gebruiken, maar wellicht ook de reputatie van de boeken in de literatuurkritiek en bij hun klanten. Het ligt dan echter niet voor de hand dat zij op aspecten

letten die niet relevant zijn voor hun beroepspraktijk. Dit verklaart de geringere rol die het lezen speelt bij de boekhandelaren en bibliothecarissen en het relatief bescheiden aandeel van de dimensies *richting* en *tijdschrift* in hun vergelijkingen. De rol die de uitgeverijen spelen in de vergelijkingen, illustreert de invloed van de beroepspraktijk zeer duidelijk. De boekhandelaren en critici blijken relatief vaak auteurs te vergelijken die bij dezelfde uitgeverij publiceren. Voor een boekhandelaar is het in verband met bestellingen van groot belang om te weten waar een boek uitgegeven wordt. Vertegenwoordigers van de uitgeverijen herinneren hen aan de herkomst van boeken. De boekhandelaar zal derhalve veel kennis hebben over de uitgeverijen en kennelijk weegt dit door in diens vergelijkingen. De bibliothecaris heeft, dankzij de centrale inkoop,

echter niet te maken met uitgeverijen en de leraar heeft er als klant van de boekhandel ook geen contact mee. Voor critici heeft kennis over de uitgever van een auteur echter ook waarde omdat het een beeld geeft van de posities die auteurs in het literaire veld innemen, en omdat het een van de selectiecriteria is bij de keuze van te bespreken boeken (Janssen 1988).

De taken die men na moet komen, beïnvloeden de kennis die men vergaart en de wijze waarop men deze kennis toepast. Buiten-tekstuele kenmerken van literaire werken en hun makers zijn van belang voor het dagelijks werk en gaan daarom een rol spelen in wijze waarop functionarissen de literatuur ordenen. Het zijn dus bepaald niet alleen intrinsieke kenmerken van het werk of de aanleg van de functionaris die diens vergelijkingen verklaren.

6

Richtingen

In de eerste twee hoofdstukken zijn in grote lijnen de uitgangspunten van dit onderzoek geschetst. De omgang met literatuur is een activiteit die plaatsvindt binnen een sociale kontekst of institutie en zij draagt daar de sporen van. De literaire kritiek, boekhandel, bibliotheek en het literatuuronderwijs zijn voorbeelden van dergelijke instituties. Het classificeren van literaire teksten naar richting is een manier om met literatuur om te gaan. Ook deze activiteit is gebonden aan de omgeving waarin zij plaatsvindt. Enerzijds vervullen classificaties een rol bij de produktie van literatuur. Zij zijn een middel om de produktie te organiseren, om posities te verdelen onder literaire auteurs en critici. Anderzijds vormen zij een instrument om de vraag naar en het aanbod van literatuur op elkaar af te stemmen. Classificaties kunnen het literaire aanbod overzichtelijk maken.

In het derde, vierde en vijfde hoofdstuk zijn deze uitgangspunten toegespitst op een aantal concrete situaties. Deelaspecten van het classificeren zijn omgezet in hypothesen, die getoetst zijn met behulp van empirische data. In deze analyses komen telkens details van de algemene uitgangspunten aan de orde.

In dit zesde en laatste hoofdstuk worden de resultaten van de analyses teruggekoppeld naar de uitgangspunten van het onderzoek. Wat is de reikwijdte van de resultaten voor het onderzoek naar de aard en functie van classificaties van literatuur (paragraaf 6.1)? De gekozen uitgangspunten beperken zich echter niet tot het classificeren van literatuur. De sociologische theorie pretendeert een veel ruimer scala aan gedragingen rond literatuur en, meer in het algemeen, cultuur te verklaren. Welke perspectieven biedt het onderzoek naar classificaties voor de ontwikkeling van literatuursociologische theorie en onderzoek (paragraaf 6.2)? Tenslotte vormde de literatuurgeschiedschrijving een aanleiding om het classificeren te onderzoeken. Ik zal dit hoofdstuk daarom besluiten met enkele opmerkingen over de literatuurgeschiedschrijving (paragraaf 6.3).

6.1 Resultaten van het onderzoek

Het onderzoek richt zich op het classificeren als onderdeel van een institutionele praktijk. De omgang met literatuur, of dit nu bestaat uit lezen, beoordelen of bespreken, wordt doorgaans gezien als een zeer persoonlijke aangelegenheid. Een lezer heeft een 'persoonlijk' oordeel over het boek dat hij gelezen heeft, een criticus heeft een 'persoonlijk' standpunt aangaande de hedendaagse literatuur, et cetera. De beoordeling van literatuur, het classificeren en het vergelijken van literaire werken, wordt voorgesteld als een puur individuele aangelegenheid, een individuele ervaring waarbij alleen de gelezen tekst telt. Het onderzoek wil deze opvatting relativeren.

Het classificeren van literaire teksten, zo luidt het uitgangspunt, vindt plaats binnen een institutie: een geheel van waarden, normen en motieven, die gekoppeld zijn aan taken en organisaties. De taken die iemand moet nakomen, beïnvloeden niet alleen diens gedrag, maar ook diens waarneming en kennis. Voor de taken die een functionaris moet nakomen, gelden bepaalde doelen en normen, en in de praktijk groeit er op grond van ervaring kennis waarmee de taak uitgevoerd kan worden. Elke institutie kent specifieke taken en daarmee samenhangende normen en kennis. Deze komen tot uitdrukking in de classificaties die men aanlegt en in de manier waarop er met namen voor literaire richtingen wordt omgegaan. Binnen een institutie blijken functionarissen in de praktijk op overeenkomstige wijze te handelen. Het classificeren is daarom geen strikt persoonlijke aangelegenheid.

Het onderzoek heeft op twee verschillende manieren laten zien dat het classificeren van literatuur institutioneel bepaald is. Op de eerste plaats is gebleken dat literatuurkritische classificaties waarmee nieuwe richtingen binnen de literatuur onderscheiden worden, samenhangen met de posities die auteurs en critici innemen binnen de produktie van literatuur. Classificaties lijken een middel te zijn om orde aan te brengen binnen een institutie. Op de tweede plaats blijken het gebruik en de bekendheid van namen voor literaire richtingen, alsmede de vergelijkingen van literaire auteurs aan institutionele normen en gewoonten onderworpen. Het gedrag van de functionarissen is tot op zekere hoogte voorspelbaar omdat zij institutionele regels volgen. Deze regels zijn, evenals de namen voor richtingen, afkomstig uit de literatuurkritiek. Zij hebben binnen

de andere instituties (literatuuronderwijs, boekhandel en bibliotheek) minder gewicht. Vergelijkingen tussen de instituties laten niet alleen zien, dat een institutie het gedrag van haar functionarissen beïnvloedt, maar ook dat de instituties onderling afhankelijk zijn. Het classificeren wordt niet alleen beïnvloed door de institutie waarbinnen functionarissen werkzaam zijn, maar ook door andere instituties, met name de literatuurkritiek.

De volgende subparagrafen vatten de resultaten van de analyses samen (6.1.1 tot en met 6.1.3). In de laatste subparagraaf wordt een algemenere conclusie getrokken ten aanzien van de wijze waarop de beeldvorming over literatuur tot stand komt (paragraaf 6.1.4).

6.1.1 De organisatie van de literaire produktie

Het veld waarbinnen de produktie van literatuur plaatsvindt, is in hoge mate op informele wijze georganiseerd. Er zijn weinig vaste banen en er zijn betrekkelijk weinig hindernissen voor aspirant-literatoren om toe te treden. Er is een groot en sterk wisselend corpus van auteurs en critici actief binnen dit veld. De produktie wordt gekenmerkt door persoonlijke contacten: auteurs, critici en anderen ontmoeten elkaar telkens weer bij de verdeling van materiële posities zoals publikatiemogelijkheden, jury- en commissielidmaatschappen, beurzen, en van symbolische posities, d.w.z. erkenning van de kwaliteit en artistieke bijzonderheden van het werk van de literator, diens plaats in het landschap van de letteren. Binnen dit veld dienen de betrokkenen zelf orde aan te brengen. Zij dienen tegelijkertijd posities te veroveren en te verdelen.

In hoofdstuk twee is beargumenteerd dat classificaties van auteurs naar richting een middel vormen om orde aan te brengen. Aan de ene kant creëren classificaties een artistieke identiteit; auteurs en critici die tot één richting gerekend worden, worden bondgenoten. Zij weten bij wie ze terecht kunnen met hun publikaties, en zij weten bij wie ze hoogstwaarschijnlijk niet terecht kunnen. Dit zal tot gevolg hebben dat de geclassificeerde auteurs vaker samenwerken: zij zullen in dezelfde tijdschriften publiceren, door dezelfde critici lovend besproken worden, etcetera. Kortom, zij zullen vergelijkbare posities innemen. Classificaties hangen daarom samen met de posities die de geclassificeerden innemen in het veld van de literaire produktie.

Aan de andere kant zullen classificaties naar richting fungeren als geheugensteun voor degenen die betrokken zijn bij de produktie van literatuur. Deskundigen die regelmatig materiële of symbolische posities moeten verdelen, hebben een overzicht nodig over de posities die auteurs innemen in het literaire veld. Dit zal bij uitstek gelden voor literaire critici die regelmatig publiceren over de jongste literatuur. Zij kunnen classificaties naar richting gebruiken als schematisch beeld van de wijze waarop de posities verdeeld zijn. De classificaties vormen dan als het ware expliciteringen van de wijze waarop literaire producenten het literaire veld mentaal ordenen.

De resultaten van het onderzoek ondersteunen het idee dat classificaties een onderdeel vormen van het onafgebroken orderingsproces dat plaatsvindt binnen de produktie van literatuur. Netwerkanalyses lieten zien dat classificaties, wanneer zij gelanceerd worden in de kritiek, de materiële posities van

auteurs in het literaire veld, hun tijdschriften en uitgeverijen, weerspiegelen. Classificaties zetten de materiële posities van auteurs om in ideeën over hun artistieke overeenkomsten en verschillen. Soms oefenen zij een duurzame invloed uit op de wijze waarop auteurs en hun werk verder besproken worden in de kritiek. Zowel de vergelijkingen die critici trekken als hun oordelen over het werk van de geclassificeerde auteurs, passen zich aan sommige classificaties aan. Classificaties lijken bedoeld om posities binnen het literaire veld te veroveren, wanneer zij door de geclassificeerde auteurs zelf voorgesteld of publiekelijk onderschreven worden. Classificaties van beginnende critici lijken voort te vloeien uit een behoefte om het veld te ordenen waarin zij hun entree gemaakt hebben. Deze laatste classificaties sporen minder met de materiële en symbolische posities van de geclassificeerde auteurs, dan de classificaties van meer ervaren critici.

Buiten de netwerkanalyses om komt de ordenende functie van classificaties ook tot uitdrukking in de vergelijkingen die de geïnterviewde functionarissen trekken. Alle deskundigen zijn geneigd om auteurs te vergelijken met collega's die tot dezelfde richting gerekend worden. De critici doen dit echter sterker dan de andere deskundigen. Voor de critici is de classificatie van auteurs een belangrijk ordeningsprincipe. Bovendien blijken de overeenkomsten naar richting systematisch samen te hangen met overeenkomsten naar literaire leeftijd, uitgever en tijdschrift. Wanneer de vergeleken auteurs tot dezelfde richting in de literatuur worden gerekend, hebben zij meestal ook een vergelijkbare literaire leeftijd, uitgever en tijdschrift. De classificatie vat dus informatie samen over de posities van auteurs in het

veld van de literaire produktie. Het classificeren zoals dat plaatsvindt binnen de literatuurkritiek, lijkt bepaald geen puur 'persoonlijke' en tekstgerichte activiteit te zijn.

Institutionele normen

6.1.2

Het ordenen van literaire auteurs in richtingen is op de eerste plaats een activiteit die ondernomen wordt door literatuurbeschouwers: literaire critici en literatuurgeschiedschrijvers. Binnen deze instituties zijn normen ontwikkeld waaraan uitspraken over richtingen in de literatuur moeten voldoen. Deze normen hebben een dubbele functie. Enerzijds bieden zij literatuurbeschouwers een instrument om meningsverschillen op te lossen en om gezag bij collega's af te dwingen. De normen vervullen zo een functie binnen de produktie van literatuur, waar de literatuurbeschuwing een onderdeel van vormt. Anderzijds versterken deze normen de autonomie van de literatuurbeschuwing. Zij beschermen de literatuurbeschouwers tegen invloeden vanuit andere literaire instituties, omdat er vanuit de beroepspraktijk van die instituties moeilijker voldaan kan worden aan de literatuurkritische normen. Functionarissen van literaire instituties die niet betrokken zijn bij de produktie van literatuur, zullen daarom geneigd zijn om het classificeren over te laten aan literatuurbeschouwers. Gedacht kan worden aan instituties met alleen een bemiddelende taak, zoals het literatuuronderwijs, de boekhandel en de Openbare Bibliotheek. Naarmate de literatuurbeschuwing minder belang heeft voor hun beroepspraktijk,

zullen zij zich bovendien minder bekommeren om classificaties van literaire teksten.

Een eerste literatuurkritische norm is dat de beoordeling en classificatie van teksten uitsluitend mag gebeuren op basis van de teksten zelf, d.w.z. op grond van een leesproces. Dit correspondeert met de geïsoleerde positie van critici ten opzichte van hun publiek. In tegenstelling tot leraren, boekhandelaren en bibliothecarissen, hebben critici vrijwel geen direct contact met hun lezerspubliek. Critici zijn nauwelijks in staat om na te gaan hoe een beoordeling valt bij de lezers. De norm van het autonome, op het leesproces gestoelde oordeel maakt van deze nood een deugd: het ontslaat critici van de verplichting om rekening te houden met de wensen en voorkeuren van het lezerspubliek. De critici kunnen zelf kiezen aan welke teksten zij aandacht besteden. Zo kunnen zij hun activiteiten beperken tot de titels die zij gelezen hebben. Dit levert een wezenlijk onderscheid op tussen de literatuurkritiek en de andere literaire instituties, die uit de aard van hun taak rekening dienen te houden met hun klanten. Boekhandelaren, bibliothecarissen en in mindere mate leraren zijn niet in staat om zich alleen bezig te houden met de boeken die zij zelf gelezen hebben. Zij kunnen vanuit hun publiek vragen krijgen over het gehele aanbod aan boeken, dat zij redelijkerwijs nooit in zijn geheel gelezen kunnen hebben.

De resultaten van de analyses laten de sporen van deze norm in het gedrag van de functionarissen zien. Alle functionarissen trekken vooral vergelijkingen bij de auteurs van wie zij werk gelezen hebben. Critici en leraren blijken minder dan de overige functionarissen genegen om een vergelijking te

trekken naar aanleiding van een literair auteur van wie zij geen boeken gelezen hebben. De critici lezen van meer auteurs boeken dan de overige functionarissen. Dit in aanmerking genomen, zijn zij het meest terughoudend in het trekken van vergelijkingen. Kennelijk zijn zij het niet gewend of vinden zij het weinig gepast om op verzoek een vergelijking te trekken.

Een tweede literatuurkritische norm kan als volgt omschreven worden: de auteur zou als schepper bijzondere inzichten hebben in de aard van diens werk. Literatuurbeschouwers zien in de auteur de aangewezen autoriteit om een vergelijking of classificatie van diens literaire werk voor te stellen of te bekrachtigen. Deze gewoonte heeft een duidelijke functie in de dagelijkse praktijk van critici. Critici produceren uiteenlopende vertogen over het werk van literaire auteurs. Gegeven het uiteindelijke en gezamenlijke doel van critici om tot een geaccepteerde indeling van literair werk naar kwaliteit en soort te komen, zijn verschillende kritische typering van het werk van dezelfde auteur in zekere zin concurrenten. In de loop van de tijd zal er één typering over moeten blijven. Naarmate de oorspronkelijke typering van een criticus daarin meer tot zijn recht komt, levert dit de criticus meer bijval en aanzien op. Hij of zij heeft de uiteindelijk geaccepteerde kwaliteiten kennelijk het beste onderkend. Critici zullen daarom niet zonder slag of stoot hun eigen visie op het werk van de auteur opgeven. Een externe, neutrale autoriteit is van groot belang om de tegenstellingen tussen critici op te heffen en een zekere consensus onder critici tot stand te brengen. Het kritisch vertoog dat de instemming van de auteur verwerft of dat voorafgaande uitspraken van

de auteur verwerkt, heeft de grootste kans op instemming onder critici.⁶³

In de analyse van de samenhang tussen classificaties en netwerken van auteurs in de jaren '70 is een aanwijzing gevonden dat de auteur inderdaad een belangrijke rol speelt in de acceptatie van classificaties en vergelijkingen binnen de kritiek. Wanneer auteurs zich openlijk uitspraken over de wijze waarop zij geclassificeerd worden, blijkt de classificatie tot een debat binnen de kritiek te leiden en de beeldvorming over de auteurs te sturen. De gelijknissen tussen auteurs die de betreffende classificaties suggereren, komen naderhand veelvuldig terug in tal van literatuurkritische teksten. Twee spreken-de voorbeelden zijn de classificaties van Peeters met Kaal (1975) en Brokken (1977), die resp. gebaseerd zijn op een enquête onder en interviews met literaire auteurs. Tevens levert deze analyse diverse aanwijzingen dat er binnen de kritiek inderdaad een proces van *orkestratie* plaatsvindt, waarin de uitspraken van critici geleidelijk aan op elkaar gaan lijken.

Uit de interviews met critici, leraren, boekhandelaren en bibliothecarissen blijkt dat de namen voor richtingen die expliciet onderschreven zijn door de geclassificeerde auteurs over het algemeen beter bekend zijn. Instemming van auteurs met de wijze waarop zij geclassificeerd worden, lijkt dus invloed te hebben op de publiciteit die classificaties krijgen. De critici gebruiken relatief vaak namen voor

richtingen die door de auteurs onderschreven zijn, terwijl de andere functionarissen juist de richtingen van de hand van literatuurbeschouwers meer zeggen te gebruiken. Dit resultaat is in lijn met de verwachting dat vooral in de kritiek de auteur als neutrale autoriteit geldt.

Een derde norm binnen de literatuurkritiek heeft betrekking op de vergelijkbaarheid van literaire auteurs. Naarmate een literair auteur langer actief is, wordt het binnen de kritiek onwenselijker geacht om hem of haar te vergelijken met andere auteurs. Unicité en originaliteit gelden als het hoogste goed voor literaire auteurs. Vergelijkingen doen daaraan afbreuk en moeten daarom vermeden worden bij auteurs die al een zeker oeuvre hebben opgebouwd. Vergelijkingen tussen auteurs, die toegestaan zijn als eerste plaatsbepaling, dienen in de loop van de tijd vervangen te worden door vergelijkingen binnen het oeuvre van de auteur. Aan deze norm ligt geen specifiek organisatorisch aspect van de literatuurkritiek ten grondslag. De analyses hebben geen duidelijke aanwijzingen opgeleverd dat de literaire leeftijd van een auteur van invloed is op de mate waarin hij of zij vergeleken wordt. Wel leken de functionarissen bij oudere auteurs meer dan bij jongere auteurs de noodzaak te ervaren om alleen een vergelijking te trekken wanneer men werk van de auteur zelf gelezen heeft.

Verschillende institutionele praktijken

6.1.3

De resultaten die tot dusver zijn samengevat, laten al zien dat de literatuurkritische normen voor het vergelijken en classificeren van literaire auteurs

⁶³ Een auteur is overigens alleen neutraal omdat hij of zij geen concurrent is voor de critici. De auteur heeft er echter alle belang bij dat er over diens werk gesproken en nagedacht wordt.

zeker niet alleen voor critici gelden. Ook de leraren, boekhandelaren en bibliothecarissen houden er rekening mee, zij het niet zo sterk als de critici. Dit zet ons op het spoor van verschijnselen die niet zozeer van doen hebben met algemene normen, als wel met de verschillen tussen de instituties. De verschillen tussen de critici, leraren, boekhandelaren en bibliothecarissen wat betreft hun omgang met vergelijkingen en namen voor literaire richtingen, tonen dat zij niet alleen beïnvloed worden door literatuurkritische normen, maar ook door hun specifieke dagelijkse praktijk.

Het feit dat de critici en leraren in nagenoeg gelijke mate, maar meer dan de overige functionarissen de namen voor richtingen gebruiken, maakt duidelijk dat het literatuuronderwijs op de middelbare school sterk georiënteerd is op de literatuurbeschouwing. Leraren behandelen echter niet zozeer de richtingen die in de huidige kritiek voorgesteld worden, als wel oudere namen voor richtingen, die ondertussen tot het domein van de literatuurhistorici behoren; zij gebruiken relatief vaak namen voor richtingen, die reeds voor hun opleiding geïntroduceerd zijn. Verder blijkt de aard van de opleiding en de tijd waarin de opleiding gevolgd is, geen duidelijk effect te hebben op de bekendheid met of het gebruik van literatuurkritische namen voor richtingen.

De verhoudingen tussen de instituties komen het duidelijkst naar voren in de bekendheid van de namen voor richtingen bij hun functionarissen. De critici kunnen het vaakst auteurs noemen die tot een richting gerekend zijn. Dit weerspiegelt het feit dat de namen voor richtingen uiteindelijk een produkt van de literatuurbeschouwing zijn. Leraren zijn met

minder richtingen bekend, maar zij kennen er meer dan de boekhandelaren en bibliothecarissen. Van deze instituties staat het literatuuronderwijs het dichtst bij de literatuurkritiek. Classificaties naar richting komen niet alleen via de literatuurkritiek, maar ook via de auteurs van literatuurgeschiedenissen voor het middelbaar onderwijs terecht bij de leraren Nederlands.

Tenslotte zijn de boekhandelaren met meer richtingen in de literatuur bekend dan de bibliothecarissen. De literaire boekhandel is tot op zekere hoogte afhankelijk van de recensies en interviews in dag- en weekbladen of televisieprogramma's, omdat zij de belangstelling van lezers en kopers voor de besproken boeken wekken. Het feit dat een boek gerecenseerd wordt en de manier waarop het besproken wordt, is daarom een belangrijk hulpmiddel voor boekhandelaren bij de inkoop van boeken. De dagelijkse praktijk van de boekhandel die in literatuur gespecialiseerd is, vormt een stimulans om de literatuurkritiek bij te houden. De Openbare Bibliotheken daarentegen beschikken over hun eigen informatiekanaal, de zgn. *aanschafinformatie* (AI). Een eigen dienst, die weliswaar gebruik maakt van externe functionarissen, voorziet de bibliothecarissen van informatie over nieuwe boeken, op basis waarvan de aanschafbeslissing genomen kan worden. Dit neemt voor een belangrijk deel de noodzaak weg om op de hoogte te blijven van de literatuurkritiek. De bibliothecarissen geven in de vraaggesprekken te kennen dat zij het van groot belang vinden om de literatuurkritiek te volgen, maar dat er in hun takenpakket geen tijd voor gereserveerd is.

Met de laatste constatering bevinden we ons al op het terrein van de wisselwerking tussen de praktische

omstandigheden of kontekst waarbinnen een functionaris opereert en diens kennis, in de zin van diens geïnformeerdeheid en vaardigheid om met teksten of literatuurkritische terminologieën om te gaan. De meest vergaande claim in dit onderzoek is dat de institutie waarbinnen iemand werkt, diens ordeningsschema's beïnvloedt. Een functionaris verzamelt de informatie over literatuur die relevant is voor zijn of haar beroepspraktijk en op grond van deze informatie ordent hij of zij de literatuur. Het gaat hierbij in belangrijke mate om kontekstuele aspecten, d.w.z. kenmerken van de boeken en hun auteurs die bepaald kunnen worden, zonder dat de boeken zelf gelezen hoeven te worden. Alle functionarissen worden geconfronteerd met een zeer omvangrijk aanbod aan literaire titels, dat nooit in zijn geheel gelezen kan worden. Functionarissen zullen daarom gebruik moeten maken van direct toegankelijke, kontekstuele aspecten wanneer zij een overzicht willen houden over het aanbod en wanneer zij uit het aanbod moeten selecteren. Dit geldt voor de critici niet minder dan voor de boekhandelaars.⁶⁴ De aspecten waar de functionarissen op letten, kunnen variëren van zeer algemene dimensies zoals het geslacht van de auteur, tot meer specifiek

⁶⁴ Susanne Janssen heeft bijvoorbeeld laten zien dat de selectie die critici maken uit het literaire aanbod, beïnvloed wordt door de hoeveelheid aandacht die eerder werk van de auteur heeft ontvangen, alsmede door het prestige van diens uitgeverij (Janssen 1988). Dit neemt overigens niet weg, dat critici zich in hun recensies vervolgens kunnen beperken tot de boeken die zij gelezen hebben, zoals eerder is bewezen.

aan de produktie van literatuur verbonden dimensies zoals het literaire tijdschrift waarin de auteur publiceert. Ook classificaties van auteurs naar richting kunnen als kant-en-klare ordeningen een rol spelen.

De vergelijkingen die de functionarissen getrokken hebben naar aanleiding van de elf aangeboden auteurs, zijn onderzocht op overeenkomsten tussen de vergeleken auteurs naar sexe, literaire leeftijd, uitgeverij, literair tijdschrift en literaire richting. Met uitzondering van het literair tijdschrift waarin de auteurs publiceren, vertonen de vergelijkingen aanzienlijk meer overeenkomsten op deze dimensies, dan verwacht mag worden op basis van toeval. Dit wijst erop dat de functionarissen bewust of onbewust op deze aspecten letten wanneer zij vergelijkingen trekken. Er zijn echter duidelijke verschillen tussen de instituties wat betreft de dimensies die een rol spelen bij de vergelijkingen van hun functionarissen. De critici letten bij hun vergelijkingen sterker dan anderen op de richting waartoe de auteur gerekend is. Gezien de herkomst van classificaties naar richting en hun bekendheid bij critici mag dit resultaat geen verbazing wekken. Verder vergelijken de critici in dit onderzoek vaker dan de leraren en bibliothecarissen auteurs met dezelfde uitgever. Dit weerspiegelt het feit dat critici vanwege hun rol in de produktie van literatuur aandacht besteden aan de materiële posities van auteurs.

Naast de critici letten ook de boekhandelaars in dit onderzoek meer dan andere functionarissen op de uitgever van auteurs. Dit lijkt verband te houden met hun beroepspraktijk. Voor bestellingen is het van wezenlijk belang om de uitgever van een auteur te kennen. Bovendien hebben boekhandelaars in hun

dagelijks werk te maken met vertegenwoordigers van literaire uitgeverijen, die er hun werk van maken om het fonds van de uitgeverij als geheel te presenteren en te verkopen. Naast de uitgeverij speelt ook het geslacht van de auteurs een relatief sterke rol in de vergelijkingen van de boekhandelaars. Op dit punt verschillen zij overigens niet van de bibliothecarissen in het onderzoek. Een verklaring ligt voor de hand: er is sedert geruime tijd een groot aantal vrouwen dat bijzonder geïnteresseerd is in boeken van en over vrouwen.

De samenhang tussen de dimensies die gevonden zijn in de vergelijkingen, illustreert de verschillende taken van de instituties. De sexe van auteurs is het meest algemene onderscheid, d.w.z. het onderscheid dat het minst specifiek is voor het vergelijken van literatuur. De maatschappij is doordrenkt van het onderscheid tussen mannen en vrouwen. De functionarissen die dit aspect relatief veel gebruiken, gebruiken ook de uitgeverij veel. Zij gebruiken het literair tijdschrift echter juist weinig als vergelijkingsgrond. Aan de ene kant zijn er functionarissen die relatief sterk letten op de typisch literaire context, zoals het literair tijdschrift van de auteurs. Dit correspondeert met de institutie waarbinnen de deskundige werkzaam is. De critici, die het meest geïsoleerd zijn van het lezerspubliek en die betrokken zijn bij de produktie van literatuur, gebruiken vaker de typisch literaire aspecten, terwijl de boekhandelaars en bibliothecarissen, die dagelijks oog in oog staan met een groot en gemêleerd publiek, meer op algemene sociale kenmerken letten.

Beeldvorming over literatuur: een conclusie 6.1.4

Het onderzoek heeft op verschillende manieren laten zien dat het vergelijken en groeperen van literaire auteurs naar richting beïnvloed wordt door de institutie waarbinnen dit plaatsvindt. De beeldvorming omtrent nieuwe richtingen binnen de literatuur is een aangelegenheid van deskundigen: mensen met specifieke taken inzake de literatuur. Deze taken zetten deskundigen ertoe aan om te classificeren. Het feit dat boekhandels en bibliotheken een ruim assortiment moeten presenteren, creëert de noodzaak van classificaties die een overzicht bieden. Hetzelfde geldt voor de literatuurhistorici die zich tot doel stellen om een overzicht te geven over alle belangrijk geachte literatuur van Nederlandse auteurs. De wijze waarop de literaire produktie georganiseerd is, tenslotte, geeft het classificeren een tweetal functies. Met behulp van classificaties kunnen beginnende auteurs zich organiseren om gezamenlijk een naam te vestigen. Verder bieden classificaties critici een hulpmiddel bij hun dagelijks werk, namelijk het toekennen van symbolische posities aan auteurs (en aan elkaar). In deze laatste functie vormen gepubliceerde classificaties een rol in de orkestratie van de literatuurkritiek. Zij geven soms een impuls aan de onderlinge afstemming van literatuurkritische standpunten over het werk van literaire auteurs. De beeldvorming over auteurs in de literatuurbeschouwing is een proces waarin eerdere oordelen en typeringen gereproduceerd en gemodificeerd worden onder invloed van expliciete stellingnamen van critici en van de auteurs zelf.

De taken van deskundigen beïnvloeden de aard van hun classificaties en vergelijkingen. Classificaties en vergelijkingen weerspiegelen de buitentekstuele aspecten van literaire teksten, die relevant zijn voor een bepaalde beroepspraktijk. Critici letten bijvoorbeeld relatief sterk op de materiële posities die auteurs innemen binnen het veld van de literaire productie; een veld waarbinnen de critici zelf ook posities innemen. Boekhandelaren houden bijvoorbeeld rekening met de uitgeverij waar auteurs publiceren. De bruikbaarheid van literaire classificaties lijkt af te hangen van het belang van de achterliggende kennis voor de praktijk binnen een institutie. Voor bibliothecarissen in Openbare Bibliotheken lijkt de informatie over uitgeverijen, tijdschriften en kritische receptie, die classificaties schematiseren, bijvoorbeeld van weinig praktisch belang.

Verschillen tussen literaire instituties, wat betreft hun taken en praktische omstandigheden, kunnen verklaren dat deskundigen in uiteenlopende mate bekend zijn met en gebruik maken van namen voor richtingen binnen de literatuur. Hoewel alle functionarissen overtuigd lijken te zijn van de culturele waarde van namen voor literaire richtingen, lijkt de feitelijke bekendheid en toepassing van deze concepten beperkt te worden door praktische, institutie-gebonden omstandigheden. De inspanningen van het literatuuronderwijs om overgeleverde classificaties te verspreiden onder lezers, lijken niet het resultaat te hebben dat de concepten een rol gaan spelen in de bemiddeling tussen literatuur en lezerspubliek. Zij bieden de boekhandelaar of bibliothecaris geen vocabulair waarmee inlichtingen over het aanbod gegeven worden. Op één uitzondering na, namelijk FEMINISTISCHE LITERATUUR,

worden de onderzochte namen voor richtingen in de literatuur niet of nauwelijks gebruikt door de bemiddelaars.

Classificaties weerspiegelen echter niet alleen specialistische kennis. Ook zeer algemene sociale classificatiecriteria zoals leeftijd en sexe, werken erin door. De deskundigen laten zich onvermijdelijk ook leiden door hun fundamentele sociale waarnemingsschema's wanneer zij literaire teksten classificeren. Tegenstellingen tussen de sexen, tussen generaties, maar misschien ook tussen sociale klassen en geloofsovertuigingen spelen daarom ook een rol in de beeldvorming over literatuur. Uiteindelijk verloopt er binnen het veld van de literaire productie geen totaal ander proces dan in de maatschappij als geheel: personen of groepen verdedigen hun belangen. Aangezien de algemene waarnemingsschema's ook binnen dit engere veld een rol spelen in de identificatie van partijen, zullen classificaties van literatuur parallellen vertonen met classificaties van het lezerspubliek, bijvoorbeeld naar leeftijd en sexe. Dit impliceert echter niet dat er altijd een verband is tussen publiekssegmenten en richtingen in de literatuur.

Er moet zelfs ernstig aan getwijfeld worden of classificaties van literaire teksten naar richting corresponderen met de voorkeuren van segmenten in het lezerspubliek. De klassieke sociologische veronderstelling dat classificaties van kunst en cultuur samenhangen met sociaal onderscheiden publieksgroepen, moet genuanceerd worden voor classificaties naar literaire richting zoals die tegenwoordig aangelegd worden. De logica van deze classificaties lijkt op de eerste plaats de logica van de artistieke productie, niet de logica van smaak-

publieken. Slechts in een enkel geval, bijvoorbeeld FEMINISTISCHE LITERATUUR, lijkt een literaire richting een eigen publiek te hebben. Het is opmerkelijk dat juist deze classificatie door de geïnterviewde critici met veel reserves behandeld wordt.

6.2 Richtingen voor verder literatuur-sociologisch onderzoek

Literatuursociologie richt zich op de relatie tussen literatuur en maatschappij. Deze relatie wordt niet alleen gezocht in de maatschappelijke afkomst van de literaire auteur of in diens kijk op de wereld. De auteur is, zoals eerder uiteengezet, slechts een van degenen die een rol spelen in de productie van literatuur. Critici dragen vanuit hun achtergrond en doelstellingen bijvoorbeeld ook bij aan het product zoals het uiteindelijk gezien wordt. Bovendien zijn er buiten de productie om relaties tussen literatuur en maatschappij: via de instituties die bemiddelen tussen het literaire aanbod en het lezerspubliek (de distributie), alsmede via het lezerspubliek zelf (de consumptie). Het onderzoek naar classificaties van literaire teksten opent enkele perspectieven voor nader onderzoek. In deze paragraaf schets ik mogelijkheden voor onderzoek naar de instituties die betrokken zijn bij de productie en bemiddeling van literatuur. Tenslotte zal het gedrag van het lezerspubliek aan de orde worden gesteld.

6.2.1 Producenten

In het onderzoek is de productie van literatuur

hoofdzakelijk aan de orde gekomen in de analyse van netwerken tussen literaire auteurs in de jaren '70. De analyses concentreren zich op de samenhang tussen enerzijds gepubliceerde classificaties en anderzijds de materiële of symbolische posities van de geclassificeerde auteurs. De essentie van deze benadering is dat er een samenhang of wisselwerking verondersteld wordt tussen materiële posities en symbolische posities van auteurs. De artistieke reputaties weerspiegelen en beïnvloeden de verdeling van publikatiemogelijkheden, functies, etcetera. De veronderstelde band tussen symbolische en materiële posities lijkt mij een bruikbaar uitgangspunt voor verder onderzoek.

In dergelijk onderzoek kan de groei en verdeling van artistieke reputaties van literaire auteurs en critici mede verklaard worden op basis van algemeen maatschappelijke of institutie-specifieke ontwikkelingen die van invloed zijn op het aantal, de soort en duurzaamheid van functies binnen het veld van de literaire productie. Er kan gedacht worden aan demografische ontwikkelingen, zoals de aanwas van literatoren en lezers; economische ontwikkelingen, bijvoorbeeld de concentratie of diversificatie binnen het boekenvak met de bijbehorende rendementseisen, het commercieel succes van literatuur ten opzichte van andere boeksoorten, de concentratie van dit succes bij een kleiner of groter aantal auteurs; tenslotte kan er gedacht worden aan specifieke ontwikkelingen zoals de produktiviteit en vergrijzing van auteurs en critici of de subsidiemogelijkheden voor literaire producenten.

Het onderzoek naar de classificatie van literaire auteurs in de jaren '70 steunt op het idee dat er een verband is tussen lichten auteurs, maar ook

critici, en de richtingen die in de literatuur onderscheiden worden. Ideeën over vernieuwing binnen de literatuur zouden samenhangen met de entree van nieuwe personen binnen het veld van de literaire productie, die als het ware ruimte en aandacht voor zichzelf opeisen. De instroom in het literaire veld lijkt echter op tal van manieren onderworpen aan bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Van Rees heeft bijvoorbeeld laten zien, dat het succes van de critici rond het tijdschrift *Merlyn* mede afhankelijk was van demografische ontwikkelingen, de toenevende scholingsgraad van de bevolking en een stormloop op universitaire talenstudies (Van Rees 1988). Het succes van deze critici bracht niet alleen een nieuwe vorm van literatuurkritiek, maar ook de canonisering van enkele, betrekkelijk jonge auteurs.

Een analyse van de posities die beginnende auteurs innemen gedurende een decennium, is te beperkt van opzet om inzicht te verschaffen in de effecten van dergelijke maatschappelijke veranderingen op de verhoudingen binnen het veld van de literaire productie. Voor de casus zijn de jaren '70 gekozen omdat er dan relatief veel gedebatteerd wordt over nieuwe richtingen in de literatuur. Dit decennium zou vergeleken moeten worden met de jaren '50, '60 en '80 om na te gaan of er een zekere regelmaat zit in de wisseling van de generaties literatoren. Vervolgens kan onderzocht worden of er omstandigheden zijn waaronder deze wisselingen sneller en ingrijpender zijn, of waaronder zij meer publiciteit krijgen. Het is van belang om hierbij niet alleen te letten op de posities van de personen, maar ook op de posities van de organisaties binnen het literaire veld. Deze organisaties reguleren de in- en uitstroom van literatoren. Sommige organen, met

name de literaire tijdschriften, zijn goed toegerust om de mobiliteit binnen het literaire veld op te vangen. Andere organisaties zijn beperkt in hun mogelijkheden om nieuwe lichtingen auteurs te bedienen. Dit kan een reden zijn dat de legitimiteit van de organisatie ter discussie wordt gesteld. Eens in de zoveel jaren laait bijvoorbeeld de discussie over het beleid van het Fonds voor de Letteren op. Het is de moeite waard om dergelijke discussies in verband te brengen met de *demografie van het literaire veld*. In hoeverre leidt de inertie die inherent is aan de regelingen van het Fonds, tot een verdeling van subsidie over auteurs die niet overeenkomt met hun veranderlijke artistieke reputaties?

De eenheid van het veld waarin literatuur geproduceerd wordt, is een tweede punt van nader onderzoek. In de tweede helft van de jaren '70 worden de contouren zichtbaar van een circuit of subveld voor de productie van literatuur voor en door vrouwen. Er verschijnen weekbladen en een literair tijdschrift (*Chrysallis*) waarin literatuur besproken en bediscussieerd wordt, er worden uitgeverijen opgericht waar naast reeds bekende auteurs veel nieuwe auteurs publiceren. Deze personen, organen en organisaties lijken een zelfstandig circuit te vormen, dat weinig relaties kent met het bestaande, oudere veld. Andere uitgevers publiceren werk van andere auteurs die in andere bladen door andere critici besproken worden. Indien dit beeld juist blijkt te zijn, hetgeen nog onderzocht moet worden, werpt het interessante vragen op over de relatieve autonomie van het literaire veld. Tot dusver wordt ervan uitgegaan dat auteurs en critici afhankelijk zijn van elkaar om posities en reputaties te verwerven. Hoe is het dan mogelijk dat er buiten de

gevestigde posities om een nieuw veld ontstaat dat zichzelf reguleert? Welk maatschappelijk draagvlak en welke infrastructuur zijn nodig om een subveld te doen ontstaan? Hoe gaat het subveld zich verhouden tot het oudere, dominante veld: vindt er een integratie plaats of krijgt elk circuit eigen competenties, waarbij de produktie van literatuur uiteindelijk toch voorbehouden blijft aan het dominante veld?

De laatste suggestie voor verder onderzoek heeft betrekking op het microniveau: de loopbanen van personen binnen het literaire veld. Hoe komt het dat de ene auteur of criticus meer centrale en duurzame posities binnen het veld bereikt dan de andere? De allocatie van posities binnen het literaire veld zou volgens een dienst-wederdienst principe verlopen. De personen nemen in hun diverse rollen als auteur, criticus, redacteur of uitgever telkens beslissingen over elkaar. Daarbij worden functies en waardering 'geruild' en worden mogelijkheden tot samenwerking uitgeprobeerd. Naarmate een functionaris aan meer collega's een dienst heeft verleend, zal de kans groter zijn dat hij of zij wederdiensten ontvangt. De accumulatie van relaties met collega's, met name relaties waarin sprake is van afhankelijkheid, kan beschouwd worden als het sociaal kapitaal van een persoon. Een eerste vraag is of sociaal kapitaal inderdaad rendeert in wederdiensten, opties en (ere)functies binnen het veld van de literaire produktie. Een tweede vraag is hoe dit kapitaal opgebouwd wordt. Is het van belang dat men veelzijdig is wat betreft de taken die men ontplooit binnen het veld? Welke functies binnen en buiten het veld bevorderen de opbouw van dit kapitaal in het bijzonder? Speelt de afkomst van de betrokke-

nen een rol, of kunnen de sociale vaardigheden die vereist zijn om binnen het veld te functioneren gaandeweg verworven worden?

De techniek van de netwerkanalyse is gebruikt om te analyseren welke rol een aantal auteurs en critici hebben gespeeld in de produktie van literatuur in de jaren '70. Binnen dit veld zijn alle handelingen bij uitstek handelingen jegens anderen. Een begrip als sociaal kapitaal, begrepen als een proces van diensten en wederdiensten, nodigt uit om netwerkanalyse toe te passen. Hoe zit het netwerk rond een persoon in elkaar, in hoeverre is er een balans tussen verleende en ontvangen gunsten? Ook in een onderzoek naar het bestaan van betrekkelijk geïsoleerde subvelden kan netwerkanalyse goede diensten leveren. Bovendien biedt netwerkanalyse een middel om het veranderlijke prestige van organen en organisaties binnen het literaire veld te bepalen. Op basis van de mobiliteit van auteurs en critici kan bijvoorbeeld vastgesteld worden hoe groot de aantrekkingskracht van een literair tijdschrift of een uitgeversfonds is.

De naam *netwerkanalyse* wekt de indruk dat er een totaalbeeld van het literaire veld gegeven kan worden. Deze suggestie is onjuist. Anders dan multidimensionale schaaltechnieken als factor en correspondentie analyse reduceert netwerkanalyse de werkelijkheid niet tot een schema met enkele dimensies. Deze techniek levert een beeld van de relaties tussen personen of instanties in hun volle complexiteit. Reeds bij een betrekkelijk kleinschalige toepassing, levert dit een kluwen van relaties op, waarin op het eerste gezicht geen patroon ontdekt kan worden. Alleen bij een weloverwogen toepassing

op een zorgvuldig geselecteerd domein van actoren en relaties, zal netwerkanalyse interpreteerbare resultaten opleveren. Wanneer dat lukt, biedt de techniek een goede mogelijkheid om betrekkelijk kleinschalige, dynamische processen zoals de reputatievorming van literaire auteurs, te ontleden en te begrijpen.

6.2.2

Bemiddelaars

In de boekhandel en de bibliotheek wordt het lezerspubliek geconfronteerd met het aanbod aan literatuur. Tot dusver wordt ervan uitgegaan dat de dagelijkse praktijk binnen deze instituties gedomineerd wordt door vraag en aanbod. Het is echter aannemelijk dat deze instituties eigen belangen hebben en ontwikkelingen doormaken die gevolgen hebben voor de wijze waarop er tussen vraag en aanbod bemiddeld wordt. De Openbare Bibliotheek is hier een duidelijk voorbeeld van. In het bestek van enkele decennia is de Openbare Bibliotheek naar omvang, taak, technologie en organisatie sterk gewijzigd. Dit is gepaard gegaan met een professionalisering van het bibliotheekwerk en een verandering in het milieu van herkomst en de maatschappelijke oriëntatie van de bibliothecarissen. Wanneer we ervan uit mogen gaan dat de oudere bibliothecarissen van nu een adequaat beeld geven van de bibliothecarissen van enkele decennia geleden, laat het onderzoek van Bruyns zien dat bibliothecarissen in afnemende mate afkomstig zijn uit de hogere sociale klassen en uit ouderlijke milieus waarin het bezoek aan culturele instellingen vanzelfsprekend was (Bruyns 1986).

Het ligt voor de hand dat dergelijke veranderingen van invloed zijn op de culturele taak die de bibliothecarissen en de bibliotheek zich stellen, alsmede op hun expertise op het gebied van boeken en literatuur. Het is bijzonder interessant om na te gaan welke repercussies dit heeft gehad voor het functioneren van de Openbare Bibliotheek. Is het zo, dat er een ander beeld van de bibliothecaris en bibliotheek is ontstaan, dat wellicht een ander lezerspubliek heeft aangetrokken en een ander leenpatroon heeft gestimuleerd? Heeft de differentiatie van functies binnen de Openbare Bibliotheek carrièrepatronen mogelijk gemaakt, die nieuwe kwaliteiten vergt van bibliothecarissen en tot nieuwe doelstellingen van bibliothecarissen hebben geleid? Zoals het onderzoek van DiMaggio naar kunstmusea in de Verenigde Staten laat zien, kan de professionalisering van een beroep een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van een institutie (DiMaggio 1991). Het ligt voor de hand om niet alleen de interne ontwikkelingen te analyseren die een institutie heeft doorgemaakt. Maatschappelijke veranderingen op politiek, economisch en sociaal gebied werken stellig door in de wijze waarop de institutie georganiseerd is en functioneert.

Lezerspubliek

6.2.3

In het onderzoek zijn de lezers en hun voorkeuren niet rechtstreeks aan bod gekomen. Wel is duidelijk geworden dat de literatuurkritische classificaties op een enkele uitzondering na vrijwel geen rol spelen in de bemiddeling tussen het literaire aanbod en het lezerspubliek. Kennelijk corresponderen de literatuurkritische classificaties niet met de voorkeuren

van onderscheiden publieksgroepen of afzonderlijke lezers. Gezien het isolement van de literatuurkritiek ten opzichte van de lezers, mag dit resultaat geen verwondering wekken. Het is wel opmerkelijk, dat het literatuuronderwijs met zijn aandacht voor richtingen in de literatuurgeschiedenis kennelijk geen basis legt voor de ontwikkeling van voorkeuren, noch een vocabulair aanbiedt dat de leerlingen later gebruiken om hun voorkeuren te omschrijven. Met de constatering dat de literatuurkritische classificaties geen rol van betekenis spelen in het leen- en koopgedrag van lezers, wordt de vraag prangender hoe lezers literatuur dan wel categoriseren en naar voorkeur ordenen. Vertonen de voorkeuren of smaak van mensen voor tekstsoorten regelmatigheden?

In dit verband gaat de aandacht in eerste instantie uit naar de samenhang tussen de maatschappelijke positie van lezers en hun voorkeuren. Er is al veel onderzoek gedaan naar de samenstelling van het publiek dat literatuur en andere vormen van fictie leest. Globaal gezien correspondeert de hiërarchie van boeksoorten naar culturele waarde met de hiërarchie van sociale klassen of klasse-fracties: een groter deel van de hoog-opgeleiden leest boeken die tot de literatuur gerekend worden, terwijl de zgn. 'romantische fictie' meer door leden van lagere sociale klassen gelezen wordt (Bína 1981:101, Mann 1982:174 en 1987:216). Over het algemeen is er echter geen sprake van exclusieve voorkeuren. Er is binnen de sociale strata een aanzienlijke variatie in de hoeveelheid die men leest. Er is een verband tussen de sociaal-economische klasse en de kans dat men leest, maar niet de intensiteit waarmee men leest. Van degenen uit de lagere klassen die lezen, leest nagenoeg een even groot deel zeer frekwent,

als van degenen uit de hogere klassen die lezen. Voor allerlei culturele activiteiten blijkt dit op te gaan (De Singly 1986). Dit onderzoeksresultaat valt te rijmen met de bevinding dat de sociale klasse niet zozeer samenhangt met het soort culturele activiteiten, als wel met hun verscheidenheid (DiMaggio en Useem 1978). Naarmate men hoger opgeleid is en een prestigieuzer beroep uitoefent, neemt men deel aan een wijder spectrum van culturele activiteiten. Naarmate men meer leest, kiest men vaker ook de minder populaire genres, waaronder de literaire genres en daarbinnen genres als poëzie en essay (Seegers en Verdaasdonk 1987:366). Het lezen is minder een activiteit geworden van één bepaalde sociale klasse en meer een hobby die men hoogstens vaker aantreft binnen de hogere sociale klassen (Gedin 1984:22).

Gegeven deze onderzoeksresultaten, lijkt het mij niet vruchtbaar om nader onderzoek te doen naar de directe samenhang tussen sociaal-economische kenmerken van lezers en het type lectuur dat zij lezen, lenen of kopen. Het idee dat er verschillen zijn tussen verhalende tekstsoorten wat betreft hun status als kunstvorm, lijkt mij aannemelijk. Ook acht ik het aannemelijk dat lezers van fictie zich bewust zijn van deze verschillen, alsmede van hun eigen status. De statusverschillen beperken de keuzen van lezers volgens mij echter niet direct; lezers hebben geen duidelijk, vaststaand beeld van de boeken die wel of niet bij hun 'stand' passen. Als er zo'n beeld tot stand komt, dan gebeurt dit onder invloed van de directe omgeving. Lezers classificeren en waarderen romans, novellen e.d., vermoedelijk op basis van hun sociale classificatie en waardering voor de lezers van deze boeken die zij kennen in hun omgeving. Een

nader te onderzoeken veronderstelling is, dat de mate waarin een groep lezers gemeenschappelijke voorkeuren heeft inzake hun lectuur, samenhangt met de mate waarin zij zich sociaal of ideologisch onderscheiden. Des te sterker mensen zich oriënteren op één groep, des te homogener hun sociale netwerken, des te groter de kans dat zij overeenkomstige lectuur kiezen.⁶⁵ Maken bijvoorbeeld de vrouwen die actief zijn in het feminisme, een homogener keuze uit het lecturaanbod dan andere vrouwen?

De veronderstelling dat sociale netwerken een rol spelen bij de lectuurkeuze van lezers, levert tal van nieuwe onderzoeksvragen op. Een beroep brengt bijvoorbeeld bepaalde soorten sociale contacten met zich mee. Kan de indeling van beroepen naar culturele status, die cultuurparticipatie zoveel beter verklaart dan andere beroepenclassificaties (Ganzeboom, De Graaf en Kalmijn 1987), dan herleid worden tot beroepsgebonden sociale netwerken? Een andere kwestie betreft de rol van de massamedia. In hoeverre beïnvloeden de massamedia (literatuurkritiek, boekenrubrieken en programma's op radio en televisie) de keuzen van lezers? Wordt de invloed van recensies op de keuzen van lezers gemedieerd door het sociale netwerk van de lezer? Hoe vaak leidt een positieve boekbespreking pas tot een

⁶⁵ DiMaggio (1987) ziet culturele voorkeuren als een middel om sociale relaties aan te gaan, te onderhouden of te ontmoedigen. Het lijkt mij voorbarig om culturele voorkeuren alleen te zien als een factor die sociale relaties beïnvloedt. Mogelijk vloeien zij voort uit de sociale relaties die men is aangegaan.

aankoopbeslissing wanneer de lezer van kennissen of collega's weet dat zij het boek gelezen hebben? Kan het belang van sociale netwerken voor lectuurkeuzen verklaren in welk tempo en in welke mate een boek populair wordt bij het lezerspubliek?

De oriëntatie op de sociale netwerken van lezers, brengt het onderzoek naar determinanten van de lectuurkeuze naar het niveau van de individuele lezer. Lezers worden niet in gefixeerde groepen verdeeld op basis van sociaal-economische kenmerken, en het aanbod aan boeken wordt niet onderverdeeld in categorieën boeken, die kant-en-klare leespakketten zouden vormen voor typen lezers. Het onderzoek richt zich op wetmatigheden in het keuzeproces van lezers in een specifieke situatie. Nader onderzoek zou zich moeten richten op de wijze waarop lezers met informatie over boeken omgaan.⁶⁶ Een lezer heeft twee hulpmiddelen op het moment dat hij of zij een keuze moet maken uit het aanbod van fictie: externe, meest verbale informatie over het boek of de auteur en eigen ervaringen, opgedaan uit het lezen van boeken.

Voor zover een lezer diens voorkeuren kan verbinden aan begrippen en omschrijvingen, kan externe informatie een bijdrage leveren aan het keuzeproces. Het is echter vooralsnog een open vraag of lezers hun keuze laten beïnvloeden door omschrijvingen van boeken door anderen. Misschien telt alleen de relatie die de lezer heeft met degene die het boek omschrijft en beoordeelt. Gaat de lezer blindelings af op het oordeel van een goede vriend of een bepaalde criticus? Wanneer de informatie over het boek wel telt, letten lezers dan op bepaalde termen en verbinden zij dezelfde termen aan dezelfde boeken? Sommige lezers kunnen hun keuze bijvoorbeeld

baseren op het woordje *spannend* in de omschrijving van het boek. Het is dan nog maar de vraag of de gewekte verwachtingen ten aanzien van het boek bewaarheid worden. Termen en omschrijvingen kunnen een zekere persuasieve waarde hebben, maar dit betekent niet automatisch dat ze een goede indicator vormen voor de appreciatie van het boek tijdens het lezen. Misschien verstaat de lezer iets anders onder spannende boeken.

Het vergelijken van het boek met eerder gelezen boeken is een andere methode om tot een keuze te komen. Dit veronderstelt niet dat lezers hun voorkeuren koppelen aan min of meer abstracte termen. Via eerder gelezen boeken wordt als het ware direct verwezen naar een persoonlijke ervaring en appreciatie. Niet de afzonderlijke kenmerken van boeken spelen een rol, maar hun onderlinge relaties: een boek lijkt meer of minder op bepaalde andere boeken. Bij het kiezen van boeken zouden lezers er o.a. naar streven om eerdere, gunstig uitgevallen keuzen te herhalen. Het is de vraag in hoeverre vergelijkingen met gelezen boeken een rol spelen in het keuzeproces. Helpen vergelijkingen met andere boeken, bijvoorbeeld in literatuurkritieken of in adviezen, lezers bij de keuze van boeken en, zo ja, voldoet de keuze aan de gewekte verwachtingen?

⁶⁶ In een recent speciaalnummer van *Poetics* worden enkele onderzoeken naar het keuzeproces van lezers gepresenteerd (Duijx, Van Rees en Verdaasdonk 1991; Kamphuis 1991; Leemans en Stokmans 1991) en in een groter kader geplaatst (Verdaasdonk en Van Rees 1991).

In de eerste hoofdstukken is uiteengezet dat literatuurgeschiedenissen voortbouwen op de eerdere activiteiten van achtereenvolgens critici, essayisten en academische literatuurbeschouwers. Literatuurgeschiedenissen bieden een meer of minder schematische samenvatting van de reputaties die auteurs hebben opgebouwd in de kritiek. De casus over auteurs in de jaren '70 heeft laten zien dat de reproductie van eerdere literatuurkritische uitspraken bepaald geen ongewoon verschijnsel is in de literatuurbeschouwing: oordelen en vergelijkingen in recensies blijken zich aan te passen aan eerder gepubliceerde classificaties. Ook de literatuurgeschiedenissen die verschenen in de jaren '80, maken gebruik van deze classificaties, vergelijkingen en oordelen. De richtingen die in de classificaties onderscheiden zijn, vormen hoofdstukken en paragrafen van deze literatuurgeschiedenissen.

De casus heeft echter ook laten zien dat de beeldvorming een rol speelt in de organisatie van het literaire veld. Beginnende auteurs en critici gebruiken classificaties om zich te onderscheiden van soortgenoten en om netwerken te vormen waarmee zij zich verzekeren van literatuurkritische aandacht en van mogelijkheden om te publiceren. Literatuurgeschiedenissen die zich later op deze classificaties baseren, weerspiegelen krachtsverhoudingen en krachtmetingen tussen literatoren. Maar is dit wel de bedoeling van de literatuurgeschiedschrijvers? Het is zeker niet het doel dat zij belijden in hun voorwoorden of verantwoordingen. Wanneer zij de ontwikkeling van de literatuur willen beschrijven, denken zij

aan ontwikkelingen in de literaire teksten en in het schrijven zelf, bijvoorbeeld aan veranderende conventies (Anbeek 1990:12-13 e.v.) of literaire opvattingen van schrijvers en critici (Van Bork en Laan 1986:7 e.v.). In zoverre literatuurgeschiedenissen posities beschrijven binnen het literaire veld en strategieën om deze posities te verbeteren, bieden zij informatie die functioneel is voor (toekomstige) leden van dit veld. Aangezien het veld voor een belangrijk deel bevolkt wordt door neerlandici, kan dit een reden zijn om een dergelijke geschiedenis aan universiteiten te doceren.

Het ligt echter veel minder voor de hand om alle scholieren in het voortgezet onderwijs met deze informatie op te zadelen. Op een enkele uitzondering na, zal geen van hen ooit een positie binnen het literaire veld innemen. Het is ronduit verbazingwekkend om bijvoorbeeld in preadviezen ten behoeve van de vernieuwing van de eindexamenprogramma's Nederlands te lezen hoe sterk de middelbare scholier in de positie van de literaire criticus wordt gedrongen. Met name het preadvies over de literatuurdidactiek is op dit punt glashelder: de examinandus moet de taak van de literaire criticus kunnen vervullen, namelijk het formuleren van waardeoordelen over teksten. Deze oordelen moet hij of zij onderbouwen op grond van een leesproces en met behulp van een lijstje literatuurkritische termen (De Moor, Lohman, Ross en Rijlaarsdam 1991: 28-29). Middelbare scholieren moeten deze *literaire competentie*, zoals zij genoemd wordt, volgens de auteurs van het preadvies hebben, omdat dit een *communicatieve competentie* zou zijn (op.cit. 26). Door in dit verband te verwijzen naar het moedertaalonderwijs in het algemeen, wordt de suggestie gewekt, dat het

literatuuronderwijs een algemene sociale vaardigheid aanbrengt. Op basis van mijn onderzoek moet deze suggestie afgewezen worden. De kennis en vaardigheden van literaire critici zijn hoogst relevant voor hun beroepspraktijk, maar weinig relevant voor andere beroepspraktijken. Zelfs de boekhandelaren en bibliothecarissen, die uit hoofde van hun beroep dagelijks met literatuur in aanraking komen, hebben weinig empoel voor de literatuurkritische kennis en procedures, laat staan middelare scholieren die in de toekomst beroepshalve waarschijnlijk geen bemoeienis hebben met literatuur. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat de vaardigheid die de leerlingen verwerven, nagenoeg nooit in de praktijk zal worden gebracht, om de simpele reden dat zij geen functie heeft in hun praktijk.

Ook in het preadvies over de moderne letterkunde wordt de gedachtengang aangetroffen, dat het literatuuronderwijs leerlingen in staat moet stellen om actief en passief deel te nemen aan het proces van literaire communicatie (Anbeek van der Meijden, Bekkering en Goedegebuure 1991:22). Nu is het ontegenzeggelijk waar dat een aantal van de literaire begrippen en stromingen die Anbeek c.s. behandeld willen zien, wel eens voorkomen in boekbesprekingen. Gezien de resultaten van het onderzoek, is het echter de vraag of de beheersing van definities van deze termen bijdraagt tot een "vruchtbare gedachtenwisseling" (op.cit. 23). Namen voor stromingen, zo is gebleken, staan niet op de eerste plaats voor een conglomeraat van tekstkenmerken, maar voor een factie binnen het literaire veld. Daarom worden zij door de deelnemers aan het literaire debat op verschillende manieren gebruikt. Bijvoorbeeld POSTMODERNISME wordt door Douwe Fokkema en

Elrud Ibsch op een andere manier gebruikt, dan door Carel Peeters; het heeft verschillende connotaties wanneer het toegepast wordt op het werk van Cees Nooteboom, Leon de Winter of Deedee de Paris!. In de toekomst zal het begrip weer anders gebruikt worden, wanneer het geen punt van discussie meer is binnen de literaire kritiek. Wanneer het literair-politieke aspekt verborgen wordt achter een definitie van literaire normen en vormen, zullen de toeschouwers bij dit debat, de lezers van boekbesprekingen, in verwarring raken over de betekenis van de term. Dit draagt niet bepaald bij aan de effectiviteit van de literaire communicatie. Misschien is het dan beter om expliciet aandacht te besteden aan de strategische processen die zich voltrekken binnen het literaire veld.

Als de beschrijving van het literaire veld wel het doel van literatuurhistorici is of wordt, dan is de methode voor verbetering vatbaar. Er zou niet alleen aandacht besteed moeten worden aan de auteurs, maar ook aan de posities die de critici innemen. Literatuurkritische uitspraken moeten strikter verbonden worden aan de kontekst waarbinnen zij gedaan worden.⁶⁷ Tenslotte moet er evenzeer aandacht besteed worden aan de succesvolle auteurs als aan de auteurs die er niet in slagen om een groot oeuvre op te bouwen en de aandacht van de kritiek vast te houden. De politiek achter de poëtische stellingnamen van auteurs en critici kan namelijk alleen begrepen worden wanneer de winnaars en de verliezers gecontrasteerd worden.

Een geschiedenis van het literaire veld, d.w.z. van de politiek die auteurs en critici bedrijven, onderzoekt de literaire gespreksonderwerpen en discussiepunten, de verankering van deze discussie in posi-

ties binnen het literaire veld en de functie van de discussies voor de allocatie van posities aan steeds nieuwe lichten intellectuelen. Deze geschiedenis moet de dynamiek van intellectuele debatten verklaren op basis van de maatschappelijke ontwikkelingen die leiden tot de vorming en verandering van intellectuele elites. Bovendien kan deze geschiedenis aandacht besteden aan de impact die de debatten tussen intellectuelen via de media, de politiek en het beleid hebben op de maatschappij. Binnen een algemenere intellectuele geschiedenis kenmerkt de literatuurgeschiedenis zich dan door haar aandacht voor debatten die ontstaan in een veld met een betrekkelijk informele structuur en een grote toegankelijkheid. Dit zal zijn sporen nalaten in de aard van de debatten, de sociale achtergronden van degenen die aan het woord komen en de wijze waarop de debatten doorwerken in de maatschappij. Het onderzoek naar literaire richtingen in de jaren '70 kan een eerste aanzet zijn tot een dergelijke vorm van literatuurgeschiedschrijving.

⁶⁷ Hoewel diens hoofdstuk over de Vijftigers uitzonderlijk expliciet is in de vermelding van bronnen van poëtische uitspraken en stellingnamen, laat De Vriend zich toch verleiden om uitspraken van bijv. Kouwenaar uit verschillende perioden te combineren tot één geheel (De Vriend 1986). Dit verduistert de uiteenlopende belangen die Kouwenaar op verschillende momenten in zijn loopbaan heeft. Aanvankelijk is de Beweging van Vijftig een middel voor Kouwenaar om de aandacht op zich te vestigen. Nadat hij hierin geslaagd is, wordt het zijn primaire belang om een naam voor zichzelf te vestigen. Daarvoor moet hij zich onderscheiden van de overige Vijftigers en de betekenis van deze beweging relativeren.

Bijlagen

De vragenlijst

Interviewer: _____

Datum: _____

Plaats: _____

Geïnterviewde: _____

INLEIDING

In tal van beroepssituaties bemiddelen deskundigen tussen het aanbod van Nederlandse literatuur en groepen lezers. Hierbij wordt literatuur gecategoriseerd en vergeleken. Welke informatie maakt de Nederlandse literatuur overzichtelijk voor hen?

Het interview bestaat uit drie delen. De eerste reeks vragen gaat over uw werk, opleiding en eventuele literaire nevenactiviteiten. Het is de bedoeling om een beeld te krijgen van uw taken met betrekking tot de Nederlandse literatuur.

In het tweede deel van het interview leg ik u een aantal namen van Nederlandse proza-auteurs voor. Ik vraag u dan om per auteur aan te geven met welke andere auteurs u hem of haar vergelijkbaar acht en waarom u hen vergelijkbaar acht. Met deze vraag wil ik nagaan op welke wijze auteurs vergeleken worden en in welk verband of referentiekader zij geplaatst worden.

In het derde en laatste deel van het interview wordt de vraagstelling toegespitst op namen voor richtingen in de naoorlogse Nederlandse literatuur. Ik leg u dan een lijst voor met een aantal richtingen waarvan u kunt aangeven waarnaar ze verwijzen en welke rol zij spelen in uw werk.

Heeft u op dit moment vragen over de opzet van het interview? Heeft u er bezwaar tegen dat ik het interview opneem op band? De band en de gegevens worden alleen voor dit onderzoek gebruikt. In het eindverslag zal wel opgenomen worden wie er geïnterviewd zijn, maar het zal niet duidelijk zijn wie welke uitspraak heeft gedaan.

NB: test recorder

DEEL I- Opleiding, werk en nevenactiviteiten.

Om te beginnen stel ik u een aantal vragen over uw opleiding, werk en literaire nevenactiviteiten en over de rol die de Nederlandse literatuur daarin speelt.

- 1- Welke opleidingen heeft u gevolgd na de middelbare school? Waar en wanneer volgde u deze opleidingen?
[Bij universitaire studie (Nederlands) vragen naar afstudeerrichting.]

<u>Opleiding</u>					
Jaar	Opleiding/Plaats/Richting	afz	thema	strom	buit
____ - ____	_____	O	O	O	O

____ - ____	_____	O	O	O	O

____ - ____	_____	O	O	O	O

- 2- Werd er tijdens deze opleiding(en) les gegeven over de naoorlogse Nederlandse literatuur? Zo ja, op welke wijze?
[Stel vragen a, b en c.]
- a- Werd de naoorlogse periode behandeld aan de hand van de **afzonderlijke** werken of oeuvres van de belangrijke auteurs?
- b- Werd de naoorlogse periode behandeld aan de hand van de **thema's** in het werk van groepen Nederlandse auteurs? Zo ja, kunt u voorbeelden geven van dergelijke thema's?
- c- Werd de naoorlogse Nederlandse periode behandeld aan de hand van **stromingen** en bewegingen? Zo ja, kunt u zich herinneren wat de meest recente stroming of beweging was die behandeld werd?

- 3- Heeft u les gekregen over **buitenlandse** literatuur? Zo ja, over welke taalgebieden en werd er een verband gelegd met de Nederlandse literatuur?

[De interviewer kruist aan welke onderdelen genoemd zijn en zorgt ervoor dat alle onderdelen bij alle opleidingen aan de orde komen.]

4a- **[Alleen voor de criticus:]**

Sinds wanneer publiceert u kritieken en in welke periodieken?

- b- Recenseert u bij voorkeur een specifieke categorie literatuur of streeft u ernaar alle categorieën aan de orde te (laten) stellen? (Kunt u deze categorie(ën) omschrijven?)
- c- Heeft u naast uw activiteiten als criticus een baan waarin literatuur een rol speelt? Zo ja, welke baan? [En stel vraag 5]
- 5a- Sinds wanneer oefent u uw huidige beroep van leraar/bibliothecaris/boekverkoper/ _____ uit? [Sinds _____]
- b- **[bibliothecaris:]**
- Hoe ontsluit u romans, welke hulpmiddelen biedt u de lener om een roman te vinden?
 - Wordt hierbij een verschil gemaakt tussen literaire en niet-literaire romans?
- b- **[Bij leraren en medewerkers van letterenfaculteiten:]**
- Besteedt u in de bovenbouw alleen aandacht aan literatuur of ook aan niet-literaire boeksoorten (welke)?
 - Hoe behandelt u de naoorlogse Nederlandse literatuur?
 - : Aan de hand van de **afzonderlijke** werken of oeuvres van de belangrijke auteurs?
 - : Aan de hand van de **thema's** in het werk van groepen Nederlandse auteurs? Zo ja, kunt u voorbeelden geven van dergelijke thema's?
 - : Aan de hand van **stromingen** en bewegingen? Zo ja, wat is de meest recente stroming of beweging die u behandelt?
- c- Wordt u in uw werk om advies gevraagd over boeken en literatuur? [Zo ja, stel de volgende twee subvragen.]
- Moet u in uw werk alleen adviezen geven over literatuur of ook over andere boeksoorten? Zo ja, kunt u aangeven waarover u het vaakst om advies wordt gevraagd?
 - Krijgt u alleen vragen over bij naam genoemde auteurs en titels of ook minder specifieke vragen naar aanleiding van thema's, genres, stromingen of bewegingen? Kunt u voorbeelden geven?

- 6- Welke dag- en weekbladen, welke tijdschriften gebruikt u regelmatig om u te informeren over literatuur?

dagbladen: _____

weekbladen: _____

lit. tijdschrift: _____

overige: _____

- 7- Welke van deze periodieken kunt u voor uw huidige werk niet missen?

- 8- Welk naslagwerk en andere hulpmiddelen gebruikt u bij voorkeur om informatie over naoorlogse Nederlandse literatuur op te zoeken?

[Niet voor critici:] Buiten het werk houdt u zich waarschijnlijk ook op andere manieren bezig met literatuur, bijvoorbeeld door te lezen of te publiceren.

- 9- Leest u zelf nog literatuur, zo ja, kunt u voorbeelden geven van Nederlandse auteurs die u de laatste tijd gelezen heeft? Leest u, wat betreft de Nederlandse literatuur, de laatste tijd bij voorkeur boeken van debutanten of van oudere, meer gevestigde auteurs?
- 10- Publiceert u zelf verhalend proza, poëzie of recensies en essays over Nederlandse literatuur ? Zo ja, sinds wanneer en in welke periodieken of bij welke uitgeverijen?
- 11- Bent u wel eens betrokken bij de organisatie van literaire evenementen? Zo ja, welke? [Bijv. uitnodigen van auteurs in de klas.]

II- Vergelijkingen tussen literaire auteurs.

Ik leg u nu elf maal een naam van een literaire auteur voor.

- [**critici**] Kunt u het werk van deze auteur karakteriseren door het te vergelijken met overeenkomstig werk van andere auteurs? NB: ik vraag u om vergelijkingen te trekken zoals u die bijv. zou trekken wanneer u om advies gevraagd wordt door een kennis die iets zoekt dat lijkt op het werk van de genoemde auteur.
- [**anderen**] Stelt u zich voor dat ik een klant/lener/leerling ben die u om advies vraagt met de volgende, globale vraag: "Ik heb romans van een bepaalde literaire auteur gelezen en ik wil nu proza van een andere auteur lezen, dat erop lijkt. Welke auteurs adviseert u me dan?" Voor de duidelijkheid: ik vraag u om leessuggesties die u op basis van eigen leeservaring, secundaire informatie maar ook 'intuïtief' zou geven. Het gaat er daarbij in de eerste plaats om dat u verwacht dat deze auteur mij als lezer ook zal aanspreken.

Misschien komen er op de lijst auteurs voor die u niet kent, die slaan we gewoon over. Wilt u bij elke u bekende auteur de volgende drie vragen beantwoorden:

- 1- Kunt u enkele auteurs noemen uit de Nederlandse en/of buitenlandse literatuur die vergelijkbare werken hebben geschreven?
- 2- Wat maakt de genoemde auteurs vergelijkbaar? Dat wil zeggen: kunt u de overeenkomst tussen de genoemde auteurs kort omschrijven, **typeren**?
- 3- Heeft u bij het trekken van de vergelijking specifieke **boeken** van de betrokken auteurs in uw hoofd. Zo ja, welke?

Aanwijzingen voor de interviewer:

- De interviewer leest de onderstaande namen één voor één voor.
- Wanneer de respondent alleen Nederlandse óf buitenlandse auteurs noemt, herhaalt de interviewer één keer dat er ook resp. vergelijkbare buitenlandse en Nederlandse auteurs genoemd kunnen worden.
- Wanneer de respondent **geen** vergelijkbare auteurs weet te noemen, moet gevraagd worden of de respondent de betreffende auteur niet (goed genoeg) kent of hem/haar als onvergelijkbaar, 'enig in zijn soort' beschouwt. De interviewer mag niet lang stil blijven staan bij één auteur.
- De namen van de vergelijkbaar geachte auteurs worden opgeschreven. Wanneer vragen 2, 3 en X beantwoord worden, wordt het betreffende hokje aangekruist.
- Wanneer de respondent zegt meer informatie nodig te hebben, bijvoorbeeld het boek dat de denkbeeldige klant/kennis mooi heeft gevonden of andere auteurs die de klant ook mooi vindt, dan moet de interviewer de vraag terugspelen: wat verwacht u dat de klant dan antwoord en welk advies geeft u dan? -of- Maakt dat een verschil?]

LIJST I - AUTEURS

Auteur	type	boek	lezen
Marion Bloem	O	O	O
auteurs: _____			
Ben Borgart	O	O	O
auteurs: _____			
Marja Brouwers	O	O	O
auteurs: _____			
Willem Frederik Hermans	O	O	O
auteurs: _____			
Dirk Ayelt Kooiman	O	O	O
auteurs: _____			
Alfred Kossmann	O	O	O
auteurs: _____			
Hannes Meinkema	O	O	O
auteurs: _____			
Margriet de Moor	O	O	O
auteurs: _____			
Sybren Polet	O	O	O
auteurs: _____			
K. Schippers (G. Stigter)	O	O	O
auteurs: _____			
Leon de Winter	O	O	O
auteurs: _____			

- 5- [**Indien criticus:**] Zijn er auteurs genoemd waarbij u het wél of juist niet belangrijk vindt om hen in een recensie expliciet te vergelijken met andere auteurs? [De auteurs nogmaals noemen, indien gewenst. Vraag naar motivatie.]

III- Richtingen in de Nederlandse literatuur tussen 1945 en 1980.

Ik leg u nu een lijst voor met negen namen voor stromingen en bewegingen die gebruikt zijn om naoorlogse Nederlandse auteurs in te delen in richtingen. Deze lijst is samengesteld op basis van literatuurgeschiedenissen, essays en kritieken. Wat 'betekenen' deze classificaties voor u en gebruikt u ze in uw dagelijks werk?

Per stroming of beweging vraag ik u het volgende:

1- Naar welke Nederlandse auteurs, naar welke periode of critici verwijst dit begrip voor u? [Liefst meer dan 1 auteur noemen.]

2- **Gebruikt** u de classificatie in uw eigen beroepspraktijk? Zo nee, waarom niet?

[-De interviewer geeft de lijst en noteert welke auteurs genoemd worden en of de periode en het gebruik aan de orde zijn gekomen. Aspecten die de ondervraagde niet uit zichzelf aan de orde stelt, worden eenmaal door de interviewer in herinnering gebracht.]

LIJST 2 - NAMEN VOOR STROMINGEN EN BEWEGINGEN

	periode	gebruik
1- Ander proza	☐	☐
auteurs: _____		
[indien onbekend: noem Experimenteel proza]		
2- Anekdotisme	☐	☐
auteurs: _____		
3- Existentialistisch proza	☐	☐
auteurs: _____		
4- Fantastisch / Fantaisistisch proza	☐	☐
auteurs: _____		
5- Feministische literatuur	☐	☐
auteurs: _____		
6- Maximale poëzie	☐	☐
auteurs: _____		
7- Postmodernistisch proza	☐	☐
auteurs: _____		
8- Revisor-proza [indien onbekend: noem Academisme]	☐	☐
auteurs: _____		
9- Romantisch-decadente literatuur	☐	☐
auteurs: _____		
10- Zijn er namen voor richtingen in het naoorlogse Nederlandse proza die u mist op dit lijstje?		

AFSLUITING

De verdere afhandeling van het interview is als volgt. De antwoorden die u heeft gegeven worden gebruikt om na te gaan welke informatie over literatuur verworven en onthouden wordt, hoe literaire auteurs vergeleken worden en of namen voor stromingen en bewegingen daarbij functioneren als referentiekader. Wanneer u dat wenst, kunt u een samenvatting van de resultaten toegestuurd krijgen. Deze samenvatting zal echter niet op korte termijn beschikbaar zijn. [Na de zomer.]

[De interviewer noteert belangstelling en een adres.]

Toezenden samenvatting?

ja / nee

Sturen naar:

Naam: _____

Adres: _____

Plaats: _____

Bent u nu, na het interview, van mening dat ik ook/eigenlijk een collega van u had moeten interviewen? Zo ja, denkt u dat deze collega het op prijs zal stellen om ook geïnterviewd te worden? [Zo ja, wie en wanneer is hij/zij bereikbaar?]

Ik dank u voor uw medewerking.

Deskundigen

De onderstaande lijst geeft in alfabetische volgorde de namen van de 85 deskundigen die hun medewerking verleenden aan de interviews.

Mevr. J. Aarts, Openbare Bibliotheek, Etten-Leur.
Mevr. M. Abram, Openbare Bibliotheek, Amsterdam.
Dhr. R.P. Albers, Titus Brandsma Lyceum, Oss.
Dhr. R. Anker, criticus *Het Parool*, Amsterdam.
Dhr. F. de Beer, Openbare Bibliotheek, Amsterdam.
Dhr. H. van Berkel, Boekhandel Scheltema, Holkema en Van Warendorf, Amsterdam.
Dhr. J.F.J. van Binnebeke, Sint Janscollege, 's-Hertogenbosch.
Dhr. G. Boomsma, criticus *De Waarheid*, Amsterdam.
Dhr. H. Bosch, S.G. Amsterdams Lyceum, Amsterdam.
Dhr. P. van Bragt, Brabant-HAVO, Bostel.
Dhr. Bruynis, Boekhandel Martyrium, Amsterdam.
Dhr. M. Colleran, Boekhandel Van Rossum, Amsterdam.
Dhr. J. Dautzenberg, docent Nederlands, Nijmegen.
Dhr. T. van Deel, criticus *Trouw*, Amsterdam.
Dhr. B. Douma, Augustinuscollege, Amsterdam.
Dhr. E. Dumoulin, Theresia-lyceum, Tilburg.
Dhr. J.L. Dijkhuis, Calandlyceum, Amsterdam.
Dhr. P. van Enk, Lucascollege, Voorschoten.
Mevr. H. Esselink, Openbare Bibliotheek, Breda.
Mevr. I. van Eijk, critica *Trouw*, Amsterdam.
Dhr. K. Fens, criticus *De Volkskrant*.
Dhr. C. Fransen, Openbare Bibliotheek, Helmond.

Dhr. J. Goedegebuure, criticus *Haagse Post*, Leiden.
Dhr. K. Hageraats, criticus *De Tijd*, Amsterdam.
Dhr. L. Hanegraaf, Boekhandel Den Duvel, 's-Hertogenbosch.
Mevr. Hanskamp, Openbare Bibliotheek, Diemen.
Mevr. C. van Heeswijk, Openbare Bibliotheek, Veghel.
Mevr. H. Hendriks, Openbare Bibliotheek, Rosmalen.
Dhr. R. Hendriks, Het Amsterdams lyceum, Amsterdam.
Dhr. A. Heumakers, criticus *de Volkskrant*, Amsterdam.
Mevr. M. van Hontem, Openbare Bibliotheek, 's-Hertogenbosch.
Mevr. M. Hoogeveen, Openbare Bibliotheek, Nijmegen.
Dhr. E. Houben, Theresia-lyceum, Tilburg.
Dhr. O. Houweling, Openbare Bibliotheek, Oisterwijk.
Dhr. G.J. Jimmink, Boekhandel Jimmink, Amsterdam.
Dhr. W.B.W. Kapteijns, S.G. De Vlietschans, Leiden.
Dhr. H. van Kemenade, Boekhandel Van Kemenade, Breda.
Mevr. M. Koperdraat, Samsom Boekhandel, Amsterdam.
Mevr. K. Kortooms, Boekhandel Het Hooghuis, Eindhoven.
Dhr. J.C. Kreyns, Boekhandel Kreyns, Breda.
Mevr. C.C.M. Krimp, Het Waterlantcollege, Amsterdam.
Dhr. J. Kruithof, criticus *Vrij Nederland*, Amsterdam.
Dhr. W. Kuipers, criticus *de Volkskrant*, Hilversum.

Dhr. J.P.G. van Kuijeren, Boekhandel Van Piere, Eindhoven.
 Mevr. G. Linders, Titus Brandsma Lyceum, Oss.
 Dhr. J. Linssen, Van Maerlantlyceum, Eindhoven.
 Dhr. K. Linthorst, Allert de Lange, Amsterdam.
 Dhr. H.J.A.M. van Loon, Stedelijk Gymnasium, Breda.
 Mevr. J. Luis, critica *NRC Handelsblad*, Amsterdam.
 Mevr. M. Maas, Openbare Bibliotheek, Waalwijk.
 Dhr. J. Meng, Boekhandel Athenaeum, Amsterdam.
 Dhr. A. Mertens, criticus *De Groene Amsterdammer*, Amsterdam.
 Dhr. D. Meuleman, Boekhandel Lankamp, Amsterdam.
 Dhr. R. Mulder, criticus *NRC Handelsblad*, Amsterdam.
 Dhr. X. Noë, S.G. Mariënborg, 's-Hertogenbosch.
 Mevr. C. Noordergraaf, Katholiek College Amsterdam West, Amsterdam.
 Dhr. A. Nuis, criticus *Haagse Post*.
 Dhr. C. Offermans, criticus *Vrij Nederland*, Heel.
 Dhr. D. Peereboom, Boekhandel Pantheon, Amsterdam.
 Dhr. C. Peeters, criticus *Vrij Nederland*, Amsterdam.
 Dhr. K.L. Poll, criticus *NRC Handelsblad*, Den Haag.
 Dhr. G.F.H. Raat, criticus *de Volkskrant*.
 Mevr. L. Razing, Boekhandel Kloosterman, Nijmegen.
 Dhr. K. Reijner, De Vrije Boekhandel, Breda.
 Mevr. M. Schilling, Openbare Bibliotheek, Amsterdam.

Dhr. P. Schoenmaker, Boekhandel Dekker van de Vegt, Nijmegen.
 Mevr. W. Scholten, Boekhandel Avantgarde, Amsterdam.
 Mevr. D. Schouten, critica *Vrij Nederland*, Amsterdam.
 Dhr. M. van der Sprang, Boekhandel Elckerlyc, Bostel.
 Dhr. S. Spijkerman, Boekhandel De Mol, Eindhoven.
 Mevr. H. Stamperius, critica *Opzij*, Amsterdam.
 Mevr. R. Stoop, Openbare Bibliotheek, Eindhoven.
 Mevr. A. van Straaten, Katholiek College Amsterdam West, Amsterdam.
 Dhr. N. Stunnenberg, S.G. Mariënborg, 's-Hertogenbosch.
 Dhr. K.H. Veenstra, Boekhandel Veenstra, Amsterdam.
 Mevr. H. Verheijen, Openbare Bibliotheek, Breda.
 Dhr. E. Verzantvoort, Boekhandel Heijnen, 's-Hertogenbosch.
 Dhr. J.F. Vogelaar, criticus *De Groene Amsterdammer*, Amsterdam.
 Mevr. T. Vos, Openbare Bibliotheek, 's-Hertogenbosch.
 Mevr. A. Waterschoot, Openbare Bibliotheek, Amsterdam.
 Mevr. M. Wiggers, Openbare Bibliotheek, Oss.
 Dhr. J. Witjes, Openbare Bibliotheek, Vught.
 Mevr. N. de Witt Huberts, Openbare Bibliotheek, Amsterdam.
 Dhr. W. Zaal, criticus *Elseviers Magazine*, Muiden.
 Dhr. A. Zuiderent, criticus *De Tijd*, Amsterdam.

Bijlage 3

De vergelijkingen

In deze bijlage worden de vergelijkingen opgesomd die in de interviews getrokken zijn. Vergelijkingen waarin de respondent een auteur noemt, die eerder door de interviewer is aangeboden, zijn niet meegeteld. In totaal zijn er 961 vergelijkingen weergegeven. Per aangeboden auteur worden de auteurs die de respondenten genoemd hebben, opgesomd in afnemende volgorde wat betreft het aantal malen dat zij genoemd zijn. Het cijfer tussen haakjes geeft het aantal respondenten dat de auteur met de aangeboden auteur vergeleken hebben. Daarbinnen zijn de auteurs op alfabet geordend.

Marion Bloem

H.S. Haasse (7), E. Jansz (6), Breton de Nijs (5), H. Meinkema (5), B. Vuyk (5), A. Zikken (5), J. Brouwers (4), Y. Keuls (4), F. Lopulalan (4), H. Vervoort (4), B. Vianen (4), M. Dermout (3), E. Du Perron (3), M. Berk (2), L. Couperus (2), R. Dorrestein (2), M. Ferguson (2), H. de Graaf (2), B. Jagt (2), T. de Loo (2), V. van der Meer (2), A. Roemer (2), F. Springer (2), H. Albach (1), F.M. Arion (1), F. Bourgonje (1), E. Cairo (1), P.A. Daum (1), C. Debrot (1), A. van Dis (1), H.J. Friedericy (1), M. 't Hart (1), H. Knopper (1), C. Kraft (1), Y. Kroonenberg (1), L. Lewin (1), D. Meijssing (1), A. Meulenbelt (1), Multatuli (1), M. van Paemel (1), W. Rijssel (1), R. Rubinstein (1), J. Stolk (1), J. Vredenburg (1), I. Wolffers (1), J. Wolkers (1).

Ben Borgart

J. Cremer (8), M. 't Hart (4), J. Waasdorp (4), R. Campert (3), B. Jansen (3), Nescio (3), B. Den Uyl (3), J. Wolkers (3), J.M.A. Biesheuvel (2), P. Canaponi (2), M. van Keulen (2), C. Nooteboom (2), W. Ruyslinck (2), J. Bernlef (1), L.P. Boon (1), F. Bordewijk (1), J. Brokken (1), J. Brouwers (1), B. Buch (1), J. Deelder (1), A. van Dis (1), J. Donkers (1), J. Geeraerts (1), H. Heeresma (1), G. Hellinga (1), W.F. Hermans (1), O. de Jong (1), D.A. Kooiman (1), H. Lampo (1), N. Matsier (1), H. Meinke-ma (1), I. Michiels (1), A. Moonen (1), H. Ten Mors (1), L. Pleysier (1), H. Plomp (1), A. Prins (1), J.J. Slauerhoff (1), J. Vandeloo (1), H. Vervoort (1), S. Vinkenoog (1).

Marja Brouwers

T. de Loo (15), H. de Graaf (14), M. Howeler (12), V. van der Meer (9), W.F. Hermans (4), F. Bordewijk (3), F. Bourgonje (3), H. Meinkema (3), M. de Moor (3), H. Mulisch (3), R. Dorrestein (2), D. Meijsing (2), J. Siebelink (2), J. Brouwers (1), B. Buch (1), J. Cartens (1), H. Claus (1), W. Elsschot (1), M. Emants (1), M. Februari (1), M. 't Hart (1), H. Heeresma (1), G. IJlander (1), F. Kellendonk (1), M. van Keulen (1), C. Kok (1), T. Krabbe (1), A. Meulenbelt (1), J. van Oudshoorn (1), M. van Paemel (1), J.J. Peereboom (1), H. Vervoort (1), M. de Vreede (1).

Willem Frederik Hermans

H. Mulisch (29), G. Reve (16), S. Vestdijk (8), H. Claus (6), J. Brouwers (5), H. Lampo (4), L.P. Boon (3), F. Bordewijk (3), M. Minco (3), W. Ruyslinck (3), J. Wolkers (3), A. Blaman (2), P. Canaponi (2), D.A. Kooiman (2), P. Andriesse (1), C. Ascher-pinkhof (1), J. Bernlef (1), W. Elsschot (1), A. Frank (1), J. Geeraerts (1), M. 't Hart (1), K. Helsloot (1), F.B. Hotz (1), O. de Jong (1), F. Kellendonk (1), Klikspaan (1), R. Kousbroek (1), P. Lenssen (1), N. Matsier (1), Multatuli (1), J. van Oudshoorn (1), S. Polet (1), H. Raes (1), K. van Het Reve (1), B. Schierbeek (1), F. Springer (1), J. Vandeloos (1), T. de Vries (1), G. Walschap (1).

Dirk Ayelt Kooiman

F. Kellendonk (23), N. Matsier (21), D. Meijsing (10), O. de Jong (7), L. de Winter (4), J.M.A. Biesheuvel (3), M. 't Hart (3), H. Mulisch (3), Armando (2), J. Brouwers (2), P. Canaponi (2), M. van Keulen (2), G. Meijsing (2), K. Ouwens (2), S. Vestdijk (2), N. Begemann (1), F. Bordewijk (1), A. Burnier (1), R. Campert (1), J. Donkers (1), H.S. Haasse (1), A. Herzberg (1), F.B. Hotz (1), B. van Houten (1), H. Jekkers (1), K. van Kooten (1), R. Kopland (1), G. Krol (1), W. Kusters (1), C. Nootboom (1), J. Oberski (1), S. Polet (1), G. Reve (1), W. Roggeman (1), J. Siebelink (1), J.J. Slauerhoff (1), F. Springer (1), A. Venema (1), J. Wolkers (1).

Alfred Kossmann

W. Brakman (10), S. Vestdijk (8), A. Koolhaas (5), A. van der Veen (5), W.G. van Maanen (3), A. Alberts (2), J. Bernlef (2), F. Bordewijk (2), P.H. Dubois (2), J. Eijkelboom (2), F.B. Hotz (2), A. Morrien (2), C. Nooteboom (2), G. Reve (2), F. Springer (2), P. van Aken (1), J.M.A. Biesheuvel (1), B. Buch (1), R. Campert (1), A. van Dis (1), I. van Dullemen (1), L. Ferron (1), M. Gijsen (1), H.S. Haasse (1), M. van Keulen (1), G. Kouwenaar (1), G. Krol (1), H. Mulisch (1), H. Nolthenius (1), J.J. Peereboom (1), J. Siebelink (1), B. Den Uyl (1), C.B. Vaandrager (1), H. Vervoort (1), G. Walschap (1), A. Willemsen (1).

Hannes Meinkema

A. Meulenbelt (30), R. Dorrestein (12), M. van Keulen (6), D. Meijsing (6), M. de Vreede (6), T. de Loo (5), H. de Graaf (3), Y. Kroonenberg (3), V. van der Meer (3), C. van Bruggen (2), A. Burnier (2), M. 't Hart (2), M. Howeler (2), Y. Keuls (2), H. Mulisch (2), A. Oster (2), M. van Paemel (2), A. Roemer (2), R. Rubinstein (2), P. Andriesse (1), M. Berk (1), A. Blaman (1), P. Canaponi (1), H. Claus (1), M. Doewina (1), J. van Emmerik (1), M. Habraken (1), H. Heeresma (1), N. Heykamp (1), S. Hoenderdaal (1), M. Houkind (1), C. Kraft (1), H. Lampo (1), M. Luccioni (1), L. van Marissing (1), J. Mendels (1), A. Nieuwenberg (1), E. Portnoy (1), M. Sauwer (1), T. de Vries (1), A. Wortel (1).

Margriet de Moor

H. de Graaf (7), T. de Loo (5), V. van der Meer (5), N. Heykamp (2), D. Meijsing (2), N. Noordervliet (2), N. Smabers (2), E. Bentis (1), A. Blaman (1), F. Bourgonje (1), R. Dorrestein (1), W. Elsschot (1), H.S. Haasse (1), E. Keesing (1), C. Kok (1), P. Lasoen (1), M. Luccioni (1), C. Nooteboom (1), A. van der Oever (1), M. van Paemel (1), H. Ruebsamen (1), J. Waasdorp (1).

Sybre Polet

J.F. Vogelaar (24), B. Schierbeek (18), L. van Marissing (14), I. Michiels (9), H. Raes (5), M. Insingel (3), D. Robberechts (3), S. Vinkenoog (3), Belcampo (2), R. Campert (2), J. Hamelink (2), H. Mulisch (2), L. Vroman (2), Armando (1), W.

Brakman (1), M. Bril (1), H. Claus (1), T. vanDoesburg (1), G. Gils (1), M. 't Hart (1), J. van Hattum (1), F. Kellendonk (1), G. Krol (1), H. Lampo (1), S. Membrecht (1), J. Mens (1), C. Nooteboom (1), G. Reve (1), C.B. Vaandrager (1), E. Vanvugt (1), J. Verstegen (1), D. van Weelden (1), P. de Wispelaere (1).

K. Schippers

J. Bernlef (26), J. Hanlo (6), K. van Kooten (4), G. Krol (4), C. Buddingh' (3), S. Vestdijk (3), Armando (2), Battus (2), J. Hamelink (2), R. Kousbroek (2), N. Matsier (2), P. van Ostaijen (2), B. Schierbeek (2), A. Alberts (1), W. de Bie (1), J.M.A. Biesheuvel (1), W. Brakman (1), J. Brouwers (1), B. Buch (1), R. Campert (1), E. Develing (1), A. van Dis (1), C. Duyns (1), C. van Geel (1), M. 't Hart (1), F. Kellendonk (1), A. Morrien (1), H. Mulisch (1), W.T. Schippers (1), C.B. Vaandrager (1), J.F. Vogelaar (1).

Leon de Winter

P. Canaponi (7), O. de Jong (6), M. 't Hart (3), F. Kellendonk (3), K. Freriks (2), T. Krabbe (2), N. Matsier (2), D. Meijsing (2), M. Minco (2), H. Mulisch (2), F. Springer (2), J. Bernlef (1), Bilderdijk (1), W. Brakman (1), J. Brouwers (1), H. Bruning (1), A. van Dis (1), G. Durlacher (1), H. Heeresma (1), A. Herzberg (1), G. Ijlander (1), G. Krol (1), L. Lewin (1), C. Nooteboom (1), J. Oberski (1), R.J. Peskens (1), T. van Reen (1), T. Rosenboom (1), T. Verbogt (1), S. Vestdijk (1), H. Vlek (1), J. Wolkers (1).

Bronnen

Deze lijst bevat de literatuurkritische teksten die als datamateriaal gebruikt zijn, voor zover er in de tekst naar verwezen wordt.

Anbeek, T. (1990). *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*. Amsterdam ; De Arbeiderspers.

Assche, H. en R. Baeyens (1970..), *Bibliografie van Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland*. - ; Antwerpen.

Bakker, Siem (1985), *Literaire tijdschriften van 1885 tot heden*. Amsterdam ; Bert Bakker.

Bloem, Rein (1970), 'Literatuur in discussie'. In: *Raster* 4, 1/2 (zomer), pp. 110-134.

Bork, G.J. van en N. Laan (1986), 'Verantwoording'. In: *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis : Poëtische opvattingen in de Nederlandse literatuur*. Groningen ; Wolters-Noordhoff.

Brokken, Jan (1977), 'Het Academisme in de literatuur : Matsier, Meijsing, Kooiman en Kellendonk op zoek naar een methode'. In: *Haagse Post* (10 september 1977).

Brouwers, Jeroen (1977), 'Beste Revisors'. In: *De Revisor* IV, 5 (oktober), pp. 49-55.

-, (1979), 'De Nieuwe Revisor'. In: *Tirade* 250, (november).

Buitendijk, W.J.C. (1948), 'De levensangst der jongeren'. In: *Bezinning* 3, 1 (januari), pp. 21-26. [Herdrukt in Raat 1989]

Fokkema, D.W. (1984), *Literary history, Modernism, and Postmodernism*. Amsterdam/Philadelphia ; John Benjamins Publishing Company.

Fokkema, D.W. en E. Ibsch (1984), *Het modernisme in de Europese letterkunde*. Amsterdam ; De Arbeiderspers.

Geel, Rudolf (1974), 'Over de tijdgeest en het werk van J.M.A. Biesheuvel'. In: *De Gids* 3 (maart 1974).

Goedegebuure, Jaap (1976), 'Het jonge, doodvermoede Nederlandse proza'. In: *Hollands Diep* (23 oktober 1976).

-, (1988), 'Jaaroverzicht van de Nederlandse literatuur'. In: Aad Nuis, Jaap Goedegebuure en Jos Borré (red.), *Een jaar boek : Overzicht van de Nederlandse en Vlaamse literatuur*. Amsterdam, Antwerpen ; Aramith, Dedalus.

-, (1989), 'Jaaroverzicht van de Nederlandse literatuur'. In: Aad Nuis, Jaap Goedegebuure en Jos Borré (red.), *Een jaar boek : Overzicht van de Nederlandse en Vlaamse literatuur*. Amsterdam, Antwerpen ; Aramith, Dedalus.

Hogeweg, Reinout (1977), 'Kom vanavond met verhalen...'. In: *Tirade* 227, pp. 463-472 (juli 1977).

Komrij, Gerrit (1974), 'De tijdgeest van de jaren zeventig : Een nieuwe groep prozaïsten?'. In: *Vrij Nederland* (2 maart 1974).

Kritisch lexicon van de nederlandstalige literatuur na 1945. Groningen ; Bohn Stafleu Van Loghum / Wolters-Noordhoff

Lava, A. (1988) [samenstelling], *Maximaal : Werk van 11 Nederlandse en Vlaamse dichters*. Haarlem ; In de Knipscheer.

- Ligtenberg, Lucas en Bob Polak (1990), *Een geschiedenis van Propria Cures 1890 1990*. Amsterdam ; Nijgh & Van Ditmar.
- Lodewick, H.J.M.F. (1959), *Literatuur : Geschiedenis en bloemlezing*. 's-Hertogenbosch ; Malmberg.
- Meijer, R.P. (1973), 'Nog geen geschiedenis : Enkele aspecten van de moderne Nederlandse literatuur'. In: *Tirade* 17, 192, pp. 630-658.
- Mertens, Anthony (1979), 'Panoptikum : Het subjektivisties proza van de jaren zeventig'. In: *Raster* 9, pp. 100-108.
- Mulder, Reinjan (1991), 'Is er leven in het Allerheilige? Het encyclopedische ideaal van Carel Peeters'. In: *NRC Handelsblad* (16 augustus), Cultureel Supplement, p.7.
- Nuis, Aad (1977a), 'Inleiding'. In: *Korte verhalen uit de jaren zeventig*. Amsterdam ; Elsevier, (oktober).
- , (1977b), 'De criticus slaat terug'. In: *Haagse Post* (17 september 1977).
- , (1979a), *Nieuwe berichten uit de jaren zeventig*. Amsterdam ; Elsevier.
- , (1979b), 'Hoe verpletterend is de werkelijkheid?'. In: *Haagse Post* (24 november 1979).
- , (1980), 'Netwerken en tegenstuur'. In: R.F.M. Marres et.al., *Voor H.A. Gomperts : Bij zijn 65ste verjaardag*. Amsterdam ; Huis aan de drie grachten, pp. 21-25.
- Peeters, Carel (1973), 'Vaandrig Luijters en zijn mannen'. In: *Elsevier* (24 februari 1973).
- , (1977) 'De literaire intelligentie van Jan Brokken'. In: *Vrij Nederland* (17 september 1977).
- , (1979a), 'Inleiding achteraf'. In: *Het hart in het hoofd*. Amsterdam ; RevisorBoeken.
- , (1979b), 'De ontbrekende dimensie'. In: *Alles moet over*. Amsterdam ; De Harmonie (november).
- , (1979c), 'Het belang van de verbeelding'. In: *Vrij Nederland* (1 december 1979).
- , (1984), *Houdbare illusies*. Amsterdam ; De Harmonie.
- Peeters, Carel en Ron Kaal (1975), 'Bestaat er een nieuwe schrijversgeneratie?'. In: *Vrij Nederland* (1 maart 1975).
- Prins, Sonja (1987) [samenstelling], *Nieuwe Nederlandse dichtkunst ; Bloemlezing uit niet eerder gepubliceerde gedichten van de jaren tachtig*. Breda ; SoMa.
- Raat, G.F.H. (1989), *Over De avonden: de eerste roman van Gerard Reve : Kritieken, artikelen en interviews*. Schoorl ; Conserve.
- Reve, G. (1969), 'Toespraak in het Muiderslot'. Gedrukt in: G. Reve (1971), *Vier pleidooien*. Amsterdam ; Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- Rover, Frans de (1979), 'Angsthazen en herauten'. In: *Vrij Nederland* (17 november 1979).
- , (1986), 'Het verhalend proza na 1945'. In: G.J. van Bork en N. Laan (red.), *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis : Poëtische opvattingen in de Nederlandse literatuur*. Groningen ; Wolters-Noordhoff, pp. 231-248.
- Schouten, Rob (1991), 'Nieuwe geluiden en andere ouwe koek'. In: *Maatstaf* 39, 8/9 (sept.), pp. 13-20.
- Trolsky, Tymen (1975), 'Fens is een groot criticus'. In: *Maatstaf* 23, 1, pp. 59-65 (januari 1975).
- Vogelaar, J.F. (1970), 'Pro Domo'. In *Raster* 4, 4 (winter), pp. 577-587.

- Vriend, G. de (1986), 'De poëzie van Vijftig'. In: G.J. van Bork en N. Laan (red.), *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis : Poëtische opvattingen in de Nederlandse literatuur*. Groningen ; Wolters-Noordhoff, pp. 253-262.
- Waard, Elly de (1987) [samenstelling], *De nieuwe wilden in de poëzie*. Amsterdam ; Feministische Uitgeverij Sara.

- Wieg, Rogi (1988), *Ieder hangt aan zijn gevallen toren : Jonge Vlaamse en Nederlandse dichters*. Antwerpen/Amsterdam ; Dedalus, Nijgh & Van Ditmar.
- Zwagerman, Joost (1987), 'Het juk van het grote niets'. In: *de Volkskrant*, 6 november.

Literatuur

Deze lijst bevat de teksten waaraan theoretische uitgangspunten ontleend zijn.

- Abrams, M.H. (1953), *The mirror and the lamp ; Romantic theory and the critical tradition*. London/Oxford/New York ; Oxford University Press.
- Anbeek, T. (1990). *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*. Amsterdam ; De Arbeiderspers.
- Anbeek van der Meijden, A.G.H., H. Bekkering en J.L. Goedegebuure (1991), 'Preadvies moderne letterkunde'. In: A. Braet en T. Hendrix (red.), *Het CVEN-rapport : Eindverslag van de commissie vernieuwing eindexamenprogramma's Nederlandse taal- en letterkunde v.w.o. en h.a.v.o.*. Den Haag ; Sdu Uitgeverij, pp.22-25.
- Anheier, Helmut K. en Jürgen Gerhards (1991a), 'Literary myths and social structure'. In: *Social Forces* 69, 3 (march), pp. 811-830.
- , (1991b), 'The acknowledgment of literary influence : A structural analysis of a German literary network'. In: *Sociological Forum* 6, 1, pp. 137-156.
- Arabie, P., S.A. Boorman en P.R. Levitt (1978), 'Constructing blockmodels: how and why'. In: *Journal of Mathematical Psychology* 17, pp. 21-63.
- Becker, H.S. (1982), *Art worlds*. Berkeley/London ; University of California Press.
- Behrens, I. (1940), *Die Lehre von der Einteilung der Dichtkunst*. Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 92.
- Bína, Vladimír (1981), *Over liefde en avontuur ; Een sociologische verkenning van consumptie-*

- literatuur*. Deventer ; Van Loghum Slaterus.
- Pierre Bourdieu (1971), 'Intellectual field and creative project'. In: M.K.D. Young (ed.), *Knowledge and control*. London ; Macmillan. [Vertaling van: 'Champ intellectuel et projet créateur'. In: *Les temps modernes* (nov.) 1966, pp. 865-906].
- , (1980), 'The production of belief: contribution to an economy of symbolic goods'. In: *Media, Culture and Society* 2, pp. 261-293 [vertaling van delen van 'La production de la croyance : Contribution à une économie des biens symboliques'. In: *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 13, pp. 3-43].
- , (1983), 'The field of cultural production, or: the economic world reversed'. In: *Poetics* 12, pp. 311-356.
- , (1984), *Distinction : A social critique of the judgement of taste*. London ; Routledge & Kegan Paul. [Vertaling van *La distinction : Critique sociale du jugement*. Paris ; Editions de Minuit, 1979]
- , (1989a), 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal'. In: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam ; Van Gennep, pp. 120-141 [Vertaling van: 'Oekonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital'. In: *Soziale Welt* 2 (1983), pp. 183-198].
- , (1989b), 'Enkele eigenschappen van velden'. In: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam ; Van Gennep, pp. 171-178 [Vertaling van: 'Quelques propriétés des champs'. In: P. Bourdieu (1980), *Questions de sociologie*. Paris ; Minuit].
- , (1991), 'Le champ littéraire'. In: *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 89, pp. 4-46.
- Bruyns, R.A.C. (1986), *Milieu van herkomst en maatschappelijke oriëntatie van bibliothekarissen*. Den Haag ; Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum.
- Burt, R.S. (1977), 'Positions in multiple network systems : Part one: a general conception of stratification and prestige in a system of actors cast as a social typology'. In: *Social Forces* 57, pp. 106-131.
- Bystryn, Marcia N. (1981), 'Variation in Artistic Circles'. In: *The Sociological Quarterly*, 22, 1, pp. 119-132.
- Carrington, P.J., G.H. Heil en S.D. Berkowitz (1980), 'A goodness-of-fit index for blockmodels'. In: *Social Networks* 2, pp. 219-234.
- Charle, Christophe (1981), 'Situation du champ littéraire'. In: *Littérature* 44 (dec.), pp. 8-20.
- Coser, Lewis A., Charles Kadushin en Walter W. Powell (1985), *Books : The culture and commerce of publishing*. Chicago [etc.] ; University of Chicago Press.
- Crane, Diana (1975), *Invisible colleges ; Diffusion of knowledge in scientific communities*. Chicago / London ; The University of Chicago Press.
- , (1987), *The transformation of the avant-garde ; The New York art world, 1940-1985*. Chicago / London ; The University of Chicago Press.
- Dijk, Nel van (1990), 'Ter Braak als literairpolitiek strateeg ; Over de herwaardering van Elsschot'. In: *Spectator* 19-2, pp. 183-194.
- DiMaggio, P. (1987), 'Classification in art'. In: *American Sociological Review* 52 (August), pp. 440-455.

- , (1991), 'Constructing an organizational field as a professional project : U.S. art museums, 1920-1940'. In: Walter W. Powell en Paul J. DiMaggio (eds.), *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago/London ; University of Chicago Press, pp. 267-292.
- DiMaggio, Paul en Paul M. Hirsch (1976), 'Production organizations in the arts'. In: *American Behavioral Scientist* 19, 6 (july/august), pp. 735-752.
- DiMaggio, Paul J. en Walter W. Powell (1991), 'Introduction'. In: Walter W. Powell en Paul J. DiMaggio (eds.), *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago/London ; University of Chicago Press, pp. 1-38.
- DiMaggio, Paul en Michael Useem (1978), 'Social class and arts consumption: The origins and consequences of class differences in exposure to the arts in America'. In: *Theory and Society* 5 (spring), pp. 141-161.
- Duijx, A., C.J. van Rees en H. Verdaasdonk (1991), 'Choice behavior of purchasers and borrowers of books'. In: *Poetics* 20, pp. 439-469.
- Fokkema, D.W. (1979), 'Het Modernisme : Overwegingen bij de beschrijving van een periodecode'. In: *Forum der Letteren* 20, 1 (maart), pp. 1-10.
- , (1984), *Literary history, Modernism, and Post-modernism*. Amsterdam/Philadelphia ; John Benjamins Publishing Company.
- Fowler, A. (1982), *Kinds of literature*. Cambridge Massachusetts ; Harvard University Press.
- Ganzeboom, Harry, Paul de Graaf en Matthijs Kalmijn (1987), 'De culturele en de economische dimensie van beroepsstatus'. In: *Mens en Maatschappij* 2, 62, pp. 153-175.
- Gedin, Per (1984), 'De ontwikkeling van d'elitaire markt'. In: H. Adriaansens en H. Verdaasdonk (red.), *De toekomst van het boek*. Amsterdam ; Joost Nijsen, pp. 13-30.
- Gerhards, Jürgen en Helmut K. Anheier (1989), 'The literary field : An empirical investigation of Bourdieu's sociology of art'. In: *International Sociology* 4, 2 (june), pp. 131-146.
- Gielen, Piet, en Xander Noë (1990), 'Literatuuronderwijs - een zure appel?'. In: *Moer* 1, pp. 10-19.
- Gilbert, G. Nigel (1981), *Modelling society : An introduction to loglinear analysis for social researchers*. (Contemporary Social Research: 2) London ; George Allen & Unwin (Publishers).
- Gombrich, E.H. (1963), *Norm and Form : Studies in the art of the Renaissance*. London, New York ; Phaidon.
- Greenfeld, Liah (1989), *Different worlds : A sociological study of taste, choice and succes in art*. Cambridge ; Cambridge University Press.
- Hagenaars, J.A.P. en A.G.J.J. Heinen (1980), 'Analyse van contingentietabellen met behulp van het loglineaire model'. In: J.H.G. Segers en J.A.P. Hagenaars (red.), *Sociologische onderzoeksmethoden : Deel 2: technieken van causale analyse*. Assen ; Van Gorcum, pp. 185-258.
- Hirsch, Paul M. (1972), 'Processing fads and fashions : An organization-set analysis of cultural industry systems'. In: *American Sociological Journal* 77, 4, pp. 639-659.
- Janssen, Susanne (1988), 'Institutional factors influencing the selection made by literary reviewers'. In: *Spiel* 7/2, pp. 281-291.

- Janssen, Susanne en Norma Olislagers (1986), 'De rol van literaire tijdschriften bij de beslissing van literaire uitgeverijen om Nederlandstalige auteurs te laten debuten'. In: *TTT* 6, nr. 3, pp. 275-284.
- Kadushin, Charles (1976), 'Networks and Circles in the Production of Culture'. In: *American Behavioral Scientist* 19-6, pp. 769-784.
- Kamphuis, Jan (1991), 'Satisfaction with books : Some empirical findings'. In: *Poetics* 20, pp. 471-485.
- Knoke, D. en J.H. Kuklinski (1982), *Network analysis*. Beverly Hills ; Sage Publications.
- Knuvelder, G.P.J. (1963), *Problemen der literatuur-geschiedschrijving*. 's-Hertogenbosch ; Malmberg.
- Landis, J.R. en G.G. Koch (1975a), 'A review of statistical methods in the analysis of data arising from observer reliability studies : Part I'. In: *Statistica Neerlandica*, 3, pp. 101-123.
- , (1975b), 'A review of statistical methods in the analysis of data arising from observer reliability studies : Part II'. In: *Statistica Neerlandica*, 4, pp. 151-161.
- Leemans, H. en M. Stokmans (1991), 'Attributes used in choosing books'. In: *Poetics* 20, pp. 487-505.
- Mann, Peter (1982), *From author to reader ; A social study of books*. London ; Routledge & Kegan Paul.
- , (1987), 'Book reading and public libraries in the United Kingdom'. In: *Poetics* 16, pp. 213-226.
- Martindale, C. (1986), 'Aesthetic evolution'. In: *Poetics* 15, pp. 439-473.
- Moor, W.A.M., W. Lohman, M. Ross en G. Rijlaarsdam (1991), 'Preadvies literatuurdidactiek'. In: A. Braet en T. Hendrix (red.), *Het CVEN-rapport : Eindverslag van de commissie vernieuwing eindexamenprogramma's Nederlandse taal- en letterkunde v.w.o. en h.a.v.o.* Den Haag ; Sdu Uitgeverij, pp.25-32.
- Moulin, Raymonde (1967), *Le marché de la peinture en france*. Paris ; Les Editions de Minuit.
- Munnichs, M. en C.J. van Rees (1986), 'De cultuursociologie van Pierre Bourdieu : Enkele kanttekeningen bij *La distinction* van Bourdieu'. In: *TTT* 6, 3 (sept.), pp. 317-338.
- Muskens, G. (1980), *Frames of meaning - are they measurable ? : A methodological critique of the content analysis of illustrated periodical magazines*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, [S.l.].
- Nooy, W. de (1988), 'Gentlemen of the jury... : The features of experts awarding literary prizes'. In: *Poetics* 17, pp. 531-545.
- , (1991a), 'The uses of literary classifications'. In: E. Ibsch, D. Schram en G. Steen (eds.), *Empirical Studies of Literature : Proceedings of the Second IGEL-Conference, Amsterdam 1989*. Amsterdam/Atlanta ; Rodopi.
- , (1991b), 'Social networks and classification in literature'. In: *Poetics* 20, 6, pp. 507-537.
- , (1992), 'Kennis over literaire richtingen'. In: W. de Nooy (samenstelling), *Reader markt- en voorlichtingsonderzoek*. Rotterdam ; Stichting Syllabi Erasmus Universiteit, pp. 62-66.
- Nooy, W. de en H. Verdaasdonk (1989), 'Macht en deskundigheid binnen de literatuur'. In: T. Stokkink (red.), *De cultuur elite van Nederland*

- : *Wie maken en breken de kunst*. Amsterdam ; Balans, pp. 193-206.
- Orsini, G.N.G. (1974), 'Genres'. In: A. Preminger (ed.), *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton, New Jersey ; Princeton University Press, pp. 307-309.
- Oversteegen, J.J. (1969), *Vorm of vent : Opvattingen over de aard van het literaire werk in de Nederlandse kritiek tussen de twee wereldoorlogen*. Amsterdam ; Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- Péru, Jean-Michel (1991), 'Une crise du champ littéraire français : Le débat sur la "littérature prolétarienne" (1925-1935)'. In: *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 89 (sep), pp. 47-65.
- Peterson, Richard A. (1985), 'Six constraints on the production of literary works'. In: *Poetics* 14, pp. 45-67.
- , (1987), 'Commercializing folk culture: the case of country music'. In: Nancy K. Grant, William S. Hendon and Virginia Lee Owen (eds.), *Economic efficiency and the performing arts*, pp. 118-134. Acron ; Association for Cultural Economics.
- Peterson, Richard A. en David G. Berger (1971), 'Entrepreneurship in organizations: Evidence from the popular music industry'. In: *Administrative Science Quarterly* 16, pp. 97-106.
- Peterson, Richard A. en Howard G. White (1989), 'The simplex located in art worlds'. In: A.W. Foster and J.R. Blau, *Art and society : Readings in the sociology of the arts*, pp. 243-259. Albany ; State University of New York Press.
- Pinto, Louis (1991), 'Tel Quel : Au sujet des intellectuels de parodie'. In: *Actes de Recherche en Sciences Sociales* 89 (sep), pp. 66-77.
- Ponton, Rémy (1973), 'Programme esthétique et accumulation de capital symbolique. L'exemple du Parnasse'. In: *Revue française de sociologie*, XIV, pp. 202-220.
- , (1975), 'Naissance du roman psychologique : Capital culturel, capital social et stratégie littéraire à la fin du 19e siècle'. In: *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 4 (juillet), pp. 66-81.
- Rees, C.J. van (1983a), 'Introduction : Advances in the empirical sociology of literature and the arts: the institutional approach'. In: *Poetics* 12, pp. 285-310.
- , (1983b), 'How a literary work becomes a masterpiece : On the threefold selection practised by literary criticism'. In: *Poetics* 12, pp. 397-417.
- , (1985a), 'Consensusvorming in de kritiek'. In: H. Verdaasdonk (red.), *De regels van de smaak*. Amsterdam ; Uitgeverij Joost Nijsen.
- , (1985b), 'Editorial : Empirical sociology of cultural productions'. In: *Poetics* 14, pp. 5-11.
- , (1987), 'How reviewers reach consensus on the value of literary works'. In: *Poetics* 16, pp. 275-294.
- , (1988), 'De brugfunctie van Merlyn in de Nederlandse literatuurbeschuwing'. In: K. Fens en H. Verdaasdonk (red.), *Op eigen gronden*. Utrecht ; H&S.
- , (1989), 'The institutional foundation of a critic's connoisseurship'. In: *Poetics* 18, pp. 179-198.

- Ritchie, Harry (1988), *Succes stories : Literature and the media in England, 1950 - 1959*. London/Boston ; Faber and Faber.
- Rodden, John (1989), *The politics of literary reputation : The making and claiming of 'st. George' Orwell*. New York ; Oxford University Press.
- Ruiter, Frans (1991), *De receptie van het Amerikaanse postmodernisme in Duitsland en Nederland*. Leuven/Apeldoorn ; Garant.
- Seegers, G. en H. Verdaasdonk (1987), 'Choice patterns of adult users of a public library'. In: *Poetics* 16, pp. 353-368.
- Singly, François de (1986), 'Artistes en vue'. In: *Revue française de sociologie*, pp. 531-543.
- Verdaasdonk, H. (1984), 'Kwaliteitshiërarchieën in boeken ten behoeve van het onderwijs in de Nederlandse literatuur'. In: *Spektator* 13, 4, pp. 233-255.
- , (1985a), 'Empirical sociology of literature as a non-textually oriented form of research'. In: *Poetics* 14, pp. 173-185.
- , (1985b), 'The influence of certain socio-economic factors on the composition of the literary programs of large Dutch publishing houses'. In: *Poetics* 14, pp. 575-608.
- , (1986), 'Empirische literatuursociologie aan de Katholieke Universiteit Brabant ; Achtergronden en aard van een onderzoeksprogramma'. In: *TTT* 6, 3, pp. 211-218.
- , (1989a), 'Literary magazines as media for publishing literary texts'. In: *Poetics* 18, pp. 215-232.
- , (1989b), *De vluchtigheid van literatuur : Het verwerven van boeken als vorm van cultureel gedrag*. Amsterdam ; Bert Bakker.
- Verdaasdonk, H. en C.J. van Rees (1991), 'The dynamics of choice behavior towards books : The role of cultural products in cultural behavior'. In: *Poetics* 20, pp. 421-437.
- Verdaasdonk, H., en G. Seegers (1990), 'The impact of socioeconomic variables on cultural behavior : The case of subscribers to literary magazines'. In: *Poetics* 19, pp. 359-375.
- Viala, Alain (1985), *Naissance de l'écrivain : Sociologie de la littérature à l'âge classique*. Paris : Editions de Minuit.
- Webster, G. (1979), *The republic of letters : A history of postwar American literary opinion*. Baltimore, Maryland/London ; The Johns Hopkins University.
- Wellek, R. en A. Warren (1962³, 1949^l), *Theory of literature*. New York ; Harcourt, Brace & World.
- White, Harrison C. en Cynthia A. White (1965), *Canvases and careers : Institutional change in the French painting world*. New York ; Wiley.
- Willemijn Hoexum, S. (1986), *Annoteren : Handleiding voor opleiding en praktijk*. Den Haag ; Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum.
- Zijderveld, A.C. (1983), *De culturele factor : Een cultuursociologische wegwijzer*. Den Haag ; VUGA.

English summary

Movements and currents

Literary classifications, networks, institutions

Movements and currents in literature are presumed to be text-based. Currents are assumed to designate certain textual constants within the development of literature, whereas movements are thought to represent textual innovations. In this study classifications of contemporary literature are related to the social contexts in which they are being used: the literary field and the institutions that mediate between producers and readers of literature. Classifications reflect the norms and tasks that literary authors, critics, as well as teachers, booksellers and librarians, comply with. The results of two empirical investigations corroborate this claim.

The first investigation consists of a network analysis. The careers of a number of young Dutch literary authors in the 1970s are used to test the association between the networks of authors and the manner in which the authors are classified according to movement or school. Attention is paid to the networks surrounding literary magazines and publishing houses, as well as to networks resulting from evaluations, comparisons and literary orientations expressed in reviews and interviews. The analyses show the interdependence of the material production of literature, i.e. the process of publishing texts, and the symbolic production, the

establishment of an artistic image for a book and its makers. To some extent the *homology* between material and symbolic positions, claimed by Pierre Bourdieu, is shown to exist. Authors and critics use classifications to name and order their social relationships. Classifications play an important role in the stratification of the literary world.

The second investigation consists of a survey of 85 literary critics, teachers, booksellers and members of the staff of public libraries. These experts were tested for their knowledge and uses of concepts that have been used to classify Dutch postwar literature. Also they were asked to draw comparisons between literary authors. Considerable differences are found between the experts. The booksellers and librarians know and use fewer classifications than the critics and teachers. In institutions other than literary criticism and education, names for movements or currents in literature are of little importance. The comparisons show that experts classify contemporary literature along nontextual factors such as the author's sex, literary seniority, or publisher. Classifications outline knowledge that is useful to an expert's daily work; *literary* classifications mainly reflect the author's and critic's world.

Lijst van figuren

1	Een classificatie, weergegeven als een netwerk van richtingen	57
2	Een netwerk rond literaire tijdschriften	62
3	Een netwerk rond literaire voorbeelden	69
4	Een netwerk rond de voorkeuren van critici	71
5	Netwerk multipliciteit grafisch	73
6	Model met de effecten op het gebruik en de bekendheid van richtingen	121
7	Resultierend model voor de effecten op het gebruik en de bekendheid van richtingen	146
8	Model voor de verklaring van de mate waarin deskundigen vergelijkingen trekken	155
9	Resulterende model voor de effecten op de mate waarin deskundigen vergelijkingen trekken	166

Lijst van tabellen

1 De geselecteerde auteurs	54	18 De fit van logit-modellen die het gebruik van namen voor richtingen verklaren	135
2 Classificaties van contemporaine literatuur in de jaren '70	58	19 Parameterschattingen: logit-model met de effecten op het gebruik van namen voor richtingen	136
3 Netwerkmultipliciteit van de classificaties	76	20 Variantie analyse: het aantal gebruikte richtingen	138
4 Isomorfie rond de classificatie van Peeters(1973)	72	21 De fit van logit-modellen die de bekendheid van namen voor richtingen verklaren	141
5 Isomorfie rond de classificatie van Geel(1974)	80	22 Parameterschattingen: logit-model met effecten op de bekendheid van richtingen	141
6 Isomorfie rond de classificatie van Trolsky(1975)	82	23 Variantie analyse: het aantal bekende richtingen	142
7 Isomorfie rond de classificatie van Peeters en Kaal(1975)	86	24 De aangeboden auteurs	156
8 Isomorfie rond de classificatie van Goedegebuure(1976)	88	25 De fit van logit-modellen die voorspellen of er werk van de auteur gelezen is	159
9 Isomorfie rond de classificatie van Hogeweg(1977)	92	26 Parameterschattingen: logit-model dat voorspelt of er werk van de aangeboden auteur gelezen is	160
10 Isomorfie rond de classificatie van Brokken(1977)	96	27 Variantie analyse: aantal gelezen auteurs	161
11 Isomorfie rond de classificatie van Nuis(1977a)	98	28 De fit van logit-modellen met effecten die verklaren dat functionarissen wel of geen vergelijkingen trekken	162
12 Isomorfie rond de classificatie van Brouwers(1979)	102	29 Parameterschattingen: logit-model met effecten op het trekken van vergelijkingen	163
13 Isomorfie rond de classificatie van De Rover(1979)	104	30 Variantie analyse: aantal vergeleken auteurs	164
14 Isomorfie rond de classificatie van Peeters(1979c)	106	31 Gemiddelde overeenkomst van de vergelijkingen per dimensie	174
15 Overzicht van de correlaties rond de classificaties	110	32 Gemiddelden van de beroepsgroepen	178
16 De geselecteerde namen voor richtingen	126	33 Variantie analyse: overeenkomsten naar uitgever, literaire leeftijd en sexe	178
17 De bekendheid en het gebruik van de namen voor richtingen	126	34 Variantie analyse: overeenkomsten naar tijdschrift, richting, uitgever, literaire leeftijd en sexe	180

Bibliotheek K. U. Brabant

17 000 01114397 2